

კონსტანტინე კორკელია (რედ.)

ადამიანის უფლებათა დაცვა,
კანდემია და სამართლის უზენაესობა

სტატიათა კრებული

ევროკავშირი
საქართველოსთვის
The European Union for Georgia

COUNCIL OF EUROPE

ევროპის საბჭო

კონსტანტინე კორკელია (რედ.)

**ადამიანის უფლებათა დაცვა,
პანდემია და სამართლის
უზენაესობა**

სტატიათა კრებული

თბილისი
2021

Konstantin Korkelia (ed.)
Protection of Human Rights, Pandemic and Rule of Law
Tbilisi, 2021

This publication was prepared with the support from the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) in the South Caucasus. Contents of this document is the sole responsibility of the author(s) and it does not necessarily reflect the views of the OHCHR .

წინამდებარე დოკუმენტი მომზადდა სამხრეთ კავკასიაში გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის (OHCHR) ფინანსური მხარდაჭერით. ტექსტის შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი(ები) და ის შესაძლოა არ გამოხატავდეს სამხრეთ კავკასიაში გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის (OHCHR) შეხედულებებს.

The layout creation and printing of this document has been financed by the project “Supporting the criminal justice reforms – tackling criminal aspects of the judicial reform”, co-funded by the European Union and the Council of Europe in their Partnership for Good Governance II. The views expressed herein can in no way be taken to reflect the official opinion of either party.

წინამდებარე დოკუმენტის დიზაინი და ბეჭდვა დაფინანსდა პროექტის – „სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების რეფორმების მხარდაჭერა – სასამართლო რეფორმის სისხლისსამართლებრივი ასპექტები“ – ფარგლებში, რომელიც თანადაფინანსებულია ევროკავშირისა და ევროპის საბჭოს მიერ და ხორციელდება პარტნიორობა კარგი მმართველობისთვის მეორე ფაზის ფარგლებში. მასში გამოთქმული მოსაზრებები არ ასახავს არცერთი მხარის ოფიციალურ პოზიციას.

დიზაინი: გიორგი ქინქლაძე
ფოტო: Shutterstock

სარჩევი

კონსტანტინე კორკელია

წინასიტყვაობა.....5

ლევან ალაფიშვილი

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის მნიშვნელობა საგანგებო მდგომარეობის დროს სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფისთვის.....7

ირაკლი პაპავა

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის ახსნა-განმარტება და გამოყენება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ: შედარებითი ანალიზი.....35

თამარ ავალიანი

გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა სასამართლოს ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის დასაცავად: ქართული მოდელის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სტანდარტებთან.....61

რევაზ ხოფერია

განათლების უფლების შეზღუდვის კონსტიტუციურობის საკითხი COVID-19-ის პანდემიის პირობებში.....81

ვახტანგ ნოლაიდელი, ნანა შამათავა

მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვა პანდემიის პირობებში: ლეგიტიმური ღონისძიება თუ უფლებამოსილების ხელოვნური ინსტრუმენტალიზაციის მცდელობა.....99

გაგა თუთარაშვილი

პანდემიის დროს საქართველოში დაწესებული შეზღუდვების კონსტიტუციურობა 119

გიორგი ჯანჯალაშვილი, ივიკო ხავთასი

კონსტიტუციური კონტროლი და ცალკეული საპროცესო უფლებრივი სტანდარტების ჩამოყალიბება 129

გია მარკოიძე

თვითინკრინინაციისგან დაცვის პრივილეგია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში..... 155

მარიამ ბალავაძე, დავით ხურციძე

გამოძიების ეტაპზე დისკრინინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივის გამოკვეთის ვალდებულება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით 185

მარიამ ჯიქია

განათლების უფლების დაცვა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტის მიხედვით..... 195

ავტორთა შესახებ..... 205

წინასიტყვაობა

თანამედროვე მსოფლიო არაერთი გამოწვევის წინაშე დგას, რაც პირდაპირ აისახება ადამიანის უფლებათა დაცვაზე. პოლიტიკური არასტაბილურობა, არადემოკრატიული მმართველობა, ეკონომიკური სიდუხჭირე, სოციალური უთანასწორობა, დემოკრატიული ინსტიტუტების მიუწვდომლობა – ეს მხოლოდ რამდენიმე გარემოებაა, რომლებიც ხელს უშლის ადამიანის უფლებათა ეფექტიან დაცვას. 2020 წლის დასაწყისიდან მათ დაემატა COVID-19-ის პანდემია, რომელმაც უპრეცედენტო გავლენა მოახდინა პრაქტიკულად ყველა სახელმწიფოზე და, მათ მიერ დაწესებული შეზღუდვების გამო, კიდევ უფრო დაამძიმა ადამიანის უფლებათა მდგომარეობა არაერთ ქვეყანაში. პანდემიის გავლენა განსაკუთრებით აისახა სამედიცინო და განათლების სისტემებზე, ეკონომიკასა და შრომის ბაზარზე.

პანდემიის პერიოდში საქართველომ COVID-19-ის ვირუსის საწინააღმდეგოდ გადადგა არაერთი ნაბიჯი, რომლებმაც არსებითი გავლენა მოახდინა ადამიანის უფლებათა დაცვაზე. მრავალი ქვეყანა უკვე იშუშებს პანდემიით მიყენებულ ჭრილობებს, რაც განაპირობა ვაქცინაციის ეფექტიანი მართვის პროცესმა და სწორი ანტიპანდემიური პოლიტიკის წარმოებამ. საქართველოში კი ამ მიმართულებით მდგომარეობა ჯერ კიდევ სავალალოა. ბოლო პერიოდი (2021 წლის აგვისტო-სექტემბერი) გამანადგურებელი შედეგების მომტანი აღმოჩნდა საქართველოსათვის, დაინფიცირებული და გარდაცვლილი ადამიანების დიდი რაოდენობის გამო.

ამიტომ, სხვა მრავალ მნიშვნელოვან საკითხთან ერთად, რომლებიც აქტუალური რჩება საქართველოში, კრებულში თავმოყრილი სტატიების ნაწილი სწორედ პანდემიის გავლენას ეხება. პანდემიის გავლენას ადამიანის უფლებათა დაცვაზე წელს სპეციალური გამოცემაც („ადამიანის უფლებათა დაცვა და კოვიდ-19-ის პანდემია“) მიეძღვნა.

ეს კრებული მიზნად ისახავს ადამიანის უფლებათა სფეროში როგორც საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფის, ისე სასამართლო და ადმინისტრაციული პრაქტიკის გაუმჯობესების ხელშეწყობას. მასში თავმოყრილია ავტორთა ნაშრომები აქტუალურ სამართლებრივ საკითხებზე, რომლებშიც ისინი გამოთქვამენ საყურადღებო მოსაზრებებს – როგორ უნდა გაუმჯობესდეს საქართველოს კანონმდებლობა და დაიხვეწოს პრაქტიკა.

წინამდებარე პროექტი განხორციელდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტთან არსებული საერთაშორისო სამართლის ინსტიტუტის მიერ, საქართველოში გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის თანადგომით.

საყურადღებოა, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეგიდით ადამიანის უფლებათა საკითხებზე ეს კრებული რიგით მეთხუთმეტეა (დეტალური ინფორმაცია წინა წლებში გამოცემული კრებულების შესახებ შეგიძლიათ იხილოთ კრებულის ბოლო გვერდზე).

კრებულის გამოცემის საქმეში გაწეული დახმარებისათვის გულწრფელი

მადლობა მინდა გადავუხადო ვლადიმერ შკოლნიკოვს, სამხრეთ კავკასიაში გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის უფროს მრჩეველსა და ბესარიონ ბოხაშვილს, საქართველოში გაეროს ადამიანის უფლებათა კომისრის ოფისის პროგრამის ოფიცერს. ასევე მინდა გამოვთქვა მადლიერება ნატალია ვუტოვას, ევროპის საბჭოს თბილისის ოფისის ხელმძღვანელის, გიორგი გიორგაძის, პროექტის უფროსი ოფიცრისა და ნინო არდიას, პროექტის ასისტენტის მიმართ. როგორც გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისმა, ისე ევროპის საბჭოს თბილისის ოფისმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს კრებულის გამოცემის საქმეში. ასევე მადლობა მინდა გადავუხადო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დეკანს, თამარ ზარანდიას და საერთაშორისო სამართლის ინსტიტუტის დირექტორს, ირინე ქურდაძეს კრებულის გამოცემაში გაწეული დახმარებისათვის. უდიდესი მადლიერება მინდა გამოვხატო თამარ გაბელაიას მიმართ, რომელმაც უზრუნველყო სტატიების ენობრივი გამართულობა.

კრებული განკუთვნილია როგორც იურიდიული პროფესიების წარმომადგენლებისათვის, მათ შორის: მოსამართლეებისათვის, ადვოკატებისათვის, პროკურორებისა და ადამიანის უფლებათა დამცველი არასამთავრობო ორგანიზაციების თანამშრომელთათვის, ისე ადამიანის უფლებათა საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

ავტორთა მოსაზრებები შეიძლება არ ემთხვეოდეს იმ ორგანიზაციების პოზიციებს, რომლებშიც ისინი მოღვაწეობენ.

კონსტანტინე კორკელია

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო
სამართლის პროფესორი
2021 წლის 17 სექტემბერი

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის მნიშვნელობა საგანგებო მდგომარეობის დროს სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფისთვის

ლევან ალაფიშვილი

1. შესავალი

თანამედროვე საზოგადოებრიობა მრავალი გამოწვევის წინაშე დგას. ბოლო პერიოდამდე გამოწვევები უმრავლეს შემთხვევაში იყო ხილული და პროგნოზირებადი. კოვიდ-19 ვირუსით გამოწვეული პანდემია იქცა უცნობ, უხილავ და არაპროგნოზირებად გამოწვევად არა მხოლოდ ადამიანების ჯანმრთელობისთვის, არამედ ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვისა და დემოკრატიული მმართველობისთვისაც. კოვიდპანდემიასა და პანდემიის შედეგად წარმოქმნილ ეკონომიკურ და სოციალურ პრობლემებზე რეაგირება მრავალმა სახელმწიფომ საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმში გადასვლით და მართვით გადაწყვიტა.

საგანგებო მდგომარეობის მიზანი არის ადამიანის უფლებებისა და საცხოვრებელი გარემოს უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. დაუშვებელი და ლოგიკას მოკლებულია ადამიანის ძირითადი უფლების ან უფლებათა ნაწილის უზრუნველყოფა სხვა უფლებების გადაჭარბებული და უკონტროლო შეზღუდვით. პანდემიით გამოწვეული ჯანმრთელობის საფრთხეების შემცირება და ადამიანის უფლება ჯანმრთელობის დაცვაზე ვერ მიიღწევა სამართლიანი სასამართლოს, ადამიანის თავისუფლებისა თუ სხვა ძირითადი უფლებების გადაჭარბებული და გაუმართლებელი შეზღუდვის ან ადამიანის ძირითადი უფლებების გარეშე დატოვების ხარჯზე.

საგანგებო მდგომარეობისას მთავრობის გადაწყვეტილებებსა და საქმიანობაზე საპარლამენტო კონტროლი არის მოქალაქეთა მიერ მთავრობის კონტროლის ძირითადი მექანიზმი. ამ მექანიზმზე უარის თქმა დემოკრატიას უქმნის საფრთხეს.

მკაფიო და მკაცრი ჩარჩოს გარეშე პარლამენტის მიერ ნორმათშემოქმედების თუ ძირითად უფლებათა შეზღუდვის უფლებამოსილების მთავრობისთვის დელეგირებისას დემოკრატიის საფრთხესთან ერთად შეუძლებელი ხდება მთავრობის მმართველობის კონტროლი როგორც პარლამენტის, ისე სასამართლოს მეშვეობით. გადაჭარბებული, პარლამენტისა და სასამართლოს კონტროლის გარეშე არაარჩევითი აღმასრულებელი ინსტიტუტი გარდამავალი დემოკრატიის ქვეყნებში ავტორიტარიზმის, არადემოკრატიული მმართველობისა და ადამიანის უფლებათა უკუულებელყოფისათვის ქმნის ნიადაგს.

საგანგებო მდგომარეობის დროს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ძირითად უფლებათა შეზღუდვის უფლებამოსილების მთავრობისთვის დელეგირების მდგომარეობის და დემოკრატიული სტანდარტების დაცვის ინტენსიური კონტროლი. ეს კი საპარლამენტო მექანიზმებითა და სასამართლო კონტროლით მიიღწევა.

საგანგებო მდგომარეობის დროს საკომიტეტო თუ ფრაქციების მიერ მთავრობის საქმიანობის განხილვა პოლიტიკური ჯგუფების უფლებამოსილება კი არ არის, არამედ ეს არის ვალდებულება, ვალდებულება, მათი მანდატიდან გამომდინარე იმ მოქალაქეების მიმართ, რომლებმაც მოახდინეს არჩევნებზე მათი კუთვნილი ძალაუფლების პოლიტიკური ჯგუფებისთვის დელეგირება.

თუ საკანონმდებლო ორგანო ძირითადი უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების მთავრობისთვის დელეგირებისას არ დაადგენს მკაფიო ჩარჩოს და კრიტერიუმებს, მაშინ შეუძლებელი გახდება მთავრობის საქმიანობასა და გადაწყვეტილებებზე ეფექტიანი საპარლამენტო კონტროლის განხორციელება, რადგან პარლამენტი არ ექნება დადგენილი ის კრიტერიუმები თუ პრინციპები, რომლებსაც შეადარებს მთავრობის გადაწყვეტილებას და იმსჯელებს, შეესაბამება თუ არა მთავრობის ეს გადაწყვეტილება პარლამენტის მიერ დადგენილ ჩარჩოს, კრიტერიუმსა თუ პრინციპს. ეს კი, თავის მხრივ, ნიშნავს, რომ საგანგებო მდგომარეობისას პარლამენტის მიერ მთავრობისთვის ძირითადი უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების ყოველგვარი ჩარჩოსა და კრიტერიუმების დაწესების გარეშე დელეგირებისას საპარლამენტო კონტროლი იქცევა ფიქციად, ხოლო მთავრობა უკონტროლოდ.

საგანგებო მდგომარეობისას პარლამენტის მიერ მთავრობისთვის ძირითადი უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების ყოველგვარი ჩარჩოსა და კრიტერიუმების დაწესების გარეშე დელეგირება, გარდა საპარლამენტო კონტროლისა, ეფექტიან სასამართლო კონტროლსაც მნიშვნელოვან პრობლემებს უქმნის. სასამართლო, რომელიც განიხილავს მთავრობის ნორმატიული თუ ადმინისტრაციულსამართლებრივი აქტების კანონთან შესაბამისობის ან მთავრობის უფლებამოსილების საკითხებს, ისევე როგორც პარლამენტი, მოკლებული იქნება შესაძლებლობას, მთავრობის აქტზე იმსჯელოს და შეადაროს პარლამენტის აქტს და ჩარჩოს თუ კრიტერიუმებს, რითაც მოხდა ძირითადი უფლების შეზღუდვის დელეგირება. მართალია, საპროცესო კანონმდებლობა იცნობს სასამართლოს ინციდენტური კონტროლის ინსტიტუტს, როდესაც სასამართლო უარს იტყვის იმ კანონქვემდებარე აქტის გამოყენებაზე, რომელიც კანონს არ შეესაბამება, მაგრამ თუ კანონით არ იქნება დადგენილი რაიმე ჩარჩო და სასამართლო ვერ შეადარებს გასაჩივრებულ კანონქვემდებარე აქტს პარლამენტის მიერ მიღებულ კანონს, ინციდენტური კონტროლიც შეუძლებელია. ამდენად, საგანგებო მდგომარეობის დროს ძირითადი უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების მთავრობისთვის შეუზღუდავი დელეგირების შემთხვევაში ეფექტიანი სასამართლო კონტროლი არსებითად არ იარსებებს.

თანამედროვე დემოკრატიის პირობებში კოვიდპანდემიის გლობალური მასშტაბის საგანგებო მდგომარეობა არ ყოფილა. სახელმწიფოებს არ აქვთ ასეთი ხანგრძლივობის პანდემიის ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვით და დემოკრატიული მართვით დაძლევის გამოცდილება. მთავრობები ადამიანის ჯანმრთელობის უზრუნველყოფაზე ზრუნვით ხშირად უგულვებელყოფენ ადამიანის უფლებებს და შეუზღუდავი ძალაუფლებით განაგრძობენ მმართველობას

დაახლოებით ბოლო ორი წლის განმავლობაში. იმის გათვალისწინებით, რომ რთულია კოვიდპანდემიის დასრულების დროის პროგნოზირება, საგანგებო პირობებში ხანგრძლივი დროით ჭარბი, შეუზღუდავი მმართველობა ადამიანის უფლებებისა და დემოკრატიის საფრთხედ შეიძლება იქცეს.

ხელისუფლების დანაწილების არქიტექტურაში ხელისუფლების საკანონმდებლო და აღმასრულებელ შტოს პოლიტიკური ინსტიტუტები ქმნის. კოვიდპანდემიის გამო სახელმწიფოებში სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები აისახება საგანგებო მდგომარეობის გამო ჭარბი და შეუზღუდავი უფლებამოსილებით აღჭურვილი პოლიტიკური ინსტიტუტების დღის წესრიგსა და გადაწყვეტილებებზე, რომლებიც სულ უფრო ნაკლებად არის მიმართული ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვის უზრუნველყოფისკენ. ამდენად, საგანგებო მდგომარეობის დროს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არაპოლიტიკური, ნეიტრალური და დამოუკიდებელი სასამართლო კონტროლი ადამიანის უფლებებით შეზღუდული მმართველობის უზრუნველყოფაზე.

იმის გათვალისწინებით, რომ კოვიდპანდემიამ წარმოქმნა ახალი გამოწვევა ადამიანის ძირითადი უფლებებისათვის საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში და სახელმწიფოებს არ ჰქონიათ მანამდე ასეთი გამოწვევის დემოკრატიული მმართველობით მართვის გამოცდილება, წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს საერთაშორისო ინსტიტუტებისა და სახელმწიფოების გამოცდილების მიმოხილვასა და საქართველოს გამოცდილებასთან შედარებისთვის დისკუსიის ხელშეწყობას. ნაშრომში წარმოდგენილია საგანგებო მდგომარეობის მართვის პირობებში ადამიანის ძირითადი უფლებების უზრუნველყოფის აქტუალური საკითხები, ყურადღება გამახვილებულია ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის მნიშვნელობაზე სამართლიანი სასამართლოს უფლების უზრუნველყოფაში.

2. საგანგებო მდგომარეობის არსი, ძირითადი უფლებების დაცვის ვალდებულება და კონსტიტუციური წესრიგი

საგანგებო მდგომარეობისა და კონსტიტუციური წესრიგის თანამედროვე გაგება კარგად გადმოსცა ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესმა სასამართლომ, რომელიც იხილავდა კოვიდ-19 პანდემიისას ნიუ-იორკის შტატში დაწესებულ რელიგიური შეკრების შეზღუდვების კონსტიტუციურობას. როგორც ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს 2020 წლის 25 ნოემბრის გადაწყვეტილებაშია აღნიშნული, „უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეები არ ვართ საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სპეციალისტები და პატივი უნდა ვცეთ სფეროს სპეციალისტების მოსაზრებებს, რომლებსაც ამ სფეროში გამოცდილება და პასუხისმგებლობა აქვთ. მაგრამ, პანდემიის დროსაც კი, არ შეიძლება კონსტიტუციის გვერდზე გადადება და დავიწყება“.¹

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში ადამიანის უფლებებით

¹ აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, 592 U.S. (2020), Roman Catholic Diocese of Brooklyn, New York v. Andrew M. Cuomo, Governor of New York, Case No. 20A87, 25.11.2020, 5. See: https://www.supremecourt.gov/opinions/20pdf/20a87_4g15.pdf

შეზღუდული მმართველობის, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპისა და სამართლიანი სასამართლოს უფლების განსაკუთრებული მნიშვნელობა არის ხაზგასმული ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიის სპეციალურ მოხსენებაში. ამ მოხსენების მიხედვით, „საგანგებო მდგომარეობა განხილულ უნდა იქნეს კანონის უზენაესობის პრინციპის კონტექსტში, რომელიც სამთავრობო დაწესებულებებს ავალდებულებს, იმოქმედონ კანონით დადგენილ ჩარჩოში და მათი გადაწყვეტილებები ექვემდებარებოდეს დამოუკიდებელ სასამართლო კონტროლს. საგანგებო მდგომარეობისას ინდივიდთა სამართლებრივი უსაფრთხოება გარანტირებული უნდა იყოს. კანონის უზენაესობის პრინციპი გულისხმობს კანონიერების პრინციპს, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს, გამოხატვის თავისუფლებას, მმართველობის გამჭვირვალებას და ადამიანის უფლებათა დაცვას.“²

დემოკრატიული მმართველობისა და ადამიანის უფლებებისთვის საგანგებო მდგომარეობა მნიშვნელოვანი საფრთხის მატარებელია. მხოლოდ დაბალანსებულ, სასამართლოს კონტროლს დაქვემდებარებულ და ადამიანის უფლებებით შეზღუდულ მმართველობას შეუძლია უპასუხოს მოქალაქეებისთვის წარმოშობილ საფრთხეებს და შეინარჩუნოს დემოკრატიული განვითარება. როგორც აღნიშნულია ევროპარლამენტის განცხადებაში, რომელიც კოვიდპანდემიის პირობებში ევროკავშირის სახელმწიფოებში დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის უზრუნველყოფას ეძღვნება: „ევროპის ისტორია აჩვენებს, რომ საგანგებო მდგომარეობას შეუძლია კანონის უზენაესობასა და ძირითად უფლებებზე დაფუძნებული დემოკრატია აქციოს ტოტალიტარულ, რეპრესიულ და აგრესიულ რეჟიმად“.³

საგანგებო მდგომარეობა და გაზრდილი ძალაუფლება მთავრობებმა კოვიდ-19-თან ბრძოლასთან ერთად პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად გამოიყენეს სხვადასხვა ქვეყანაში, რისი მაგალითიც არის უნგრეთი და ბულგარეთი. თუ სახელმწიფოების ვალდებულება არის მათი მოქალაქეების დაცვა, თანამედროვე საერთაშორისო ადამიანის უფლებათა სამართალი მოქალაქეებს სწორედ იმ მთავრობებისგან იცავს, რომლებიც აჭარბებენ და ბოროტად იყენებენ ძალაუფლებას.⁴

საგანგებო მდგომარეობისას საკანონმდებლო ორგანოს უფლებამოსილების საკითხზე საგანგებოდ მიუთითებს ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისია და აღნიშნავს: „აღმასრულებელი ხელისუფლების შეზღუდვა უფლებამოსილებები, დე იურე ან დე ფაქტო, აბსოლუტური და დიქტატორული სისტემების ცენტრალური მახასიათებელია. თანამედროვე კონსტიტუციონალიზმი კი აგებულია ასეთი სისტემების წინააღმდეგ და, შესაბამისად, უზრუნველყოფს საკანონმდებლო

2 Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law during States of Emergency – reflections (CDL-PI(2020)005rev), European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Strasbourg, 26 May 2020, para. 9. See: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)005rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)005rev-e)

3 The Impact of Covid-19 Measures on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights in the EU, Briefing requested by the LIBE Committee, Monitoring Group on Democracy, Rule of Law, Fundamental Rights of the European Parliament, PE 651.343, 23 April 2020, 2. See: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/207125/Final%20version%20of%20the%20Briefing%20note.pdf>

4 Emmons C., *International Human Rights Law and COVID-19 States of Emergency*, Verfblog, 25/04/2020. See: <https://verfassungsblog.de/international-human-rights-law-and-covid-19-states-of-emergency/>

ორგანოს უზენაესობას.⁴⁵

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი დეტალურად არ განსაზღვრავს საგანგებო მდგომარეობის შინაარსს. ადამიანის უფლებათა სამართლის სხვადასხვა საერთაშორისო აქტში საგანგებო მდგომარეობა მოხსენიებულია მხოლოდ როგორც „ერის სიცოცხლისთვის საფრთხე“⁴⁶ ან „ერის არსებობისთვის საფრთხე“⁴⁷. საგანგებო მდგომარეობის შინაარსის შეესება არის სახელმწიფოების სუვერენული უფლება და თავისუფლება.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი იცავს ადამიანებს საგანგებო მდგომარეობის დროს გაზრდილი ძალაუფლების ქცევის მთავრობების თვითნებობისგან და სავალდებულოდ ადგენს ორ საკითხს: საგანგებო მდგომარეობის შემოღება უნდა მოხდეს ხელისუფლების ცალკე გადაწყვეტილებით, სამართლებრივი აქტით,⁴⁸ და გამოცხადებული საგანგებო მდგომარეობისას ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვისაგან გადახვევის უფლების გამოყენების შესახებ სახელმწიფომ უნდა აცნობოს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას⁴⁹ და ევროპის საბჭოს.⁵⁰

დეროგაციის, იმავე ადამიანის ძირითადი უფლებების ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან დროებითი გადახვევის, შემთხვევაში, სახელმწიფო მხოლოდ საგანგებო მდგომარეობის პერიოდში იღებს თავისუფლებას, შეზღუდოს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტით გათვალისწინებული ყველა უფლება, გარდა:

(ა) ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მიხედვით – სიცოცხლის უფლებისა, წამებისა და არაადამიანური მოპყრობისაგან დაცვის უფლებისა, მონობის აკრძალვისა და სასჯელის მხოლოდ კანონის საფუძველზე დაკისრების უფლებისა;

(ბ) სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მიხედვით – სიცოცხლის უფლებისა, წამებისა და არაადამიანური მოპყრობისაგან დაცვის უფლებისა, მონობის აკრძალვისა, თავისუფლების მხოლოდ კანონის საფუძველზე აღკვეთის უფლებისა, დამნაშავედ კანონის საფუძველზე ცნობის უფლებისა, სამართალსუბიექტად ცნობის უფლებისა და აზრის, სინდისის და რელიგიის თავისუფლებისა.

როგორც აღინიშნა, სახელმწიფო ვალდებულია, ადამიანის ძირითადი უფლებების ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან დროებითი გადახვევის უფლების გამოყენების შესახებ აცნობოს გაეროს და ევროპის საბჭოს. საგანგებო მდგომარეობას, შიდასახელმწიფოებრივთან ერთად, საერთაშორისო სამართლებრივი მნიშვნელობაც აქვს, რადგან სახელმწიფოში, სადაც საგანგებო

5 Rule of Law Checklist, European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission), Venice, 11-12 March 2016, 20, para 49. See: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e#)

6 საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 23/03/1976, მე-4 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1398335?publication=0>

7 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 4/11/1950, მე-15 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1208370?publication=0>

8 საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 23/03/1976, მე-4 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1398335?publication=0>

9 იხ. იქვე.

10 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 4/11/1950, მე-15 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1208370?publication=0>

მდგომარეობა გამოცხადდა და შეიზღუდა საერთაშორისო სამართლით დაცული ადამიანის ძირითადი უფლებები, ეს შეზღუდვები გავლენას ახდენს შემომღები სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მყოფი ადამიანის სამართლებრივ მდგომარეობაზე, მიუხედავად იმისა, რომელი ქვეყნის მოქალაქის სტატუსს ფლობს იგი. ამასთან, სახელმწიფოში შეზღუდვების დაწესებას შეუძლია, გავლენა მოახდინოს ამ ქვეყნის გარეთ მყოფი ადამიანების უფლებებზე, შეეზღუდოს ამ სახელმწიფოში შესვლის, ყოფნის, გადაადგილებისა და გამოსვლის უფლება, საკუთრების უფლება და სხვ.

საგანგებო მდგომარეობისას ადამიანის უფლებათა საკითხები შეიძლება გახდეს გაეროსა და ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა დაცვის ინსტიტუტების მსჯელობის საგანი. კერძოდ, რამდენად დასაბუთებული იყო ადამიანის უფლების შეზღუდვა და რამდენად ასრულებდა ნაკისრ ვალდებულებებს შესაბამისი საერთაშორისო დოკუმენტის მონაწილე სახელმწიფო.

2.1. საქართველოში მოქმედი საგანგებო მდგომარეობა

საქართველოში საგანგებო მდგომარეობა რამდენჯერმე მოქმედებდა. საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმს ჰქონდა მოქმედების განსხვავებული არეალი, ადამიანის უფლებების შეზღუდვის ინტენსივობა და ვადა. ერთ შემთხვევაში, 2006 წელს¹¹ ფრინველის გრიპის გავრცელების პრევენციისთვის მხოლოდ ხელვაჩაურის რაიონის ტერიტორიაზე გამოცხადდა საგანგებო მდგომარეობა და შეიზღუდა გადაადგილებისა და საკუთრების უფლება. ხელვაჩაურის რაიონის ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობა და უფლებების შეზღუდვები ვადამდე გაუქმდა. 2007 წელს¹² საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე გამოცხადებული საგანგებო მდგომარეობისას შეიზღუდა ინფორმაციის გავრცელების, გამოხატვის, შეკრებისა და გაფიცვის უფლებები. საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებისა და უფლებების შეზღუდვის თაობაზე დადგენილი წესით ეცნობა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას.¹³

განსაკუთრებული შემთხვევაა რუსეთ-საქართველოს ომის დროს 2008 წელს საომარი მდგომარეობის საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებით შეცვლა და შემდგომ ამ რეჟიმის გაგრძელება კანონის მიღებით.

საქართველოს პრეზიდენტის 2008 წლის 3 სექტემბრის ბრძანებულებით,¹⁴ გაუქმდა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე 2008 წლის 9 აგვისტოდან მოქმედი საომარი მდგომარეობა¹⁵ და საქართველოს ცალკეულ ტერიტორიებზე გამოცხადდა საგანგებო მდგომარეობა. საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების ვადა რამდენჯერმე გაგრძელდა და მისი მოქმედების ვადაში პრეზიდენტის საკანონმდებლო ინიციატივით პარლამენტმა მიიღო კანონი „ოკუპირებული

11 „ხელვაჩაურის რაიონის ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №173 ბრძანებულება, სსმ, 25, 26/02/2006 წ.

12 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №261 ბრძანებულება, სსმ, 155, 07/11/2007 წ.

13 https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=en#EndDec

14 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე გამოცხადებული საომარი მდგომარეობის ვადამდე გაუქმებისა და საქართველოს ცალკეულ ტერიტორიებზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №424 ბრძანებულება, სსმ, 129, 03/09/2008 წ.

15 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საომარი მდგომარეობისა და სრული მობილიზაციის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 402 ბრძანებულება, სსმ, 114, 09/08/2008 წ.

ტერიტორიების შესახებ“, რომლის შესაბამისად „ოკუპირებულ ტერიტორიებზე ამ კანონის მოქმედების ვადით ვრცელდება საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმი“.¹⁶

დასახელებული კანონით მისი ძალაში შესვლის დღიდან საქართველოს ცალკეულ, ოკუპირებულ ტერიტორიებზე დღესაც მოქმედებს საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმი და შეზღუდულია გადაადგილების, საკუთრების და სამეწარმეო საქმიანობის უფლებები. ფორმალური თვალსაზრისით, საკანონმდებლო აქტით დაუშვებელია საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება და მისი რეჟიმის დადგენა, ეს ხდება მხოლოდ პრეზიდენტის ბრძანებით და დეკრეტით. ამასთანავე, ამ კანონში საგანგებო მდგომარეობაზე მითითებაზე უფრო მნიშვნელოვანი არის ამ კანონით შემოღებული ადამიანის უფლებების შეზღუდვა. საქართველოს კონსტიტუცია და ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი დასაშვებად მიიჩნევენ გადაადგილების, საკუთრებისა და მეწარმეობის უფლებების კანონით შეზღუდვას საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების გარეშე და საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პირობებშიც.

2.1.1. საგანგებო მდგომარეობის სამართლებრივი საფუძვლების მიმოხილვა

საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ან მის ნაწილზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება არ არის ერთი რომელიმე ორგანოს განსაკუთრებული უფლებამოსილება. საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების გადაწყვეტილების მიღების პროცესში საქართველოს კონსტიტუცია უფლებამოსილებას და პასუხისმგებლობას უნაწილებს საქართველოს პრეზიდენტს, საქართველოს პრემიერ-მინისტრსა და საქართველოს პარლამენტს.

საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების პროცესის დაწყების დისკრეციული უფლებამოსილება აქვს პრემიერ-მინისტრს და მას საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის თანხმობა სჭირდება.¹⁷ პრეზიდენტის უფლებამოსილება არ არის პრემიერ-მინისტრის ინიციატივის მხოლოდ ფორმალური გაფორმება, მას, როგორც სახელმწიფო მეთაურს, აქვს უფლება, შეამოწმოს ინიციატივის ან მისი ცალკეული საკითხის მართებულობა. პრემიერ-მინისტრის ინიციატივა შემდგომ შემოწმებას გაივლის უმაღლეს წარმომადგენლობით ორგანოში. პრეზიდენტის დეკრეტი საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების თაობაზე ძალაში შედის დეკრეტის გამოცემისთანავე, თუმცა, თუ პარლამენტი მას არ დაამტკიცებს, პრეზიდენტის დეკრეტი და მოქმედი საგანგებო მდგომარეობა კარგავს ძალას.

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმს, უფლებების შეზღუდვისა და სახელმწიფო ორგანოთა კომპეტენციებს აწესრიგებს საქართველოს კანონი „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“.¹⁸ კანონში საგანგებო მდგომარეობის მიზნად გაცხადებულია ვითარების უსწრაფესი ნორმალიზაცია, კანონიერებისა და მართლწესრიგის აღდგენა. კანონით განსაზღვრულია სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების

16 საქართველოს კანონი „ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ“, სსმ, 28, 30/10/2008წ., მე-3 მუხლი.

17 საქართველოს კონსტიტუცია, 1995, 71-ე მუხლი.

18 საქართველოს კანონი „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, №44, 1997 წ. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/33472?publication=7>

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის მნიშვნელობა

უფლებამოსილებები, კანონმდებლობით მათთვის მინიჭებული კომპეტენციის ფარგლებში მიიღონ გადაწყვეტილებები და შეზღუდონ ადამიანის უფლებები.

2.1.2. კოვიდეპიდემიის გამო საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება და ადამიანის უფლებების შეზღუდვა

საქართველოში საგანგებო მდგომარეობა გამოცხადდა საქართველოს პრეზიდენტის №1 ბრძანებით,¹⁹ ხოლო ადამიანის უფლებები შეიზღუდა №1 დეკრეტით.²⁰ დასახელებული აქტების სამართლებრივი საფუძველი იყო საქართველოს კონსტიტუცია და კანონი „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“.

საგანგებო მდგომარეობის შემოღება და ადამიანის უფლებების შეზღუდვა სახელმწიფოსთვის გარკვეულ უფლებებსა და ვალდებულებებს წარმოშობს საქართველოს კანონმდებლობით²¹ და ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლით.²² უპირველეს ყოვლისა, ეს არის ადამიანის ძირითადი უფლებების ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან დროებითი გადახვევის უფლება, რომლის შესაბამისადაც სახელმწიფო თავისუფლდება საგანგებო მდგომარეობის პერიოდში საერთაშორისო აქტით გათვალისწინებული ადამიანის უფლებათა ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან. საგანგებო მდგომარეობის შემოღებისა და ადამიანის უფლებების შეზღუდვის მეორე პირობა არის მიღებული გადაწყვეტილებებისა და მათი შეზღუდვების მიმდინარეობის შესახებ საერთაშორისო ორგანიზაციებისთვის ინფორმაციის წარდგენა.

გასათვალისწინებელია, რომ ე.წ. მშვიდობიანობისას ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტებით გათვალისწინებული ძირითადი უფლებების დაცვის ვალდებულებისგან გადახვევის უფლებას ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი არ ითვალისწინებს.

საქართველოს მთავრობას გაეროსა და ევროპის საბჭოში წარდგენილი აქვს შეტყობინებები 2020 წლის 21 მაისს საგანგებო მდგომარეობის გაუქმების²³ შემდეგ ადამიანის უფლებათა შეზღუდვების (ადამიანის ძირითადი უფლებების ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან დროებითი გადახვევის) ვადის გაგრძელების თაობაზე. ევროპის საბჭოსთვის წარდგენილი ბოლო შეტყობინების²⁴ მიხედვით, საქართველო ადამიანის ძირითადი უფლებების ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან დროებითი გადახვევის უფლებით სარგებლობს 2021 წლის 1 ივლისამდე და ამ პერიოდში იზღუდება ადამიანის უფლებათა და ძირითად

19 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №1 ბრძანება, სსმ, 21/03/2021 წ. ნბ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830390?publication=0>

20 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №1 დეკრეტი, სსმ, 21/03/2021წ. ნბ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830372?publication=0>

21 საქართველოს კონსტიტუცია, 1995, 71-ე მუხლი, აგრეთვე საქართველოს კანონი „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, №44, 1997წ., მე-15 მუხლი.

22 საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 1966 წ., მე-4 მუხლი და ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, 1950 წ., მე-15 მუხლი.

23 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №1 ბრძანება, 21/03/2020 წ. ნბ.: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4830390?publication=0> და „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №2 ბრძანება, 21/04/2020 წ. ნბ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4853172?publication=0>

24 https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005/declarations?p_auth=oc00wpDO%3e

თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-5, მე-6, მე-8 და მე-11 მუხლებით, კონვენციის №1 ოქმის 1-ლი და მე-2 მუხლებით და კონვენციის №4 ოქმის მე-2 მუხლით დაცული უფლებები. ანალოგიური შეტყობინება საქართველოს წარდგენილი აქვს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციისთვის.²⁵ ამ სახის გადახვევა საკამათოა, როგორც საქართველოს კონსტიტუციის, ისე ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით.

როგორც აღინიშნა, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის შესაბამისად, გადახვევის უფლების გამოყენებამდე სახელმწიფო ვალდებულია, საგანგებო მდგომარეობა გააფორმოს სამართლებრივად.²⁶ ამდენად, სახელმწიფოთა მთავრობებს მხოლოდ ოფიციალურად შემოღებული და მოქმედი საგანგებო მდგომარეობისას დროებით ეძლევათ ჩვეულებრივისგან განსხვავებული და ჭარბი უფლებამოსილებები, რაც საქართველოს შემთხვევაში დარღვეულია.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტებით გათვალისწინებული ადამიანის ძირითადი უფლებებისაგან გადახვევისა და შეზღუდვის უფლების საქართველოს ეროვნულ კანონმდებლობაში გაგრძელება საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრული შემთხვევები, როდესაც შეიძლება შეიზღუდოს რამდენიმე კონსტიტუციური უფლება და შეჩერდეს უფლებების დაცვის ფარგლები.

საქართველოში მოქმედი საგანგებო მდგომარეობის პერიოდში საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით²⁷ ძირითადი უფლებების შეზღუდვის გარდა, არსებითად დაწესდა ისეთი ახალი წესები, რომლებიც გახდა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოსა და საერთო სასამართლოების მსჯელობის, აგრეთვე, ფართო საზოგადოებრივი დისკუსიის საგანი.

საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით შეიზღუდა ნებისმიერი შეკრება,²⁸ მათ შორის შეზღუდვა შეეხო რელიგიური ხასიათის შეკრებას და ერთი ადამიანის მანიფესტაციასაც. აღმსარებლობის თავისუფლება, რომელიც მოიცავს რელიგიურ მსახურებაში მონაწილეობის უფლებასაც, განეკუთვნება საქართველოს კონსტიტუციის მე-16 მუხლით დაცულ უფლებას, რომელიც არ ექვემდებარება შეზღუდვას, საგანგებო მდგომარეობის დროს გამოცემული საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით. სინდისისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას სახელმწიფო ვერ გადაუხვევს სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით.²⁹ შეკრების თავისუფლება გამოხატვის თავისუფლების გაგრძელებაა და მასთან ერთად უნდა განვიხილოთ. შეკრების თავისუფლების უფლებით სარგებლობისას ორი ან მეტი პირი ერთად გამოხატავს საკუთარ აზრსა თუ პოზიციას. ამდენად, შეკრების თავისუფლების სუბიექტი ვერ იქნება ერთი პირი, რომელიც საჯაროდ გამოხატავს მოსაზრებას,

25 https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=en#EndDec -

26 საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 23/03/1976, მე-4 მუხლი, იხ.: პუნქტი 1. <https://matsne.gov.ge/document/view/1398335?publication=0>

27 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №1 დეკრეტი, 21/03/2021 წ. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830372?publication=0>

28 იქვე, 1-ლი მუხლი, მე-6 პუნქტი. „შეზღუდოს ნებისმიერი სახის შეკრება, მანიფესტაცია და ადამიანების თავშეყრა, გარდა საქართველოს მთავრობის დადგენილებით განსაზღვრული გამონაკლისი შემთხვევებისა.“

29 საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, 23/03/1976, მე-4 მუხლი და მე-18 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1398335?publication=0>

პოზიციას თუ პროტესტს. საქართველოს პრეზიდენტის ზემოაღნიშნული დეკრეტის საფუძველზე სამართალდამცავებმა ადმინისტრაციულ სამართალდამრღვევად ცნო³⁰ და დეკრეტით დადგენილი 3000-ლარიანი ჯარიმის გადახდა დააკისრა ადამიანს, რომელიც მთავრობის ადმინისტრაციის წინ ტრანსპარანტით აპროტესტებდა დაწესებულ შეზღუდვებს.³¹

საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით დაწესდა ახალი ადმინისტრაციული და სისხლისსამართლებრივი ქმედება, რომლის საფუძველზეც საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში სამართალდამცავმა ორგანოებმა პასუხისმგებლობა დააკისრეს მრავალ მოქალაქეს.

როგორც აღნიშნულია საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტის მე-8 მუხლში:

„ყველა ფიზიკური და იურიდიული პირი ვალდებულია, დაიცვას საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმი. ამ დეკრეტითა და საქართველოს მთავრობის დადგენილებით განსაზღვრული საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმის დარღვევა გამოიწვევს:

1. ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას – ჯარიმას ფიზიკური პირებისათვის 3 000 ლარის ოდენობით, ხოლო იურიდიული პირებისათვის – 15 000 ლარის ოდენობით.

2. ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ იმავე ქმედების განმეორებით ჩადენა გამოიწვევს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას, კერძოდ, თავისუფლების აღკვეთას 3 წლამდე ვადით, ხოლო ამ პუნქტით გათვალისწინებული ქმედებისათვის იურიდიული პირი ისჯება ჯარიმით, საქმიანობის უფლების ჩამორთმევით ან ლიკვიდაციითა და ჯარიმით.“

საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით, ადმინისტრაციული და სისხლის სამართლის კანონმდებლობა საქართველოს უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოთა განსაკუთრებულ კომპეტენციას განეკუთვნება.³² საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილებები შეზღუდულია. ისინი ამომწურავად არის ჩამოთვლილი საქართველოს კონსტიტუციაში და მათ შორის არ არის მითითებული ადმინისტრაციული და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისა და სასჯელის დამდგენი ნორმატიული აქტის გამოცემის უფლებამოსილება.³³ პარლამენტი, როგორც უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო, ახორციელებს საკანონმდებლო ხელისუფლებას და განსაზღვრავს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს.³⁴ ამდენად, კონსტიტუცია საკანონმდებლო ხელისუფლების განხორციელების და ადმინისტრაციული და სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისა და სასჯელის დაწესების უფლებამოსილებას არ ანიჭებს საქართველოს პრეზიდენტს. ეს არის მხოლოდ საქართველოს პარლამენტის უფლებამოსილების სფერო. უფლებამოსილების

30 ინდივიდუალური პროტესტისთვის 3000 ლარით დაჯარიმების კანონიერებას სასამართლო შეამოწმებს, 28/04/2021 წ. იხ.: <https://gdi.ge/ge/news/gdi-im-sasamartlos-mimarta.page>

31 ხელისუფლება პანდემიის მიზეზით გამოცხადებულ საგანგებო მდგომარეობას კვლავ იყენებს კრიტიკული აზრის შესაზღუდად, 21/04/2021 წ. იხ.: <https://gdi.ge/ge/news/ganacxadeba-21-04-2020.page>

32 საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, მე-7 მუხლი, 1-ლი პუნქტი, „ბ“ ქვეპუნქტი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>.

33 იქვე, 52-ე მუხლი, 1-ლი პუნქტი.

34 იქვე, 36-ე მუხლი, 1-ლი პუნქტი.

ანალოგიური ჩარჩო არის დადგენილი საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული „ნორმატიული აქტების შესახებ“ ორგანული კანონით.³⁵ როგორც საგანგებოდ აღნიშნულია „ნორმატიული აქტების შესახებ“ ორგანული კანონის მე-10 მუხლის მე-6 პუნქტში: „საქართველოს კანონი შეიძლება მიღებულ იქნეს საქართველოს გამგებლობაში არსებულ ნებისმიერ საკითხზე, თუ საქართველოს კონსტიტუციით სხვა რამ არ არის დადგენილი“.

ანალოგიური პრობლემა აქვს საქართველოს პრეზიდენტის №1 დეკრეტს სხვადასხვა უფლებამოსილების მთავრობისთვის დელეგირების საკითხებში. განსაკუთრებით საკამათოა საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საქართველოს მთავრობისათვის იმ უფლებამოსილების დელეგირება, რომელიც დაკავშირებულია ადმინისტრაციული ან სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრებაზე უფლებამოსილი პირების განსაზღვრასთან.³⁶ სამართლის მეცნიერებასა და პრაქტიკაში დავას არ იწვევს, რომ უფლებამოსილების სხვა ორგანოსთვის დელეგირება შეუძლია მხოლოდ ამ უფლებამოსილების მატარებელ, კონსტიტუციით განსაზღვრულ ორგანოს. საქართველოს კონსტიტუციის 52-ე მუხლის მიხედვით, საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილებები მკაცრად განსაზღვრული და შემოფარგლულია საქართველოს კონსტიტუციით და ამ უფლებამოსილებათა გაფართოება სხვა ნორმატიული აქტით ვერ მოხდება.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო პასუხისმგებლობის განმსაზღვრელი ნორმების დადგენას და საკანონმდებლო ხელისუფლების განხორციელებას პარლამენტის განსაკუთრებულ უფლებამოსილებად აცხადებს. როგორც აღნიშნულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში: „ქმედების დასჯადად გამოცხადების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება კანონმდებლის ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას წარმოადგენს“.³⁷

პრაქტიკაში დამკვიდრებული ზემოაღნიშნული სტანდარტი გაზიარებულია ქართულ მეცნიერებაშიც. ყველა არსებით საკითხზე გადაწყვეტილების კანონის ფორმით მიღება განსაკუთრებულ უფლებამოსილებად არის განხილული არსებითობის პრინციპის კონტექსტში. ამასთან, კანონშემოქმედების დელეგირების შესაძლებლობა სრულად არის გამორიცხული. როგორც ირაკლი კობახიძე აღნიშნავს: „საქართველოს კონსტიტუცია კანონშემოქმედებითი უფლებამოსილების დელეგირების შესაძლებლობას არ ითვალისწინებს, რაც არსებითობის პრინციპის მაღალი სტანდარტით დაცვას უზრუნველყოფს.“³⁸

საგანგებო მდგომარეობისას საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილებე-

35 საქართველოს ორგანული კანონი „ნორმატიული აქტების შესახებ“, სსმ, 33, 09/11/2009 წ., მე-8 მუხლი, მე-10 მუხლი, მე-11 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/90052?publication=33>

36 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის №21 დეკრეტი, 21/03/2021წ., მე-9 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830372?publication=0>

37 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 14 მაისის N2/2/516,542 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქეები - ალექსანდრე ბარამიძე, ლაშა ტულუში, ვახტანგ ხმალაძე და ვახტანგ მაისია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-37.

38 კობახიძე ი., კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 54-55. საყურადღებოა, რომ ამ მოსაზრების ავტორმა მხარი დაუჭირა საქართველოს პრეზიდენტის №21 დეკრეტით გათვალისწინებულ, მისი პოზიციის საწინააღმდეგო პასუხისმგებლობის დეკრეტით (და არა კანონის ფორმით) დადგენასა და კონსტიტუციის საწინააღმდეგო დელეგირებასაც, როდესაც საქართველოს პარლამენტმა დაამტკიცა პრეზიდენტის დეკრეტი.

ბსა და უფლებამოსილების დელეგირების თაობაზე წარდგენილ კონსტიტუციურ სარჩელებს განიხილავს³⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელსაც გადაწყვეტილება ჯერ არ გამოუცხადებია.

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის, დელეგირებისა და სამართლიანი სასამართლოს უფლების საკითხებზე სწორი დასკვნის გამოსატანად მნიშვნელოვანია საქართველოს კონსტიტუციის 71-ე მუხლით გათვალისწინებული პრეზიდენტისთვის განსაზღვრული ორი განსხვავებული უფლებამოსილების ანალიზი. ეს უფლებამოსილებებია: (ა) საქართველოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული უფლებების ნაწილის შეზღუდვის უფლება; და (ბ) საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 თავში შემავალი ზოგიერთი მუხლის ცალკეული პუნქტების მოქმედების შეჩერება.⁴⁰

საქართველოს კონსტიტუცია დასაშვებად მიიჩნევს საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით საქართველოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული შემდეგი უფლებების შეზღუდვას: ადამიანის თავისუფლება (მე-13 მუხლი), მიმოსვლის თავისუფლება (მე-14 მუხლი), პირადი და ოჯახური ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება (მე-15 მუხლი), მედიისა და გამობატვის თავისუფლება (მე-17 მუხლი), სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოების უფლება (მე-18 მუხლი), საკუთრების უფლება (მე-19 მუხლი), შეკრების თავისუფლება (21-ე მუხლი), შრომის თავისუფლება (26-ე მუხლი). საქართველოს პრეზიდენტის ეს უფლებამოსილება არ გულისხმობს საქართველოს პრეზიდენტისთვის ახალი ადმინისტრაციული ან სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის და სასჯელის ან სასჯელის დაკისრებაზე უფლებამოსილი ინსტიტუტის განსაზღვრას.

კოვიდპანდემიასთან დაკავშირებით შემოღებული საგანგებო მდგომარეობისას დემოკრატიისა და ადამიანის უფლებების დაცვის საერთაშორისო სტანდარტების დაცვისადმი მიძღვნილ დოკუმენტში ევროპის საბჭომ საგანგებოდ მიუთითა, რომ საგანგებო მდგომარეობისას უცვლელი უნდა დარჩეს კანონის უზენაესობის პრინციპი. კანონის უზენაესობის ფუნდამენტური პრინციპი არის სახელმწიფოს მართვა კანონის საფუძველზე და ტერმინი „კანონი“ ნიშნავს მხოლოდ პარლამენტის მიერ მიღებულ აქტებს და გამონაკლის შემთხვევაში, თუ ამის კონსტიტუციური საფუძველი არსებობს, აღმასრულებელი ხელისუფლების დეკრეტებსაც.⁴¹

როგორც აღინიშნა, საქართველოს კონსტიტუცია დასაშვებად მიიჩნევს საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით ძირითადი უფლებების უზრუნველყოფასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ნორმის მოქმედების შეჩერებას. ეს ნორმები, როგორც წესი, უფლების ფარგლებს, უფლების მხოლოდ კანონით შეზღუდვას, კანონისმიერი დათქმის პრინციპსა და უფლების შეზღუდვაზე სასამართლო კონტროლს უკავშირდება და ნიშნავს, რომ კონსტიტუციით გათვალისწინებული რიგი

39 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 20 მაისის №23/7/1503 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე - თორნიკე ართქმელაძე საქართველოს პარლამენტის, საქართველოს პრეზიდენტის და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, იხ.: <https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9190>.

40 საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, 71-ე მუხლი, მე-4 პუნქტი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>.

41 Information document SG/inf(2020)11. Respecting Democracy, Rule of Law and Human Rights in the Framework of the COVID-19 Sanitary Crisis - A Toolkit for Member States. 7 April 2020, 21. See: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>.

უფლებებისა (მაგ.: საკუთრების უფლება) შეიძლება შეიზღუდოს არა პარლამენტის მიერ მიღებული კანონით, არამედ სხვა უფლებამოსილი ორგანოს აქტით.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 71-ე მუხლის მე-4 პუნქტით გათვალისწინებული ძირითად უფლებებთან დაკავშირებული ზოგიერთი ნორმის მოქმედების შეჩერების უფლება შემხებლობაშია და არსებითად მოიცავს სამართლიანი სასამართლოს უფლებასაც, სამართლიანი სასამართლოს უფლება და მისი ყველა კომპონენტი საგანგებო მდგომარეობის მოქმედებისასაც არ ექვემდებარება შეზღუდვასა და ადამიანის ძირითადი უფლებების ნაწილის დაცვის ვალდებულებისაგან დროებით გადახვევას „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციით“⁴² და საქართველოს კონსტიტუციით.⁴³ არსებითად ეს შეიძლება განიმარტოს, რომ საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების დროს შეიძლება ძირითადი უფლების შეზღუდვის მხოლოდ წინასწარი სასამართლო კონტროლის კომპონენტის შეჩერება, თუმცა შეუზღუდავი რჩება სამართლიანი სასამართლოს უფლება, მისი შემადგენელი უფლებები: სასამართლო-სადმი მიმართვის, უფლების შემზღუდველი გადაწყვეტილების სასამართლოში გასაჩივრებისა და გონივრულ ვადაში განხილვის, საქმის საჯარო განხილვისა და სხდომაში მონაწილეობის, დაცვის, არაბრალეულობის პრეზუმფციისა და კანონის საფუძველზე პასუხისმგებლობის უფლებები. ამდენად, საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების დროს მთავრობის გადაწყვეტილებებზე ე.წ. *ex post* სასამართლო კონტროლი უცვლელად მოქმედებს. შეუზღუდავია სამართლიანი სასამართლოს უფლება და დაინტერესებულ სუბიექტებს შეზღუდული უფლების დასაცავად შეუძლიათ სასამართლოსადმი მიმართვა.

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში მმართველობის კანონიერებისა და კანონის უზენაესობის პრინციპის დაცვით განხორციელების მნიშვნელობაზე საგანგებოდ მიუთითა ევროპის საბჭომ. როგორც აღინიშნა ევროპის საბჭოს საინფორმაციო დოკუმენტში: „საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების მიერ გამოცემული აქტები უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას და საერთაშორისო სტანდარტებს და საკონსტიტუციო სასამართლოს განხილვის საგანი უნდა იყოს“. მნიშვნელოვანია, რომ ევროპის საბჭო საგანგებო ყურადღებას ამახვილებს სამართლიანი სასამართლოს უფლებაზე, აგრეთვე მთავრობის გადაწყვეტილებების სასამართლო კონტროლზე და მიუთითებს, რომ ეფექტიანი და სწრაფი *ex post* სასამართლო კონტროლი უნდა უზრუნველყონ საკონსტიტუციო ან საერთო სასამართლოებმა.⁴⁴

აღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში თუ არ არის შეჩერებული საქართველოს კონსტიტუციის 71-ე მუხლის მე-4 პუნქტით გათვალისწინებული და ძირითადი

42 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 4/11/1950, მე-15 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1208370?publication=0>

43 საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, 71-ე მუხლი, მე-4 პუნქტი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>

44 Information document SG/inf(2020)11. Respecting Democracy, Rule of Law and Human Rights in the Framework of the COVID-19 Sanitary Crisis - A Toolkit for Member States. 7 April 2020, 2.1., 2.4., 3.2. See: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

უფლების მხოლოდ კანონით შეზღუდვის დისკრეცია, კანონისმიერი დათქმის პრინციპი და უფლების შეზღუდვაზე სასამართლო კონტროლის გარანტია, დაუშვებელია უშუალოდ საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით ახალი შემზღუდველი წესების დადგენა ან პრეზიდენტის მიერ აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის უფლებამოსილების დელეგირება და საკანონმდებლო აქტის ჩანაცვლება, აგრეთვე მოქმედი საკანონმდებლო აქტისაგან განსხვავებული რეგულირების შემოღება. იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის №1 დეკრეტით მოხდა საკანონმდებლო აქტის ჩანაცვლებაც, მოქმედი საკანონმდებლო აქტისაგან განსხვავებული რეგულაციის შემოღება და დელეგირებაც, სადავოა საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტის კონსტიტუციასთან შესაბამისობა.

3. აღმასრულებელი ხელისუფლების კონტროლი საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში

მთავრობის საქმიანობაზე კონტროლის სამართლებრივი საფუძვლების განმსაზღვრელი ძირითადი აქტებია საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი⁴⁵ და საქართველოს კანონი „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“.⁴⁶

საქართველოს პარლამენტის მთავარი კონსტიტუციური უფლებამოსილება არის საკანონმდებლო საქმიანობის განხორციელება და მიღებული კანონების აღსრულებაზე კონტროლი. საკანონმდებლო საქმიანობის ფარგლებში მიღებული კანონებით პარლამენტი ზოგიერთ საკითხს თვითონვე წყვეტს მიღებულ კანონში, ხოლო საკითხების ნაწილის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების უფლებამოსილების დელეგირებას ახდენს მთავრობაზე. ორივე შემთხვევაში, მიღებული კანონების აღსრულებაზე კონტროლი არის საქართველოს პარლამენტის კონსტიტუციური უფლებამოსილება.

კანონების აღსრულებაზე და მთავრობის გადაწყვეტილებებზე კონტროლი ხორციელდება პარლამენტის კომიტეტებისა და ფრაქციების, ისევე როგორც საგამოძიებო და დროებითი კომისიებისა და თემატური მოკვლევის ჯგუფის მეშვეობით. ამ გზით განხორციელებული საკონტროლო საქმიანობის ფარგლებში მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე გადაწყვეტილებას იღებს საქართველოს პარლამენტი, რაც შეიძლება გამოიხატოს თანამდებობრივი პასუხისმგებლობის საკითხის დაყენებით, ახალი კანონის ან ცვლილებების ინიცირებითა და მიღებით ან საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი მიმართვით.

45 საქართველოს პარლამენტის რეგლამენტი, სსმ, 14/12/2018 წ. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/4401423?publication=20>

46 საქართველოს კანონი „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“, სსმ, 3, 13/02/2004 წ. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/2062?publication=41>

3.1. უფლებამოსილების დელეგირება და საპარლამენტო კონტროლი

პარლამენტი, როგორც უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, განსაზღვრავს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. ამის გათვალისწინებით, ყველა საკითხის, გარდა კონსტიტუციით სხვა ორგანოსთვის განსაზღვრული კომპეტენციისა, მოწესრიგების გადაწყვეტილების უფლებამოსილება აქვს პარლამენტს. ამ ფარგლებში პარლამენტი საკითხს კანონის მიღებით თავად აწესრიგებს ან კანონის მიღებითვე ახდენს მთავრობაზე ან სხვა საჯარო დაწესებულებაზე დელეგირებას. ამასთანავე, საგანგებო მდგომარეობისას პარლამენტი ინარჩუნებს ისეთ მნიშვნელოვან ფუნქციას, როგორცაა მიღებული კანონების აღსრულებისა და დელეგირებული უფლებამოსილების ფარგლებში მთავრობის საქმიანობის კონტროლი.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩამოყალიბებული აქვს საკანონმდებლო უფლებამოსილების დელეგირებისა და საპარლამენტო კონტროლის სტანდარტები. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ეს სტანდარტები ჩამოყალიბდა ე.წ. მშვიდობიანობის პერიოდში, როდესაც სახელმწიფოში არ მოქმედებდა საგანგებო მდგომარეობა. საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პირობებში ადამიანის უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირების საკითხებზე საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმს ჯერ არ გამოუცხადებია გადაწყვეტილება წარდგენილ სარჩელზე,⁴⁷ თუმცა არსებული პრაქტიკა მნიშვნელოვანია საგანგებო მდგომარეობის პირობებში ადამიანის უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირების საკითხზე მსჯელობისთვის.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ ხაზი გაუსვა პარლამენტის საკანონმდებლო უფლებამოსილების მნიშვნელობას. საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილების შეუზღუდავ დელეგირებას პარლამენტის მიერ კონსტიტუციური უფლებამოსილების განხორციელებაზე უარის თქმად მიიჩნევს.⁴⁸ ამასთან, საკონსტიტუციო სასამართლომ პარლამენტის ვალდებულებად ჩათვალა დელეგირებული უფლებამოსილების სამართლებრივი ჩარჩო, რათა ორგანომ, რომელზეც მოხდა უფლებამოსილების დელეგირება, შეძლოს გადაწყვეტილების მიღება მხოლოდ კანონმდებლის ნების ფარგლებში და მის შესაბამისად.⁴⁹ საკონსტიტუციო სასამართლომ საგანგებოდ იმსჯელა ფორმალური და შეუზღუდავი დელეგირების საკითხზე და მხოლოდ ის გარემოება, რომ პარლამენტმა კანონით მოახდინა ადამიანის უფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების მთავრობისთვის დელეგირება, არ არის საკმარისი პარლამენტის ამ გადაწყვეტილების კონსტიტუციურად მიჩნევისთვის. მხოლოდ ფორმალურად, ყოველგვარი ჩარჩოს გარეშე, უფლებამოსილების დელეგირება საქართველოს საკონსტიტუციო

47 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 20 მაისის №3/7/1503 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე - თორნიკე ართემელაძე საქართველოს პარლამენტის, საქართველოს პრეზიდენტის და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ.

48 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 20 ივლისის №3/3/763 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს პარლამენტის წევრთა ჯგუფი - დავით ბაქრაძე, სერგო რატიანი, როლანდ ახალაია, გიორგი ბარამიძე და სხვები, სულ 42 დეპუტატი - საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-78.

49 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 11 თებერვლის №1/1/1505,1515,1516,1529 გადაწყვეტილება საქმეზე - პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯაია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, II-42.

სასამართლომ კონსტიტუციის საწინააღმდეგოდ მიიჩნია, რადგან სახელმწიფოსა და პარლამენტის ვალდებულებაა ადამიანის უფლების არაგონივრული ან არაპროპორციული შეზღუდვის რისკის გამორიცხვა.⁵⁰

ადამიანის უფლებების შეზღუდვის დელეგირებასთან დაკავშირებით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ სისტემური მსჯელობით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სტანდარტი დაადგინა საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე ომარ ჯორბენაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, რომლის შესაბამისადაც: „საქართველოს კონსტიტუციის მიერ პირის ძირითად უფლებასთან დაკავშირებით სამართლებრივი მოწესრიგების კანონმდებლისთვის მინდობა არ გულისხმობს მისთვის უპირობო თავისუფლების მინიჭებას. კანონმდებლის უფლებამოსილების ფარგლების ამგვარი გაგება ეწინააღმდეგება კონსტიტუციის უზენაესობის, დემოკრატიული და სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპებს. კონსტიტუციის ძირითადი იდეა ადამიანის უფლებების დაცვაა და, შესაბამისად, შეუძლებელია, იგი ხელისუფლებას ანიჭებდეს უპირობო ან/და აბსოლუტურ თავისუფლებას იმ ურთიერთობების დარეგულირების პროცესში, რომლებიც ეხება კონსტიტუციით განმტკიცებულ უმაჯორეს ღირებულებებს – ადამიანის ძირითად უფლებებს. საქართველოს კონსტიტუციის მიერ კანონმდებლისთვის გარკვეული უფლებამოსილების მინიჭებას თან სდევს სახელმწიფოს ვალდებულება, არ მოხდეს ამა თუ იმ უფლების არაგონივრული, არაპროპორციული შეზღუდვა.“⁵¹

სამართლებრივი ჩარჩოს დადგენით უფლებათა შეზღუდვის დელეგირების პირობებშიც პარლამენტს უნდა ჰქონდეს რეალური და ეფექტიანი საშუალება, გავლენა მოახდინოს როგორც საგანგებო მდგომარეობის მოქმედებისას მთავრობის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებზე, ისე საგანგებო მდგომარეობის გაუქმებაზე.

როგორც ევროპის საბჭო მიუთითებს საგანგებო მდგომარეობასთან დაკავშირებულ დოკუმენტში: „პარლამენტი რეგულარულად უნდა იხილავდეს საგანგებო მდგომარეობის საჭიროებას და უნდა შეეძლოს მისი გაუქმება“.⁵²

საქართველოში პარლამენტს ჰქონდა ეს უფლება კანონით, თუმცა კონსტიტუციური ცვლილებების შემდგომ პარლამენტს ეს უფლება აღარ აქვს და პარლამენტი მოკლებულია შესაძლებლობას, გავლენა მოახდინოს მთავრობაზე და ვადამდე გააუქმოს საგანგებო მდგომარეობა.

საქართველოს პარლამენტს 2018 წლის დეკემბრამდე ჰქონდა ევროპის საბჭოს დოკუმენტში მითითებული უფლებამოსილება. როგორც აღნიშნული იყო „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონში, „თუ საქართველოს პარლამენტი თვლის, რომ აღარ არსებობს ამ კანონის პირველ მუხლში გათვალისწინებული პირობა, რომელიც საფუძვლად დაედო საგანგებო მდგომარეობის

50 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 2 აგვისტოს №17/1275 გადაწყვეტილება საქმეზე – ალექსანდრე მძინარაშვილი საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის წინააღმდეგ, II-42.

51 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 15 თებერვლის №3/1/659 გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე ომარ ჯორბენაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-25.

52 Information document SG/inf(2020)11. Respecting Democracy, Rule of Law and Human Rights in the Framework of the COVID-19 Sanitary Crisis – A Toolkit for Member States. 7 April 2020, para. 82. See: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

გამოცხადებას, იღებს კანონს მისი გაუქმების შესახებ“.⁵³ სამწუხაროდ, საქართველოს პარლამენტის ეს მძლავრი ბერკეტი გაუქმდა 2017 წლის კონსტიტუციური ცვლილებების შედეგად. მიუხედავად იმისა, რომ 2017 წლის კონსტიტუციური რეფორმის შედეგად საქართველო გადავიდა მმართველობის საპარლამენტო მოდელზე, საგანგებო მდგომარეობის გაუქმების უფლებამოსილების გაუქმებით შემცირდა საგანგებო მდგომარეობის პირობებში მთავრობის საქმიანობაზე კონტროლისა და გავლენის მოხდენის მძლავრი ბერკეტი.

დელეგირებისას საპარლამენტო კონტროლის კონსტიტუციური უფლებამოსილების ეფექტიანად განხორციელებისათვის აუცილებელია დელეგირების ჩარჩოს, პრინციპებისა და კრიტერიუმების კანონითვე განსაზღვრა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შეუძლებელი იქნება საპარლამენტო კონტროლი, რადგან მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შედარება-შემოწმება რაიმე კრიტერიუმთან შეუძლებელი იქნება. ამასთან, სახეზე იქნება პარლამენტის მიერ კონსტიტუციით მისთვის დაკისრებული ფუნქციის – ვალდებულების სრულად სხვა ორგანოსთვის გადაცემა, რაც წინააღმდეგობაშია კანონიერების, აგრეთვე ხელისუფლების დანაწილებისა და გაწონასწორების კონსტიტუციურ პრინციპებთან.

საგანგებო მდგომარეობისას დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის დაცვის საკითხებისადმი მიძღვნილ ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიის დოკუმენტში ხაზგასმულია, რომ ერთადერთი უფლებამოსილი ორგანოს – პარლამენტის მიერ საკანონმდებლო უფლებამოსილების დელეგირებისას მიზნები, შინაარსი და ფარგლები დადგენილი უნდა იყოს თავად პარლამენტის მიერ მიღებული აქტით. სხვაგვარი დელეგირებისას ხარისხობრივი საპარლამენტო ან სასამართლო კონტროლის განხორციელება შეუძლებელი გახდება, რაც დააზიანებს დემოკრაციას და ადამიანის უფლებებს.⁵⁴

3.2. ადამიანის უფლებების დაცვაზე სასამართლო კონტროლი უფლებამოსილების დელეგირებისას და ძირითადი უფლებების შეზღუდვისას

საგანგებო მდგომარეობისას სასამართლოს მეშვეობით ადამიანებს უნდა ჰქონდეთ მთავრობის გადაწყვეტილებების კონტროლის, აგრეთვე მთავრობის მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევებისგან დაცვის საშუალება. სასამართლომ უნდა შეამოწმოს, მთავრობის გადაწყვეტილებები სცდება თუ არა ლეგიტიმურობის მიზნებს და დარღვევაზე მოახდინოს რეაგირება.

პარლამენტის შემდგომ სასამართლო სისტემას აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა საგანგებო მდგომარეობისას მთავრობის გადაწყვეტილებების კონტროლისთვის. დამკვიდრებული დემოკრატიული სტანდარტის შესაბამისად, სასამართლო კონტროლს ექვემდებარება როგორც საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება,

53 საქართველოს კანონი „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“, პარლამენტის უწყებანი, 44, 11/11/1997 წ., მე-3 მუხლი, მე-3 პუნქტი. (2018 წლის 16 დეკემბრამდე მოქმედი რედაქცია). იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33472?-publication=5>

54 Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law during States of Emergency – Reflections (CDL-PI(2020)005rev), European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Strasbourg, 26 May 2020, para. 65, 68. See: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)005rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)005rev-e)

ისე საგანგებო მდგომარეობის მოქმედებისას მიღებული ადამიანის ძირითადი უფლებების შემზღვეველი გადაწყვეტილებები.⁵⁵

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ სამართლიანი სასამართლოს უფლების განმარტებისას დამკვიდრებულ პრაქტიკასა და სტანდარტს დაამატა მნიშვნელოვანი კომპონენტი გასაჩივრებული გადაწყვეტილების სამართლებრივი შეფასების შესაძლებლობის სახით. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი ამ სტანდარტის მიხედვით, სამართლიანი სასამართლოს უფლება დაირღვევა იმ შემთხვევაშიც, თუ სასამართლოს არ აქვს შესაძლებლობა, სამართლებრივად შეაფასოს მთავრობის გასაჩივრებული გადაწყვეტილება. ეს კი შეიძლება ნიშნავდეს სწორედ იმ შემთხვევას, როდესაც მთავრობისთვის უფლებამოსილების დელეგირება განხორციელებულია რაიმე ჩარჩოს, სტანდარტის ან კრიტერიუმების დადგენის გარეშე, ანუ მოხდა უფლებამოსილების სრული დელეგირება და ამ აქტის საფუძველზე მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება გახდება სასამართლოს მსჯელობის საგანი. როგორც საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში მიუთითა, „სამართლიანი სასამართლოს უფლება, პირველ რიგში, ნიშნავს სახელმწიფო ხელისუფლების ყველა იმ გადაწყვეტილების (ქმედების) სასამართლოში გასაჩივრებისა და სამართლებრივი შეფასების შესაძლებლობას, რომელიც ადამიანის უფლებებს არღვევს.“⁵⁶

საქართველოს სასამართლოებს მთავრობის გადაწყვეტილებების კონტროლი შეუძლიათ მთავრობის აქტების კანონთან შესაბამისობისა და ინციდენტური კონტროლის გზით. მთავრობის გადაწყვეტილებების კანონთან შესაბამისობის თაობაზე სასამართლოს მსჯელობის საშუალება აქვს საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის⁵⁷ მე-60 მუხლის და 60¹ მუხლის ფარგლებში, ხოლო ინციდენტური კონტროლი – საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის⁵⁸ მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის ფარგლებში, როდესაც სასამართლო უარს ამბობს იმ კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტის გამოყენებაზე, რომელიც არ შეესაბამება საკანონმდებლო აქტს (კანონს).

ორივე შემთხვევაში, თუ კანონით არ არის დადგენილი მთავრობის უფლებამოსილების ფარგლები და გადაწყვეტილების მიღების კრიტერიუმები, სახეზეა უფლებამოსილების სრული და შეუზღუდავი დელეგირება და საკანონმდებლო უფლებამოსილებაში პარლამენტის ჩანაცვლება მთავრობით. ამასთან, ამ შემთხვევაში სასამართლოს არ აქვს მთავრობის გადაწყვეტილების „სამართლებრივი შეფასების საშუალება“, როგორც ეს განსაზღვრულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ზემოთ ციტირებული სამართლიანი სასამართლოს სტანდარტით.

55 იქვე, para. 85, 86.

56 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2013 წლის 5 ნოემბრის №31/1/531 გადაწყვეტილება საქმეზე - ისრაელის მოქალაქეები - თამაზ ჯანაშვილი, ნანა ჯანაშვილი, ირმა ჯანაშვილი, ასევე საქართველოს მოქალაქეები - გიორგი წაქაძე და ვახტანგ ლორია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-1.

57 საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, სსმ, 32(39),15/07/1999 წ., იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/16270?publication=37>

58 საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, პარლამენტის უწყებანი, 47-48, 31/12/1997 წ., იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/29962?publication=145>

ყოველივე ბემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, პარლამენტის მიერ უფლება- მოსილების მთავრობისათვის დელეგირებისას სავალდებულოა დელეგირების ფარგლების, გადაწყვეტილების მიღების სტანდარტებისა თუ კრიტერიუმების დადგენა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, შეუძლებელია დელეგირებული უფლებამოსილების საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილების სამართლებრივი შეფასება, რაც სხვა ძირითად უფლებებთან ერთად, სამართლიანი სასამართლოს უფლებასაც ხელყოფს.

3.2.1. საზღვარგარეთის სასამართლო პრაქტიკა

კოვიდპანდემიის გავლენით გაჩენილ გამოწვევებზე ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის რეაგირებისა და განვითარებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს და ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს გამოცდილება.

ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს უკვე აქვს რამდენიმე გადაწყვეტილება, რომლებშიც არსებითად იმსჯელა საქმის გარემოებებსა და ადამიანის ცალკეული უფლების შეზღუდვის კონსტიტუციურობაზე. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებით, ინსტიტუციური სპეციფიკის გათვალისწინებით, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ერთ საქმეზე იმსჯელა არსებითად და მიიღო გადაწყვეტილება, სხვებზე კი მხოლოდ მათი დასაშვებობის კუთხით იმსჯელა.

არსებული გამოცდილების გაცნობისთვის მნიშვნელოვანია ამ გადაწყვეტილებათა მიმოხილვა.

კოვიდპანდემიისას ევროპულ სასამართლოში წარდგენილი პირველი სარჩელი, რომელზეც იმსჯელა სასამართლომ და დაუშვებლად ცნო მომჩივნის სარჩელი, იყო *ლე მაილოს სარჩელი* საფრანგეთის წინააღმდეგ.⁵⁹ სასამართლომ არსებითად არ იმსჯელა საქმის გარემოებებზე და დაუშვებლად ცნო იმ საფუძველით, რომ ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება, რომლის უზრუნველყოფასაც ითხოვდა მომჩივანი, ვერ ხვდება ევროპული კონვენციით დაცულ სფეროში და, ამასთან, მომჩივანმა ვერ შეძლო დამატებითი მტკიცებულებების წარდგენა უფლებების დარღვევის დასადასტურებლად. მომჩივნის პოზიციით, საფრანგეთის სახელმწიფო ვერ უზრუნველყოფდა კოვიდკრიზისის სათანადო მართვას, აგრეთვე ადამიანების სიცოცხლისა და ფიზიკური უსაფრთხოების პოზიტიური ვალდებულების შესრულებას და ევროპული კონვენციის მე-2 (სიცოცხლის უფლება), მე-3 (არაჰუმანური და დამამცირებელი მოპყრობის აკრძალვა), მე-8 (პირადი და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემა) და მე-10 (გამოხატვის თავისუფლება) მუხლების დარღვევაზე მიუთითებდა.

პირველი საქმე, რომელზეც არსებითად იმსჯელა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ და მიღებული გადაწყვეტილებით დაადგინა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა, არის *ფეილაზო მალტის*

59 *ლე მაილო საფრანგეთის წინააღმდეგ (Le Mailloux v. France)*, №18108/20, 2020 წლის 5 ნოემბერი. იხ.: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206611>

წინააღმდეგ.⁶⁰ მომჩივანი იყო ნიგერიელი მიგრანტი, რომელიც კოვიდ-ბომბების საფუძვლით საიმვიგრაციო დაკავებისას იზოლაციის შემდგომ გადაიყვანეს და შვიდი კვირის განმავლობაში ამყოფეს თავშესაფრის მაძიებელთა კვარტალში არსებულ კოვიდკარანტინში, მაშინ როდესაც მომჩივნის კარანტინში მოთავსების სამედიცინო და სამართლებრივი საფუძველი არ არსებობდა. სასამართლომ მომჩივნის კოვიდ-კარანტინში მოთავსება, როდესაც ამის სამედიცინო და სანიტარიულ-ეპიდემიოლოგიური მოთხოვნა არ არსებობდა, ჩათვალა ჯანმრთელობისათვის საფრთხის შექმნად და ევროპული კონვენციის მე-3 (არაჰუმანური და დამამცირებელი მოპყრობის აკრძალვა) მუხლის დარღვევად.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმეზე ფენეჩი მალტის წინააღმდეგ⁶¹ მომჩივნის სარჩელი ნაწილობრივ დასაშვებად ცნო. მომჩივანი 2019 წლის ნოემბრის თვეში დაკავებული იყო მკვლელობის მცდელობაში მონაწილეობისთვის. კოვიდ-19-ის გავრცელების გამო ხელისუფლებამ გაატარა საგანგებო ღონისძიებები, რამაც შეაჩერა სისხლისსამართლებრივი პროცედურები მთავრობის მიერ შემოღებული ღონისძიებების გაუქმებამდე. სასამართლოებმა დისკრეციის ფარგლებში დაყოვნებით შეძლეს გადაუდებელი და ანალოგიური ხასიათის საქმეებზე სხდომების გამართვა. მომჩივნის საქმეზე სასამართლო პროცედურები განახლდა 3 თვის დაგვიანებით. მომჩივნის რამდენიმე შუამდგომლობა გირაოს სანაცვლოდ გათავისუფლების თაობაზე არ დაკმაყოფილდა. მომჩივანი სარჩელში მიუთითებდა მის საქმეზე სიცოცხლის უფლების, წამების აკრძალვისა და სამართლიანი სასამართლოს, კერძოდ, საქმის გონივრულ ვადაში განხილვის უფლების დარღვევის შესახებ.

ევროპულმა სასამართლომ ნაწილობრივ დაუშვებლად ცნო ფენეჩის სარჩელი იმ საფუძვლით, რომ დაყოვნება გამოწვეული იყო არა ხელისუფლების მიერ დაყოვნებით ან არაჯეროვანი გამოძიებით, არამედ პანდემიის, საგანგებო მდგომარეობის გავლენით. ამდენად, ევროპულმა სასამართლომ სარჩელი დასაშვებად ცნო და გააგრძელებს განხილვას ევროპული კონვენციის მე-2 მუხლის (სიცოცხლის უფლება) და მე-3 მუხლის (წამებისა და არაჰუმანური მოპყრობის აკრძალვა) ნაწილში და წარმოებაში არ მიიღო ევროპული კონვენციის მე-5 მუხლის (თავისუფლებისა და უსაფრთხოების უფლება) და მე-6 მუხლის (სამართლიანი სასამართლო) დარღვევის ნაწილში.

საქმეზე ტერჰესი რუმინეთის წინააღმდეგ⁶² ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ მომჩივნის სარჩელი დაუშვებლად ცნო და გადაადგილების უფლების შეზღუდვა არ მიიჩნია შინაპატიმრობად და ევროპული კონვენციის დარღვევად.

მომჩივანი არჩეული იყო ევროპარლამენტის წევრად 2019 წელს. რუმინეთის მთავრობამ 2020 წლის 24 მარტიდან 14 მაისამდე პერიოდისთვის კოვიდ-19-

60 ფელიაზო მალტის წინააღმდეგ (*Feilazoo v. Malta*), №68865/19, 2021 წლის 11 მარტი, 92-ე მუხლი. იხ.: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208447>

61 ფენეჩი მალტის წინააღმდეგ (*Fenech v. Malta*), №19090/20, 2021 წლის 23 მარტი, 68-ე, 97-ე, 107-ე და 114-ე პუნქტები. იხ.: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209142>

62 ტერჰესი რუმინეთის წინააღმდეგ (*Terheş v. Romania*), №49933/20, 2021 წლის 21 მაისი, დასაშვებობის გადაწყვეტილება. იხ.: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7024603-9478039>

ის პანდემიასთან ბრძოლის ფარგლებში შემოიღო საცხოვრებელი ადგილის დატოვების შეზღუდვა. მომჩივნის პოზიციით ამ ღონისძიებით მას შეეზღუდა თავისუფლება. ევროპულმა სასამართლომ დაუშვებლად ცნო სარჩელი და არ დაადგინა ევროპული კონვენციის მე-5 მუხლით დაცული თავისუფლებისა და უსაფრთხოების უფლების დარღვევა. ევროპულმა სასამართლომ მიუთითა, რომ გადაადგილების შეზღუდვა, რომელიც განპირობებულია პანდემიით, არ ჩაითვლება თავისუფლების შეზღუდვად. აღნიშნულისა და იმის გათვალისწინებით, რომ მომჩივანმა ვერ წარადგინა არგუმენტები და მტკიცებულებები, რომლებიც დაადასტურებდა შეზღუდვების შედეგად მისთვის მიყენებულ უშუალო ზიანს, ევროპულმა სასამართლომ მომჩივნის მოთხოვნა დაუსაბუთებლად და დაუშვებლად ცნო.

3.2.2. საქართველოს სასამართლო პრაქტიკა

საქართველოში საგანგებო მდგომარეობის განმავლობაში, რომელმაც ორ თვეს გასტანა, დაწესებული ადამიანის უფლებათა შეზღუდვის თვალსაზრისით სასამართლო პრაქტიკა არ არის მდიდარი, თუმცა გარკვეული შეფასების გაკეთება მაინც შეიძლება. კვლევისთვის მოძიებული საქმეებისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების ანალიზი იძლევა დასკვნის გაკეთების საფუძველს, რომ პრაქტიკა არაერთგვაროვანი და წინააღმდეგობრივია. ამ პრაქტიკის ანალიზისა და დასკვნების გამოტანის გარეშე სამართლიანი სასამართლოს უფლებას შეიძლება საფრთხე შეექმნას მომავალში შემოღებული საგანგებო მდგომარეობის ფარგლებში მიღებული გადაწყვეტილებებით.

საქართველოში საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში პოლიციის გადაწყვეტილებაზე პირველი დადგენილება მიიღო გორის რაიონულმა სასამართლომ. საგანგებო მდგომარეობისა და საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის №1 დეკრეტი და საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 23 მარტის №181 დადგენილებით გათვალისწინებული შეზღუდვების მოქმედების პერიოდში საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს გორის რაიონული სამმართველოს პოლიციელებმა 2020 წლის 17 აპრილს საჯარო სივრცეში (ქალაქ გორში არსებულ ერთ-ერთ სკვერში) შეკრების წესების დარღვევისთვის, კერძოდ, 3-ზე მეტი პირის სოციალური დისტანციის დარღვევით შეკრებისთვის 3000-3000 ლარით დააჯარიმა შვიდი მოქალაქე. შედგენილი ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმები გასაჩივრდა გორის რაიონულ სასამართლოში.

გორის რაიონული სასამართლოს 2020 წლის 2 ივლისის დადგენილებით (საქმე №4/298-20),⁶³ საჩივრები დაკმაყოფილდა და ბათილად იქნა ცნობილი საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს გორის რაიონული სამმართველოს მიერ შედგენილი ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმები.

სასამართლო მიუთითებს, რომ საქმეში არსებობს განსხვავებული განმარტებები. სასამართლომ გამოიყენა საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალ-

⁶³ გორის რაიონული სასამართლოს 2020 წლის 2 ივლისის დადგენილება ინახება ნაშრომის ავტორთან და დანტერესებულ პირებს შეუძლიათ მისი ასლის მიღება. ავტორთან დაკავშირება შეიძლება ელექტრონული ფოსტით, შემდეგ მისამართზე: levan.alapishvili@gmail.com

დარღვევათა კოდექსის 236-ე მუხლი და აღნიშნა, რომ ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმი და პასუხისგებაში მიცემული პირის ახსნა-განმარტება თანაბარმნიშვნელოვანი მტკიცებულებებია.

სასამართლომ გამოიყენა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტი, რომლის შესაბამისადაც ადმინისტრაციულ და სისხლის სამართალწარმოებისას პირი არ არის ვალდებული, ამტკიცოს საკუთარი არაბრალეულობა და მტკიცების ტვირთი სრულად ადმინისტრაციულ ორგანოს აკისრია.

გორის რაიონული სასამართლოს მოსამართლემ დადგენილებაში შემდეგი მნიშვნელოვანი განმარტება გააკეთა: „თვით ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობაში მიცემული პირის აღიარებაც, თუ ის არ დასტურდება მისი ბრალეულობის დამადასტურებელი სხვა მტკიცებულებით, საკმარისი არ არის მისი სამართალდამრღვევად ცნობისა და პასუხისმგებლობის დასაკისრებლად“. სასამართლოს ეს განმარტება ნიშნავს, რომ საგანგებო მდგომარეობის პირობებში ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სამართლიანი სასამართლოს სტანდარტები უცვლელად რჩება ძალაში და სასამართლო ვალდებულია, იხელმძღვანელოს ამ სტანდარტებით.

გორის რაიონული სასამართლოს მოსამართლე დადგენილებაში აღნიშნავს, რომ საქმეში არსებული ურთიერთგამომრიცხავი და არასაკმარისი მტკიცებულებების საფუძველზე პირისთვის პასუხისმგებლობა დაუშვებელია.

დასახელებული საფუძველებით გორის რაიონული სასამართლოს მოსამართლემ დაჯარიმებული შვიდი მოქალაქის მიმართ შედგენილი ოქმები ჩათვალა კანონსაწინააღმდეგოდ და ცნო ბათილად. მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს გორის რაიონულმა სამმართველომ გორის რაიონული სასამართლოს 2020 წლის 2 ივლისის დადგენილება არ გაასაჩივრა, რაც ნიშნავს, რომ გაიზიარა სასამართლოს დადგენილებაში მოყვანილი არგუმენტები.

გორის რაიონული სასამართლოს აღნიშნული დადგენილება არის საქართველოში საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში გამოტანილი და კანონიერ ძალაში შესული ერთადერთი გადაწყვეტილება, რომლითაც დაკმაყოფილდა მოქალაქეთა საჩივარი და ის შეესაბამება ადამიანის უფლებათა საერთაშორისოდ დამკვიდრებულ სტანდარტებს.

საგანგებო მდგომარეობის დროს ადმინისტრაციული წესით დაჯარიმებულმა პირმა, ზ.შ.-მ, აირჩია საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსით დადგენილი გასაჩივრების პროცედურა და ჯერ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროში წარადგინა საჩივარი მის მიმართ შედგენილი ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმის გამო, ხოლო შემდეგ სამინისტროს გადაწყვეტილება გაასაჩივრა თბილისის საქალაქო სასამართლოში. საქმეზე სამართალწარმოება არ დასრულებულა, სასამართლომ მხოლოდ წარმოებაში მიიღო საჩივარი, მაგრამ არც ერთი განხილვის სხდომა არ გამართულა. ეს საქმე იმ მხრივ არის მნიშვნელოვანი, რომ იძლევა მსჯელობის საშუალებას როგორც ადმინისტრაციული ორგანოს, ისე სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილე-

ბის დასაბუთებულობაზე და ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტებთან შესაბამისობაზე.

ავტოსატრანსპორტო საშუალებით მგზავრთა გადაყვანის წესების (მგზავრის მოთავსება მძღოლის გვერდით, წინა მარჯვენა სავარძელზე) დარღვევისთვის 3000 ლარით დაჯარიმებულმა მოქალაქე ზ.შ.-მ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროში წარადგინა საჩივარი მის მიმართ 2020 წლის 2 აპრილს შედგენილი ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმის გამო.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს იურიდიული დეპარტამენტის 2020 წლის 2 სექტემბრის №MIA 2 20 02065183 დადგენილებით,⁶⁴ ზ.შ.-ს საჩივარი არ დაკმაყოფილდა. აღნიშნულ დადგენილებაში საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს უფლებამოსილი პირი გადაწყვეტილებას აფუძნებს მხოლოდ ზ.შ.-ს მიმართ 2020 წლის 2 აპრილს შედგენილ, სადავოდ გამხდარ ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმზე და მიანიშნებს, თითქოს ზ.შ.-მ აღიარა ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა, მაშინ როდესაც, როგორც დადგენილებიდან ირკვევა, ზ.შ. საჩივრის განხილვაში არ მონაწილეობდა და არ არსებობს მისი ახსნა-განმარტება. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ეს პოზიცია, რომელიც უპირობოდ დაიცვა გორის რაიონულმა სასამართლომ თავის 2020 წლის 2 ივლისის დადგენილებაში, არსებითად ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტებს.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს იურიდიული დეპარტამენტის 2020 წლის 2 სექტემბრის №MIA 2 20 02065183 დადგენილება საჩივრის დაკმაყოფილებაზე უარის თქმის თაობაზე ზ.შ.-მ გაასაჩივრა თბილისის საქალაქო სასამართლოში, რომელმაც საჩივარი 2020 წლის 22 სექტემბრის დადგენილებით (საქმე №4/6629-20)⁶⁵ მიიღო წარმოებაში, თუმცა საქმის განხილვა დაწყებული არ არის.

საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსით დადგენილია სასამართლოში საჩივრის განხილვის შემჭიდროებული ვადები (30 დღე).⁶⁶ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციით⁶⁷ და საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებულია სამართლიანი სასამართლოს უფლება,⁶⁸ რომლის ერთ-ერთი კომპონენტია საქმის გონივრულ ვადაში, გაჭიანურების გარეშე, განხილვის უფლება. სასამართლოში საქმის გონივრულ ვადაში განხილვის უფლება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საგანგებო მდგომარეობისა და ძირითადი უფლებების შეზღუდვის პირობებში ხელისუფლებისა თუ პოლიციის თვითნებობისაგან დაცვის და ადამიანის

64 საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს იურიდიული დეპარტამენტის 2020 წლის 2 სექტემბრის დადგენილება ინახება ნაშრომის ავტორთან და დაინტერესებულ პირებს შეუძლიათ მისი ასლის მიღება. ავტორის ელექტრონული ფოსტის მისამართი იხ. 65-ე სქოლიოში.

65 თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2020 წლის 22 სექტემბრის დადგენილება ინახება ნაშრომის ავტორთან და დაინტერესებულ პირებს შეუძლიათ მისი ასლის მიღება. ავტორის ელექტრონული ფოსტის მისამართი იხ. 65-ე სქოლიოში.

66 საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს უწყებები, 12-ის დანართი, 15/12/1984, 276-ე მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/28216>

67 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 4/11/1950. მე-6 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1208370?publication=0>

68 საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, 31-ე მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>

უფლებათა უზრუნველყოფისთვის. ზ.შ.-ს მიმართ სასამართლოში საქმის გონივრულ ვადაში განხილვისა და, შესაბამისად, სამართლიანი სასამართლოს უფლება დარღვეულია.

სამართლიანი სასამართლოს უფლების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი პრეცედენტია იმავე მოქალაქე ზ.შ.-ს სარჩელის განხილვისას თბილისის საქალაქო სასამართლოს მიერ მიღებულ განჩინებაში გადმოცემული საკამათო მსჯელობა. ამ საქმეზე მოქალაქე ზ.შ.-მ სარჩელით მიმართა თბილისის საქალაქო სასამართლოს საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ და მოითხოვა „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის №1 დეკრეტის მე-8 მუხლის პირველი პუნქტის და მე-9 მუხლის არარად აღიარება. საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტის გასაჩივრებული ნორმებით დადგინდა ახალი ადმინისტრაციული ქმედება, სახდელი და მთავრობის უფლებამოსილება, განესაზღვრა საქმის განხილვის პროცედურები, რომლებიც არ იყო გათვალისწინებული საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსით.

მოსარჩელის პოზიციით, ქმედების ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევად გამოცხადება, სასჯელის დადგენა, განხილვის პროცედურების დადგენა და საქმის განხილვაზე უფლებამოსილი პირების განსაზღვრა საქართველოს კონსტიტუციის შესაბამისად არის მხოლოდ საკანონმდებლო ორგანოს, საქართველოს პარლამენტის უფლებამოსილება. ამდენად, საქართველოს პრეზიდენტს არ შეეძლო ახალი ადმინისტრაციულად დასჯადი ქმედებისა და სანქციის დადგენა. მას ასევე არ შეეძლო უფლებამოსილი პირებისა და საქმის განხილვის პროცედურების დადგენის საქართველოს მთავრობისთვის დელეგირება. არაუფლებამოსილი პირის მიერ გამოცემული ადმინისტრაციულსამართლებრივი აქტი, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის მე-60 მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის⁶⁹ შესაბამისად, გამოცემისთანავე ითვლება არარა აქტად.

თბილისის საქალაქო სასამართლომ 2020 წლის 11 მაისის განჩინებით (საქმე №3/2879-20)⁷⁰ უარი თქვა ზ.შ.-ს სარჩელის წარმოებაში მიღებაზე. სასამართლომ აღნიშნა, რომ, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის შესაბამისად, ამ კოდექსის მოქმედება არ ვრცელდება საქართველოს პრეზიდენტის მიერ საგანგებო და საომარი მდგომარეობის გამოცხადებასა და დეკრეტით ძირითადი უფლებების შეზღუდვასთან დაკავშირებული უფლებამოსილების განხორციელებაზე.⁷¹ იმის გამო, რომ მოსარჩელის მიერ გასაჩივრებულ ნორმატიულ აქტზე (პრეზიდენტის დეკრეტზე) არ ვრცელდება საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის მოქმედება, თბილისის საქალაქო სასამართლომ ჩათვალა,

69 ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი გამოცემისთანავე ითვლება არარად, თუ გამოცემულია არაუფლებამოსილი ორგანოს ან არაუფლებამოსილი პირის მიერ.

70 თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2020 წლის 11 მაისის განჩინება ინახება ნაშრომის ავტორთან და დანტერესებულ პირებს შეუძლიათ მისი ასლის მიღება. ავტორის ელექტრონული ფოსტის მისამართი იხ. 65-ე სქოლიოში.

71 საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი, სსმ, 32(39), 15/07/1999, მიღებულია 25/06/1999, მე-3 მუხლი, მე-4 პუნქტი, „ე“ ქვეპუნქტი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/16270?publication=37>

რომ საქმე არ ექვემდებარება სასამართლო უწყებას. განჩინებაში სასამართლო იშველებს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დამკვიდრებულ სასამართლოსადმი მიმართვის სტანდარტებს და მიანიშნებს, რომ საქართველოს პრეზიდენტის გასაჩივრებული დეკრეტის კონსტიტუციასთან შესაბამისობა არის საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილება. ამ საკამათო არგუმენტაციით თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის მოსამართლემ 2020 წლის 11 მაისის განჩინებით მოსარჩელე ზ.შ.-ს სარჩელის წარმოებაში მიღებაზე უარი განაცხადა.

ის გარემოება, რომ საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტზე არ ვრცელდება საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის მოქმედება, არ ნიშნავს, რომ ამ დეკრეტის კანონთან შესაბამისობასა თუ პრეზიდენტის უფლებამოსილების თაობაზე საერთო სასამართლოებში საქმისწარმოება არ შეიძლება. საქმის განხილვისას და გადაწყვეტილების მიღებისას სამართლებრივი საფუძვლების სწორად შერჩევა არის სასამართლოს ვალდებულება.

„ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 25-ე მუხლის მე-9 პუნქტის შესაბამისად: „თუ ნორმატიული აქტი მიღებულია (გამოცემულია) საკითხზე, რომელიც საქართველოს კონსტიტუციის, საქართველოს ორგანული კანონისა და საქართველოს კანონის თანახმად, განეკუთვნება სხვა სახელმწიფო ორგანოს (თანამდებობის პირის) ან მუნიციპალიტეტის წარმომადგენლობითი ორგანოს უფლებამოსილებას ან მიღებულია ამ კანონის მოთხოვნათა დარღვევით, ან დარღვეულია შესაბამისი ნორმატიული აქტის მიღებისა (გამოცემისა) და ამოქმედებისთვის დადგენილი პროცედურა, ნორმატიულ აქტს იურიდიული ძალა არა აქვს.“ ამავე მუხლის მე-11 პუნქტის შესაბამისად კი: „ამ მუხლში აღნიშნულ საკითხებს განიხილავენ და წყვეტენ ნორმატიული აქტის მიმღები (გამომცემი) ორგანოს (თანამდებობის პირის) ზემდგომი ორგანო (თანამდებობის პირი), საქართველოს ორგანული კანონით „ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსი“ გათვალისწინებულ შემთხვევაში და დადგენილი წესით - შესაბამისი სახელმწიფო ზედამხედველობის განმახორციელებელი ორგანო, აგრეთვე საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო და საერთო სასამართლოები თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში.“

როგორც გამოჩნდა, „ნორმატიული აქტების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 25-ე მუხლის ციტირებული ნორმები გამონაკლისის გარეშე ვრცელდება საქართველოს ყველა ნორმატიულ აქტზე, მათ შორის საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტზე. ამდენად, საქართველოს პრეზიდენტის უფლებამოსილებასა და დეკრეტზე სასამართლოსადმი მიმართვის უფლება და შესაძლებლობა არის ორგანული კანონით გარანტირებული უფლება.

სახელმწიფო დაწესებულებების უფლებამოსილებისა და ნორმატიული აქტის თაობაზე დავის წარმოება შეიძლება როგორც საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში, ისე საერთო სასამართლოებში. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს ნორმატიული აქტის კონსტიტუციასთან შესაბამისობას, ხოლო კანონთან შესაბამისობას განიხილავენ საერთო სასამართლოები. ამასთან,

კონსტიტუციური თუ კანონისმიერი უფლებამოსილების საკითხებზე მსჯელობა არის როგორც საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს, ისე საერთო სასამართლოების კომპეტენცია.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით, თბილისის საქალაქო სასამართლოს ჰქონდა საკმარისი სამართლებრივი საფუძველი, წარმოებაში მიეღო და განეხილა ზ.შ.-ს სარჩელი. სასამართლოს შეეძლო, საქმის განხილვის შედეგად თუ ჩათვლიდა, რომ უნდა გამოეყენებინა საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის და არა „ნორმატიული აქტების შესახებ“ ორგანული კანონის ნორმები, უარი ეთქვა ზ.შ.-ს სარჩელის დაკმაყოფილებაზე, მაგრამ ეს არ იყო სარჩელის წარმოებაში მიღებაზე უარის თქმის საფუძველი.

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედებისას მიღებული საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტით ადამიანის უფლებების შეზღუდვის კონსტიტუციურობის საკითხზე საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოში წარდგენილი ორი სარჩელი წარმოებაში მიიღო და ერთ საქმედ გააერთიანა საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმმა. ერთ-ერთი მოსარჩელის სარჩელით⁷² იგი საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის №1 დეკრეტისა და საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 23 მარტის №181 დადგენილების იმ ნორმების კონსტიტუციურობას ასაჩივრებდა, რომლებიც აწესებს ახალ ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევას და სანქციას, აგრეთვე განსაზღვრავს საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსისაგან და სხვა საკანონმდებლო აქტებით დადგენილისაგან განსხვავებულ ადმინისტრაციული წარმოების წესების დადგენის უფლებამოსილების მთავრობისთვის დელეგირებას. კონსტიტუციური სარჩელის ავტორი გასაჩივრებული ნორმების კონსტიტუციურობის შემოწმებას ითხოვდა საქართველოს კონსტიტუციის მე-18 მუხლით გათვალისწინებული სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოებისა და 31-ე მუხლით გათვალისწინებული სამართლიანი სასამართლოს უფლებებთან მიმართებით.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2020 წლის 20 მაისის განჩინებით,⁷³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ წარმოებაში მიიღო ზ. შერმაზანაშვილის კონსტიტუციური სარჩელი და საკონსტიტუციო სასამართლოში წარდგენილ სხვა კონსტიტუციურ სარჩელთან გაერთიანების გადაწყვეტილება მიიღო.⁷⁴

გაერთიანებული საქმე განიხილეს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2020 წლის 8-11 და 30 ივლისს გამართულ სხდომებზე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ამ საქმეზე გადაწყვეტილება 10 თვის შემდეგ, საგანგებო მდგომარეობისა და საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტის მოქმედების ვადის გასვლის შემდეგაც არ გამოუცხადებია, მაშინ როდესაც

72 ზაური შერმაზანაშვილის №1502 კონსტიტუციური სარჩელი, იხ.: <https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9169&scrollheight=0>

73 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 20 მაისის №23/6/1502 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე - ზაური შერმაზანაშვილი საქართველოს პრეზიდენტის და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ. იხ.: <https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9189&scrollheight=5173>

74 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 20 მაისის №23/7/1503 საოქმო ჩანაწერი საქმეზე - თორნიკე ართქმელაძე საქართველოს პარლამენტის, საქართველოს პრეზიდენტის და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ. იხ.: <https://www.constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=9190&scrollheight=8449>

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედებისას ადამიანის შეზღუდული უფლებების შეზღუდვაზე სწრაფ და ეფექტიან კონსტიტუციურ კონტროლს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. არსებობს საფუძველი მტკიცებისთვის, რომ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ამ საქმეზე გადაწყვეტილების გამოცხადების დაყოვნებით ირღვევა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციით⁷⁵ და საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებული სწრაფი მართლმსაჯულების, იგივე საქმის გონივრულ ვადაში განხილვის, უფლება.⁷⁶

4. დასკვნა

კოვიდპანდემია არის გამოწვევა ადამიანების სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის მთელ მსოფლიოში. მან მწვავედ წარმოაჩინა საგანგებო მდგომარეობის, მმართველობისა და ადამიანის უფლებების დაცვის ახლებურად გააზრებისა და მოწესრიგების საჭიროება როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე.

საგანგებო მდგომარეობა არ ნიშნავს დემოკრატიის შეჩერებას. საგანგებო მდგომარეობა არის მცირე დროით, პარლამენტისა და სასამართლო კონტროლით აღმასრულებელი ხელისუფლებისთვის მინიჭებული პრივილეგია – სახელმწიფო მართოს გაზრდილი ძალაუფლებით იმისათვის, რომ უზრუნველყოს საზოგადოების სტაბილური განვითარება და ცხოვრების ჩვეულ კალაპოტში დაბრუნება.

არსებული გამოწვევებისა და დაგროვილი გამოცდილების გათვალისწინებით, აუცილებელია, საქართველოში საკანონმდებლო აქტით მოხდეს დეკლარირება იმისა, რომ საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში მთავრობისთვის ძირითადი უფლებების შეზღუდვის დელეგირებისას სავალდებულოა ჩარჩოს, პრინციპებისა და კრიტერიუმების განსაზღვრა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, დელეგირების აქტი იქნება ანტიკონსტიტუციური და იურიდიული ძალის არმქონე.

საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში სამართლიანი სასამართლოს უფლების და მთავრობის გადაწყვეტილებებზე სასამართლო კონტროლის გაძლიერებისათვის მნიშვნელოვანია ისეთი საკანონმდებლო ცვლილებების შემუშავება, რომლებითაც დადგინდება საგანგებო მდგომარეობისას ადმინისტრაციული და სასამართლო განხილვის შემჭიდროვებული ვადები, რომელთა დაუცველობის შემთხვევაში გასაჩივრებული ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ოქმი, აგრეთვე სხვა ორგანოს გადაწყვეტილება ჩაითვლება ძალადაკარგულად.

75 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, რომი, 4/11/1950, მე-6 მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/document/view/1208370?publication=0>

76 საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 31-33, 24/08/1995, 31-ე მუხლი. იხ.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>

**ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და
ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის ახსნა-
განმარტება და გამოყენება ადამიანის უფლებათა ევროპული
სასამართლოსა და ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების
სასამართლოს მიერ: შედარებითი ანალიზი**

ირაკლი პაპავა

1. შესავალი

ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების პატივისცემის პრინციპი საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპია. მრავალი ათწლეულის განმავლობაში ევროპის საბჭოს ფარგლებში ადამიანის უფლებათა დაცვის ეფექტიანი სისტემა ჩამოყალიბდა. ამ სისტემის მთავარი ორგანო ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოა (შემდგომში – „ევროპული სასამართლო“, „სტრასბურგის სასამართლო“, „ECtHR“), რომლის საქმიანობაც ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის (შემდგომში – „კონვენცია“, „ევროპული კონვენცია“, „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია“) და მისი ოქმების საფუძველზე ხორციელდება.

2000 წელს ევროპის კავშირის (შემდგომში ასევე – „ეკ“, „ევროკავშირი“, „კავშირი“) ძირითადი უფლებების ქარტიის (შემდგომში – „ქარტია“) მიღების მომენტიდან შეიძლება საუბარი ევროკავშირის სამართალში ადამიანის უფლებათა და ფუნდამენტურ თავისუფლებათა დაცვის საკუთარი მექანიზმის განვითარების შესახებაც. ამ დოკუმენტის მთავარი სპეციფიკა ისაა, რომ იგი მიზნად ისახავს პიროვნების დაცვას არა (ან არა მარტო) სახელმწიფოსა და მისი ორგანოებისგან, არამედ ასევე სუპრანაციონალური ორგანიზაციისა და მისი ინსტიტუტებისგან; ანუ, ძირითადი უფლებების წინანდელი (როგორც ეროვნული, ისე საერთაშორისო) ქარტიებისგან განსხვავებით, რომელთა მიღებაც, როგორც წესი, სახელმწიფო ხელისუფლების თვითნებობისაგან ადამიანის დაცვის მიზნით ხდებოდა, ეკ-ის ქარტია მიმართულია იმავე უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვაზე, ოღონდ სხვა პოტენციური დამრღვევისგან – თვით ევროპის კავშირის ზენაციონალური ორგანოებისგან.¹

როგორც მოსალოდნელი იყო, ძირითადი უფლებების ქარტიის დებულებები ბევრ რამეში იმეორებს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით განმტკიცებულ დებულებებს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების შესახებ. უპირველეს ყოვლისა, ეს სამოქალაქო, სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ უფლებებს ეხება. ქარტიის „განმარტებების“ თანახმად, მისი 12 მუხლი იმეორებს

¹ იხ. ი. პაპავა, ევროპის კავშირის ფუნქციონირების სამართლებრივი საფუძვლები: საბაზისო აქტები და კომენტარები, თბ., 2017, 65-66.

ევროპული კონვენციის შესაბამის მუხლებს, ხოლო 7 მუხლი კი, მართალია, შეესაბამება კონვენციის მუხლებს, მაგრამ, ამ უკანასკნელთან შედარებით, მათ გამოყენების უფრო ფართო სფერო აქვთ.²

საგულისხმოა, რომ ევროკავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის 52(3)-ე მუხლის თანახმად, ქარტიის იმ უფლებების მნიშვნელობა და ფარგლები, რომლებიც ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციით გარანტირებულ უფლებებს შეესაბამება, ანალოგიურია იმისა, რაც მათ აღნიშნული კონვენციით აქვთ მინიჭებული. ამასთან, ეს დებულება არ ქმნის დაბრკოლებას საიმისოდ, რომ კავშირის სამართლით ამ უფლებათა უფრო ფართო დაცვა იქნეს უზრუნველყოფილი.³

და მართლაც, ქარტია, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებთან მიმართებით ევროპული კონვენციის უმეტეს დებულებებს იმეორებს, პარალელურ რეჟიმში, მნიშვნელოვნად აფართოებს მათი გამოყენების სფეროს ეკ-ის სამართლის ფარგლებში, აგრეთვე მათ ახალ დებულებათა მთელი რიგით ავსებს.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ორი ევროპული დოკუმენტის თანაფარდობის განხილვა შეუძლებელია ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოსა (2009 წლის 1 დეკემბრამდე - ევროპის გაერთიანებების სასამართლო, შემდეგში - ასევე „ლუქსემბურგის სასამართლო“) და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ მათი ახსნა-განმარტებისა და გამოყენებისგან განყენებულად.

აღნიშნულის გათვალისწინებით, წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს სტრასბურგისა და ლუქსემბურგის სასამართლოთა პოზიციების, ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის თანაფარდობის საკითხთა განხილვას, ევროპის საბჭოსა და ევროკავშირის სასამართლო ორგანოების მიერ მათი ინტერპრეტაციისა და გამოყენების კონტექსტში. ეს საკითხები განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს კონვენციასთან ევროპის კავშირის შეერთების ვალდებულებისა და ლისაბონის 2007 წლის

2 იხ. ი. პაპავა, *ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტია, როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვის ინსტრუმენტი*, სამართალი და მსოფლიო, 13, 2019, 86; ასევე Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights. Official Journal of the European Union, C 303. 14.12.2007, 17-35. აღსანიშნავია, რომ „განმარტებები ძირითადი უფლებების ქარტიასთან დაკავშირებით“, ისევე, როგორც თავად ქარტია, 2000 წელს იქნა მომზადებული სპეციალური დამფუძნებელი კრების (კონვენციის) ფარგლებში. მოგვიანებით „განმარტებების“ რედაქცია განახლებულ იქნა და, ლისაბონის 2007 წლის ხელშეკრულების მიდგომის თანახმად, მას ოფიციალური ინტერპრეტაციის დოკუმენტის სტატუსი მიენიჭა: შესაბამისად, სწორედ მის მიხედვით უნდა წარიმართოს ქარტიის ახსნა-განმარტების პროცესი და იგი გათვალისწინებულ უნდა იქნეს კავშირისა და წევრი ქვეყნების სასამართლოების მიერ. ეს პრინციპი განმტკიცებულია როგორც ქარტიით (იხ. პრეამბულა, ასევე მუხ. 52, პუნ. 7), ისე ეკ-ის დამფუძნებელი დოკუმენტებით (იხ. ხელშეკრულება ევროპის კავშირის შესახებ, მუხ. 6, პუნ. 1, ბოლო აბზაცი).

3 იხ. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union, C 326, 26.10.2012, 391-407. ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის სრული ტექსტის არაოფიციალური ქართულენოვანი თარგმანის სანახავად იხ. ი. პაპავა, *ევროპის კავშირის ფუნქციონირების სამართლებრივი საფუძვლები: საბაზისო აქტები და კომენტარები*, თბ., 2017, 280-287.

ხელშეკრულების⁴ საფუძველზე, ძირითადი უფლებების ქარტიისთვის კავშირის დამფუძნებელი დოკუმენტების ანალოგიური იურიდიული ძალის მინიჭების ფონზე. შესაბამისად, იმისათვის, რათა დადგინდეს ორივე ევროპული სასამართლოს პოზიციათა თანაფარდობისა და ურთიერთქმედების ხასიათი და ძირითადი ტენდენციები, – როგორც ლისაბონის ხელშეკრულებამდე, ისე მისი შემდგომი პერიოდისთვის, – სტატიაში შესწავლილი და გაანალიზებულია ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს ის გადაწყვეტილებები, რომელთა მიღებისას იგი კონვენციის დებულებებსა და სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკას მიმართავს, ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც ევროკავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის დებულებებზე პირდაპირ მითითებებს შეიცავს.

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ახსნა-განმარტება და გამოყენება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის 32-ე მუხლი ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს ანიჭებს კონვენციის ახსნა-განმარტებისა და გამოყენების კომპეტენციას. კერძოდ, მისი პირველი პუნქტი ადგენს, რომ „სასამართლოს იურისდიქცია ვრცელდება კონვენციისა და მისი ოქმების განმარტებასა და გამოყენებასთან დაკავშირებულ ყველა საკითხზე, რომელიც მას გადაეცემა 33-ე, 34-ე, 46-ე და 47-ე მუხლების შესაბამისად“⁵, ანუ ევროპულ სასამართლოში ინდივიდუალური საჩივრების მიღების, ე.წ. „სახელმწიფოთაშორისი საქმეების“ განხილვის, საქმეში მესამე მხარის მონაწილეობის ან საკონსულტაციო დასკვნების გაცემის შემთხვევებში.

ადამიანის უფლებათა სხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან შედარებით, ევროპული სახელმწიფოები კონვენციას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ.⁶ მას შემდეგ, რაც ქვეყანა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას შეუერთდება და მისთვის ძალაში შევა, იგი ამ კონკრეტული სახელმწიფოსთვის ადამიანის უფლებების შინაარსისა და ფარგლების განმსაზღვრელი ერთგვარი „პარალელური კონსტიტუცია“ ხდება.⁷ ამავე კონტექსტში საგულისხმოა ასევე, რომ სტრასბურგის სასამართლო კონვენციას „ევროპული საჯარო წესრიგის

4 სრული სახელწოდებაა: „ლისაბონის ხელშეკრულება ევროპის კავშირის შესახებ ხელშეკრულებისა და ევროპის გაერთიანების დაფუძნების შესახებ ხელშეკრულების შეცვლის თაობაზე“, მოკლე კი – „ლისაბონის ხელშეკრულება“. არაოფიციალურად (სამეცნიერო ლიტერატურასა და მასმედიის საშუალებებში) მას ხშირად უწოდებენ „ხელშეკრულებას რეფორმის შესახებ“; ხელმოწერილი იქნა 2007 წლის 13 დეკემბერს, ძალაშია 2009 წლის 1 დეკემბრიდან. მის საფუძველზე ეკ-ის სამართლებრივი საწყისების ძირული რეფორმა განხორციელდა. მისი ოფიციალური სრული ტექსტის სანახავად იხ. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. Official Journal of the European Union, C 306, 17 December 2007. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>> [29/05/2021].

5 იხ. ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია. რომი, 1950 წლის 4 ნოემბერი. <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_KAT.pdf>[29/05/2021].

6 იხ. კ. კორკელია, ევროპული სტანდარტების ინტეგრაციისაკენ: ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და საქართველოს გამოცდილება, თბ., 2007, 7.

7 იხ. R. Uerpman, *Völkerrechtliche Nebenverfassungen*, in: Armin von Bogdandy (Hrsg.), *Europäisches Verfassungsrecht*, Berlin, 2003, 339.

კონსტიტუციურ აქტად“ აღიარებს.⁸

ის, რომ კონვენცია, მართლაც, გამორჩეული და უპრეცედენტოა, ამას რამდენიმე საკვანძო გარემოება განაპირობებს:

(1) მან ერთ-ერთმა პირველმა მოახდინა ადამიანის უფლებებზე ზოგადი იდეალების ტრანსფორმირება კონკრეტულ სამართლებრივ სისტემაში;

(2) კონვენცია ხელშემკვრელ ქვეყნებს აკისრებს იურიდიულ ვალდებულებას, თავიანთ იურისდიქციათა ფარგლებში უზრუნველყონ მასში გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისუფლებების განხორციელება;

(3) სხვა ანალოგიური საერთაშორისო აქტებისგან განსხვავებით, ევროპულ კონვენციას აქვს ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის მექანიზმი, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სახით, რომელიც მოწოდებულია, განიხილოს სახელმწიფოთაშორისი და ინდივიდუალური განაცხადები კონვენციითა და თანდართული ოქმებით განსაზღვრულ უფლებებსა და თავისუფლებებთან მიმართებით;

(4) კონვენციის 46-ე მუხლის შესაბამისად, მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ სამართლებრივ ვალდებულებას, აღასრულონ ევროპული სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილებები ნებისმიერ საქმეზე, რომლის მხარეებიც ისინი არიან.⁹

როგორც ცნობილია, ევროპული კონვენციის ნორმები კონკრეტული შინაარსით ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებების ხარჯზე ივსება; შესაბამისად, კონვენციის გამოყენება ამ გადაწყვეტილებების გათვალისწინების გარეშე, ფაქტობრივად, შეუძლებელია. პრინციპში, სტრასბურგის სასამართლოს გადაწყვეტილებები სამართალშეფარდებით პრაქტიკაში უფრო დიდ როლს ასრულებს, ვიდრე, საკუთრივ, კონვენცია. ეს ბუნებრივიცაა, ვინაიდან ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას (რომელიც თითქმის 70 წელია, გამოიყენება) და მის ტექსტს შეუძლებელია ყოველი კონკრეტული შემთხვევისთვის ჰქონდეს ზუსტი (მკაფიო) პასუხები ევროპაში ადამიანის უფლებების დაცვასთან დაკავშირებულ ყველა კითხვაზე. სოციალურ-პოლიტიკურ რეალობაში მომხდარ ცვლილებებთან ადაპტირებისა და ყველა ახალ წამოჭრილ კითხვაზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობას სწორედ სტრასბურგის სასამართლოს მიერ შექმნილი პრეცედენტული სამართალი იძლევა. ამასთან, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებების პრეცედენტული მნიშვნელობის საკითხი უშუალოდ კონვენციაში ასახული არ არის. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, აშკარაა, რომ, თუ მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებულნი არიან, ყველასთვის უზრუნველყონ კონვენციის I კარში განსაზღვრული უფლებები და თავისუფლებები,¹⁰ ისინი ასევე თანაბრად ვალდებულნი არიან, უზრუნველყონ კონვენციის

8 იხ., მაგალითად, *ლოიზიდუ თურქეთის წინააღმდეგ (Loizidou v Turkey)*, 1995 წლის 23 მარტი, 75-ე პუნქტი; „ბოსფორუს ეირვეისი“ *ირლანდიის წინააღმდეგ (Bosphorus Airways (Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi) v. Ireland)*, 2005 წლის 30 ივნისი, 156-ე პუნქტი; *აგიმ ბეჰრამი და ბექირ ბეჰრამი საფრანგეთის წინააღმდეგ და რუჰდი სარამატი საფრანგეთის, გერმანიისა და ნორვეგიის წინააღმდეგ (Agim Behrami & Bekir Behrami v. France and Ruzhdi Saramati v. France, Germany & Norway)*, 2007 წლის 2 მაისი, 145-ე პუნქტი.

9 იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, თბილისი, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, 2004, 5.

10 იხ. მუხლი 1, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია. რომი, 1950 წლის 4 ნოემბერი.

ერთგვაროვანი გამოყენება იმ ინტერპრეტაციის შესაბამისად, რომელსაც მას ECtHR აძლევს. თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო არ არის ერთადერთი სასამართლო ორგანო, რომელიც კონვენციის ახსნა-განმარტებითა და გამოყენებითაა დაკავებული.

ღისაბონის ხელშეკრულების ძალაში შესვლამდე და ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის დებულებებზე ლუქსემბურგის სასამართლოს იურისდიქციის გავრცელებამდე, ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლო (2009 წლის 1 დეკემბრამდე – ევროპის გაერთიანებების სასამართლო) ადამიანის უფლებათა დაცვის პრობლემას მის მიერვე შექმნილი პრეცედენტული სამართლის მეშვეობით წყვეტდა, ვინაიდან ევროკავშირის ადამიანის უფლებათა საკუთარი „კატალოგი“ არ გააჩნდა. ამასთან, ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებულ საქმეებზე გადაწყვეტილებების მიღებისას ევროპის გაერთიანებების სასამართლო, უფრო ზუსტად კი, მისი უმაღლესი რგოლი – ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლო (შემდგომში – ასევე „ECJ“) ხშირად ეყრდნობოდა კონვენციის ნორმებს და ამ ნორმების სტრასბურგის სასამართლოსეულ ახსნა-განმარტებას. აღსანიშნავია, რომ ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლომ პირველად 1975 წელს Rutili-ს საქმეზე მიღებულ გადაწყვეტილებაში მიუთითა ევროპულ კონვენციაზე, როგორც „ძირითად საწყისებზე, რომლებიც დაცულ უნდა იქნეს გაერთიანებების სამართლის ფარგლებში“.¹¹ ეს, დიდწილად, იმით იყო განპირობებული, რომ ეკ-ის იმჟამინდელი წევრი სახელმწიფოებიდან საფრანგეთი გახდა, პრაქტიკულად, ბოლო ქვეყანა, რომელიც მხოლოდ 1974 წელს შეუერთდა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას. ამგვარად, კონვენცია კავშირის ყველა წევრი სახელმწიფოსთვის ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთო ინსტრუმენტად იქცა. ის განსაკუთრებული მნიშვნელობა, რომლის მინიჭებაც ლუქსემბურგის სასამართლომ დაიწყო ევროპული კონვენციისთვის, მისი პრაგმატული მიდგომით შეიძლება აიხსნას. ევროკავშირის დონეზე ადამიანის უფლებათა საკუთარი კატალოგის არარსებობის პირობებში, კონვენცია, რომელიც ევროპულ სტანდარტთა ერთგვარი კრებულია ადამიანის უფლებათა და ფუნდამენტურ თავისუფლებათა სფეროში, ECJ-ს ხელში უაღრესად ხელსაყრელი ინსტრუმენტი აღმოჩნდა ასეთ სიტუაციაში „დასასესხებლად“ და გამოსაყენებლად.¹² ამ მომენტიდან მოყოლებული, ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასა და სტრასბურგის სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე მსგავსი მითითებები ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლომ თავის რუტინულ პრაქტიკად აქცია. საგულისხმოა, რომ მარტო 1975 წლიდან 1998 წლამდე დროის პერიოდში ლუქსემბურგის სასამართლომ თავის 70-ზე მეტ გადაწყვეტილებაში მოახდინა კონვენციის ციტირება,¹³ 1998-2005 წლებში კი კონვენცია მის გადაწყვეტილებებში იმაზე 7,5-ჯერ უფრო ხშირად იყო

11 იხ. როლანდ რუტილი შინაგან საქმეთა მინისტრის წინააღმდეგ (*Roland Rutili v Ministre de l'intérieur*), 1975 წლის 28 ოქტომბერი, 32-ე პუნქტი. კერძოდ, ამ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ პირდაპირ მიუთითა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-8, მე-9, მე-10 და მე-11 მუხლებსა და კონვენციის N4 ოქმის მე-2 მუხლზე (იხ. იქვე, 32-ე პუნქტი).

12 იხ. А. С. Исполинов, *Поиск баланса между свободами внутреннего рынка и правами человека в судебной практике ЕС*, Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, 6, 2012, 40.

13 იხ. S. Douglas-Scott, *A tale of two courts: Luxembourg, Strasbourg and the growing European human rights acquis*, Common Market Law Review, Vol. 34, 2006, 645.

მოსხენიებული, ვიდრე ადამიანის უფლებათა ყველა სხვა ინსტრუმენტი (ერთად აღებული), რომლებსაც იგი ეყრდნობოდა, საკუთრივ, ქარტიის ჩათვლით.¹⁴ შესაბამისად, ზოგიერთი ავტორი დროის ამ (2009 წლამდე) მონაკვეთს ორი ევროპული სასამართლოს „თანამშრომლობისა და ურთიერთქმედების ოქროს წლებად“ მიიჩნევს.¹⁵

ნიშანდობლივია, რომ ზოგჯერ ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს ისეთი საკითხების გადაწყვეტაც უწევდა, რომლებთან მიმართებითაც ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა ჯერ კიდევ არ არსებობდა. ასეთ შემთხვევებში იგი დამოუკიდებლად ახდენდა კონვენციის ნორმების ინტერპრეტაციას. ამასთან, მის მიერ ადამიანის უფლებათა ცალკეულ საკითხებზე გამოთქმული პოზიცია, არცთუ იშვიათად, არ ემთხვეოდა სტრასბურგის სასამართლოს თვალსაზრისს.

პირველად ასეთი სიტუაცია 1980 წელს შეიქმნა. საქმეზე – „ნეიშენალ პანასონიკ (UK) ლიმიტედი“ კომისიის წინააღმდეგ (*National Panasonic (UK) Limited v. Commission*) ECJ-ს მოუწია, პასუხი გაეცა კითხვისთვის, დაირღვა თუ არა კომისიის მხრიდან კონვენციის მე-8 მუხლი, რომელიც ადგენს, რომ ყველას აქვს უფლება, პატივი სცენ მის პირად და ოჯახურ ცხოვრებას, მის საცხოვრებელსა და მიმოწერას და რომ დაუშვებელია ამ უფლების განხორციელებაში საჯარო ხელისუფლების ჩარევა, განსაზღვრული შემთხვევების გარდა. კომისია დაეყრდნო კომპანია „National Panasonic (UK) Limited“-ის ზოგიერთი დოკუმენტის დაკარგვის შესაძლებლობას და ამ უკანასკნელის შენობაში ჩხრევა ჩაატარა შესაბამისი ნებართვის მიღებისა და კომპანიის ადვოკატის მონაწილეობის გარეშე. სტრასბურგის სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელშიც მოცემული იქნებოდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლის განმარტება იმ კონტექსტში, ვრცელდება თუ არა მისი დებულებები იურიდიული პირების (როგორც ასეთის) მიმართ, არ არსებობდა; შესაბამისად, ლუქსემბურგის სასამართლომაც დამოუკიდებლად განმარტა კონვენციის მე-8 მუხლი და დაადასტურა კომპანიის ოფისებში ჩხრევის ჩატარების თაობაზე კომისიის უფლებამოსილება, იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს საფუძველი, რომ აუცილებელი დოკუმენტები შეიძლება დაიკარგოს;¹⁶ ამასთან, სასამართლო დაეყრდნო იმავე მე-8 მუხლში განმტკიცებულ „დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებლობის“ კრიტერიუმს.¹⁷

1989 წელს ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ამ საკითხზე

14 იხ. L. Scheeck, *Competition, Conflict and Cooperation between European Courts and the Diplomacy of Supranational Judicial Networks*, Garnet Working Paper 23/07 (2007), 12. <<https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/garnet/workingpapers/2307.pdf>> [29/05/2021]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლუქსემბურგის სასამართლო ძირითადი უფლებების ქარტიას პირველად (არცთუ მცირეხნაინი ყოყმანის შემდეგ) მხოლოდ 2006 წელს დაეყრდნო საქმეზე – *პარლამენტი საბჭოს წინააღმდეგ (Parliament v. Council)* მიღებულ გადაწყვეტილებაში (იხ. *პარლამენტი საბჭოს წინააღმდეგ (Parliament v. Council)*, 2006 წლის 27 ივნისი). ეს იმით იყო განპირობებული, რომ ქარტია თავიდან (2000 წლის დეკემბერში) პოლიტიკური დეკლარაციის რანგში იქნა მიღებული, როგორც იურიდიული ძალის არმქონე დოკუმენტი; სავალდებულო ძალა მან მოგვიანებით, 2009 წლის 1 დეკემბრიდან (ლისაბონის ხელშეკრულების ძალაში შესვლის მომენტიდან) მოიპოვა.

15 იხ. P. Eeckhout, *Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR and Judicial Dialogue: Autonomy or Autarky?* Fordham International Law Journal, Vol. 38, N4, 2015, 990.

16 იხ. „ნეიშენალ პანასონიკ (UK) ლიმიტედი“ ევროპის გაერთიანებების კომისიის წინააღმდეგ (*National Panasonic (UK) Limited v. Commission of the European Communities*), 1980 წლის 26 ივნისი.

17 იხ. იქვე, მე-19 პუნქტი.

საპირისპირო პოზიცია გამოხატა საქმეში – ჩაპელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Chappell v. United Kingdom*). განმცხადებელმა სტრასბურგის სასამართლოში შეიტანა სარჩელი კონვენციის მე-8 მუხლის დარღვევის თაობაზე, იმის გამო, რომ ვიდუფირების გაქირავების კლუბის შენობაში, სადაც იგი მუშაობდა, ჩატარდა ჩხრეკა საავტორო უფლებების დარღვევის საქმის გამოძიებასთან დაკავშირებით. ევროპულმა სასამართლომ კონვენციის მე-8 მუხლის დარღვევის ფაქტი დაადგინა და მიუთითა, რომ ჩხრეკის კავშირი კომპანიის ბიზნესსაქმიანობასთან არაა კონვენციის მე-8 მუხლის გამოყენებაზე უარის თქმის საფუძველი, რადგანაც პირი პროფესიულ საქმიანობას შეიძლება ახორციელებდეს საკუთარ სახლში ყოფნის დროსაც, ასევე ოფისში ან სამსახურებრივ შენობაში მყოფი ეწეოდეს სხვა საქმიანობას, რომელიც არაა დაკავშირებული პროფესიულ საქმიანობასთან. ECtHR-მა აღნიშნა, რომ „პირადი ცხოვრების“ და „საცხოვრებლის“ ცნებების განმარტება, როგორც გარკვეული პროფესიული და ბიზნესსაქმიანობის ან სამსახურებრივი შენობების მომცველისა, უფრო მეტად თანხვედრაშია ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლის საგანსა და მიზანთან, კერძოდ, ამ სფეროებში ხელისუფლების ჩარევისგან ცალკეულ პირთა დაცვასთან.¹⁸

სტრასბურგის სასამართლოს მიერ ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილების მიღებიდან ექვსი თვის შემდეგ ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს წინაშე კვლავ დადგა კონვენციის მე-8 მუხლის ახსნა-განმარტების საკითხი *Hoechst*-ის საქმის განხილვისას. კომპანია „Hoechst“ ეჭვმიტანილ იქნა პოლიეთილენის პროდუქციის მიწოდების ფასების დადგენის თაობაზე არალეგალური შეთანხმებების გაფორმებაში. ამასთან დაკავშირებით კომისიამ ჩხრეკები ჩაატარა კომპანიის სამ ოფისში. განმცხადებელმა ECJ-ს მიმართა. იგი ამტკიცებდა, რომ კომისიამ დაარღვია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლით გარანტირებული საცხოვრებლის ხელშეუხებლობის უფლება. ლუქსემბურგის სასამართლომ გაერთიანებულ სამართლის ზოგად პრინციპად აღიარა ის, რომ საჯარო ხელისუფლების ნებისმიერ ჩარევას ფიზიკური თუ იურიდიული პირის პირად სფეროში უნდა ჰქონდეს სამართლებრივი საფუძველი და რომ პირები დაცულნი უნდა იყვნენ თვითნებური ჩარევისგან. ამის მიუხედავად, მან მაინც არ გაითვალისწინა *Chappel*-ის საქმეზე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება, კვლავ თავის ადრე გამოხატულ პოზიციაზე დარჩა და ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ეს პრინციპი არ ნიშნავს იურიდიულ პირთა სამსახურებრივი შენობების ხელშეუხებლობის უფლების არსებობას და რომ კონვენციის მე-8 მუხლის მოქმედების სფერო შეზღუდულია მხოლოდ ფიზიკური პირის საცხოვრებლის ხელშეუხებლობის უფლებით.¹⁹

აღსანიშნავია, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა ამ საკითხთან დაკავშირებით არ შემოფარგლულა *Chappel*-ის საქმეზე 1989 წელს მიღებული გადაწყვეტილებით. მოგვიანებით მან კვლავ დაადასტურა თავისი

18 იხ. ჩაპელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Chappell v. United Kingdom*), 1989 წლის 30 მარტი, 26-ე და 63-ე პუნქტები.

19 იხ. საქეციო საზოგადოება „ჰოესტი“ ევროპის გაერთიანებების კომისიის წინააღმდეგ (*Hoechst AG v. Commission of the European Communities*), 1989 წლის 21 სექტემბერი.

პოზიცია *Niemietz*-ის საქმეზე 1992 წელს და *Societe Colas Est*-ის საქმეზე 2002 წელს მიღებულ გადაწყვეტილებებში.²⁰ კერძოდ, მან ხაზი გაუსვა, რომ გარკვეული გარემოებების არსებობისას ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლი შეიძლება განმარტებულ იქნეს როგორც კომპანიის რეგისტრირებული ოფისის ან იურიდიული პირის კომერციული საქმიანობის სხვა ადგილის ხელშეუხებლობის უფლების დამცველი.

საგულისხმოა, რომ სტრასბურგის სასამართლოს მიერ ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლის არაერთგზისი განმარტების მიუხედავად, ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლო ერთხანს კვლავ თავის პოზიციაზე რჩებოდა და მასზე უარის თქმა არც უფიქრია. ასე, მაგალითად, 2002 წელს განხილულ ერთ-ერთ საქმეზე გამოტანილ გადაწყვეტილებაში მან, პირად ცხოვრებაში საჯარო ხელისუფლების ჩარევისგან დაცვის უზრუნველყოფის თაობაზე გაერთიანებათა სამართალში არსებულ ზოგად პრინციპზე დაყრდნობით, დაადგინა, რომ ვერ ხედავს ამ საკითხთან მიმართებით მის მიერ დამკვიდრებული პრაქტიკისგან გადახვევის მიზეზს.²¹ თუმცა, საბოლოოდ, იმავე 2002 წელს, *Roquette Frères*-ის საქმეზე ECJ-მ პირდაპირ აღიარა, რომ მის მიერ ადრე გადაწყვეტილ ერთ-ერთ (კერძოდ, *Hoechst*-ის) საქმეში მან არასწორად განმარტა კონვენციის მე-8 მუხლი და აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პოზიცია გაიზიარა.²²

სტრასბურგისა და ლუქსემბურგის სასამართლოებს შორის პოზიციათა სხვაობა წარმოიშვა ასევე გამოხატვის თავისუფლების შესახებ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის ინტერპრეტაციის საკითხების გადაწყვეტისას. ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლო ამ საკითხს პირველად *ERT*-ის საქმეზე საჩივრის განხილვისას წააწყდა. კერძოდ, სასამართლოს წინაშე დადგა საკითხი იმის თაობაზე, საბერძნეთის ტელე- და რადიოკომპანიის მიერ ხელისუფლებისგან სატელევიზიო და რადიომუწყებლობის საქმიანობის განხორციელებაზე ექსკლუზიური უფლებების მიღების ფაქტი, რითაც იგი ამ სფეროში, პრაქტიკულად, „მონოპოლისტი“ გახდა, იყო თუ არა კონვენციის მე-10 მუხლის დარღვევა. ECJ-მ მიუთითა, რომ ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი მოცემულ შემთხვევაში მისთვის მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათს ატარებდა და არანაირი დარღვევის არსებობა არ დაადასტურა იმაში, რომ საბერძნეთის კანონმდებლობა მსგავსი სახის „მონოპოლიების“ შექმნას უშვებს.²³ როდესაც ანალოგიური საკითხი სტრასბურგის სასამართლოს წინაშე დაისვა საქმეში – საინფორმაციო კავშირი „ლენტია“ და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ (*Informationsverein Lentia and others v. Austria*), იგი საპირისპირო დასკვნამდე მივიდა. ავსტრიულმა ტელეკომპანიამ საჩივარი

20 იხ., შესაბამისად, ნიმიტიცი გერმანიის წინააღმდეგ (*Niemietz v. Germany*), 1992 წლის 16 დეკემბერი და კომპანია „კოლას ესტი“ და სხვები საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Société Colas Est and Others v. France*), 2002 წლის 16 აპრილი.

21 იხ. კომპანია „Limburgse Vinyl Maatschappij“ და სხვები კომიხის წინააღმდეგ (*Limburgse Vinyl Maatschappij and Others v. Commission*), 2002 წლის 15 ოქტომბერი.

22 იხ. კომპანია „როკეტ ფრერესი“ კომიხის წინააღმდეგ (*Roquette Frères SA v. Commission*), 2002 წლის 22 ოქტომბერი, 29-ე პუნქტი.

23 იხ. საბერძნეთის რადიო და ტელევიზია AE („ERT“) და დასაქმებულ პირთა ასოციაციების პანელინური ფედერაცია მუნიციპალური საინფორმაციო საზოგადოების, სოტირიოს კუველასის, ნიკოლას ავდელასის და სხვების წინააღმდეგ (*Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE (“ERT“) and Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou v. Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas and Nicolaos Avdellas and others*), 1991 წლის 18 ივნისი.

შეიტანა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში კონვენციის მე-10 მუხლის დარღვევის თაობაზე, იმის გამო, რომ ლიცენზირების შესახებ ავსტრიის კანონმდებლობა არ იძლეოდა სატელევიზიო სადგურის შექმნის შესაძლებლობას. ECtHR-მა აღიარა, რომ საკანონმდებლო შეზღუდვების არსებობა არის ჩარევა განმცხადებლის მიერ გამოხატვის თავისუფლების უფლების განხორციელებაში, რაც კონვენციის მე-10 მუხლითაა გარანტირებული.²⁴

თუმცა აქვე შეიძლება მოშველიება მაგალითებისა, როდესაც, კონვენციის ახსნა-განმარტებისას, ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოსა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პოზიციები ერთმანეთს ემთხვეოდა. საკითხი ეხება შემთხვევებს, როდესაც ევროპული კონვენციის ახსნა-განმარტებას პირველად ლუქსემბურგის სასამართლო ახდენდა.

თვალსაჩინოებისთვის გამოდგება 2000 წლის საქმე დიტერ კრომბახი ანდრე ბამბერსკის წინააღმდეგ (*Dieter Krombach v. Andre Bamberski*),²⁵ რომელიც გერმანიის ტერიტორიაზე საფრანგეთის სისხლის სამართლის სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულებასთან იყო დაკავშირებული. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში გერმანიის მოქალაქე კრომბახის წინააღმდეგ საფრანგეთში აღძრული იყო სისხლის სამართლის საქმე საფრანგეთის მოქალაქე ქალბატონისთვის ზიანის მიყენების თაობაზე, რამაც ამ უკანასკნელის გარდაცვალება გამოიწვია. ბრალდებული არ გამოცხადდა საქმის სასამართლო მოსმენაზე, თუმცა მის ინტერესებს ადვოკატი წარმოადგენდა. სასამართლო სხდომის შედეგად მოქალაქე კრომბახს 15 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიესაჯა. სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ იგი ვალდებული იყო, დაზარალებულის ოჯახისთვის აენაზღაურებინა მიყენებული ზიანი. ასეთი მკაცრი გამამტყუნებელი განაჩენის მიზეზი ის იყო, რომ საფრანგეთის სისხლის სამართლის კანონმდებლობა შეიცავდა დებულებებს, რომელთა თანახმადაც სასამართლოს უფლება აქვს, არ გაითვალისწინოს ადვოკატის არგუმენტები, თუ განსასჯელი პირადად არ გამოცხადდა სასამართლოში. მოგვიანებით გერმანიის ფედერალურმა სასამართლომ ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიმართა იურისდიქციისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების შესახებ იმ დროისთვის მოქმედი ბრიუსელის 1968 წლის კონვენციის 27-ე მუხლის ახსნა-განმარტების თაობაზე პრეიუდიციული გადაწყვეტილების მიღების მოთხოვნით. კერძოდ, ეს მუხლი ადგენდა, რომ ერთ სახელმწიფოში გამოტანილი სასამართლო გადაწყვეტილების აღიარება არ მოხდება, თუ იგი ეწინააღმდეგება იმ სახელმწიფოს საჯარო წესრიგს, რომელშიც იგი ძალაში უნდა შევიდეს. გადაწყვეტილების მიღებისას ლუქსემბურგის სასამართლო ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლს დაეყრდნო და დაადგინა, რომ სასამართლო სხდომაზე არმყოფი მოქალაქე კრომბახის ინტერესების დამცველი ადვოკატის აცილება ხსენებული მუხლის აშკარა დარღვევა იყო და, შესაბამისად, ეწინააღმდეგება ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოთა საჯარო წესრიგს.

24 იხ. საინფორმაციო კავშირი „ლენტია“ და სხვები ავსტრიის წინააღმდეგ (*Informationsverein Lentia and Others v. Austria*), 1993 წლის 24 ნოემბერი.

25 იხ. დიტერ კრომბახი ანდრე ბამბერსკის წინააღმდეგ (*Dieter Krombach v. Andre Bamberski*), 2000 წლის 28 მარტი.

ამის შემდგომ მოქალაქე კრომბახმა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში შეიტანა საჩივარი, რომელშიც აღნიშნა, რომ საფრანგეთის სასამართლომ დაარღვია კონვენციის მე-6 მუხლი, რაც სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებას ითვალისწინებს. სტრასბურგის სასამართლო დაეთანხმა ECJ-ს არგუმენტებს განსახილველ საქმესთან მიმართებით და დაადგინა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის დარღვევის ფაქტი.²⁶

ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ კონვენციის ახსნა-განმარტების კიდევ ერთი მაგალითი, რომელიც შემდგომში გაზიარებულ და გამოყენებულ იქნა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ, არის ლუქსემბურგის სასამართლოს მიერ 1989 წელს მიღებული გადაწყვეტილება საქმეზე - *ორკემი კომისიის წინააღმდეგ (Orkem v. Commission)*²⁷ და სტრასბურგის ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - *ფუნკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (Funke v. France)*,²⁸ რომელიც ამ უკანასკნელმა 1993 წელს განიხილა.

საქმე *ორკემი კომისიის წინააღმდეგ (Orkem v. Commission)* ეხებოდა კომპანია „Orkem“-ის მოთხოვნას ევროპის კომისიის გადაწყვეტილების გაუქმების თაობაზე, რომლის თანახმადაც, კომპანიას სანქციები დაეკისრა კომისიისთვის მოთხოვნილი ინფორმაციის მიუწოდებლობის გამო. კომპანიის თანამშრომლები ამტკიცებდნენ, რომ კომისიის გადაწყვეტილება მათ აიძულებს, საკუთარი თავის წინააღმდეგ მისცენ ჩვენება, რადგან მოთხოვილი ინფორმაცია კომპანიის მიერ კანონმდებლობის დარღვევას ადასტურებს, რაც, მათი აზრით, ევროპის გაერთიანებების სამართლის ზოგად პრინციპებს ეწინააღმდეგება, რამეთუ საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება გარანტირებულია წევრი სახელმწიფოების კანონმდებლობით, ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციითა და საერთაშორისო პაქტით სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ. თავის გადაწყვეტილებაში ECJ-მ აღნიშნა, რომ, წევრი ქვეყნების კანონმდებლობის მიხედვით, საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება მხოლოდ ფიზიკურ პირებს აქვთ, ხოლო სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი კი ამ უფლებას მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი დევნის შემთხვევაში უზრუნველყოფს. რაც შეეხება ევროპულ კონვენციას, სასამართლომ მიუთითა, რომ კონვენციის მე-6 მუხლი მსგავს უფლებას პირდაპირ არ ითვალისწინებს, ხოლო ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა ამ მუხლის იმგვარად ახსნა-განმარტებასთან მიმართებით, რომ სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება მათ შორის საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლებასაც მოიცავს, არ არსებობს. მიუხედავად ამისა, სასამართლომ დაადგინა, რომ კომისიის გადაწყვეტილება არ შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას.

შემდგომში ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს პოზიცია კონვენციის

26 იხ. *კრომბახი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Krombach v. France)*, 2001 წლის 13 თებერვალი.

27 იხ. *ორკემი ევროპის გაერთიანებების კომისიის წინააღმდეგ (Orkem v. Commission of the European Communities)*, 1989 წლის 18 ოქტომბერი.

28 იხ. *ფუნკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (Funke v. France)*, 1993 წლის 25 თებერვალი.

მე-6 მუხლის ახსნა-განმარტებასთან დაკავშირებით გაზიარებულ იქნა სტრასბურგის სასამართლოს მიერ თავის გადაწყვეტილებაში საქმეზე – ფუნკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Funke v. France*). გერმანიის მოქალაქე ფუნკე სავაჭრო წარმომადგენლად მუშაობდა საფრანგეთში. უცხოური ფინანსური ოპერაციების შესახებ კანონმდებლობის შესაძლო დარღვევების გამოძიებასთან დაკავშირებით საბაჟო სამსახურმა, სასამართლო პოლიციის წარმომადგენლებთან ერთად, ჩაატარა ჩხრეკა მის საცხოვრებელ ადგილას და ამოიღეს ზოგიერთი დოკუმენტი. მათ ასევე მოითხოვეს ამონაწერების წარდგენა ზოგიერთი უცხოური საბანკო ანგარიშიდან. თუმცა ასეთი ამონაწერები წარდგენილი არ იქნა, რის გამოც საბაჟო ადმინისტრაციამ პოლიციის სასამართლოს მიმართა. ამ უკანასკნელმა მოქალაქე ფუნკეს ფულადი ჯარიმა შეუფარდა და ამონაწერების წარდგენა მოსთხოვა ყოველ ვადაგადაცილებულ დღეზე დამატებითი საჯარიმო სანქციის დაკისრების მუქარით.

სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდა საშუალების ამოწურვის შემდეგ საქმე ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განიხილა. ევროპულ სასამართლოში წარდგენილი საჩივარი, *inter alia*, მოიცავდა ასევე განმცხადებლის არგუმენტებს კონვენციის მე-6 მუხლით განმტკიცებული სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევის შესახებ. კერძოდ, განმცხადებელი თვლიდა, რომ საფრანგეთის ხელისუფლებამ დაარღვია მისი უფლება, არ მიეცა ჩვენება საკუთარი თავის წინააღმდეგ, რომელიც განმტკიცებულია როგორც წევრი ქვეყნების მართლწესრიგით, ისე საერთაშორისო პაქტით სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლებას არ წარუდგენია საჩივარი მოქალაქე ფუნკეს მიერ უცხოური ფინანსური ოპერაციების შესახებ კანონმდებლობის დარღვევის თაობაზე, მის წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი დევნა მაინც დაიწყო. განმცხადებლის აზრით, ხელისუფლებას დამოუკიდებლადაც შეეძლო შეეგროვებინა მისთვის ბრალის წარსადგენად აუცილებელი მტკიცებულებები, საერთაშორისო ურთიერთდახმარების ფარგლებში, მათი უცხოური სახელმწიფოებიდან მიღების გზით, თუმცა ამისთვის ხელის შეწყობა არსებითად მას მოუწია.

სტრასბურგის სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში დაადგინა, რომ დაირღვა კონვენციის მე-6 მუხლი, რადგან ბრალის წარდგენა საბაჟო სამსახურების მიერ პროვოცირებული იყო კონკრეტული დოკუმენტების მისაღებად, რომელთა არსებობის შესახებ მათ გარკვეული ვარაუდები ჰქონდათ. ხელისუფლებამ განმცხადებელი აიძულა, საკუთარი დარღვევის დამადასტურებელი მტკიცებულებები წარედგინა, ისე, რომ მათი სხვა რომელიმე გზით მოპოვების მცდელობაც კი არ ჰქონია. თავისი გადაწყვეტილების დასაბუთებისას სასამართლომ, *inter alia*, კომპანია „Orkem“-ის საქმეზე ECJ-ს გადაწყვეტილებაზეც მიუთითა.²⁹ მისი აზრით, არ შეიძლება საბაჟო სამართლის თავისებურებებით იქნეს გამართლებული დარღვევა ნებისმიერი ბრალდებულის უფლებისა, კონვენციის მე-6 მუხლის თანახმად, შეინარჩუნოს დუმილი, ან არ მისცეს ჩვენება საკუთარი ბრალის დასამტკიცებლად.

ამრიგად, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოსა და ადამიანის

29 იხ. ფუნკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Funke v. France*), 1993 წლის 25 თებერვალი, პუნქტი 42.

უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ ლისაბონის ხელშეკრულების მიღებამდე ლუქსემბურგის სასამართლო ხშირად მიმართავდა ევროპული კონვენციის დებულებებს, ევროკავშირის დონეზე „ადამიანის უფლებათა კატალოგის“ შემცველი საკუთარი დოკუმენტის არარსებობის გამო. ამასთან, იგი თავის გადაწყვეტილებებში ასევე ხშირად მიუთითებდა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკასა და ამ უკანასკნელის მიერ კონვენციისთვის მიცემულ ინტერპრეტაციაზე, ხოლო თუ ასეთი პრაქტიკა არ არსებობდა, მაშინ დამოუკიდებლად ახდენდა მის ახსნა-განმარტებას, რომელიც შემდგომში შეიძლებოდა დამთხვევლად, ან განსხვავებული აღმოჩენილიყო სტრასბურგის სასამართლოს პოზიციისგან.³⁰

მას შემდეგ, რაც 2009 წლის 1 დეკემბერს ძალაში შევიდა ლისაბონის ხელშეკრულება და ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტია სავალდებულო, დამფუძნებელი ხელშეკრულებების თანაბარი იურიდიული ძალის მქონე დოკუმენტი გახდა, ხოლო თავად ლუქსემბურგის სასამართლომ კი ქარტიის ახსნა-განმარტების ექსკლუზიური უფლება მიიღო, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკისადმი ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიმართვის შემთხვევებმა საგრძნობლად იკლო; იკლო, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ შექმნილი მოცემულობის პირობებში ლუქსემბურგის სასამართლოსთვის გაქრა ევროპულ კონვენციაზე მითითების პრაქტიკული საჭიროება და აუცილებლობა, რადგანაც მას, ქარტიის სახით, უკვე აქვს საკუთარი „ბილი“ უფლებების შესახებ, რომლის გამოყენებაც მან საკმაოდ აქტიურად დაიწყო.³¹ ზოგიერთი ავტორი სასამართლოს პრაქტიკაში აშკარად გამოკვეთილ ამ ტენდენციას „ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს მხარე „ქარტია-ცენტრიზმს“ უწოდებს.³²

ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს ორიენტაციის მსგავსი ცვლილება კარგად ჩანს ციფრობრივ მონაცემებში: 2009-2012 წლებში მან თავის 122 გადაწყვეტილებაში მიუთითა ან გამოიყენა ძირითადი უფლებების ქარტიის ნორმები, აქედან 27-ში არსებითად გააანალიზა ქარტიის სხვადასხვა (ერთი ან რამდენიმე) დებულება. ამ 27 გადაწყვეტილებიდან ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა მის მიერ მხოლოდ 10 შემთხვევაში იქნა გამოყენებული და გაზიარებული; ყველა დანარჩენ გადაწყვეტილებაში იგი თუ მაინც ახდენდა სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკაზე მითითებას, ამას უკიდურესად ფორმალურად და „გაკვირით“ („გადარბენით“) აკეთებდა. რაც შეეხება, საკუთრივ,

30 იხ. В. О. Рябова, *Взаимодействие Суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека по делам о защите прав человека после Лиссабонского договора: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук*, МГИМО Университет, Москва, 2016, 75. <https://mgimo.ru/upload/diss/2016/ryabova_diss.pdf> [29/05/2021].

31 ამ კონტექსტში განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ასევე ევროპის კომისიის წლიური ანგარიშები ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის გამოყენების შესახებ. მაგალითად, 2019 წლის 5 ივნისს კომისიამ გამოაქვეყნა 2018 წლის ანგარიში, საიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო თავის პრაქტიკაში სულ უფრო ხშირად მიმართავს ქარტიის ტექსტს; კერძოდ, თუ 2010 წელს ქარტიის ციტირებით მიღებული გადაწყვეტილებების რაოდენობა მხოლოდ 27-ს შეადგენდა, ხოლო 2017 წელს – 195-ს, 2018 წლისთვის მათი რიცხვი 356-ამდე გაიზარდა (იხ. 2018 Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, 29. <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018_annual_report_charter_en_0.pdf>[29/05/2021]).

32 იხ. L. R. Glas, J. Krommendijk, *From Opinion 2/13 to Avotîņš: Recent Developments in the Relationship between the Luxembourg and Strasbourg Courts?* Human Rights Law Review, Vol. 17, N3, 2017, 573.

კონვენციას, მასზე მითითებას ლუქსემბურგის სასამართლოს ზემოხსენებული 122 გადაწყვეტილებიდან მხოლოდ 18 მათგანი შეიცავდა.³³

მიუხედავად იმისა, რომ ძირითადი უფლებების ქარტია ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაში განმტკიცებული დებულებების უმეტესობას ასახავს, მოცემული სტატისტიკა ნათლად ცხადყოფს, რომ ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო ამ დოკუმენტს სულ უფრო ხშირად განმარტავს და იყენებს ევროპული კონვენციისა და ECtHR-ის პრაქტიკისგან დაშორებით.³⁴ ამასთან, საგულისხმოა, რომ სასამართლო ხშირ შემთხვევაში ცდილობს, მინიმუმამდე შეამციროს ძირითადი უფლებების ქარტიის 52(3)-ე მუხლის მოქმედება, რომელიც მოითხოვს, რომ ქარტიით მინიჭებული უფლებების მნიშვნელობა და ფარგლები კონვენციაში განმტკიცებული ანალოგიური უფლებებისა და თავისუფლებების თანაბარი უნდა იყოს. თავის ერთ-ერთ ბოლოდროინდელ გადაწყვეტილებაში ლუქსემბურგის სასამართლომ განაცხადა, რომ, მისი აზრით, ქარტიის 52(3)-ე მუხლი მიზნად ისახავს ქარტიაში განმტკიცებულ უფლებებსა და ევროპული კონვენციით გარანტირებულ შესაბამის უფლებებს შორის აუცილებელი თანხვედრის უზრუნველყოფას, ოღონდ მხოლოდ იმ პირობით, რომ ამან უარყოფითი გავლენა არ უნდა მოახდინოს ევროკავშირის მართლწესრიგისა და ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს ავტონომიაზე.³⁵

საგულისხმოა ისიც, რომ ზოგჯერ ECJ, მართალია, თავის გადაწყვეტილებებში ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაზე კი მიუთითებს, მაგრამ, ამავე დროს, ხაზს უსვამს, რომ, ამა თუ იმ საკითხის გადაწყვეტისას აუცილებელია, უპირატესობა ქარტიის ან ევროკავშირის სამართლის სხვა ნორმატიული აქტების დებულებებს მიენიჭოს. მაგალითად, *Chalkor*-ის საქმეზე 2011 წლის 8 დეკემბერს მიღებულ გადაწყვეტილებაში ლუქსემბურგის სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის 47-ე მუხლი კონვენციის მე-6 მუხლის პირველ პუნქტს იმეორებს და ასახავს და, აქედან გამომდინარე, საქმის განხილვისას, ქარტიის გარდა, ევროპული კონვენციის დებულებებზე მითითების საჭიროება არ არსებობს.³⁶ საქმე ეხებოდა განმცხადებლისთვის ჯარიმის დაკისრების შესახებ კომისიის გადაწყვეტილების გადასინჯვის მოთხოვნას; განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ეს გადაწყვეტილება საერთო სასამართლოს მიერ მხოლოდ ნაწილობრივ იყო გადასინჯული და, ქარტიის 47-ე მუხლსა და კონვენციის მე-6 მუხლზე დაყრდნობით, მის სრულად გადასინჯვას მოითხოვდა. საქმის განხილვის შედეგად ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო მივიდა დასკვნამდე, რომ გადაწყვეტილების გადასინჯვა იმ ნაწილში, რომელშიც ეს საერთო სასამართლო

33 იხ. E. Lehtinen, *The European Court of Justice and European Court of Human Rights: A Complex Interaction and Coexistence between the Two Courts*, Workshop on the ECHR Tampere 2015. <<https://blogs.uta.fi/ecthrworkshop/2016/03/07/lehtinen/>> [29/05/2021].

34 იხ. В. О. Рябова, *Европейская конвенция прав человека и Хартия ЕС об основных правах - сравнительный анализ толкования и применения Судом ЕС и Европейским Судом по правам человека*, Московский журнал международного права, 4 (96), 2014, 181.

35 იხ. *JZ ლოდის საოლქო პროკურატურის წინააღმდეგ (JZ v. Prokuratura Rejonowa Łódź – Śródmieście)*, 2016 წლის 28 ივლისი, 50-ე პუნქტი.

36 იხ. *ჩალკორი ევროპის კომისიის წინააღმდეგ (Chalkor AE Epexergasias Metallon v European Commission)*, 2011 წლის 8 დეკემბერი, 51-ე პუნქტი.

მიერ იქნა განხორციელებული, შეესაბამებოდა ძირითადი უფლებების ქარტიის 47-ე მუხლს და სასამართლო წესით სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანობის პრინციპს.

ამავე კონტექსტში საინტერესოა, აგრეთვე, ლუქსემბურგის სასამართლოს მიერ *Bavarian Lager*-ის საქმეზე 2010 წლის 29 ივლისს მიღებული გადაწყვეტილება, რომელშიც სასამართლომ ასევე მიუთითა, რომ საქმის განხილვისას უპირატესობა ევროკავშირის სამართალს უნდა მიენიჭოს.³⁷

3. ძირითადი უფლებების ქარტიის ახსნა-განმარტება და გამოყენება ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოსა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ

3.1. ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის ახსნა-განმარტების თავისებურებები

ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ ძირითადი უფლებების ქარტიის ახსნა-განმარტებისა და გამოყენების საკითხების განხილვამდე, მიზანშეწონილია გაირკვეს, თუ რამდენად შეესაბამება ქარტიის 51(1)-ე მუხლში გაკეთებული დათქმა, საკუთრივ, სასამართლოს პრაქტიკას და, საერთოდ, რა გავლენას ახდენს მასზე.

საგულისხმოა, რომ ძირითადი უფლებების ქარტიის 51(1)-ე მუხლი ეკ-ის წევრ სახელმწიფოებს ქარტიის ნორმათა „აღრესატებად“ მხოლოდ მაშინ განიხილავს, როდესაც „ისინი უზრუნველყოფენ კავშირის სამართლის განხორციელებას“, ანუ მოქმედებენ ევროკავშირის დამფუძნებელი დოკუმენტების, საერთაშორისო შეთანხმებების, სამართლებრივი აქტების ნორმებისა და მათი ინტერპრეტაციის თაობაზე ლუქსემბურგის სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის (სასამართლო პრაქტიკის) შესასრულებლად. უნდა აღინიშნოს, რომ თავდაპირველად, ქარტიის მიღებამდე დიდი ხნით ადრე, ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს ის გადაწყვეტილებები, რომლებიც ადამიანის უფლებებს ეხებოდა, მხოლოდ კავშირის ინსტიტუტების აქტების გასაჩივრებას უკავშირდებოდა. თუმცა 1989 წელს *Wachauf*-ის საქმეზე მიღებულ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ ეს ზღვარი გადაკვეთა და განაცხადა, რომ ეროვნული სამართლებრივი აქტები, რომლებიც ევროპის გაერთიანების სამართლის იმპლემენტაციას ახდენენ, ასევე მიღებულ უნდა იქნეს ადამიანის ძირითადი უფლებების გათვალისწინებით.³⁸ სასამართლოს გადაწყვეტილების მე-19 პუნქტში ადამიანის უფლებათა დაცვის მოთხოვნის თაობაზე, კერძოდ, ხაზგასმულია, რომ, „ვინაიდან ეს მოთხოვნა სავალდებულოა ასევე წევრი სახელმწიფოებისთვისაც, როდესაც ისინი გაერთიანების სამართლის ნორმათა განხორციელებას ახდენენ, წევრმა ქვეყანამ, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, უნდა გამოიყენოს ეს ნორმები აღნიშნული მოთხოვნის შესაბამისად“. ორი

37 იხ. ევროპის კომისია შპს „*Bavarian Lager Company*“-ს წინააღმდეგ (*European Commission v. The Bavarian Lager Co. Ltd*), 2010 წლის 29 ივნისი, 62-ე პუნქტი.

38 იხ. *ჰუბერტ ვახაუფი სურსათისა და სატყეო მეურნეობის ფედერალური სამსახურის წინააღმდეგ (Hubert Wachauf v. Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft)*, 1989 წლის 13 ივლისი, მე-19 პუნქტი.

წლის შემდეგ ECJ-ს პოზიცია ადამიანის ძირითადი უფლებების დაცვის მიმართ კიდევ უფრო ფართო გახდა და იგი გავრცელდა კავშირის წევრი სახელმწიფოების იმ აქტებზეც, რომლებიც დამფუძნებელი ხელშეკრულებებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, შესაბამისი საფუძვლების არსებობის პირობებში, იქნა მიღებული, ეკ-ის წესებიდან გადახვევის (გამონაკლისის) სახით. კერძოდ, ERT-ის (ბერძნული ტელევიზიის) საქმეზე 1991 წლის გადაწყვეტილებაში ლუქსემბურგის სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეროვნული წესები მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება შეფასდეს როგორც „გაერთიანების სამართლით გათვალისწინებული გამონაკლისი“, თუკი „ისინი შესაბამისობაშია ძირითად უფლებებთან“³⁹ ანუ, თუ ეს წესები ადამიანის უფლებებს არ არღვევს. მოგვიანებით, 1997 წელს, *Annibaldi*-ს საქმეზე მიღებულ გადაწყვეტილებაში სასამართლო, ადამიანის უფლებათა დაცვის თვალსაზრისით, თავის კონტროლს წევრი ქვეყნების ყველა იმ ქმედებაზე ავრცელებს, რომლებიც, ასე თუ ისე, „გაერთიანების სამართლის მოქმედების სფეროში“ (“within the scope of Community law”) იმყოფება და, ამასთანავე, უფლებას იტოვებს, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, თავად განსაზღვროს, ესა თუ ის ქმედება ექცევა თუ არა ამ კრიტერიუმის ქვეშ.⁴⁰

აღნიშნულის გათვალისწინებით, ქარტიის 51(1)-ე მუხლში გაკეთებული დათქმა შეუძლებელია მიჩნეულ იქნეს როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვის საკითხებზე ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლოს დადგენილი პრაქტიკის კოდიფიკაციის შედეგი. ამასთან, საინტერესოა, რომ ხშირად ქარტიის გამოყენების ასეთ შემზღუდულ ხასიათს, მათ შორის, იმასაც უკავშირებდნენ, რომ ლუქსემბურგის სასამართლო არაა მზად, გამოიტანოს გადაწყვეტილებები ყველა იმ საქმეზე, რომლებიც ევროკავშირში ადამიანის უფლებათა დარღვევასთანაა დაკავშირებული. თუმცა მსგავსი პოზიცია ეწინააღმდეგება, საკუთრივ, სასამართლოს პრაქტიკას, რომელიც ქარტიის ძალაში შესვლის შემდეგ ჩამოყალიბდა, ვინაიდან თავის გადაწყვეტილებებში ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო ყოველმხრივ ცდილობს, გააფართოოს ქარტიის გამოყენების სფერო.⁴¹

ასეთი გადაწყვეტილებების ერთ-ერთი მაგალითია *Ruiz Zambrano*-ს საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება,⁴² რომელიც ეხებოდა ბელგიის ხელისუფლების მიერ ბინადრობის ნებართვისა და უმუშევრობის შემწეობის მინიჭებაზე უარის თქმას სამი შვილის მამისთვის, რომელთაგან ორს ევროკავშირის მოქალაქეობა ჰქონდა. ECJ-მ განაცხადა, რომ ამ საქმეში ბინადრობის ნებართვისა და უმუშევრობის შემწეობის მინიჭების საკითხები კავშირის სამართლის სფეროში იმყოფება და

39 იხ. *ბერძნული რადიო და ტელევიზია AE („ERT“)* და დასაქმებულ პირთა ასოციაციების პანელინური ფედერაცია მუნიციპალური საინფორმაციო საზოგადოების, სოტირიოს კუველასის, ნიკოლას ავდელასის და სხვების წინააღმდეგ (*Elliniki Radiophonia Tileorassi AE (“ERT”) and Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou v. Dimotiki Etairia Pliroforisis and Sotirios Kouvelas and Nicolaos Avdellas and others*), 1991 წლის 18 ივნისი, 43-ე პუნქტი.

40 იხ. *დანიელე ანბალდი გვიდონის მუნიციპალიტეტის მერისა და ლაციოს რეგიონის პრეზიდენტის წინააღმდეგ (Daniele Annibaldi v. Sindaco del Comune di Guidonia and Presidente Regione Lazio)*, 1997 წლის 18 დეკემბერი, მე-13 პუნქტი.

41 იხ. ი. პაპავა, *ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტია, როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვის ინსტრუმენტი*, სამართალი და მსოფლიო, 13, 2019, 84-85.

42 იხ. *ბერარდო რუის ზამბრანო საოჯახო საქმეთა ეროვნული ოფისის (ONEm) წინააღმდეგ (Gerardo Ruiz Zambrano v. Office national de l'emploi (ONEm))*, 2011 წლის 8 მარტი.

მიუთითა ეკ-ის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების მე-20 მუხლზე, რომელიც ევროპის კავშირის მოქალაქეობასა და კავშირის მოქალაქეთა უფლებებს ეხება. ლუქსემბურგის სასამართლოს აზრით, ეს მუხლი პირდაპირ „გამორიცხავს ეროვნული ღონისძიებების გატარებას, რამაც კავშირის მოქალაქეებისთვის შეიძლება იმ უფლებებით რეალურად სარგებლობის წართმევა გამოიწვიოს, რომლებიც მათ კავშირის მოქალაქეთა სტატუსით აქვთ მინიჭებული“.⁴³ ევროკავშირის მოქალაქეობის მქონე ბავშვების მამისთვის ბინადრობის ნებართვისა და უმუშევრობის შემწეობის მიუნიჭებლობის შემთხვევაში, ბავშვები შეიძლება იძულებულნი გახდნენ, შეიცვალონ საცხოვრებელი ადგილი, ან, სულაც, დატოვონ კავშირის ტერიტორია და, შესაბამისად, ვერ შეძლონ, ისარგებლონ ეკ-ის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების მე-20 მუხლით განმტკიცებული უფლებებით.⁴⁴

ლუქსემბურგის სასამართლოს მიერ ქარტიის ფართო ინტერპრეტაციის კიდევ ერთი მაგალითია *Fransson*-ის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება.⁴⁵ ამ საქმეში სასამართლოს პასუხი უნდა გაეცა შვედეთის სასამართლოს პრეიუდიციულ მოთხოვნაზე, რომელიც განიხილავდა სისხლის სამართლის საქმეს შვედი მეთევზის, ჰანს ოკერბერგ ფრანსონის წინააღმდეგ. ამ უკანასკნელს ბრალი ედებოდა 2004-2005 წწ. წინასწარ განზრახვით ყალბი საგადასახადო ანგარიშგების (დეკლარაციის) წარდგენასა და გადასახადების (მათ შორის დღგ-ის) გადაუხდელობაში. იმის გათვალისწინებით, რომ განსასჯელი თავიდან ადმინისტრაციულ პასუხისგებაში იყო მიცემული და მას უკვე გადახდილი ჰქონდა ყალბი საგადასახადო დეკლარაციის წარდგენისთვის დაკისრებული ადმინისტრაციული ჯარიმა, ადგილობრივი სასამართლო ითხოვდა განმარტებას, იმავე ქმედებისთვის განსასჯელის სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში მიცემა ეწინააღმდეგებოდა თუ არა ქარტიის 50-ე მუხლით განმტკიცებულ პრინციპს (ორმაგი დასჯის დაუშვებლობის უფლებას).⁴⁶

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ეს უფლება უზრუნველყოფილია ასევე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის N7 ოქმის მე-4 მუხლით და სტრასბურგის სასამართლოსაც არაერთი გადაწყვეტილება აქვს მიღებული მისი ახსნა-განმარტების თაობაზე. მიუხედავად ამისა, ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლო თავის გადაწყვეტილებაში არც კონვენციის N7 ოქმის მე-4 მუხლზე აკეთებს მითითებას და არც ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მრავალრიცხოვან გადაწყვეტილებებზე. მან გაფართოებულად განმარტა ქარტიის 51(1)-ე მუხლი და მივიდა დასკვნამდე, რომ მოქალაქე ფრანსონის პასუხისგებაში მიცემის საკითხი „ევროპის კავშირის სამართლის სფეროში“ ექცევა, იმ საფუძვლიდან გამომდინარე, რომ მის მიმართ, ჯარიმის სახით,

43 იხ. იქვე, 42-ე პუნქტი.

44 იხ. იქვე, 44-ე პუნქტი.

45 იხ. პროკურატურა ჰანს ოკერბერგ ფრანსონის წინააღმდეგ (*Åklagaren v. Hans Åkerberg Fransson*), 2013 წლის 26 თებერვალი.

46 ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის 50-ე მუხლში, კერძოდ, აღნიშნულია: „არავინ შეიძლება დაექვემდებაროს სისხლისსამართლებრივი წესით ხელახლა დევნას ან დასჯას იმ დანაშაულისთვის, რომლის გამოც კავშირის ფარგლებში იგი ერთხელ უკვე საბოლოოდ იქნა გამართლებული ან მსჯავრდებული კანონის შესაბამისად“.

შეფარდებული ადმინისტრაციული სასჯელი „ეკ-ის სისტემის ნაწილია“ „დღგ-ის ეფექტიანი ამოღების კუთხით“. შვედეთის სასამართლოს მოთხოვნაზე პასუხის გაცემისას ლუქსემბურგის სასამართლო ამტკიცებს, რომ ქარტიის 50-ე მუხლში განმტკიცებული პრინციპი არ გამორიცხავს დღგ-ის სფეროში ვალდებულებათა დარღვევების მიმართ როგორც საგადასახადო, ისე სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამოყენებას, ოღონდ იმ პირობით, თუ პირველი მათგანის ფარგლებში დაკისრებული სასჯელი (ჯარიმის გადახდა), თავისი არსით, სისხლისსამართლებრივი ხასიათის არ არის.⁴⁷ ამასთან, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო განმარტავს, რომ მსგავსი საკითხების გადაწყვეტისას აუცილებელია გარკვეული კრიტერიუმებით ხელმძღვანელობა, რომელთაგან მთავარი სასჯელის სიმკაცრეა⁴⁸ და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ მოცემული საქმის ფარგლებში ჯარიმის გადახდის სახით დაკისრებული სასჯელი თავისი ბუნებით სისხლისსამართლებრივი სასჯელი არ არის. აქ საგულისხმოა კიდევ ერთი გარემოება: მიუხედავად იმისა, რომ ზემოხსენებული კრიტერიუმები ცნობილი „ენგელის კრიტერიუმების“⁴⁹ ანალოგიურია, რომელსაც სტრასბურგის სასამართლო 1976 წლიდან იმავე მიზნებისთვის იყენებს, ECJ საგულდაგულოდ არიდებს თავს ამის შესახებ მცირე მითითებასაც კი.⁵⁰

ლუქსემბურგის სასამართლოს მიერ ქარტიის ახსნა-განმარტების არანაკლებ საინტერესო მაგალითია *Melloni*-ს საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება,⁵¹ რომელშიც იგი იძლევა განმარტებას ქარტიის 53-ე მუხლის გამოყენებასთან დაკავშირებით. თაღლითობისთვის იტალიაში დაუსწრებლად გასამართლებული იტალიის მოქალაქე სტეფანო მელონი, რომელსაც 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა შეეფარდა, დაკავებულ იქნა ესპანეთში, იტალიის სასამართლოს მიერ გაცემული დაპატიმრების ევროპული ორდერის საფუძველზე. განმარტებისთვის ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ მიმართა, რომელიც დამნაშავეს გადაცემაზე უარს იმ საფუძველით აცხადებდა, რომ დაუსწრებლად გასამართლებას ესპანეთის კონსტიტუციაში განმტკიცებული სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლების დარღვევად განიხილავდა. ამასთან, საკონსტიტუციო სასამართლო ქარტიის 53-ე მუხლზე მიუთითებდა, რომლის თანახმადაც, ქარტიის არცერთი დებულება არ შეიძლება განიმარტოს როგორც შეზღუდვა ან ხელყოფა ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებებისა, რომლებიც მათი გამოყენების შესაბამისი სფეროების ფარგლებში წევრი სახელმწიფოების კონსტიტუციებითაა აღიარებული და ამტკიცებდა, რომ მოცემულ შემთხვევაში ადამიანის უფლებათა დაცვის ეროვნული სისტემა ქარტიით გათვალისწინებულ ანალოგიურ სისტემაზე უფრო ფართოა, რაც იმას ნიშნავს, რომ შესაძლებელია, ევროკავშირის სამართლის

47 იხ. იქვე, გადაწყვეტილების სარეზოლუციო ნაწილი.

48 იხ. იქვე, 35-ე პუნქტი.

49 იხ. *ენგელი და სხვები წინააღმდეგ (Engel and Others v. the Netherlands)*, 1976 წლის 8 ივნისი.

50 იხ. В. О. Рябова, *Европейская конвенция прав человека и Хартия ЕС об основных правах - сравнительный анализ толкования и применения Судом ЕС и Европейским Судом по правам человека*, Московский журнал международного права, 4 (96), 2014, 184.

51 იხ. *სტეფანო მელონი ესპანეთის გენერალური პროკურატურის წინააღმდეგ (Stefano Melloni v. Ministerio Fiscal)*, 2013 წლის 26 თებერვალი.

ნორმები არ იქნეს გამოყენებული. თუმცა ECJ-მ ქარტიის ეს მუხლი სხვაგვარად განმარტა და მიუთითა, რომ ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გაკეთებული ინტერპრეტაცია ეწინააღმდეგება ევროპის კავშირის სამართლის უზენაესობის პრინციპს, რომელიც, თავის მხრივ, ეკ-ის მართლწესრიგის არსებითი მახასიათებელია და, როგორც წესი, გამოირიცხავს, რომ ეროვნულმა, მათ შორის კონსტიტუციურმა რეგულაციებმა შეზღუდოს, ან ხელყოს ევროკავშირის სამართლის ეფექტიანობა, ან მოქმედება წევრი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე.⁵² შესაბამისად, სასამართლოს აზრით, ეროვნულ კონსტიტუციურ ტრადიციებთან კავშირის სამართლის რომელიმე ნორმის შეუსაბამობა არ არის ეკ-ის სამართლის ნორმის გამოყენებლობის საფუძველი მაშინაც კი, როდესაც ადამიანის უფლებათა დაცვის შესაძლებლობები ეროვნული სისტემის ფარგლებში უფრო ფართოა და დაცვის უფრო მაღალ ხარისხს ითვალისწინებს, ვიდრე ძირითადი უფლებების ქარტია.⁵³ თავის გადაწყვეტილებაში ლუქსემბურგის სასამართლომ ასევე მიუთითა, რომ მოცემულ საქმეში ბრალდებულს სასამართლო სხდომაზე დასწრების უფლება არ დარღვევია, რადგანაც იგი სათანადო წესით იყო ინფორმირებული სასამართლო განხილვის დროისა და ადგილის თაობაზე და მის არყოფნაში მის კანონიერ ინტერესებს ადვოკატი წარმოადგენდა და იცავდა.

ამრიგად, ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ ადამიანის უფლებათა დაცვის საქმეებზე ძირითადი უფლებების ქარტიის საფუძველზე გამოტანილი გადაწყვეტილებების ზემოაღნიშნული მაგალითებიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ქარტიის დებულებების, მათ შორის 51(1)-ე მუხლის, განმარტებისას სასამართლო იმავე მიდგომას განაგრძობს, რომელიც მან ჯერ კიდევ ამ დოკუმენტის მიღებამდე დიდი ხნით ადრე აირჩია. მეტიც, როგორც ვნახეთ, ბოლო დროს ლუქსემბურგის სასამართლოს გადაწყვეტილებებში სულ უფრო იშვიათად ფიგურირებს მითითებები როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაზე, ისე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზე. შესაბამისად, ქარტიის გამოყენების შეზღუდვის მომხრეთა თავდაპირველი გათვლები იმაზე, რომ ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლო „ადამიანის ძირითად უფლებათა დაცვის გარანტი“ მხოლოდ ქარტიის 51(1)-ე მუხლით განსაზღვრულ შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო, სხვა დანარჩენ შემთხვევებში კი, როდესაც წევრი სახელმწიფოები ევროკავშირის სამართლის იმპლემენტაციას არ ახდენენ, ასეთად სტრასბურგის სასამართლო უნდა დარჩენილიყო, შეიძლება ითქვას, რომ არ გამართლდა.

თუ ძირითადი უფლებების ქარტიის განმარტებისადმი ECJ-ს მიდგომასა და მის სწრაფვას – დამოუკიდებლად, კონვენციასა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზე მითითების გარეშე, მიიღოს გადაწყვეტილებები ადამიანის უფლებათა საქმეებზე, – ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასთან ევროპის კავშირის შეერთების პრიზმაში განვიხილავთ, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ სასამართლო ყოველნაირად ცდილობს, ხაზი გაუსვას იმ გარემოებას, რომ მას ეს კონვენცია უკვე ნაკლებად სჭირდება; მას აქვს ძირითადი უფლებების

⁵² იხ. იქვე, 59-ე პუნქტი.

⁵³ იხ. იქვე, მე-60 პუნქტი.

ქართია, რომელიც სავსებით საკმარისია ევროკავშირში ადამიანის უფლებათა დასაცავად.⁵⁴ მოკლედ, ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლო ირწმუნება, რომ იგი კარგა ხანია, გასცდა ეკონომიკური რეგიონული სასამართლოს ფარგლებს და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მხრიდან საგარეო კონტროლის გარეშეც ადვილად შეუძლია ფონს გასვლა. აღნიშნულის გათვალისწინებით, ძირითადად, მაინც პროგნოზირებადი და ლოგიკური იყო, რომ ლუქსემბურგის სასამართლომ თავისი 2014 წლის 18 დეკემბრის N2/13 დასკვნით⁵⁵ უარყოფითი პასუხი გასცა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპულ კონვენციასთან ევროპის კავშირის შეერთების შესახებ შეთანხმების პროექტის ევროკავშირის სამართალთან შესაბამისობის საკითხს.⁵⁶ ამასთან, მისი მთავარი გზავნილი, გარდა იმისა, რომ არ სურს სტრასბურგის სასამართლოს „კონტროლის ქვეშ“ აღმოჩენა, ისაა, რომ ეკ-ის სამართალი, თავისი შინაგანი ბუნებიდან გამომდინარე, შეუთავსებელია ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის სისტემაში ევროპის კავშირის ფორმალურ მონაწილეობასთან, კერძოდ, შეუთავსებელია რამდენიმე მნიშვნელოვანი გარემოების გამო:

- 54 იხ. ი. პაპავა, *ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქართია, როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვის ინსტრუმენტი*, სამართალი და მსოფლიო, 13, 2019, 88.
- 55 იხ. Opinion pursuant to Article 218(11) TFEU. Opinion 2/13 of 18 December 2014 of the Court of Justice of the European Union, პუნქტი 212. <<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160882&doclang=EN>> [29/05/2021]. ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს N2/13 დასკვნის დეტალური ანალიზის თაობაზე იხ. ი. პაპავა, *ევროპის კავშირის შეერთება ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპულ კონვენციასთან: ობიექტური აუცილებლობა თუ შეუთავსებელის შეთავსების მცდელობა? ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს 2/13 დასკვნის ანალიზი*, საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა, XII, 2018, 97-118; ა. ფიცხალაშვილი, გ. მირიანაშვილი, ადამიანის უფლებათა დაცვის პოლიტიკა ევროპული კავშირის სამართალში, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის საგამომცემლო ცენტრი, თბ., 2018, 154-173.
- 56 მიუხედავად არცთუ მარტივი მოლაპარაკებებისა, შეერთების შესახებ შეთანხმების პროექტი მხარეთა მიერ შემჭიდროვებულ ვადებში იქნა შეთანხმებული; მასზე მუშაობა 2013 წლის ივნისში დასრულდა. ამის შემდეგ ევროპის კომისიამ ოფიციალურად მიმართა ლუქსემბურგის სასამართლოს შეთანხმების პროექტის კავშირის დამუშავებულ ხელშეკრულებებთან შესაბამისობის თაობაზე დასკვნის მიღების მოთხოვნით. სასამართლოში გამართული მოსმენებისას პროექტს მხარი დაუჭირეს თავად კომისიამ, ეკ-ის საბჭომ და ევროპის პარლამენტმა, ასევე 24-მა წევრმა ქვეყანამ. მართალია, ზოგიერთი დათქმით, მაგრამ, ერთიანობაში, პროექტს მხარი დაუჭირა აგრეთვე მართლმსაჯულების სასამართლოს გენერალურმა ადვოკატმა ჯულიან კოკოტმა, რომელმაც 2014 წლის ივნისში თავისი დეტალური დასკვნა წარუდგინა სასამართლოს (იხ. View of Advocate General Kokott delivered on 13 June 2014. Opinion procedure N2/13). ყოველივე ამან ბევრს (მათ შორის აკადემიურ წრეებშიც) გაუჩინა განცდა, რომ კონვენციასთან ეკ-ის შეერთება უკვე საბოლოოდ გადანყვეტილი საკითხი იყო და მას მხოლოდ გარკვეული სამართლებრივი გაფორმება და ესაჭიროებოდა, თუმცა ლუქსემბურგის სასამართლოს საბოლოო „ვერდიქტმა“ ეს ეიფორია აშკარა და დაუფარავი იმედგაცრუებით შეცვალა. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ N2/13 დასკვნის თავდაპირველ შეფასებებს მკვეთრად გამოსატული ემოციების ელფერი დაჰკრავს; კერძოდ, სასამართლოს ლიად „დასდეს ბრალი“, პირველ რიგში, საკუთარ უფლებამოსილებათა დაცვის სურვილით გამოწვეულ ზედმეტად ფორმალისტურ მიდგომაში (იხ. Editorial Comments: *The EU's Accession to the ECHR – a “NO” from the EC!* Common Market Law Review, Vol. 52, N1, 2015, 1-16), ხოლო თავად დასკვნას კი ახასიათებდნენ როგორც „უკან გადადგმულ გიგანტურ ნაბიჯს“ (იხ. J. Odermatt, *A Giant Step Backwards? Opinion 2/13 on the EU's Accession to the European Convention on Human Rights* (February 24, 2015). <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2654633>> [30.05.2020]), „ფუნდამენტურად მცდარს“ (იხ. S. Peers, *The EU's Accession to the ECHR: The Dream Becomes a Nightmare*, German Law Journal, N16 (1), 2015, 213. <<https://doi.org/10.1017/S2071832200019489>> [30.05.2020]) და, მეტიც, როგორც „აშკარა და თვალმომბრუნებელი საფრთხის ადამიანის უფლებებისთვის“ (იხ. S. Peers, *The CJEU and the EU's Accession to the ECHR: A Clear and Present Danger to Human Rights Protection*, 18 December 2014. <<http://eulawanalysis.blogspot.com/2014/12/the-cjeu-and-eus-accession-to-echr.html>> [29/05/2021]). კონვენციასთან ეკ-ის არმეცადარი შეერთება ყველაზე დიდი დარტყმა სტრასბურგის სასამართლოსთვის აღმოჩნდა, რომლის მაშინდელმა თავმჯდომარემ, დ. შპილმანმა 2015 წლის იანვრის ბოლოს წარდგინილ 2014 წლის ანგარიშში ლუქსემბურგის სასამართლოს დასკვნას „დიდი იმედგაცრუება“ უწოდა და აღნიშნა, რომ ახლა სწორედ ECtHR-ს ეკისრება განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა, რათა მან ყველაფერი გააკეთოს ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს ამ ნაბიჯის უარყოფითი შედეგებისგან მოქალაქეების დასაცავად (იხ. European Court of Human Rights. Annual Report, 2014. Strasbourg, 2015, 6. <https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_ENG.pdf> [29/05/2021]).

პირველი, კავშირის სამართალი სამართლის ავტონომიური სისტემაა, რომელსაც ეკ-ის ინსტიტუტებიცა და წევრი სახელმწიფოებიც გულმოდგინედ იცავენ როგორც ეროვნული, ისე საერთაშორისო სამართლის გავლენისგან.⁵⁷ შესაბამისად, გამონაკლისების დაშვება, თუნდაც იმავე კონვენციისა და მისი სისტემის ფარგლებში შექმნილი საკონტრალო-საზედამხედველო მექანიზმების გამო, მთელი ამ სისტემის სიმწყობრეს დაარღვევს;

მეორე, ევროკავშირის უკვე აქვს ადამიანის უფლებათა საკუთარი „კონვენცია“, ძირითადი უფლებების ქარტიის სახით. ეს არის ადამიანის უფლებათა ერთგვარი კოდექსი, – თანაც, უფრო ვრცელი და გაუმჯობესებული, ვიდრე თავად ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციაა. ამიტომაც კონვენციასა და სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკაზე სწორების აღების საჭიროება აღარც არსებობს;⁵⁸

მესამე, ადამიანის უფლებათა სამართლის დაცვის მექანიზმი ევროკავშირში მუშაობს და საკმაოდ ეფექტიანადაც.⁵⁹ მისი უპირატესობა ისაა, რომ იგი სწორედ ეკ-ის ინტერესებს ემსახურება და არა, ზოგადად, მთელი კონტინენტის. შესაბამისად, კიდევ რაღაც ახლის გამოგონება, მით უმეტეს, ლუქსემბურგის სასამართლოს სხვა სასამართლოს იურისდიქციის ქვეშ გადაცემა, არცთუ მთლად გასაგები ხდება;⁶⁰

57 საგულისხმოა, რომ ევროპის კავშირის პოზიცია კონვენციასთან შეერთების თაობაზე მოლაპარაკებების საწარმოებლად წინდანივე (მისი დამფუძნებელი ხელშეკრულებებისადმი თანდართული N8 ოქმით) იმგვარადაა განსაზღვრული, რომ შეერთებამ გავლენა არ უნდა მოახდინოს ევროკავშირის სამართლის ავტონომიურ, სპეციფიკურ ხასიათსა და მის თავისებურებებზე. ამიტომ სულაც არაა გასაკვირი, რომ ლუქსემბურგის სასამართლომ თავის დასკვნაში, ჯერ ერთი, სიტყვა „ავტონომია“ 17-ჯერ გამოიყენა (იხ. S. Douglas-Scott, *Autonomy and Fundamental Rights: The ECJ's Opinion 2/13 on Accession of the EU to the ECHR*, *Europarättslig Tidskrift* (Swedish European Law Journal), 1, 2016, 36), მეორე კიდევ, პირდაპირ განაცხადა, რომ „[...] თვით ეკ-ის სამართლის არჩი [...] მოითხოვს, რომ ურთიერთობები წევრ სახელმწიფოებს შორის რეგულირდებოდეს ევროკავშირის სამართლით, ნებისმიერი სხვა სამართლის გამორიცხვით, თუკი ამას ეკ-ის სამართალი ითხოვს.“ (იხ. დასკვნა N2/13, 212-ე პუნქტი).

58 ამ კონტექსტში, ალბათ, ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ლუქსემბურგის სასამართლომ ევროკავშირის, ფაქტობრივად, ორჯერ აუკრძალა საერთაშორისო სასამართლოს შექმნაში მონაწილეობა – პირველად, ერთიანი ეკონომიკური სივრცის სასამართლოს (იხ. Opinion delivered pursuant to the second subparagraph of Article 228(1) of the Treaty establishing the European Economic Community. Opinion N1/91 of 14 December 1991) და, მეორედ, ევროპის საპატენტო სასამართლოს შექმნასთან მიმართებით (იხ. Opinion pursuant to Article 218(11) TFEU. Opinion N1/09 of 8 March 2011). ორივე შემთხვევაში, ევროპის მართლმსაჯულების სასამართლომ მიიჩნია, რომ ამ სასამართლოების შექმნა არ შეესაბამებოდა ევროკავშირის სამართალს. მოგვიანებით კი ერთ-ერთ ბოლოდროინდელ საქმეზე 2018 წელს მიღებულ გადაწყვეტილებაში მან უკიდურესად გულახდილად და ხისტად განაცხადა, რომ ევროკავშირის სასამართლო სისტემის მიღმა მყოფი სასამართლოს შექმნის ნებისმიერი მცდელობა, რომელსაც თუნდაც თეორიულად ექნება კავშირის სამართლის სფეროში შემავალ საკითხებზე გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობა, ეკ-ის სამართალს ეწინააღმდეგება (იხ. *სლოვაკეთის რესპუბლიკა სადამბდევეო კომპანია „Achmea BV“-ს წინააღმდეგ (Slovak Republic v. Achmea BV)*, 2018 წლის 6 მარტი).

59 ამას თავად სტრასბურგის სასამართლოც აღიარებს. კერძოდ, *Bosphorus-ის საქმეზე* მიღებულ საეტაპო გადაწყვეტილებაში მან პირდაპირ განაცხადა, რომ ევროპის კავშირში, ფაქტობრივად, დაცულია ადამიანის უფლებათა სამართალი, რომ მისი დამფუძნებელი ხელშეკრულებები სრულად შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მოთხოვნებს და რომ „ეკ-ის სამართლის მიერ ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვის დონე [...] ეკვივალენტურია [...] კონვენციის სისტემით უზრუნველყოფილის“ (იხ. „ბოსფორუს ეირვეისი“ ირლანდიის წინააღმდეგ (*Bosphorus Airways (Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi) v. Ireland*)), 2005 წლის 30 ივნისი, 165-ე პუნქტი). მას აქვს საკუთარი სასამართლო ორგანო, ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს სახით, რომელიც განიხილავს ადამიანის უფლებათა სავარაუდო დარღვევის საქმეებს, მათ შორის პირეუდიციული პროცედურის ფარგლებში, – სასამართლო, რომლის გადაწყვეტილებებს, ზოგადად, გადაიხმება არ სჭირდება. საგულისხმოა, რომ წევრი ქვეყნები, რომლებიც კავშირის სამართლის იმპლემენტაციას ახდენენ, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ფარგლებში თავიანთი ვალდებულებების დამრღვევებად მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიიჩნევიან, თუკი კონვენციით გარანტირებული უფლებების დაცვა ევროკავშირის დონეზე „ამკარად არასაკმარისი“ იქნება; ასეთ დროს საერთაშორისო თანამშრომლობის ინტერესს გადაიხმის კონვენციის, როგორც ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში „ევროპული საჯარო წესრიგის კონსტიტუციური ინსტრუმენტის“, როლი და მიზნები (იხ. იქვე, 156-ე პუნქტი).

60 ამ თვალსაზრისით, ნიშანდობლივი და საგულისხმოა ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს ყოფილი გენერალური ადვოკატის, ა. ტოტის ყველაზე ხშირად ციტირებული მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ „არ არსებობს არანაირი თეორიული თუ პრაქტიკული დასაბუთება ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს გადასაცემად სხვა სასამართლოს იურისდიქციის ქვეშ, რომელიც შეიძლება (და უნდა) განხილულ იქნეს მხოლოდ როგორც თანასწორი და არა როგორც მალა მდგომი და რომელიც, ამავე დროს, სულ უფრო კლებადი რაოდენობის ეკ-ის არანაირ სახელმწიფოებს წარმოადგენს“ (იხ. A. G. Toth, *The European Union and Human Rights: The Way Forward*, *Common Market Law Review*, Vol. 34, N3, 1997, 491–529).

მეოთხე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია ვერანაირად ვერ ეწერება ევროკავშირის შიდა სამართალში. თუ ბრიუსელი მას შეუერთდება, კონვენცია ავტომატურად ეკ-ის შიდა სამართალი გახდება; ამ უკანასკნელის ფარგლებში კი კავშირის სამართლის ახსნა-განმარტებისა და გამოყენების მონოპოლია ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს ეკუთვნის.⁶¹ შესაბამისად, სტრასბურგის სასამართლოს ადგილი კავშირის შიდა სამართლის სისტემაში ელემენტარულად აღარ რჩება.⁶²

მართალია, ევროპის კომისიის თავმჯდომარემ 2016 წლის 19 აპრილს განაცხადა, რომ კონვენციასთან შეერთება ევროკავშირისთვის პოლიტიკურ პრიორიტეტად რჩება,⁶³ ხოლო 2020 წლის 29 სექტემბრიდან ევროპის კომისიამ და ევროპის საბჭოს 47-მა წევრმა ქვეყანამ, სულაც, ოფიციალურად განაახლეს მოლაპარაკებების პროცესი ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციასთან ევროპის კავშირის შეერთების შესახებ,⁶⁴ მაგრამ აშკარაა, რომ ლუქსემბურგის სასამართლოს უარყოფითმა დასკვნამ ევროპულ კონვენციასთან ეკ-ის შეერთების პერსპექტივა ძალზე ბუნდოვანი გახადა. არადა, კონვენციასთან შეერთება (მიუხედავად იმისა, რომ დროში არანაირი კონკრეტული თარიღით არაა შემოფარგლული) – ეს კავშირის მხოლოდ სურვილი კი არა, იურიდიული ვალდებულებაა, რომელიც ევროპის კავშირის შესახებ ხელშეკრულების მე-6(2) მუხლშია გათვალისწინებული და, აქედან გამომდინარე, პირველადი სამართლის ნორმათა კატეგორიას განეკუთვნება. წინასწარვეა გაცხადებული ისიც, რომ შეერთებამ არანაირი ზიანი არ უნდა მიაყენოს კავშირის სამართლის ავტონომიურ ხასიათსა და ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს, როგორც ევროპის კავშირის სამართლის იურისდიქციულ დაცვაზე ზედამხედველობის განმახორციელებელი ერთადერთი ორგანოს, სტატუსს.

61 იმ შემთხვევაში, თუ, შეერთების შედეგად, ევროპული კონვენცია ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების ნაწილი გახდება, მხოლოდ ლუქსემბურგის სასამართლოს უნდა ჰქონდეს წევრ სახელმწიფოებს შორის კონვენციის გამოყენებასთან დაკავშირებით წამოჭრილი დავების განხილვის უფლება, მიუხედავად იმისა, რომ თავად კონვენცია მსგავსი სახელმწიფოთაშორისი დავების სტრასბურგის სასამართლოს მეშვეობით მოგვარების შესაძლებლობას ითვალისწინებს. ეს პოზიცია საგანგებოდაა ხაზგასმული ევროკავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოს N2/13 დასკვნაში: „ეკ-ის სამართლის სფეროში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის გამოყენებასთან დაკავშირებით, ეკ-ის სახელმწიფოებს შორის ან ეკ-ის სახელმწიფოებსა და ეკ-ის ინსტიტუტებს შორის დავების მიმართ მხოლოდ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იურისდიქციის აშკარა გამორიცხვა... იქნება ევროპის კავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების 344-ე მუხლის [ე.ი. ლუქსემბურგის სასამართლოს ექსკლუზიური იურისდიქციის მოთხოვნის] შესაბამისი“ (იხ. პუნქტი 213).

62 იხ. М. Л. Энтин, Е. Г. Энтина, *Влияние права прав человека на прогрессивное развитие современного международного права*, Московский журнал международного права, 4, 2017, 47.

63 იხ. Institutions start discussing way forward after ECHR setback. By Georgi Gotev, EURACTIV.com, 21/04/2016. <<https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/institutions-start-discussing-way-forward-after-echr-setback/>> [29/05/2021]. ცნობისთვის, უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპის კომისიის თავმჯდომარის პოსტი იმ დროისთვის ჟან-კლოდ იუნკერს ეკავა, რომელიც ამ თანამდებობაზე 2019 წლის 1 ნოემბრიდან ურსულა ფონ დერ ლაიენმა შეცვალა.

64 იხ. The EU's accession to the European Convention on Human Rights, joint statement on behalf of the Council of Europe and the European Commission. <<https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-eu-s-accession-to-the-european-convention-on-human-rights>> [29/05/2021]. საგულისხმოა, რომ 2019 წლის ოქტომბერში ევროპის კომისიამ ევროპის საბჭოს გენერალურ მდივანს აცნობა, რომ ევროკავშირი მზადაა, განაახლოს მოლაპარაკებები ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასთან შეერთების თაობაზე. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა შესაბამისი გადაწყვეტილება მოლაპარაკებების წარმოების მანდატის განსაზღვრის შესახებ 2020 წლის დანასყისში მიიღო, რასაც შედეგად სტრასბურგში მხარეებს შორის მოლაპარაკებების პროცესის ოფიციალური განახლება მოჰყვა (2020 წლის 29 სექტემბრიდან) (იხ. ЕС возобновил переговоры о присоединении к Европейской конвенции о правах человека. EUROINTEGRATION.com.ua, 29 сентября 2020. <<https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/09/29/7114816/>> [29/05/2021]).

ის, თუ როგორ მოხერხდება ამ ორი ურთიერთგამომრიცხავი წანამძღვრის ერთმანეთთან შეთავსება, ამის ნახვა ჯერ კიდევ მოგვიწევს, ოღონდ საკითხავი ის არის, დროის რა პერსპექტივაში. აღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ევროპის საბჭოსა და ევროკავშირის სახელმწიფოებს ამთავითვე მნიშვნელოვანი ძალისხმევა დასჭირდებათ „ინოვაციური იურიდიული აზროვნებისა“ და „სამართლებრივი გენიალობის“ გამოსავლენად, რათა შეერთების შესახებ შეთანხმების პროექტის ახალმა ვარიანტმა სრულად დააკმაყოფილოს ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლო.⁶⁵

ვიდრე ეს მოხდება, ერთი რამ ფაქტია: ლისაბონის ხელშეკრულების ძალაში შესვლისა და, განსაკუთრებით, კონვენციასთან ევროპის კავშირის შეერთების შესახებ შეთანხმების პროექტის „არაკონსტიტუციურობის“ თაობაზე საკონსულტაციო დასკვნის მიღების მომენტიდან ლუქსემბურგის სასამართლო მიზანმიმართულად შეუდგა ადამიანის უფლებათა სამართლის სფეროში საკუთარი პრეცედენტული სამართლის ჩამოყალიბებას და მთავარი ორიენტაცია ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის ახსნა-განმარტებასა და გამოყენებაზე აიღო. ეს კი, პრაქტიკულად, იმას ნიშნავს, რომ მოცემულ ეტაპზე ლუქსემბურგისა და სტრასბურგის სასამართლოებს შორის ურთიერთქმედება არა ადამიანის უფლებების საერთოევროპული სისტემის ჩამოყალიბებისა და მისი უნიფიცირებულად განვითარების მიმართულებით ვითარდება, არამედ იგი ევროკავშირის სამართლებრივი სისტემისა და კონვენციის „ჰარმონიულ“ თანაარსებობას ისახავს მიზნად.⁶⁶

ასეა თუ ისე, ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს მიერ ძირითადი უფლებების ქარტიის გამოყენების მზარდ პრაქტიკას შეუძლია, ლუქსემბურგის სასამართლოსთვის მნიშვნელოვნად შეასუსტოს კონვენციისა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის აუცილებლობა და ამით წევრ სახელმწიფოებში შექმნას შთაბეჭდილება (განცდა) იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპულ კონვენციასთან კავშირის შეერთებამ უკვე დაკარგა თავისი აქტუალობა, ევროკავშირის დონეზე ადამიანის უფლებათა დაცვის მაღალი ხარისხისა და ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის არსებობის გათვალისწინებით.⁶⁷ მეტიც, აქა-იქ უკვე გაისმა მოწოდებები, რომ გადაისინჯოს ტრადიციული საკრალურ-სათუთი დამოკიდებულება კონვენციისადმი, როგორც ადამიანის უფლებების შესახებ ყველაზე ავტორიტეტული ევროპული დოკუმენტისადმი, ზუსტად იქიდან გამომდინარე, რომ ქარტია ადამიანის უფლებათა დაცვის უფრო მაღალ დონეს გვთავაზობს.⁶⁸

65 nb. P. Tacik, *After the Dust Has Settled: How to Construct the New Accession Agreement after Opinion 2/13 of the CJEU*, German Law Journal, Vol. 18, N4, 2017, 919–967.

66 იბ. ა. ფირცხალაშვილი, გ. მირიანაშვილი, ადამიანის უფლებათა დაცვის პოლიტიკა ევროპული კავშირის სამართალში, გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის საგამომცემლო ცენტრი, თბ., 2018, 171.

67 იბ. J. Krommendijk, *The Use of ECHR Case Law by the Court of Justice after Lisbon: The View of Luxembourg Insiders*, Maastrecht Journal of European and Comparative Law, Vol. 22, N6, 2015, 834–835.

68 იბ. A. Williams, *The European Convention on Human Rights, the EU and the UK: Confronting a Heresy*, The European Journal

3.2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის გამოყენება

წინამდებარე სტატიის მიზნის კონტექსტში, საინტერესოა ასევე ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის საგარეო გავლენის საკითხის განხილვა, რაც სტრასბურგის სასამართლოს მიერ მის აქტიურ გამოყენებაში გამოიხატება.

ნიშანდობლივია, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია ხანგრძლივი დროის განმავლობაში „ადამიანის უფლებათა ძირითადი კატალოგი“ იყო ევროპის საბჭოს ყველა წევრი სახელმწიფოსთვის, რომელთა რიცხვში ევროკავშირის ყველა მონაწილე ქვეყანაც შედის. მიუხედავად იმისა, რომ სამოცდაათი წლის წინათ მიღებული კონვენციის დებულებების ახსნა-განმარტება სტრასბურგის სასამართლოს მიერ მას ადამიანის უფლებათა დაცვის „ცოცხალ ინსტრუმენტად“ აქცევს და სოციალური რეალობის ცვალებად პირობებთან ადაპტაციაში ეხმარება, არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ძირითადი უფლებების ქარტია შეიცავს დებულებებს, რომლებიც უფრო უკეთ ასახავენ თანამედროვე რეალობას და უკეთ პასუხობენ მის მოთხოვნებს.⁶⁹ სწორედ ეს გარემოება განაპირობებს, რომ ლისაბონის ხელშეკრულების მიღების შემდეგ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო აქტიურად იყენებს ქარტიის დებულებებს, ხშირად მიუთითებს მათზე. ამასთან, ქარტიის გამოყენება უმთავრესად მის მიერ დადგენილი პრაქტიკის დაზუსტების ან/და, სულაც, მნიშვნელოვანი ცვლილებისთვის ხდება;⁷⁰ ამის მიზეზი ისაა, რომ სასამართლო ქარტიაში „უკვე შემდგარი ევროპული კონსენსუსის“ დადასტურებას ხედავს.⁷¹

ასე, მაგალითად, 2012 წლის გადაწყვეტილებაში საქმეზე – სკოპოლა იტალიის წინააღმდეგ (N3) (Scoppola v. Italy (N3))⁷² სტრასბურგის სასამართლომ უარი თქვა თავის თითქმის ნახევარსაუკუნოვან პრაქტიკაზე და აღიარა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-7 მუხლი (უფრო მკაცრი სისხლის სამართლის კანონის უკუძალის აკრძალვის პრინციპის უზრუნველყოფის პარალელურად) გულისხმობს ასევე მსჯავრდებულის მიმართ უფრო მსუბუქი სასჯელის გამოყენებას, ვიდრე დანაშაულის ჩადენის მომენტში არსებობდა (უფრო მსუბუქი სისხლისსამართლებრივი კანონისთვის უკუძალის მინიჭებას), თუმცა კი, საკუთრივ მე-7 მუხლის ტექსტში ამის შესახებ სიტყვაც არაა ნახსენები. ამასთან, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ თავის არგუმენტაციას საფუძვლად დაუდო ამ პრინციპის არსებობა ძირითადი უფლებების ქარტიის 49-ე მუხლში

of International Law, Vol. 24, N4, 2013, 1157–1185.

69 იხ. В. О. Рябова, Взаимодействие Суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека по делам о защите прав человека после Лиссабонского договора: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, МГИМО Университет, Москва, 2016, 93. <https://mgimo.ru/upload/diss/2016/ryabova_diss.pdf> [29/05/2021].

70 იხ. შალკი და კოპფი ავსტრიის წინააღმდეგ (Schalk and Kopf v. Austria), 2010 წლის 24 ივნისი; ტომასოვიჩი ხორვატიის წინააღმდეგ (Tomasović v. Croatia), 2011 წლის 18 ოქტომბერი; ნილინგერი და შურუკი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Neulinger and Shuruk v. Switzerland), 2010 წლის 6 ივლისი; ბაიათიანი სომხეთის წინააღმდეგ (Bayatyan v. Armenia), 2011 წლის 7 ივლისი; ვილჰო ესკელინენი და სხვები ფინეთის წინააღმდეგ (Vilho Eskelinen and others v. Finland), 2007 წლის 19 აპრილი; სერგეი ზოლოტუხინი რუსეთის წინააღმდეგ (Sergey Zolotukhin v. Russia), 2009 წლის 10 თებერვალი და სხვ.

71 იხ. А. С. Исполинов, Хартия Основных Прав ЕС: Опыт первых трех лет применения, Евразийский юридический журнал, 12 (55), 2012, 68.

72 იხ. სკოპოლა იტალიის წინააღმდეგ (N3)(Scoppola v. Italy (N3)), 2012 წლის 22 მაისი.

(„კანონიერებისა და პროპორციულობის პრინციპები დანაშაულისა და სასჯელის განსაზღვრისას“), რომლის პირველი პუნქტის ბოლო წინადადების თანახმად, „თუკი სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენის შემდეგ კანონით დადგენილ იქნა უფრო მსუბუქი სასჯელი, გამოიყენება ეს უკანასკნელი“. ამ თვალსაზრისით, საგულისხმოა სტრასბურგის სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარის ნ. ბრატცას აღიარება, რომელმაც განაცხადა, რომ ძირითადი უფლებების ქარტია ევროპული კონვენციის მონაწილე ქვეყნების უმეტესობის „კონსენსუსის კრისტალიზაციაა“ მასში ჩამოყალიბებული უფლებების მოცულობასთან მიმართებით.⁷³ ბუნებრივია, ასეთ სიტუაციაში ის ქვეყნები, რომლებიც არ არიან ევროკავშირის წევრები (მაგალითად, საქართველო, უკრაინა), ძალაუნებურად, ქარტიის დებულებების „უნებლიე რეციპიენტებად“ გვევლინებიან.

კიდევ ერთ მნიშვნელოვანი საქმე, რომლის განხილვის პროცესში ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ პირდაპირ აღიარა კონვენციის დებულებების ახსნა-განმარტებაში ცვლილების აუცილებლობა, არის საქმე შალკი და კოპფი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Schalk and Kopf v. Austria*).⁷⁴ ამ საქმეზე განმცხადებლად გამოდიოდა ერთნაირსქესიანი წყვილი, რომელსაც უარი ეთქვა მათი ქორწინების რეგისტრაციაზე, იმ საფუძველით, რომ, ავსტრიის სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, ქორწინება შეიძლება გაფორმდეს მხოლოდ საპირისპირო სქესის პირებს შორის. საერთო წესისამებრ, სამართლებრივი დაცვის ყველა შიდასახელმწიფოებრივი რესურსის ამოწურვის შემდეგ, განმცხადებლების მიერ საჩივარი სტრასბურგის სასამართლოში იქნა წარდგენილი კონვენციის მე-12 და მე-14 მუხლების სავარაუდო დარღვევის თაობაზე. აღნიშნული საქმის მიმართ კონვენციის მე-12 მუხლის გამოყენების საკითხის გადაწყვეტისას ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ ეს მუხლი ქორწინების უფლებას სწორედ მამაკაცსა და ქალს შორის ითვალისწინებს. თუმცა ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტია, კერძოდ, მისი მე-9 მუხლი, რომელიც ასევე ანალოგიურ უფლებას განამტკიცებს, არ შეიცავს მითითებას სიტყვებზე „მამაკაცსა და ქალს შორის“, რაც იმის დასკვნის შესაძლებლობას იძლევა, რომ არაა სავალდებულო, იგი ყველა შემთხვევაში შეზღუდული იყოს ორი საპირისპირო სქესის წარმომადგენელი პირის კავშირით. ამავე დროს, ქარტია ერთნაირ სქესიანთა ქორწინების აღიარების საკითხს გადასაწყვეტად ევროკავშირის წევრი ქვეყნების კანონმდებლობას უტოვებს. ამასთან დაკავშირებით ECtHR ხაზს უსვამს, რომ ავსტრიის ხელისუფლება ხელსაყრელ პოზიციაში იმყოფება, ვინაიდან მას შეუძლია, თვითონ შეაფასოს საზოგადოების საჭიროებები ამ სფეროში და სათანადო რეაგირება მოახდინოს მათზე. შესაბამისად, ევროპული სასამართლო იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ კონვენციის მე-12 მუხლი მოპასუხე სახელმწიფოს არ აკისრებს ერთნაირსქესიანი წყვილებისთვის ქორწინების ინსტიტუტისადმი ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის ვალდებულებას, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ საქმეზე მე-12 მუხლი არ დარღვეულა. ამავე დროს, სტრასბურგის სასამართლომ

73 nb. N. Bratza, *The European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union: a process of mutual enrichment*, in: Court of Justice and construction of Europe: analyses and perspectives on sixty years of case-law, A. Rosas, E. Levits, Y. Bot (eds), T.M.C. Asser press, 2013, 168.

74 იხ. შალკი და კოპფი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Schalk and Kopf v. Austria*), 2010 წლის 24 ივნისი.

აღიარა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიღების (1950 წ.) შემდეგ მომხდარი სოციალური ცვლილებები ზეგავლენას ახდენს, მათ შორის, ქორწინების ინსტიტუტზეც. შესაბამისად, შემდგომში, კონვენციის მე-12 მუხლის ახსნა-განმარტებისას, სასამართლო აღარ ამოვა იქიდან, რომ ქორწინება განხილულ უნდა იქნეს როგორც მხოლოდ მამაკაცისა და ქალის კავშირი.

თუმცა აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ სტრასბურგის სასამართლოს მიერ ადამიანის უფლებათა საქმეებზე მიღებული ყველა გადაწყვეტილება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის დებულებებს ეფუძნება. ყველა სხვა წყარო, მათ შორის ევროკავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიაც, მისთვის მხოლოდ დამატებითი მასალაა. ეს კი, ფაქტობრივად, იმას ნიშნავს, რომ, მაგალითად, ქარტიის დებულებების აქტიური გამოყენების მიუხედავად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსთვის, კონვენციის გარდა, არცერთი სხვა სამართლებრივი აქტი არ შეიძლება იყოს გადაწყვეტილების გამოტანის სამართლებრივი საფუძველი.⁷⁵

4. დასკვნა

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოს ურთიერთქმედების, ასევე ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციისა და ევროპის კავშირის ძირითადი უფლებების ქარტიის თანაფარდობის (სტრასბურგისა და ლუქსემბურგის სასამართლოთა მიერ მათი ახსნა-განმარტებისა და გამოყენების კონტექსტში) საკითხების განხილვის შედეგად შეიძლება რამდენიმე განზოგადებული დასკვნა გაკეთდეს:

პირველი, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია ევროპის კავშირის მართლმსაჯულების სასამართლოსთვის ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იყო „ძირითადი უფლებების კატალოგი“, რომელსაც იგი ეყრდნობოდა ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებულ საქმეებზე გადაწყვეტილებების მიღებისას, რადგან ევროკავშირს ძირითადი უფლებების შესახებ საკუთარი დოკუმენტი არ გააჩნდა. ლისაბონის ხელშეკრულების ძალაში შესვლისა და, მის საფუძველზე ძირითადი უფლებების ქარტიისთვის სავალდებულო იურიდიული ძალის მინიჭების შემდეგ კონვენციისადმი ლუქსემბურგის სასამართლოს მიმართების ხასიათი შეიცვალა. ბოლო პერიოდში ევროპული კონვენცია, ისევე როგორც სტრასბურგის სასამართლოს პრაქტიკა, რომელიც კონვენციის დებულებების ახსნა-განმარტებას შეიცავს, ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოსთვის უფრო „დამხმარე ინსტრუმენტი“, რომელსაც იგი ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებულ საქმეებზე გადაწყვეტილების ქარტიის საფუძველზე მიღებისას მიმართავს და იყენებს. ამასთან, საქმეს ისეთი პირი უჩანს, რომ სამომავლოდ მისთვის სწორედ ქარტია იქნება ის ძირითადი ინსტრუმენტი, რომელიც გამოყენებას ექვემდებარება,

75 იხ. В. О. Рябова, Взаимодействие Суда Европейского союза и Европейского суда по правам человека по делам о защите прав человека после Лиссабонского договора: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, МГИМО Университет, Москва, 2016, 94. <https://mgimo.ru/upload/diss/2016/ryabova_diss.pdf> [29/05/2021].

ბოლო კონვენცია სასამართლოს მიერ გამოყენებულ იქნება როგორც ერთგვარი „სახელმძღვანელო საწყისი და შთაგონების წყარო“, როგორც „მინიმუმი“, რომლის ქვემოთაც არ შეიძლება ჩამოვიდეს ძირითადი უფლებების ქარტიის მიერ შემოთავაზებული დაცვის დონე.

მეორე, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო თავის პრაქტიკაში ასევე იყენებს ეკ-ის ძირითადი უფლებების ქარტიის დებულებებს. ეს იმითაა განპირობებული, რომ კონვენციასთან შედარებით, ქარტია უფრო თანამედროვე დოკუმენტია, რომელიც არა მარტო სამოქალაქო და პოლიტიკურ, არამედ ასევე სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ უფლებებსაც შეიცავს (ამ მხრივ, იგი გაცილებით წინაა, ვიდრე ადამიანის უფლებათა სხვა დოკუმენტები). ამასთან, მისი დებულებები უფრო უკეთ ასახავს სოციალურ-პოლიტიკურ რეალობაში ბოლო დროს განხორციელებულ ცვლილებებს. და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, სტრასბურგის სასამართლო, ძირითადი უფლებების ქარტიის დებულებებზე მითითებით, არცთუ იშვიათად აღიარებს საკუთარი მრავალწლიანი პრაქტიკის შეცვლისა თუ დაბუსტების აუცილებლობას გარკვეულ საკითხებთან მიმართებით, რაც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის დებულებების ასხნა-განმარტებას უკავშირდება.

მესამე, მიუხედავად იმისა, რომ ევროკავშირისა და ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა ორ ძირითად აქტს შორის, წმინდა იურიდიული თვალსაზრისით, არანაირი წინააღმდეგობა არ არსებობს, უდავოა ის ფაქტი, რომ ეკ-ის მართლმსაჯულების სასამართლოსა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ ამ დოკუმენტების განმარტება და გამოყენება ხშირად არ ემთხვევა ერთმანეთს. ეს გარემოება კი, შეიძლება ითქვას, ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინააღმდეგობად რჩება ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპულ კონვენციასთან, კოლექტიური წევრის რანგში, ევროპის კავშირის შეერთების ვალდებულების პრაქტიკული რეალიზაციის გზაზე, რისი პერსპექტივაც დღევანდელი გადასახედიდან ძალზე ბუნდოვანი ჩანს. და სანამ ასეთი შეერთება არ მომხდარა, ლუქსემბურგისა და სტრასბურგის სასამართლოებს შორის ურთიერთობა, ძალაუნებურად, არა ადამიანის უფლებათა საერთო ევროპული სისტემის ჩამოყალიბებასა და მის უნიფიცირებულად განვითარებაზე იქნება ორიენტირებული, არამედ ევროკავშირის სამართლებრივი სისტემისა და ევროპული კონვენციის „ჰარმონიულ“ თანაარსებობაზე.

გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა სასამართლოს ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის დასაცავად: ქართული მოდელის შესაბამისობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სტანდარტებთან

თამარ ავალიანი

1. შესავალი

2012 წელს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ – მიღებული გადაწყვეტილებით განმარტა, რომ „გამოხატვის თავისუფლების უფლება დემოკრატიული საზოგადოების არსებობის, მისი სრულფასოვანი განვითარების ერთ-ერთი აუცილებელი წინაპირობაა. აზრისა და ინფორმაციის შეუფერხებელი გავრცელება უზრუნველყოფს შეხედულებათა მრავალფეროვნებას, ხელს უწყობს საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან საკითხებზე საჯარო და ინფორმირებულ მსჯელობას, შესაძლებელს ხდის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში საზოგადოების თითოეული წევრის ჩართულობას“.¹ „იდეათა თავისუფალი ბაზარი“ ინდივიდისა და საზოგადოების განვითარების წინაპირობაა, რაც განსხვავებულ მოსაზრებათა მრავალფეროვნებასა და დისკუსიაში ვლინდება. სიტყვის თავისუფლება ფასეულია იმით, რომ იგი მოიცავს არა მარტო მათემატიკურ და სოლიდარულ მოსაზრებებს, არამედ მწვავე კრიტიკას, სარკაზმს და, ხშირ შემთხვევაში, ექსპრესიულ და შეურაცხმყოფელ გამოხატვასაც.

საზოგადოების მწვავე კრიტიკა ხშირად გაისმის ხელისუფლების მისამართით, მათ შორის სასამართლო სისტემისადმი. სასამართლოს კრიტიკის მთავარი მიზანი მართლმსაჯულების ჯეროვნად აღსრულება და სასამართლოსადმი ნდობის შენარჩუნებაა. მოსამართლეებს, როგორც საჯარო პირებს, კრიტიკის მიმართ მაღალი თმენის ვალდებულება აქვთ. მოსამართლეებმა უნდა გაიაზრონ გამოხატვის თავისუფლების ღირებულებითი მნიშვნელობა დემოკრატიული საზოგადოებისთვის და მასთან დაკავშირებული დავები განსაკუთრებული სიფრთხილით გადაწყვიტონ.

ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, მოსამართლეები იცნობდნენ გამოხატვის თავისუფლებასთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და საკონსტიტუციო სასამართლოს სტანდარტებს, რათა თავიდან იქნეს აცილებული გამოხატვის თავისუფლების გაუმართლებელი შეზღუდვის საფრთხე.

სტატიაში გაანალიზებულია გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით საერთაშორისო და ეროვნული სტანდარტები, საქართველოს კანონმდებლობის ხარვეზები და შეთავაზებულია მათი აღმოფხვრის გზები.

¹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/1/468, 11.04.2012.

2. შეურაცხყოფელი გამოხატვის დაცვის ფარგლები

საქართველოს კონსტიტუცია და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია შეურაცხყოფელ გამოხატვას გამოხატვის თავისუფლების დაცვის ფარგლებში აქცევს. გამოხატვის თავისუფლების სტანდარტი ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ჯერ კიდევ 1976 წელს, ჰენდისაიდის (*Handyside*) საქმეში დაადგინა, სადაც განმარტა, რომ კონვენციის მე-10 მუხლის მე-2 ნაწილით დაცულია არა მარტო „ინფორმაცია“ ან „იდეები“, რომლებიც კეთილმოსურნეა, ან აღიქმება როგორც უწყინარი ან ინდიფერენტული, არამედ ისეთებიც, რომლებიც შეურაცხყოფელი, გამოგნებელი ან შემაწუხებელია სახელმწიფოს ან მოსახლეობის რომელიმე ნაწილისათვის. ასეთია პლურალიზმის, შემწყნარებლობისა და ფართო თვალსაწიერის მოთხოვნები, რომელთა გარეშეც არ არსებობს „დემოკრატიული საზოგადოება“.² მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო შეურაცხყოფელ გამოხატვას დღესაც კონვენციის მე-10 მუხლის დაცვის სფეროში აქცევს, ჰენდისაიდის (*Handyside*) შემდგომ განვითარებული პრაქტიკიდან იკვეთება, რომ სასამართლო დამატებით გამოხატვის მიზანზე მიუთითებს და განმარტავს, რომ კონვენციის მე-10 მუხლის მეორე ნაწილით დაცულია შეურაცხყოფელი გამოხატვა, თუ მას საჯარო დებატებში წვლილის შეტანის ან სხვა მსგავსი მიზანი აქვს.³ შეურაცხყოფელი გამოხატვის შეფასებისას ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მხედველობაში იღებს ქმედების გამოხატვის ხასიათს, ავტორის განზრახვას და მიზანს.⁴

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი არ იცავს ისეთ გამოხატვას, რომელსაც ადამიანის ღირსების დამცირების მიზანი აქვს. ევროპული სასამართლოს შეფასებით, კონვენციის მე-10 მუხლი დაცულობის სფეროდან გამორიცხავს შეურაცხყოფელ გამოხატვას, „თუ იგი უთანაბრდება ბოროტგანზრახულ დამდაბლებას, მაგალითად, როდესაც შეურაცხყოფელი განცხადების ერთადერთი მიზანი შეურაცხყოფის მიყენებაა“.⁵

გამოხატვის თავისუფლების ქართული მოდელი, რომელიც აშშ-ის მოდელის გავლენას განიცდის, დაცვის უფრო მაღალ სტანდარტს აწესებს, ვიდრე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და გამოხატვის თავისუფლების თვალსაზრისით და შინაარსობრივად ნეიტრალურ რეგულირებაზე მიუთითებს. კანონი „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ აზრის აბსოლუტურ თავისუფლებას გარანტირებს, რაც აბსოლუტური პრივილეგიით არის დაცული და სრულად და უპირობოდ გამორიცხავს პასუხისმგებლობას აზრის გამოხატვის გამო.⁶

2 ჰენდისაიდი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Handyside v. United Kingdom*), 1976 წლის 7 დეკემბერი, 49-ე პუნქტი.

3 სემკადიენის შპს ლიეტუვის წინააღმდეგ (*Sekmadienis Ltd. v. Lithuania*), 2018 წლის 30 იანვარი, 77-ე-81-ე პუნქტები.

4 მურათ ვურალი თურქეთის წინააღმდეგ (*Murat Vural v. Turkey*), 2014 წლის 21 ოქტომბერი, 54-ე პუნქტი.

5 მაგიარ ტარტალომსზულგარტატოკ ეგვისულეტე და ინდექს.ჰუ ცრტ უნგრეთის წინააღმდეგ (*MAGYAR TARTALOMSZOL-GÁLTATÓK EGYESÜLETE AND INDEX.HU ZRT v. HUNGARY*), 2016 წლის 2 თებერვალი, 76-ე პუნქტი; სკალკა პოლონეთის წინააღმდეგ (*Skalka v. Poland*), 2003 წლის 27 მაისი, 34-ე პუნქტი; სავა ტერენტიევი რუსეთის წინააღმდეგ (*Savva Terentyev v. Russia*), 2018 წლის 28 აგვისტო, 68-ე პუნქტი.

6 „სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი, მე-4 მუხლი.

ქართული კონსტიტუციური მოდელისგან განსხვავებით, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის სტანდარტი გამოხატვის თავისუფლების შინაარსში შესვლისა და გამოხატვის საგნის ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას იძლევა. მაგალითად, ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლი გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთ ლეგიტიმურ მიზნად „მორალის დაცვას“ მოიაზრებს, რაც გამოხატვის თავისუფლების შინაარსობრივად არანეიტრალური რეგულირებისა და გამოხატვის შინაარსზე მსჯელობის შესაძლებლობას ქმნის.

გამოხატვის თავისუფლების თვალსაზრისით ნეიტრალური შინაარსობრივი რეგულირების ქართული მოდელი, გარკვეულწილად, იზიარებს გამოხატვის თავისუფლების აშშ-ის მოდელის პრინციპებს, რომელიც გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვას ითვალისწინებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის მიზნად ისახავს უკანონო ქმედების მკაფიო და მყისიერ გამოწვევას და არსებობს მაღალი ალბათობა, რომ ასეთი ქმედება შედგება („ბრანდენბურგის სამწვეროვანი ტესტი“).⁷

„სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შესახებ“ კანონის მე-9 მუხლი გამოხატვის თავისუფლების თვალსაზრისობრივად ნეიტრალური შინაარსობრივი რეგულირების შესაძლებლობას ითვალისწინებს, მათ შორის, პირისპირ შეურაცხყოფისას, რომელსაც საჯარო წესრიგის დაცვის და საჯარო სივრცეში ძალადობის პრევენციის მიზანი აქვს. გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის „ბრანდენბურგის ტესტის“ გავლენა იკვეთება საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 166-ე მუხლით გათვალისწინებულ შეურაცხმყოფელი გამოხატვის მოწესრიგებაში, რომლის დაცვის ობიექტიც საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფაა და იგი მიმართულია ღია სივრცეში შეურაცხმყოფელი გამოხატვის დასჯისკენ, რომელიც საზოგადოებრივი წესრიგის და მოქალაქეთა სიმშვიდის დარღვევის „მკაფიო და მყისიერ“ საფრთხეს ქმნის.⁸

შეურაცხმყოფელ გამოხატვასთან დაკავშირებით, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა იზიარებს „ჰენდისაიდის სტანდარტს“ და, უფრო მეტიც, გამოხატვის თავისუფლების უფრო მაღალ სტანდარტსაც გვთავაზობს.

2016 წელს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე იური ვაზაგაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ – მიღებული გადაწყვეტილებით განმარტა, რომ „იმავდროულად, თავისუფალი სიტყვა იმით ფასობს, ანუ სწორედ იმაში გამოიხატება სიტყვის თავისუფლება, რომ ის მოიცავს არა მხოლოდ ისეთ მოსაზრებებს თუ გამონათქვამებს, რომლებიც ყველასათვის მისაღებია, დადებითად აღიქმება, მთლიანად საზოგადოების ან თუნდაც მისი დიდი ნაწილის, უმრავლესობის აზრს და გემოვნებას ეხმიანება, არ ითვლება საჩოთიროდ, არამედ მოიცავს ისეთ იდეებს, აზრებს თუ გამონათქვამებსაც, რომლებიც მიუღებელია ხელისუფლებისთვის, საზოგადოების ნაწილისთვის თუ ცალკეული ადამიანებისთვის, შოკის მომგვრელია, რომელმაც შეიძლება აღაშფოთოს საზოგადოება, ადამიანები, წყენაც კი მიაყენოს მათ, გამოიწვიოს საზოგადოებაში ვნებათა ღელვა, ასევე იგი მოიცავს კრიტიკას და სარკამოსაც.

7 ბრანდენბურგი ოჰაიოს წინააღმდეგ (Brandenburg v. Ohio), 1969 წელი.

8 საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 166-ე მუხლი (წვრილმანი ხულიგნობა).

ასეთია ტოლერანტობის, პლურალიზმის, შემწყნარებლობის მოთხოვნები, რომლებიც დემოკრატიის საზრდოობისთვის შეუცვლელი წყაროა“.⁹

„საკონსტიტუციო სასამართლოს შეფასებით, „ზოგადად, სიტყვის მართლმსაჯულების ობიექტად ქცევა უკიდურეს შემთხვევაში უნდა ხდებოდეს, როდესაც ეს ობიექტურად აუცილებელია. არ შეიძლება გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა მართლმსაჯულების გზით მხოლოდ იმის გამო, რომ არ ვეთანხმებით, გვეშინია, გვძულს, მიგვაჩნია, რომ საზოგადოების მორალისა თუ ტრადიციების შეუსაბამოა. გამოხატვის თავისუფლების და, მაშასადამე, დემოკრატიის სიცოცხლისუნარიანობისთვის განსაკუთრებული სიფრთხილე სწორედ ასეთი ნეგატიური განწყობებისა თუ დამოკიდებულებების განმაპირობებელი მოსაზრებების მიმართ სამართლის დამოკიდებულებას მართებს. გამოხატვის თავისუფლების დაბალანსების საუკეთესო გზა ისევ გამოხატვაა – რადგან ნებისმიერი მოსაზრება, გამონათქვამი, რომელსაც არ ეთანხმები, არ მოგწონს ან, შენი აზრით, სიმართლეს არ შეესაბამება, შეიძლება უარყო საწინააღმდეგო მოსაზრებებითა და იდეებით, რომელთაც იზიარებ, მოგწონს ან სწორად მიგაჩნია.“¹⁰

3. გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა სასამართლოს ავტორიტეტის, დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად

გამოხატვის თავისუფლება, მიუხედავად მისი მაღალი დაცულობის სტანდარტისა, არ არის აბსოლუტური უფლება და იგი შეიძლება შეიზღუდოს სხვადასხვა ლეგიტიმური მიზნიდან გამომდინარე. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია და საქართველოს კონსტიტუცია გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის შესაფასებლად ე.წ. სამწვეროვან ტესტს იყენებს.¹¹ იმისთვის, რომ გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციისა და კონვენციის მოთხოვნებს, შეზღუდვა უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ წინაპირობებს: შეზღუდვას უნდა ითვალისწინებდეს კანონი; იგი უნდა ემსახურებოდეს კონვენციასა და კონსტიტუციაში მითითებული ერთ-ერთი ლეგიტიმური მიზნის მიღწევას; შეზღუდვა აუცილებელი უნდა იყოს დემოკრატიულ საზოგადოებაში.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტი გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ერთ-ერთ ლეგიტიმურ მიზნად სასამართლოს ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფას განსაზღვრავს. საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-5 პუნქტი კი გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის საფუძვლად სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფას ითვალისწინებს.

⁹ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე იური ვაზაგაშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/6/561,568, 30.09. 2016.

¹⁰ იქვე, 50-ე-51-ე პუნქტები.

¹¹ Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights, Freedom of Expression, Updated – 31 August 2020, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2021, 19-22.

3.1. სასამართლოს ავტორიტეტის დაცვის ლეგიტიმური მიზნის გააზრება

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო „სასამართლო ავტორიტეტის“ ცნების ფართო განმარტებას ახდენს და მასში საზოგადოების მხრიდან სასამართლოსადმი პატივისცემისა და ნდობის შენარჩუნებას მოიაზრებს.¹² კონვენციის მე-10 მუხლის მეორე პუნქტით გათვალისწინებულ შეზღუდვას საზოგადოების მხრიდან სასამართლოს, როგორც მთავარი მართლმსაჯულების ინსტიტუციის, მიმართ ნდობის და პატივისცემის შენარჩუნების მიზანი აქვს. გამოხატვის თავისუფლების სასამართლო ავტორიტეტის საფუძვლით შეზღუდვის საგანი სასამართლო სისტემა, მთლიანი მართლმსაჯულების ინსტიტუციაა.

ტერმინი „მართლმსაჯულება“ ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის 70-იან წლებში განმარტა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ *Sunday Times*-ის საქმეში, რომელიც „ერთიანებს მართლმსაჯულების მექანიზმს ან ხელისუფლების სასამართლო შტოს, ისევე, როგორც მოსამართლეებს თავიანთი საქმიანობის ფარგლებში.“¹³ შესაბამისად, გამოხატვის თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს თითოეული ამ კომპონენტის საფუძველზე.

საქმეზე – *მორისი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Morice v. France)* – ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ სწორედ სასამართლო არის ის ადგილი, სადაც საზოგადოება მოელის დავების გადაჭრას და ადამიანის ბრალეულობის განსაზღვრას და რომ საზოგადოებას აქვს ნდობა და პატივისცემა სასამართლოს ამ უფლებამოსილებისადმი.¹⁴ შესაბამისად, კონვენციის მე-10 მუხლის მეორე პუნქტი გამოხატვის თავისუფლების „სასამართლოს ავტორიტეტის“ საფუძვლით შეზღუდვისას იცავს: სასამართლოს, როგორც დავების მოგვარების ერთადერთ ადგილს; სასამართლოს, რომელიც წყვეტს ხალხის ბედს დემოკრატიული პროცედურითა და მექანიზმებით; სასამართლოს, რომელიც აღასრულებს მართლმსაჯულებას და უზრუნველყოფს სამართლის უზენაესობას; სასამართლოს, რომელსაც ენდობა ხალხი.¹⁵

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო „სასამართლო ავტორიტეტის“ ცნების შინაარსის განსაზღვრისას გამოდის სასამართლოს განსაკუთრებული როლიდან, საჯარო ინტერესიდან და მისი მნიშვნელობიდან დემოკრატიულ საზოგადოებაში.¹⁶ სასამართლო ავტორიტეტით და ნდობით უნდა სარგებლობდეს მხარეებს შორის არა მარტო კონკრეტული დავის ფარგლებში, არამედ მთელ დემოკრატიულ საზოგადოებაში.¹⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მიიჩნევს, რომ სამართლებრივ სახელმწიფოში ფუნდამენტურად მნიშვნელოვანია საზოგადოების ნდობა სასამართლო სისტემისადმი, რათა მან წარმატებით განახორციელოს მართლმსაჯულების ფუნქცია.¹⁸ გამოხატვის თავისუფლების

12 *მორისი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Morice v. France)*, 2015 წლის 23 აპრილი, 129-ე პუნქტი.

13 *სანდი თაიმსი დიდი ბრიტანეთის წინააღმდეგ (Sunday Times v. the United Kingdom)*, 1979 წლის 26 აპრილი, 55-ე პუნქტი.

14 *მორისი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Morice v. France)*, 2015 წლის 23 აპრილი, 129-ე პუნქტი.

15 ე. ვოცირიძე, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა სასამართლოს ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის დასაცავად (სტრასბურგის სასამართლოს იურისპრუდენციის მიმოხილვა) სამართალი და მსოფლიო, N13, 2019, 34.

16 *დი ჯოვანი იტალიის წინააღმდეგ (Di Giovanni v. Italy)*, 2013 წლის 9 ივლისი, 71-ე პუნქტი.

17 *კიპრიანუ კვიპროსის წინააღმდეგ (Kyprianou v. Cyprus)*, 2005 წლის 15 დეკემბერი, 172-ე პუნქტი.

18 *დი ჯოვანი იტალიის წინააღმდეგ (Di Giovanni v. Italy)*, 2013 წლის 9 ივლისი, 71-ე პუნქტი.

შეზღუდვა სასამართლო ავტორიტეტის დასაცავად ასევე გულისხმობს იმ ასპექტს, რომ მოსამართლეებს ევალებათ მეტი „თავშეკავებულობა“ საზოგადოების კრიტიკაზე საპასუხოდ, მათ არ შეუძლიათ საჯაროდ სხვადასხვა კრიტიკაზე პასუხი, რაც მოსამართლეთა მიმართ დასაშვები კრიტიკის ფარგლების შედარებით ვიწროდ განმარტებას მოიაზრებს.¹⁹

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში გამოხატვის თავისუფლების „სასამართლოს მიუკერძოებლობის“ ლეგიტიმური მიზნით შეზღუდვისას მართლმსაჯულების ჯეროვანი განხორციელების საჯარო ინტერესი დომინირებს, რათა სასამართლო არ მოექცეს სხვადასხვა სახის გავლენის ქვეშ და უზრუნველყოფილ იქნეს მისი მიუკერძოებლობა.²⁰

კონვენციის მე-10 მუხლი იყენებს ორ სხვადასხვა ტერმინს – „ავტორიტეტს“ და „მიუკერძოებლობას“. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო „ავტორიტეტის“ ცნებაში გაცილებით უფრო ფართო და მრავლისმომცველ შინაარსს დებს, ვიდრე „მიუკერძოებლობაში“. საზოგადოების თვალში „სასამართლოს ავტორიტეტის“ განმტკიცება არის მიზანი, რომლის მიღწევაც შესაძლებელია მართლმსაჯულების სისტემის დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფით.²¹

სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფის საფუძვლით გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვისას დაცვის საგნად საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, უპირველესად, მართლმსაჯულების სათანადოდ განხორციელების საჯარო ინტერესზე მიუთითებს.²² საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-5 პუნქტით გათვალისწინებული დაცვის ობიექტი სასამართლოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და მისი ზეგავლენისგან დაცვის საჯარო ინტერესია.

3.2. სასამართლოს კრიტიკის ფარგლები და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მინიმალური სტანდარტი

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო კონვენციის მე-10 მუხლის ფარგლებში მოსამართლეების, როგორც ძირითადი სახელმწიფო ინსტიტუტის, მიმართ კრიტიკის გაცილებით უფრო ფართო ფარგლებს ადგენს, ვიდრე ჩვეულებრივი მოქალაქეების მიმართ. მიუხედავად ამისა, გამოხატვის თავისუფლების დაცვის გარანტიები არ ვრცელდება სასამართლოს მიმართ უხეშად დამაზიანებელ შეტევებსა და დაუსაბუთებელ განცხადებებზე. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს შეფასებით, „იმის გათვალისწინებით,

19 კუდშკინა რუსეთის წინააღმდეგ (*Kudeshkina v. Russia*), 2009 წლის 26 თებერვალი, 86-ე პუნქტი.

20 Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights, Freedom of Expression, Updated – 31 August 2020, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2021, 77.

21 გ. წულუკიძე, რ. კაკაბაძე, ვ. ბერეკაშვილი, გამოხატვის თავისუფლება და სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა (GDI), 2020, 37.

22 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „მოძრაობა ერთიანი საქართველოსთვის“, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“, საქართველოს მოქალაქეები – ზვიად ძიძიგური და კახა კუკავა, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, მოქალაქეები დაჩი ცაგურია და ჯაბა ჯიშკარიანი, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, N22/482,483,487,502, 18.04.2011.

რომ მოსამართლეები წარმოადგენენ სახელმწიფოს ძირითად ინსტიტუტს, ისინი, შეიძლება, გახდნენ პირადი კრიტიკის ობიექტები დასაშვებ ფარგლებში და ეს შეიძლება განხორციელდეს არა მხოლოდ თეორიული და ზოგადი ქცევით. საკუთარი სამსახურებრივი უფლებამოსილების ფარგლებში მოქმედებისას ისინი შეიძლება დაექვემდებარონ დასაშვები კრიტიკის უფრო ფართო საზღვრებს, ვიდრე რიგითი მოქალაქეები.²³ გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის შეფასებისას ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ყურადღებას გამოხატვის მიზანზე ამახვილებს. სკალკას (*Skalka*) საქმეზე სასამართლომ განმარტა, რომ „თუ რაიმე ფორმით გამოხატვის ერთადერთი მიზანი სასამართლოს, ან ამ სასამართლოს მოსამართლის შეურაცხყოფაა, მაშინ სათანადო სანქცია კონვენციის მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტის შესაბამისად არ იქნება დარღვევა“.²⁴ სკალკას (*Skalka*) საქმეში ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ სასამართლოს არ აქვს კრიტიკისგან იმუნიტეტი და ზღვარი კრიტიკასა და შეურაცხყოფას შორის გაავლო. კონვენციის მე-10 მუხლის დაცვის ფარგლები სასამართლოს მიმართ უხეშად დამაზიანებელ შეტევებზე არ ვრცელდება, რაც საზოგადოებაში სასამართლოს მიმართ ნდობის შენარჩუნების საჯარო ინტერესით აიხსნება.

რადობულიაკის (*Radobuljac*) საქმეში²⁵ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ მოსამართლის პერსონალური შეურაცხყოფის დეტალურ შემთხვევებზე იმსჯელა, რომლის მიხედვითაც „განმცხადებლის კრიტიკულ შეფასებებს, რომელიც მიემართებოდა კონკრეტულად მისი კლიენტის საქმეში მოსამართლის ქცევას და დისტანცირებული იყო მოსამართლის ზოგადი პროფესიონალიზმის შეფასებისაგან, არაფერი ჰქონდა საერთო ისეთ კომენტარებთან, რომლებიც სასამართლომ ან ყოფილმა კომისიამ მიიჩნია პიროვნულ შეურაცხყოფად. ასეთებია, მაგალითად: მოსამართლის დადანაშაულება განზრახ რეალობის დამახინჯებაში, უცოცმანოდ ტყუილის თქმაში ან მცდარი ანგარიშის მომზადებაში, რომელიც სიცრუესა და განზრახ არასწორ ინფორმაციას შეიცავს. ასევე მოსამართლეზე პიროვნულ თავდასხმად ითვლება და სცდება კონვენციის მე-10 მუხლით დაცული უფლების საზღვრებს საქმის განმხილველი მოსამართლის პროფესიული კომპეტენციის ეჭვქვეშ დაყენება, იგივე შეიძლება ითქვას ისეთი შეურაცხმყოფელი ტერმინების გამოყენებაზე, როგორებიცაა: „უპასუხისმგებლო კლოუნები“ „შეზღუდული ინდივიდები“ და „წარმოუდგენელი კრეტინები“.²⁶

პირველი გადაწყვეტილება, რომელიც მოსამართლის კრიტიკის ფარგლებს ეხებოდა, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს მიიღო საქმეზე – ბარფოლდი დანიის წინააღმდეგ (*Barfod v. Denmark*). მითითებულ საქმეში მომჩივანმა გამოაქვეყნა სტატია გაზეთში, სადაც მიუთითა, რომ „ორმა არაპროფესიონალმა მოსამართლემ „შეასრულა თავისი მოვალეობა“ და რომ მათ ხმა მისცეს როგორც ადგილობრივი ხელისუფლების

23 *მორისი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Morice v. France)*, 2015 წლის 23 აპრილი, 131-ე პუნქტი.

24 *სკალკა პოლონეთის წინააღმდეგ (Skalka v. Poland)*, 2003 წლის 15 ნოემბერი, 23 აპრილი, 131-ე პუნქტი.

25 *რადობულიაკი ხორვატიის წინააღმდეგ (Radobuljac v. Croatia)*, 2016 წლის 28 ივნისი, 66-ე პუნქტი.

26 გ. ნულუკიძე, რ. კაკაბაძე, ვ. ბერეკაშვილი, გამოხატვის თავისუფლება და სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა (GDI), 2020, 63.

მსახურებმა და არა როგორც დამოუკიდებელმა და მიუკერძოებელმა მოსამართლეებმა.²⁷ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს შეფასებით, „მიუხედავად საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი საკითხისა (საგადასახადო დავა), ბრალდების უსაფუძვლობის გამო მომჩივნის გამონათქვამი ვერ ჩაითვლებოდა საზოგადოებრივი ინტერესის საკითხზე საჯარო დისკუსიაში წვლილის შეტანად.“²⁸

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გასული საუკუნის 90-იანი წლების პრაქტიკა გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვას სასამართლოს „თავშეკავებულობის“ ვალდებულებით ხსნიდა, რადგან სასამართლო ხელისუფლება მოკლებული იყო კრიტიკაზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობას და უნარს.²⁹

საქმეზე - პრაგერი და ობერშლიკი (*Prager and Oberschlick*) - ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ „გათვალისწინებულ უნდა იყოს სასამართლო ხელისუფლების განსაკუთრებული როლი საზოგადოებაში. როგორც მართლმსაჯულების გარანტმა, სასამართლო ხელისუფლებამ უნდა ისარგებლოს საზოგადოების ნდობით, რათა წარმატებით შეასრულოს მასზე დაკისრებული მოვალეობები. ამგვარად, მას შეუძლია, საჭიროდ ჩათვალოს ამგვარი ნდობის დაცვა უსაფუძვლო და დესტრუქციული თავდასხმებისგან, განსაკუთრებით, იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ მოსამართლეებს, რომლებიც კრიტიკის ობიექტად იქცევიან, მათი სამსახურებრივი მდგომარეობა უკრძალავს ამგვარ კრიტიკაზე პასუხის გაცემას.“³⁰

ევროპული სასამართლოს ბოლო წლების სასამართლო პრაქტიკა გამოხატვის თავისუფლების სასარგებლოდ იხრება და მისი შეზღუდვის შედარებით მკაცრ სტანდარტს აწესებს, განსაკუთრებით, როდესაც გამოხატვა მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესის თემებს ეხება.³¹ ევროპული სასამართლო ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, საქმის გარემოებებიდან და საერთო კონტექსტიდან გამომდინარე, ადგენს, თუ რა ჩაითვლება საჯარო ინტერესის მქონე თემად.

მორისის (*Morice*)-ის საქმეში ევროპულმა სასამართლომ საჯარო ინტერესად მიიჩნია სასამართლო ხელისუფლების გამართულად ფუნქციონირება, თუნდაც საქმე მიმდინარე სასამართლო დავას ეხებოდა.

ევროპულმა სასამართლომ ასევე ხაზგასმით აღნიშნა, რომ სასამართლოს გამართულ ფუნქციონირებაზე თავისთავად არსებობს მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესი, რადგან დემოკრატიულ საზოგადოებაში იგი უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ასრულებს. ამასთან, სასამართლო, როგორც სამართლიანობის დაცვის გარანტი, უნდა სარგებლობდეს საზოგადოების მხრიდან ნდობით, რათა

27 ბარფოლდი დანიის წინააღმდეგ (*Barfold v. Denmark*), 1989 წლის 22 თებერვალი, 34-ე-35-ე პუნქტები.

28 იქვე.

29 ბუსკემი იტალიის წინააღმდეგ (*Buscemi v. Italy*), 1999 წლის 16 სექტემბერი; პრაგერი და ობერშლიკი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Prager and Oberschlick v. Austria*), 1995 წლის 26 აპრილი.

30 პრაგერი და ობერშლიკი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Prager and Oberschlick v. Austria*), 1995 წლის 26 აპრილი, 34-ე პუნქტი.

31 გ. ბერაია, სასამართლოს ავტორიტეტის დაცვის სახელით გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის პრობლემა: ეროვნული სასამართლოების, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს, ამერიკის უზენაესი სასამართლოს და გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის თეორია და პრაქტიკა, საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა, XI, 2017, 58; ასევე, მორისი საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Morice v. France*), 2015 წლის 23 აპრილი.

სრულყოფილად განახორციელოს თავისი ფუნქციები. აქედან გამომდინარე, ზოგ შემთხვევაში, აუცილებელია, სასამართლო დაცულ იქნეს მძიმე, დაუსაბუთებელი შეტევებისგან, რომლებიც ეჭვქვეშ აყენებს საზოგადოებაში სასამართლოს მიმართ ნდობას. მითუმეტეს, რომ მოსამართლეს, რომელიც ექცევა კრიტიკის ქვეშ, თავისი პროფესიული მოვალეობიდან გამომდინარე, არ შეუძლია, პასუხი გასცეს ამგვარ ბრალდებებს. ამავე დროს, ევროპული სასამართლო აღნიშნავს, რომ, თუ არ ჩავთვლით აშკარად დაუსაბუთებელ შეტევებს სასამართლოზე, მოსამართლე შეიძლება დაექვემდებაროს პერსონალურ კრიტიკას.³² მორისის (Morice) საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ გაზარდა გამოხატვის თავისუფლების დაცვის სტანდარტი და განმარტა, რომ, თუმცა საქმეზე მოსამართლის მიმართ შენიშვნები იყო მკაცრად კრიტიკული, ამგვარი კრიტიკული გამოხატვა დაშვებულ უნდა იქნეს საკმარისი ფაქტობრივი საფუძვლების არსებობის შემთხვევაში და რომ კონსტრუქციული კრიტიკა არათუ საზიანო, არამედ სასარგებლოა სასამართლოს სისტემის გამართული ფუნქციონირებისთვის.³³

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის ანალიზიდან ვლინდება, რომ, მართალია, სასამართლოს ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფა განსაკუთრებული დაცვით სარგებლობს, ეს დაცვის ღირსი ინტერესი არ მოქმედებს ვაკუუმში.³⁴ შესაბამისად, მართლ-მსაჯულების ადმინისტრირებასა და მის ჯეროვან განხორციელებასთან დაკავშირებული საკითხები შეიძლება გახდეს საჯარო დებატების გამომწვევი, მათ შორის, კრიტიკული გამოხატვის ნაწილი.

3.3. სასამართლოს კრიტიკის ფარგლები და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სტანდარტი

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ გამოხატვის თავისუფლების სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვის საფუძვლით შეზღუდვის სტანდარტზე სულ ორ გადაწყვეტილებაში იმსჯელა. სასამართლო გადაწყვეტილებებში ამ ორ სამართლებრივ სიკეთეს შორის სამართლიანი ბალანსის დაცვის აუცილებლობაზე მსჯელობს. 2006 წელს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები – ვახტანგ მასურაშვილი და ონისე მებონია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ – მიღებული გადაწყვეტილებით განმარტა, რომ „სახელმწიფოში ისეთი მნიშვნელოვანი მიზნის მიღწევა და დაცვა, როგორცაა სასამართლოს ავტორიტეტი და ქმედითი მართლმსაჯულება, არ უნდა მოხდეს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების შელახვის ხარჯზე. საქართველოშიც ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების ადეკვატური დაცვა ხელი-სუფლების კონსტიტუციური ვალდებულებაა.“³⁵ საკონსტიტუციო სასამართლომ,

32 „სასამართლოს ავტორიტეტის დაცვის მიზნით, გამოხატვის თავისუფლების დაუსაბუთებელი შეზღუდვა დაუშვებელი“ – საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო, 16/11/2015, www.transparency.ge (19.05.2021).

33 იქვე, 2.

34 D. Bychawska-Siniarska, Protecting the Right to Freedom of Expression under the European Convention on Human Rights, a handbook for legal practitioners, Council of Europe, 2017, 72.

35 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები – ვახტანგ მასურაშვილი და ონისე მებონია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/3/393,397, 15.12.2006.

მითითებული განმარტებით, სასამართლოს მიმართ კრიტიკული გამოხატვის დაცვის მაღალი სტანდარტი შექმნა და, მიუხედავად სასამართლოს ავტორიტეტისა და ქმედითი მართლმსაჯულების მაღალი ლეგიტიმური მიზნის აღიარებისა, მისი უზრუნველყოფა ადამიანის უფლებების ხელყოფის ხარჯზე დაუშვებლად მიიჩნია.

ვახტანგ მასურაშვილისა და ონისე მებონიას საქმეში საკონსტიტუციო სასამართლოში სადავოდ იყო გამხდარი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმა, რომელიც მოსამართლეს უფლებამოსილს ხდიდა, დაუყოვნებლივ გაეტარებინა სათანადო ღონისძიებები სამართალდარღვევის აღსაკვეთად, რათა სასამართლო პროცესის ჯეროვნად წარმართვას ხელი არ შეშლოდა. კერძოდ, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 208-ე მუხლი³⁶ მოსამართლეს აძლევდა საშუალებას, თუ სასამართლოს მიმართ გამოხატული იქნებოდა აშკარა და უხეში უპატივცემულობა, სხდომის თავმჯდომარეს (მოსამართლეს) შეეძლო, გამოეტანა განკარგულება, პირის 30 დღე-ღამემდე ვადით დაპატიმრების შესახებ. მოსამართლის განკარგულება მიიღებოდა ადგილზე თათბირით, ხოლო სასამართლოს თავმჯდომარის განკარგულება ზეპირი მოსმენის გარეშე და არ საჩივრდებოდა. მითითებულ საქმეზე საკონსტიტუციო სასამართლომ ნათლად განმარტა, რომ „სადავო ნორმებით გათვალისწინებული შეზღუდვის კანონიერი მიზანი არის: ქმედითი, სწრაფი, ეფექტიანი მართლმსაჯულების განხორციელება, სასამართლოში წესრიგის უზრუნველყოფა, სასამართლოსადმი გამოხატული აშკარა და უხეში უპატივცემულობის აღკვეთა და მისი ავტორიტეტის დაცვა“.³⁷

საკონსტიტუციო სასამართლოს სტანდარტი სასამართლოსადმი უპატივცემულობას მოსამართლის მიმართ პირადი ღირსების წინააღმდეგ მიმართულ ქმედებად არ განიხილავს. მასურაშვილისა და ონისე მებონიას საქმეზე განვითარებული სტანდარტით, საკონსტიტუციო სასამართლომ გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის კანონიერ მიზნად მხოლოდ ქმედითი, სწრაფი, ეფექტიანი და შეუფერხებელი მართლმსაჯულების განხორციელება მიიჩნია. საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, „სასამართლოსადმი უპატივცემულობა არ არის სამართალდარღვევა, მიმართული მოსამართლის პირადი ღირსების წინააღმდეგ, არამედ ხელს უშლის მართლმსაჯულების ჯეროვან განხორციელებას. უფლებამოსილება, შეაფასო ასეთი ქმედება და შეუფარდო სანქცია, განიხილება როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს ფუნქციონირების შემადგენელი ნაწილი და მოსამართლის ავტორიტეტის თანამდევი ფაქტორი. აღნიშნულით უზრუნველყოფილია სამართალწარმოების ეფექტიანი და ჯეროვანი განხორციელება“.³⁸ საკონსტიტუციო სასამართლო იმავე ლეგიტიმურ მიზანს ადგენს კონკრეტული მოსამართლის მიმართ უპატივცემულო და შეურაცხყოფელი გამოხატვისას. სასამართლოს განმარტებით, „ეს მიზანი იდენტურია ნებისმიერი სუბიექტის წინააღმდეგ უპატივცემულობის აღკვეთისას და, ბუნებრივია, გადამწყვეტი უნდა იყოს მაშინაც, როდესაც სასამართლოსადმი

36 2006 წლის რედაქციით.

37 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქეები - ვახტანგ მასურაშვილი და ონისე მებონია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, №1/3/393,397, 15.12.2006.

38 იქვე, მე-3 პუნქტი.

უპატივცემულობა გამოიხატება მოსამართლის, როგორც პიროვნების, მისი პატივისა და ღირსების წინააღმდეგ. ბუნებრივია, ამ შემთხვევაშიც კი აუცილებლად უნდა მოქმედებდეს მოსამართლის მიუკერძოებლობის პრეზუმფცია, რადგან ის მართლმსაჯულების განხორციელებისას განასახიერებს სასამართლოს, შესაბამისად, არა აქვს უფლება, იყოს სუბიექტური და გამოიტანოს არასწორი, არასამართლიანი გადაწყვეტილება. ეს, პირველ რიგში, აუცილებელია მისი და მთლიანად სასამართლო ხელისუფლების ავტორიტეტისთვის.³⁹

სასამართლოს დამოუკიდებლობასა და შეკრების ფორმით გამოხატვის თავისუფლებას შორის ბალანსის დაცვაზე იმსჯელა საკონსტიტუციო სასამართლომ 2011 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილებაში, რითაც კონსტიტუციურად მიიჩნია საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის ნორმა, რომელიც კრძალავდა მანიფესტაციის ჩატარებას მოსამართლის საცხოვრებელ სახლთან.⁴⁰

2011 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ გამოხატვის თავისუფლების დაცვის მაღალი სტანდარტი განავითარა და განმარტა, რომ „მოსამართლის საქმიანობასთან დაკავშირებით აზრის გამოხატვა კონსტიტუციური უფლებაა. როგორც საჯარო პირს, მოსამართლეს თმენის ვალდებულება მართლაც აქვს, რამდენადაც მისი საქმიანობის კრიტიკა, მის პროფესიულ თუ პირად თვისებებზე მსჯელობა საზოგადოებრივი ინტერესით შეიძლება იყოს განპირობებული“.⁴¹ სასამართლოს შეფასებით, „მოსამართლის, სასამართლოს დამოუკიდებლობაზე ზრუნვა არ გულისხმობს მოსამართლის პროფესიული საქმიანობის ან სასამართლო გადაწყვეტილების კრიტიკის აკრძალვას. სასამართლოს საქმიანობის მიმართ საკუთარი დამოკიდებულების გამოხატვა, მათ შორის, სასამართლოს სიახლოვეს შეკრებების (მანიფესტაციების) გზით, ადამიანის კონსტიტუციური უფლებაა“.⁴²

საკონსტიტუციო სასამართლომ 2011 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილებაში რამდენიმე მნიშვნელოვანი სტანდარტის დადგენით გამოხატვის თავისუფლებასა და სასამართლოს დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობის დაცვას შორის გონივრული ბალანსის დაცვის გარკვეული ფორმულა შემოგვთავაზა.⁴³ სასამართლოს შეფასებით, „საკუთარი აზრის გამოხატვის, შეკრების (მანიფესტაციის) ჩატარების უფლება გარანტირებული უნდა იყოს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ამ უფლების რეალიზაცია სასამართლოს შეუფერხებელ მუშაობას

39 იქვე, მე-3 პუნქტი.

40 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „მოდრობა ერთიანი საქართველოსთვის“, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“, საქართველოს მოქალაქეები ზვიად ძიძიური და კახა კუკავა, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, მოქალაქეები დარი ცაგურია და ჯაბა ჭიშკარიანი, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. №2/482,483,487,502, 18.04.2011.

41 იქვე, 67-ე პუნქტი.

42 იქვე, 66-ე პუნქტი.

43 სახელმძღვანელო დოკუმენტი სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებული საქმეების განხილვისას, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა (GDI), 2020, 20.

უმლის ხელს“.⁴⁴ 2011 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ გაიზიარა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის სტანდარტი და განმარტა, რომ „მოსამართლეები შეიძლება დაექვემდებარონ პერსონალურ და პროფესიულ კრიტიკას, თუმცა მათ მიმართ კრიტიკის დასაშვებობის ზღვარი უფრო ვიწროა, ვიდრე პოლიტიკური თანამდებობის პირების მიმართ, აღნიშნული განპირობებულია მოსამართლეების როლით და ვალდებულებებით, არ შევიდნენ საჯარო პოლიტიკურ დისკუსიებში“.⁴⁵ 2011 წლის 18 აპრილის გადაწყვეტილებაზე დადგენილი სტანდარტით, გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვა დასაშვებია, როდესაც მოსამართლის საქმიანობის კრიტიკა, მასზე ზეგავლენის მოხდენის მიზნით, მის პირად ცხოვრებაში გაუმართლებლად იჭრება. საკონსტიტუციო სასამართლომ მოსამართლის საცხოვრებელ სახლთან შეკრებისა და მანიფესტაციის გამართვა მოსამართლის პირად სივრცეში გაუმართლებელ შეჭრად მიიჩნია, რაც საფრთხეს უქმნის სასამართლოს დამოუკიდებლობას და აზიანებს მართლმსაჯულების ობიექტურობის ხარისხს.⁴⁶

საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების ანალიზიდან ვლინდება, რომ სასამართლო გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ერთდერთ მიზნად მართლმსაჯულების პროცესის შეუფერხებლად, ჯეროვნად და ეფექტიანად წარმართვას განიხილავს. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სტანდარტისგან განსხვავებით, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა მოსამართლის პიროვნულ უპატივცემულობას მისი მიუკერძოებლობისთვის საფრთხის შემქმნელად არ მიიჩნევს.⁴⁷

მართლმსაჯულების პროცესის შეუფერხებლად, ჯეროვნად და ეფექტიანად წარმართვის ლეგიტიმური მიზნით გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ქართული კონსტიტუციური სტანდარტი ბრანდენბურგის საქმეზე განვითარებული „ცხადი და მყისიერი საფრთხის“ ტესტის⁴⁸ გავლენას განიცდის და მართლმსაჯულებისთვის რეალური საფრთხის შექმნის შეფასების ბრიჯის საქმეზე განვითარებულ სტანდარტს იზიარებს.⁴⁹ გამოხატვის თავისუფლების დაცვის ქართული მოდელის მიხედვით, მართლმსაჯულების შეუფერხებლად და სათანადოდ წარმართვის საფუძვლით გამოხატვის თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს, თუ გამოხატვა

44 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „მოდრობა ერთიანი საქართველოსთვის“, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“, საქართველოს მოქალაქეები ზვიად ძიძიგური და კახა კუკავა, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, მოქალაქეები დაჩი ცაგურია და ჯაბა ჯიშკარიანი, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, N22/482,483,487,502, 18.04.2011.

45 გ. ბურაია, სასამართლოს ავტორიტეტის დაცვის სახელით გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის პრობლემა: ეროვნული სასამართლოების, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს, ამერიკის უზენაესი სასამართლოს და გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის თეორია და პრაქტიკა, საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა, XI, 2017, 66.

46 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „მოდრობა ერთიანი საქართველოსთვის“, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“, საქართველოს მოქალაქეები ზვიად ძიძიგური და კახა კუკავა, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, მოქალაქეები დაჩი ცაგურია და ჯაბა ჯიშკარიანი, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, N22/482,483,487,502, 18.04.2011.

47 გ. ნულუკიძე, რ. კაკაბაძე, ვ. ბერეკაშვილი, გამოხატვის თავისუფლება და სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვა, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა (GDI), 2020, 42.

48 ბრანდენბურგი ოპიის წინააღმდეგ (*Brandenburg v. Ohio*), 1969 წელი.

49 ბრიჯი კალიფორნიის წინააღმდეგ (*Bridges v. California*), 1941 წელი; პენენკამპი ფლორიდის წინააღმდეგ (*Pennenkamp v. Florida*), 1946 წელი.

მიზნად ისახავს მართლმსაჯულების ჯეროვნად განხორციელებისათვის აშკარა და მყისიერი საფრთხის შექმნას და არსებობს მაღალი ალბათობა, რომ ასეთი ქმედება მოხდება. საკონსტიტუციო სასამართლოსგან განსხვავებით, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის ლეგიტიმურ მიზნად ზოგად-აბსტრაქტულ ცნებას – სასამართლო ავტორიტეტს ითვალისწინებს, რაც ცნების სუბიექტური განმარტების მეტ შესაძლებლობას ითვალისწინებს, ვიდრე „ობიექტურობისა“ და „დამოუკიდებლობის“ ლეგიტიმური მიზნები. გარდა ამისა, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განვითარებული სტანდარტი გამოხატვის თავისუფლების სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის საფუძველით შეზღუდვის ლეგიტიმური მიზანს ვიწროდ მიზანმიმართულად განმარტავს,⁵⁰ რაც ლეგიტიმური მიზნის სუბიექტური განმარტების ნაკლებ შესაძლებლობას ქმნის და გამოხატვის თავისუფლების გაუმართლებელი შეზღუდვის შესაძლებლობის არეალს ამცირებს.

გამოხატვის თავისუფლების ქართული საკონსტიტუციო მოდელი სრულად შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის სტანდარტს და ზოგიერთ ასპექტებში მეტი დაცვის გარანტიებს ქმნის. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შეფასებით, „ფასეულობების, იდეების მიუღებლობა არ შეიძლება გახდეს მისი გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის საფუძველი. სახელმწიფო ვალდებულია, დაიცვას ობიექტურად იდენტიფიცირებადი ინტერესები, მაგრამ არა სუბიექტური გრძნობები“.⁵¹

4. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლის (სასამართლოს უპატივცემულობა) შეუსაბამობა გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის შეფასების „სამწვეროვან ტესტთან“

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლი სისხლის სამართლის დანაშაულად მიიჩნევს სასამართლოს უპატივცემულობას, რომელიც გამოიხატება სამართალწარმოების მონაწილის⁵² ან საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრის, მოსამართლის ან მსაჯულის შეურაცხყოფაში.⁵³ მითითებული ნორმა ვერ პასუხობს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ განვითარებულ გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის შეფასების „სამწვეროვან ტესტის“ პირველი ეტაპის მოთხოვნებს, რომელიც „კანონით განსაზღვრულობაში“⁵⁴ გამოიხატება. სანდი თაიმსის (*Sunday Times*) საქმეზე განვითარებული სტანდარტით „პირველ რიგში, კანონი უნდა იყოს ადვილად ხელმისაწვდომი: მოქალაქეებს, გარემოებების მიხედვით, უნდა ჰქონდეთ შესაძლებლობა, გაერკვნენ, რომელი სამართლებრივი ნორმები გამოიყენება მოცემულ შემთხვევაში; მეორე, ნორმა არ შეიძლება ჩაითვალოს „კანონად“, თუ იგი არ არის ფორმულირებული საკმარისი სიცხადით,

50 მხოლოდ მართლმსაჯულების პროცესის შეუფერხებლად, ჯეროვნად და ეფექტიანად წარმართვა.
 51 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები – გიორგი ყიფიანი და ავთანდილ უნგიაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, № 1/3/421,422, 10.11.2009.
 52 საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი.
 53 საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.
 54 Prescribed by law.

რაც მოქალაქეებს მისცემს შესაძლებლობას, შეუსაბამოს მას თავისი მოქმედება: ადამიანს უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა, იმოქმედოს საჭიროებისამებრ, შესაბამისი დახმარებით, შექმნილი გარემოებებისთვის გონივრულ ფარგლებში, რომლებიც ასეთ მოქმედებას შეიძლება მოჰყვეს”.⁵⁵ იგივე მსჯელობა განავითარა ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ბრისკის (*Brisic*) საქმეზე და კანონის ხარისხზე მიუთითა, რომელიც უნდა იყოს პირისთვის განჭვრეტადი მისი შედეგების მიმართ.⁵⁶

სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლი ამ დანაშაულის მიზნებისთვის, არ განმარტავს ტერმინს, რას გულისხმობს და როგორ გამოიხატება „სასამართლოს უპატივცემულობა“ და „სასამართლოს შეურაცხყოფა“. ტერმინი „შეურაცხყოფა“ შეფასებითი ცნებაა, ინდივიდუალური აღქმის საკითხია და სისხლის სამართლის მიზნებისთვის მას ნათელი და არაორაზროვანი დეფინიცია სჭირდება. ამგვარი ბუნდოვანი და არაგანჭვრეტადი ნორმები მოქალაქეებს ართმევს შესაძლებლობას, შეუსაბამონ მას თავიანთი ქცევა და წინასწარ განჭვრიტონ ის პასუხისმგებლობა, რომელიც მათ მიერ კანონის დარღვევას მოჰყვება. ამასთანავე, ამგვარი ბუნდოვანი ნორმები შესაბამის დაინტერესებულ ორგანოებს აძლევს შესაძლებლობას, სუბიექტურად განმარტონ ისინი და პრაქტიკაში მათი რეალიზება გამოხატვის თავისუფლების შელახვის ხარჯზე მოახდინონ.

სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლის პრაქტიკაში გამოყენების პრობლემურობა და სასამართლოს მიერ მისი გამოხატვის თავისუფლების საწინააღმდეგო განმარტება გამოვლინდა ოპოზიციური პარტიის ლიდერის – ზვიად კუპრაავას საქმეში. თბილისის საქალაქო სასამართლომ, 2019 წლის 01 აგვისტოს განაჩენით, ზვიად კუპრაავა დამნაშავედ ცნო სასამართლოს უპატივცემულობაში, რაც გამოიხატა მოსამართლის შეურაცხყოფით. სასამართლომ ზვიად კუპრაავას 9 თვით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა.⁵⁷

თბილისის საქალაქო სასამართლოში ზვიად კუპრაავას წინააღმდეგ მიმდინარეობდა ადმინისტრაციული სამართალწარმოება მის მიერ ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის შესაძლო ჩადენის ფაქტზე. სხდომის მიმდინარეობისას, მასალების შესწავლის მიზნით, მოსამართლემ გამოაცხადა ერთსაათიანი შესვენება. ამ დროს ზვიად კუპრაავა ჩავიდა სასამართლოს შენობაში არსებულ სასადილოში. შესვენების პერიოდში სასადილოში მასთან გამოცხადდნენ შინაგან საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენლები და მიუთითეს დარბაზში დაბრუნებისაკენ, რის პასუხადაც კუპრაავამ განაცხადა, რომ დათქმულ დროს დაბრუნდებოდა. შსს-ს წარმომადგენლებმა კვლავ განაგრძეს მოთხოვნა და მიუთითეს მას, რომ მოსამართლე ელოდებოდა, რაზეც კუპრაავამ განაცხადა, რომ მოსამართლისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება ჰქონდა და იგი შეურაცხმყოფელი სიტყვებით მოიხსენია. სწორედ ეს ფაქტობრივი გარემოებები შეფასდა როგორც სასამართლოს უპატივცემულობა, რაც გამოიხატა მოსამართლის შეურაცხყოფაში.⁵⁸

55 *სანდი თაიმსი დიდი ბრიტანეთის წინააღმდეგ (Sunday Times v. the United Kingdom)*, 1979 წლის 26 აპრილი, 49-ე პუნქტი.

56 *ბრისკი რუმინეთის წინააღმდეგ (Brisic v. Romania)*, 2018 წლის 11 დეკემბერი, 91-ე-92-ე პუნქტები.

57 გამოხატვის თავისუფლება საქართველოში, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა, (GDI), 2020, 26, www.gdi.ge (13.05.2021).

58 იქვე.

თბილისის საქალაქო სასამართლოს შეფასებით, „საქართველოს კონსტიტუციაში სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის გამართლების ერთ-ერთ საფუძვლად დემოკრატიულ საზოგადოებაში არსებული ღირებულებების დაცვაა მიჩნეული, სასამართლოს დამოუკიდებლობის და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფა უნდა იყოს ის მიზანი, რომლის დასაცავადაც სწორედ ეს ქმედება უნდა ჩაითვალოს დანაშაულად, ვინაიდან ზვიად კუპრავას უცნებურო გამონათქვამი სასამართლოს შენობაში (და არა სხვა სივრცეში), მოსამართლის მიმართ გასცდა ყოველგვარი დასაშვები და მისაღები კრიტიკის ფარგლებს“.⁵⁹ შეფასებისთვის უნდა აღინიშნოს, რომ ზვიად კუპრავას მოსამართლისთვის შეურაცხყოფა სასამართლო სხდომის დარბაზში მოსამართლისთვის პირისპირ არ მიუყენებია და, შესაბამისად, სასამართლო პროცესის ეფექტიანად და ჯეროვნად წარმართვისთვის საფრთხე არ შეუქმნია, რაც გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევის აუცილებლობას შექმნიდა. შესაბამისად, ზვიად კუპრავას სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობისათვის საფრთხე არ შეუქმნია.

ამ კონტექსტში გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-5 ნაწილის სტანდარტი, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისგან განსხვავებით, იცავს არა ფართოდ სასამართლოს ავტორიტეტს, არამედ სასამართლოს დამოუკიდებლობასა და მიუკერძოებლობას. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განვითარებული სტანდარტით, გამოხატვის თავისუფლება დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის საფუძვლით შეიძლება შეიზღუდოს იმ შემთხვევაში, თუ საფრთხე ექმნება სასამართლოს პროცესის შეუფერხებლად, ჯეროვნად და ეფექტიანად წარმართვას ანუ მართლმსაჯულების განხორციელებას. სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლით გათვალისწინებული ბუნდოვანი ტერმინების: „სასამართლოს უპატივცემულობა“ და „სასამართლოს შეურაცხყოფა“ ფართო და სუბიექტური განმარტების პირობებში შესაძლებლობას აძლევს სასამართლოს, პირს დაეკისროს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა სასამართლოს მიმართ ნებისმიერი სახის შეურაცხმყოფელი გამოხატვისათვის, რომელიც შეიძლება ლახავდეს მოსამართლის პატივსა და ღირსებას.⁶⁰

სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დასაცავად საქართველოს კანონმდებლობა⁶¹ ითვალისწინებს მოსამართლის მიერ რეპრესიული ღონისძიებების გამოყენებას (მათ შორის, ადმინისტრაციულ პატიმრობას) მოსამართლის მიმართ უპატივცემულობისა და წესრიგის დარღვევისთვის, რაც სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვას ემსახურება.⁶²

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს სისხლის სამართლის დამდგენი ნორმების განჭვრეტადად და ცხადად მოწესრიგების აუცილებლობაზე. სასამართლოს შეფასებით, „დანაშაულის

59 თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2019 წლის 1 აგვისტოს განცხადება, <https://tcc.court.ge/>

60 გამოხატვის თავისუფლება საქართველოში, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა, (GDI), 2020, 28.

61 საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 85-ე მუხლი; სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 212-ე მუხლი.

62 გ. ბერაია, სასამართლოს ავტორიტეტის დაცვის სახელით გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის პრობლემა: ეროვნული სასამართლოების, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს, ამერიკის უზენაესი სასამართლოს და გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის თეორია და პრაქტიკა, საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა, XI, 2017, 75.

დამდგენი სისხლის სამართლის კანონის განჭვრეტადობის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია, შესაძლებელი იყოს მისი თითოეული ელემენტის ნამდვილი შინაარსისა და ფარგლების დადგენა, რათა ადრესატმა სწორად აღიქვას კანონი და მისი მოთხოვნების შესაბამისად განახორციელოს თავისი ქცევა, ამასთან, დაცული იყოს სამართალშემფარდებლის თვითნებობისაგან. 2013 წელს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები – ალექსანდრე ბარამიძე, ლაშა ტულუში, ვახტანგ ხმალაძე და ვახტანგ მაისაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ – მიღებული გადაწყვეტილებით განმარტა, რომ „აუცილებელია ნორმის შინაარსობრივი სიზუსტე, არაორაზროვნება. ნორმა უნდა იყოს საკმარისად განსაზღვრული არა მხოლოდ შინაარსის, არამედ რეგულირების საგნის, მიზნისა და მასშტაბების მიხედვით, რათა ადრესატმა მოახდინოს კანონის სწორი აღქმა და თავისი ქცევის განხორციელება მის შესაბამისად, განჭვრეტოს ქცევის შედეგები“.⁶³ შესაბამისად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლი არ შეესაბამება გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის შეფასების „სამწვეროვანი ტესტის“ მოთხოვნებს და უფლებაში ჩარევის გაუმართლებელ და არაგანჭვრეტად შესაძლებლობებს ქმნის.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სტანდარტებთან დაახლოებისა და საკანონმდებლო ხარვეზის აღმოფხვრის მიზნით, მიზანშეწონილია, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განიმარტოს სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლის ნორმატიული შინაარსი, რაც ნორმის პრაქტიკაში გამოყენებას განჭვრეტადს და პროგნოზირებადს გახდის. ასევე, მნიშვნელოვანია, საერთო სასამართლოებმა განმარტონ სისხლის სამართლის კოდექსის 366-ე მუხლი ადამიანის უფლებების გადმოსახედიდან, გამოხატვის თავისუფლებასთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლოს სტანდარტის საფუძველზე.

5. ფადი ასლის საქმე

ფადი ასლის საქმეზე თბილისის საქალაქო და სააპელაციო სასამართლოების მიერ გამოხატვის თავისუფლების განმარტება არსებითად ეწინააღმდეგებოდა გამოხატვის თავისუფლების დაცვის ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციისა და საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს სტანდარტებს. თბილისის საქალაქო და სააპელაციო სასამართლოებმა ცილისწამებად დააკვალიფიცირეს მოსამართლის მიმართ ფადი ასლის კრიტიკული მოსაზრება (სიტყვა „კორუმპირებული“), შეფასება და პირადი დამოკიდებულება, იმ ფონზე, როდესაც აზრი დაცულია აბსოლუტური პრივილეგიით და კანონით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობისგან პირის სრულ და უპირობო გათავისუფლებას იწვევს. სასამართლოებმა არ იხელმძღვანელებს გამოხატვის თავისუფლების შინაარსობრივად და

⁶³ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები – ალექსანდრე ბარამიძე, ლაშა ტულუში, ვახტანგ ხმალაძე და ვახტანგ მაისაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, № 2/2/516,542; 14.05.2013.

თვალსაზრისობრივად ნეიტრალური ქართული მოდელით და ფადი ასლის პასუხისმგებლობა დააკისრეს მოსამართლის მიმართ მისი კრიტიკული, შეფასებითი მსჯელობის გამო. სასამართლოებმა უგულებელყვეს სასამართლოს სისტემის მიმართ მაღალი საჯარო ინტერესი, მოსამართლის, როგორც საჯარო პირის, თმენის ვალდებულება მის მიმართ კრიტიკული გამოხატვის გამო, რომელსაც საჯარო დებატებში წვლილის შემტანი ფუნქცია ჰქონდა. თბილისის საქალაქო და სააპელაციო სასამართლოების ხარვეზი გამოასწორა საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ, რომელმაც გააუქმა თბილისის სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილება ფადი ასლის საქმეზე.

რაც შეეხება საქმის ფაქტობრივ გარემოებებს, შპს „ფილიპ მორისისა“ და „თბილისის თამბაქოს“ საქმეებთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილების გამო, საერთაშორისო სავაჭრო პალატის თავმჯდომარე ფადი ასლიმ საქმის განმხილველ მოსამართლე ვლადიმერ კაკაბაძეს „კორუმპირებული“ უწოდა.

ფადი ასლის შეფასებით, „მოსამართლე ვლადიმერ კაკაბაძე არის კორუმპირებული მოსამართლე, მოსამართლემ გადაწყვეტილება კორუმფციული გარიგების შედეგად მიიღო, მოსამართლის მიერ კომპანიები უხეშად იქნენ მოტყუებულნი და დაშანტაჟებულნი“.⁶⁴ მოსამართლე ვლადიმერ კაკაბაძემ ცილისწამების ფაქტის დადგენისა და ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნით სარჩელით მიმართა თბილისის საქალაქო სასამართლოს, სადაც თავად იყო დასაქმებული. მოსამართლის სასარჩელო მოთხოვნა დაკმაყოფილდა და ფადი ასლის ვლადიმერ კაკაბაძის სასარგებლოდ 3000 ლარის გადახდა დაეკისრა. გადაწყვეტილება ძალაში დატოვა თბილისის სააპელაციო სასამართლომაც. ფაქტობრივად, საქალაქო სასამართლოს განცხადებაში ინფორმაცია წინასწარ წარმოდგენილი იყო როგორც დადასტურებული ფაქტები.⁶⁵ კერძოდ, სასამართლოს მიერ საქმის განხილვამდე თბილისის საქალაქო სასამართლომ გააკეთა განცხადება, რომ „სასამართლო ხელისუფლება მკაცრად გმობს და დაუშვებლად მიიჩნევს მოსამართლის მიმართ გამოთქმულ ღირსებისა და საქმიანი რეპუტაციის შემლახველი ცნობების გავრცელებას“.⁶⁶

თბილისის საქალაქო და სააპელაციო სასამართლოების განმარტებები სახიფათო ტენდენციას შეიცავდა კრიტიკული გამოხატვის არაპროპორციული შეზღუდვის კუთხით და მოსამართლის თმენის ვალდებულების ნაწილში არ განიხილავდა მოსამართლის მიმართ კრიტიკულ გამოხატვას, რომელსაც საჯარო დებატებში წვლილის შემტანის დატვირთვა ჰქონდა.

2019 წლის 16 აპრილის გადაწყვეტილებით,⁶⁷ საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ გააუქმა სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილება და ფადი ასლის განცხადება შეფასებით მსჯელობად, პრობლემისადმი პირად დამოკიდებულებად, აზრად მიიჩნია, რომელიც დაცულია აბსოლუტური პრივილეგიით და კანონით

64 გამოხატვის თავისუფლება საქართველოში, საქართველოს დემოკრატიული ინიციატივა, (GDI), 2020, 21, www.gdi.ge (13.05.2021).

65 იქვე, 21.

66 იქვე, 21.

67 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 16 აპრილის Nას-591-591-2018 საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება (ვლადიმერ კაკაბაძე ფადი ასლის წინააღმდეგ).

გათვალისწინებული პასუხისმგებლობისგან პირის სრულ და უპირობო გათავისუფლებას იწვევს. უზენაესი სასამართლოს განმარტება სრულად შეესაბამებოდა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს სტანდარტს,⁶⁸ რომელმაც ფაქტი ასლის მწვავე და კრიტიკული გამოხატვა საზოგადოებრივ დისკუსიაში წვლილის შემტანად მიიჩნია.

უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, „იმ ვითარებაში, როდესაც ქვეყანაში მიმდინარეობს მართლმსაჯულების რეფორმა და სასამართლო ხელისუფლება ფართო საზოგადოების ინტერესშია მოქცეული, სიტყვის თავისუფლების უზღუდვა მხოლოდ განსაკუთრებულ, სასამართლო ხელისუფლებაზე/მოსამართლეზე აშკარა და ნეგატიური თავდასხმის შემთხვევაში დაიშვება, რომელიც მიზნად ისახავს მართლმსაჯულების როლის შესუსტებას, სასამართლოს დამოუკიდებლობის ხელყოფას და მხოლოდ აღნიშნული უნდა წარმოადგენდეს განცხადების გამავრცელებლის მიზანს. სხვა შემთხვევაში, სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან გამოხატვის თავისუფლებაში ჩარევამ შეიძლება დააზარალოს ქვეყნის ინტერესები, შეუძლებელი გახადოს საზოგადოების მხრიდან რეფორმის მიმდინარეობასთან დაკავშირებით აზრის გამოხატვის შესაძლებლობა, რაც, ბუნებრივია, უარყოფითად აისახება ქვეყნის ინტერესებსა და ეფექტიანი მართლმსაჯულების განხორციელებაზე. პრეცედენტული სამართლის თანახმად, სასამართლო ხელისუფლების ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული საკითხები, რომლებიც უაღრესად მნიშვნელოვან ინსტიტუციას წარმოადგენს დემოკრატიული საზოგადოებისათვის, ექცევა საზოგადოებრივ ინტერესში. ამ მხრივ, აუცილებელია საზოგადოებაში სასამართლოს განსაკუთრებული როლის გათვალისწინება.“⁶⁹

6. დასკვნა

სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის დაცვის უზრუნველყოფა მნიშვნელოვანი ლეგიტიმური მიზანი და დასაცავი ინტერესია. მიუხედავად ამისა, სასამართლოს ავტორიტეტისა და მიუკერძოებლობის დაცვა ადამიანის უფლებების მომეტებული უზღუდვის ხარჯზე და სიტყვის მართლმსაჯულების ობიექტად ქცევით არ უნდა განხორციელდეს. მოსამართლე დაცული უნდა იყოს პერსონალური თავდასხმისა და აგრესიისგან, თუმცა ეს არ ნიშნავს სასამართლოს და ინდივიდუალური მოსამართლის კრიტიკის აკრძალვას მოსამართლისთვის დისკომფორტის შექმნის თავიდან აცილების საფუძვლით.

სასამართლოსადმი საზოგადოების ნდობა გამოხატვის თავისუფლების უზღუდვით ვერ მიიღწევა, ამისთვის მნიშვნელოვანია, თავად სასამართლომ შესთავაზოს საზოგადოებას ხარისხიანი და სამართლიანი მართლმსაჯულება. სასამართლოსადმი საზოგადოების ნდობას ადამიანის უფლებების პატივისცემაზე დაფუძნებული დასაბუთებული გადაწყვეტილებები და სამართლიანი სასამართლო პროცესი განაპირობებს.

68 მარიან მასიევესკი პოლონეთის წინააღმდეგ (*Marian Maciejewski v Poland*), 2015 წლის 13 იანვარი.

69 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 16 აპრილის №ს-591-591-2018 საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება (ვლადიმერ კაკაბაძე ფაქტი ასლის წინააღმდეგ).

მართლმსაჯულების ჯეროვნად განხორციელების ინტერესის დაზიანების მომეტებული საფრთხის არსებობის შემთხვევაში, სამართლებრივ სიკეთეთა შორის გონივრული ბალანსის დასაცავად, მნიშვნელოვანია, გამოხატვის თავისუფლებით დაცული სფეროს პროპორციული შეზღუდვა ნათელი და განჭვრეტადი კანონის მიერ, რომელიც ნორმის სუბიექტური განმარტების შესაძლებლობას გამო-რიცხავს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, სისხლის სამართლის დამდგენი ნორმების განჭვრეტად და ცხადად მოწესრიგების უზრუნველყოფა, მისი ისედაც მაღალი რეპრესიულობიდან და ადამიანის უფლებებით დაცულ სფეროში ღრმა ჩარევის საფრთხიდან გამომდინარე. საერთო სასამართლოებმა გამოხატვის თავისუფლების, სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის საფუძვლით შეზღუდვის ლეგიტიმური მიზანი ვიწროდ მიზანმიმართულად უნდა განმარტონ და მასში მხოლოდ მართლმსაჯულების პროცესის შეუფერხებლად და სათანადოდ განხორციელება უნდა მოიაზრონ. ასევე, მნიშვნელოვანია, გამოხატვის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ სასამართლო დავებში მოსამა-რთლემ შინაარსობრივად და თვალსაზრისობრივად ნეიტრალური ქართული მოდელით იხელმძღვანელოს. საკონსტიტუციო სტანდარტებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფის მიზნით, მიზანშეწონილია, კანონშემოქმედმა კანონმდებლობის მიღებისას მასში საკონსტიტუციო სასამართლოს სამოტივაციო ნაწილში ჩამოყალიბებული სტანდარტები განახორციელოს.

განათლების უფლების შავლუდვის კონსტიტუციურობის საკითხი COVID-19-ის პანდემიის პირობებში

რევაზ ხოფერია

I. შესავალი

საქართველოში COVID-19-ის გამო დაწესებული შეზღუდვები საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროს შეეხო. განსაკუთრებით მტკივნეული აღმოჩნდა განათლების უფლების შეზღუდვა – დაიხურა სკოლები, პროფესიული და უმაღლესი სასწავლებლები. ეს შეზღუდვები განსაკუთრებით მტკივნეული იმიტომ იყო და დღემდე რჩება, რომ სახლის პირობებში განათლების მიღებისთვის სათანადო პირობები მრავალ მოსწავლეს არ აქვს. განათლების გარეშე დარჩენილ საზოგადოებაში კი რთულია მშვიდობის შენარჩუნება, ახალი ცოდნის მიღება და განვითარება. განათლების სისტემისთვის, მოსწავლეებისთვის, სტუდენტებისთვის, მშობლებისა და მასწავლებლებისთვის პანდემიით გამოწვეული ზიანი ჯერ კიდევ არ არის სრულად გააზრებული და ეს სამომავლო კვლევების საქმეა.

კორონავირუსის კრიზისმა ნათლად წარმოაჩინა საქართველოს განათლების სისტემაში არსებული მრავალი პრობლემა, მათ შორის: განათლების უფლების ხელმისაწვდომობის პრობლემა; არასათანადო ინფრასტრუქტურა საგანმანათლებლო დაწესებულებებში; სასწავლო პროცესში განსხვავებული საჭიროებების მქონე მოსწავლეთა სრულყოფილი მონაწილეობის პრობლემა. მრავალ ბავშვს არ აქვს კომპიუტერული ტექნიკა და ინტერნეტი, რის გამოც ვერ ერთვებიან დისტანციურ სასწავლო პროცესში.¹ ცხადია, საქართველო არ არის გამონაკლისი. არსებული მონაცემებით, მსოფლიოში 1.4 მილიარდი მოსწავლე დარჩა სკოლის მიღმა.² ხშირ შემთხვევაში, სახლში განათლების მიღება არ იყო და ახლაც არ არის შესაძლებელი, რადგან ღარიბ ოჯახებში ბავშვებს არ აქვთ კომპიუტერი და წვდომა ინტერნეტზე, ვერ ახერხებენ გაკვეთილზე დასწრებას დისტანციურად.³

რა თქმა უნდა, პანდემიის პირობებში, როდესაც სასწორის ერთ პინაზე შეიძლება ადამიანის ჯანმრთელობა და სიცოცხლე იყოს, ხოლო მეორეზე – განათლების მიღების უფლება, რთულია ისეთი გადაწყვეტილების მიღება თუ მიდგომის შერჩევა, როდესაც განათლების დაუფლება სკოლაში, თანაკლასელებთან ერთად იყოს შესაძლებელი და თან მოსწავლეების, მათი მშობლებისა და მასწავლებლების ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეს საფრთხე არ ემუქრებოდეს.

მიუხედავად ამისა, სამართლებრივი თვალსაზრისით და განათლების პოლიტიკის მიზნებისთვისაც, არსებითაა განათლების უფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებების სამართლებრივი ანალიზი,

1 „საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში, 2020, 367, ვებგვერდი: [www.ombudsman.ge].

2 Human Rights Watch, “Years Don’t Wait for Them”, Increased Inequalities in Children’s Right to Education Due to the Covid-19 Pandemic, USA, 2021, 1, ვებგვერდი: [www.hrw.org].

3 ვებგვერდი: [www.care.at].

განათლების კონსტიტუციური უფლების შინაარსის წარმოჩენა და უახლესი, მაგრამ ჯერ კიდევ არასრული კვლევების საფუძველზე რეკომენდაციების შეთავაზება და, შედეგად, დისკუსიის წამოწყება თუ გაგრძელება.

სტატიის მიზანია, სამართლებრივი თვალსაზრისით შეფასდეს, რამდენად გამართლებულია განათლების უფლებაში ჩარევისა და შეზღუდვის საქართველოში არსებული პრაქტიკა და შემუშავდეს რეკომენდაციები პანდემიის პირობებში სამომავლო გადაწყვეტილებებისთვის.

II. განათლების უფლების შინაარსი, საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი საფუძვლები

1. განათლების უფლების შინაარსი

განათლების უფლება ადამიანის უფლებაა. განათლება არის ეკონომიკური კეთილდღეობისა და განვითარების ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი. საზოგადოების სტაბილურობაც განათლებით მიიღწევა. პიროვნული განვითარება, საზოგადოებრივ, პროფესიულ და კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობაც განათლებით ხდება შესაძლებელი. საგანმანათლებლო დაწესებულებების დახურვით კი განათლების უფლება მრავალ შემთხვევაში არ იყო უზრუნველყოფილი. პირველ რიგში, დაზარალებულნი ბავშვები და ახალგაზრდები. მკვეთრად შეიზღუდა განათლების მიღების შესაძლებლობები, ოჯახებში კი სხვადასხვა სახის პრობლემა წარმოიქმნა.⁴ მშობლებმა შეითავსეს სკოლებისა და სააღმზრდელო დაწესებულებების ფუნქციები. აუცილებელი გახდა ელექტრონული რესურსების მოძიება და გამოყენება. ბევრისთვის ეს საგამონაკლისო მდგომარეობა ასევე დიდი ემოციური და ფინანსური ტვირთი იყო.⁵

განათლების უფლების განმარტების მცდელობებიდან, ალბათ, შედარებით სრულფასოვანია UNESCO-ს 1999 წლის N13 ზოგადი კომენტარიდან გამომდინარე A4 სქემა. ამ კომენტარებში არის მოცემული ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-13 მუხლით გათვალისწინებული შინაარსის განმარტება. დოკუმენტის თანახმად, განათლების უფლება განათლების ყველა საფეხურზე, მიუხედავად მისი ფორმისა, აუცილებლად გულისხმობს: ა) შესაძლებლობას, მიიღო განათლება; ბ) საყოველთაო ხელმისაწვდომობას; გ) განათლების შინაარსობრივ შესაბამისობას; დ) განათლების სისტემის მოქნილობას.⁶ უნდა არსებობდეს სათანადო რაოდენობის მოქმედი საგანმანათლებლო დაწესებულება და პროგრამა. საგანმანათლებლო დაწესებულებები და პროგრამები საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი უნდა იყოს. ხელმისაწვდომობა კი, თავის მხრივ, გულისხმობს:

ა) დისკრიმინაციის დაუშვებლობას – განათლება ხელმისაწვდომი

4 Ad-hoc-Stellungnahmen zur Coronavirus-Pandemie, Leopoldina - Nationale Akademie der Wissenschaften, (5. Ad-hoc-Stellungnahme – 05. August 2020), 2020, 1-3. გამოქვეყნებულია ვებგვერდზე: [www.leopoldina.org].

5 ვებგვერდი: [www.bildungsserver.de].

6 United Nations, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/1999/10 (Implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights), General Comment N13.

უნდა იყოს ყველასთვის, მათ შორის, განსაკუთრებული საჭიროების მქონე პირებისთვის, როგორც სამართლებრივად, ისე ფაქტობრივად; ბ) ფიზიკურ ხელმისაწვდომობას – განათლების მიღება შესაძლებელი უნდა იყოს უსაფრთხო დისტანციაზე ან გონივრული მანძილით დაშორებულ საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ან თანამედროვე ტექნოლოგიების გზით (მაგ.: დისტანციურ საგანმანათლებლო პროგრამაზე დაშვებით); გ) ფინანსურ ხელმისაწვდომობას – განათლება ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველასთვის. ფინანსურ ხელმისაწვდომობას განსხვავებული დატვირთვა აქვს დაწყებითი, საბაზო/საშუალო და უმაღლესი განათლების სფეროში.⁷

განათლების ფორმა და შინაარსი, მათ შორის კურიკულუმები და სწავლების მეთოდები, უნდა იყოს აქტუალური კულტურული გარემოს შესაბამისი, კარგი ხარისხისა მოსწავლეებისა და სტუდენტებისთვის და, სათანადო შემთხვევებში, მათი მშობლებისთვის. მინიმალური საგანმანათლებლო სტანდარტი შეიძლება შემოღებულ იქნეს ხელშემკვრელ სახელმწიფოში. ამასთანავე, განათლება უნდა იყოს მოქნილი და უპასუხოს საზოგადოებრივ განვითარებას, გამოწვევებს და უნდა შეესაბამებოდეს სტუდენტთა საჭიროებებს მრავალფეროვან სოციალურ და კულტურულ გარემოში.⁸

2. განათლების უფლების საერთაშორისოსამართლებრივი საფუძვლები

განათლების უფლება აღიარებულია მრავალი საერთაშორისოსამართლებრივი აქტით – ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციით;⁹ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით;¹⁰ კონვენციით ბავშვის უფლებების შესახებ;¹¹ კონვენციით განათლების სფეროში დისკრიმინაციის აღმოფხვრის შესახებ;¹² კონვენციით ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ.¹³

განათლების უფლების ნორმატიული შინაარსი ასეთია: ყველას აქვს განათლების მიღების უფლება, და ეს ნორმატიული შინაარსი არცერთ საერთაშორისოსამართლებრივ აქტში არ იცვლება, თუმცა ბუსტდება მათი დანიშნულების, შინაარსისა და განათლების საფეხურების შესაბამისად.

⁷ *Ibid.*

⁸ United Nations, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/1999/10 (Implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights), General Comment N13, Article 13 (2): The right to receive an education – some general remarks.

⁹ Universal Declaration of Human Rights, Article 26, ვებგვერდი: [www.un.org].

¹⁰ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Article 13, ვებგვერდი: [www.ohchr.org].

¹¹ Convention on the Rights of the Child, Articles 28, 29, ვებგვერდი: [www.ohchr.org].

¹² UNESCO Convention against Discrimination in Education, ვებგვერდი: [www.unesco.org].

¹³ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Article 10, ვებგვერდი: [www.ohchr.org].

3. განათლების უფლების შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი საფუძვლები

განათლების უფლება გარანტირებულია საქართველოს კონსტიტუციით. კონსტიტუციის მიღებიდან დღემდე განათლების უფლების მარეგულირებელი კონსტიტუციური ნორმები რამდენჯერმე შეიცვალა, თუმცა არ შეცვლილა განათლების უფლების შინაარსი: ყველას აქვს განათლების მიღებისა და მისი ფორმის არჩევის უფლება. სკოლამდელი აღზრდა და განათლება უზრუნველყოფილია კანონით დადგენილი წესით. დაწყებითი და საბაზო განათლება სავალდებულოა. ზოგად განათლებას კანონით დადგენილი წესით სრულად აფინანსებს სახელმწიფო. მოქალაქეებს უფლება აქვთ, კანონით დადგენილი წესით, სახელმწიფოს დაფინანსებით მიიღონ პროფესიული და უმაღლესი განათლება.¹⁴

კონსტიტუციით გათვალისწინებული ზოგადი მოწესრიგება დაკონკრეტებულია განათლების სფეროს საკანონმდებლო აქტებში:

ზოგადი განათლების სფეროს ძირითადი მარეგულირებელი საკანონმდებლო აქტი არის „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონი. ეს კანონი იმეორებს კონსტიტუციური ნორმის შინაარსს და თან აზუსტებს, რომ ყველას აქვს უფლება, შეიძინოს „ის ცოდნა და უნარ-ჩვევები, რაც აუცილებელია ცხოვრებაში წარმატების მიღწევის თანაბარი შესაძლებლობებისთვის.“¹⁵ ამ ნორმიდან შეიძლება არა მხოლოდ განათლების მიღების უფლების ამოკითხვა, არამედ – ხარისხიანი განათლების მიღების უფლება. დაწყებითი და საბაზო ზოგადი განათლება სავალდებულოა.

კანონი, კონსტიტუციური ნორმის შინაარსიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას, შექმნას ზოგადი განათლების ისეთი სისტემა და სოციალურ-ეკონომიკურ პირობები, რომლებშიც უზრუნველყოფილი იქნება ზოგადი განათლების მიღება. ამასთანავე, სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე მოსწავლისათვის შეიქმნება ალტერნატიული სასწავლო გეგმა, რომლის შესაბამისადაც განხორციელდება მისი სწავლება, ხოლო საჯარო სკოლის სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე მოსწავლე უზრუნველყოფილი იქნება სათანადო ადამიანური რესურსითა და პროგრამებით.¹⁶ სახელმწიფო ვალდებულია, უზრუნველყოს სრული ზოგადი განათლების მიღება. მოსწავლის განათლების სახელმწიფო დაფინანსება ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში გრძელდება 12 წელიწადს.¹⁷

ზოგადი განათლების სფეროს მომწესრიგებელი კანონმდებლობა უშვებს ზოგადი განათლების მიღებას ექსტერნატის გზით.¹⁸ კანონით ასევე გარანტირებულია ზოგადი განათლების მიღება ალტერნატიული ფორმებით, მოსწავლეთა

14 საქართველოს კონსტიტუცია, 27-ე მუხლის 1-ლი და მე-2 პუნქტები, ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

15 იხ. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის 1-ლი, მე-2 და მე-3 პუნქტები. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

16 იქვე.

17 იხ. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის პირველი პუნქტი, ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

18 იხ. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-4 პუნქტი, ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

ასაკობრივი თავისებურებებისა და შრომითი და ოჯახური პირობების გათვალისწინებით. ამასთანავე, ალტერნატიული ფორმებით განათლების მიღება შეიძლება საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ დადგენილი წესით. სახელმწიფო ვალდებულია, პატივი სცეს მოსწავლისა და მშობლის საგანმანათლებლო არჩევანის თავისუფლებას, თუმცა ეს არ გულისხმობს სავალდებულო განათლებისთვის თავის არიდებას ან ისეთი განათლების მიღებას, რომელიც ეწინააღმდეგება ზოგადი განათლების მიზნებს.¹⁹

პროფესიული განათლების მიღების უფლება გარანტირებულია „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონით. კანონის ნორმაში მცირედი დაკონკრეტებით გადმოცემულია კონსტიტუციური ნორმის შინაარსი – ყველას აქვს პროფესიული განათლების მიღების უფლება დისკრიმინაციის გარეშე და კანონმდებლობით დადგენილი წესით.²⁰

უმაღლესი განათლების მიღების უფლებაც გარანტირებულია უმაღლესი განათლების სფეროს მომწესრიგებელი ძირითადი საკანონმდებლო აქტით – „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონით. სახელმწიფო და უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება ვალდებულია, უზრუნველყოს უმაღლესი განათლების მიღების შესაძლებლობა მთელი სიცოცხლის განმავლობაში.²¹

III. 2020 წლის 31 მარტიდან 2020 წლის 23 მაისამდე პერიოდში განათლების უფლების შეზღუდვის კონსტიტუციურობის საკითხი

საქართველოში COVID-19-ის შემთხვევების დადასტურებიდან მოკლე დროში სრულად შეიცვალა განათლების მიღების ფორმა. განათლების მიღება აღარ იყო შესაძლებელი საგანმანათლებლო დაწესებულებაში დასწრებული ფორმით. შესაბამისად, საინტერესოა, რა სამართლებრივი აქტები დაედო საფუძვლად განათლების უფლების შეზღუდვას და რამდენად შეესაბამება ეს აქტები საქართველოს კონსტიტუციას.

1. საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტის სამართლებრივი ანალიზი.

საგანგებო მდგომარეობის დროს საქართველოს პრეზიდენტს უფლება აქვს, დეკრეტით შეზღუდოს კონსტიტუციით გათვალისწინებული ზოგიერთი უფლება. შესაბამისი მუხლების ჩამონათვალი მითითებულია კონსტიტუციის 71-ე მუხლის მე-4 პუნქტში. ამ ჩამონათვალი არ არის მოცემული კონსტიტუციის 27-ე მუხლი – განათლების უფლება.²² ამდენად, საგანგებო მდგომარეობის დროს პრეზიდენტს დეკრეტით განათლების უფლების შეზღუდვის უფლებამოსილება არ აქვს.²³

19 იხ. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის მე-5 და მე-6 პუნქტები. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

20 იხ. „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

21 იხ. „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტი და ამავე მუხლის მე-3 პუნქტის „კ“ ქვეპუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

22 იხ. საქართველოს კონსტიტუცია, 71-ე მუხლის მე-4 პუნქტი და 27-ე მუხლი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

23 შუად. კ. კორკელია, ადამიანის უფლებათა შეზღუდვა საქართველოში პანდემიის დროს, სტატიათა კრებული კონსტანტინე კორკელიას რედაქტორობით: „ადამიანის უფლებათა დაცვა და Covid-19-ის პანდემია“, 2021, 63-65.

მიუხედავად ამისა, „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტის მე-7 პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტის თანახმად, საქართველოს მთავრობას გადაეცა: „ადრეული და სკოლამდელი აღზრდისა და განათლების შესახებ“, „ზოგადი განათლების შესახებ“, „პროფესიული განათლების შესახებ“, „სპეციალური პროფესიული განათლების შესახებ“, „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონებით დადგენილი წესისაგან განსხვავებული წესებისა და პირობების დადგენის უფლებამოსილება. განათლების უფლების შეზღუდვის სამართლებრივ საფუძვლად პრეზიდენტს მითითებული აქვს კონსტიტუციის 26-ე მუხლი – შრომის თავისუფლება, პროფესიული კავშირების თავისუფლება, გაფიცვის უფლება და მეწარმეობის თავისუფლება.²⁴

განათლების უფლების შეზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირების კონსტიტუციასთან შეუსაბამობა დეკრეტიდანვე მკაფიოდ ჩანს, თუმცა, რადგან შეზღუდვის უფლებამოსილება შენიღბულია კონსტიტუციის 26-ე მუხლით, უნდა დავუშვათ ვარაუდი, რომ მთავრობის დადგენილება მხოლოდ შრომასთან დაკავშირებულ საკითხებს აწესრიგებს. ვარაუდის გადასამოწმებლად კი პრეზიდენტის დეკრეტის საფუძვლზე გამოცემული მთავრობის დადგენილების სამართლებრივი შეფასებაა საჭირო.

2. „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილების სამართლებრივი ანალიზი.

იმის იმედს, რომ მთავრობის დადგენილება, პრეზიდენტის დეკრეტიდან და კონსტიტუციიდან გამომდინარე, შეიძლება მხოლოდ საგანმანათლებლო დაწესებულებაში დასაქმების საკითხებს არეგულირებდეს, დადგენილების პირველივე პუნქტი გვიცრუებს. დადგენილება ზღუდავს კონსტიტუციით გარანტირებული განათლების მიღების ფორმის არჩევის უფლებას, სასწავლო პროცესი წარიმართება მხოლოდ „ტელესკოლის“, დისტანციური/ელექტრონული ფორმის „ან კომუნიკაციის სხვა საშუალებების“ გამოყენებით.

მთავრობის დადგენილება კერძო და საჯარო სკოლებს აკისრებს ვალდებულებას, მოსწავლეებს განათლება დისტანციური ფორმით შესთავაზოს.²⁵ ამასთანავე, თუ მოსწავლე არსებულ რესურსს ვერ იყენებს „ტექნიკური პრობლემის გამო, დადგენილება საგნის მასწავლებელს აკისრებს ვალდებულებას, მოსწავლისთვის ეროვნული სასწავლო გეგმით განსაზღვრული დავალებების მიცემა და კონსულტირება უზრუნველყოს (მაგ.: სატელეფონო კომუნიკაციით).²⁶

24 საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

25 იხ. „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილების პირველი მუხლის მე-2 პუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

26 იხ. „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილების პირველი მუხლის მე-4 პუნქტი.

მთავრობის დადგენილება ასევე ეხება უმაღლესი განათლების სფეროს და ცვლის ამ სფეროში განათლების მიღების ფორმას. უმაღლესი განათლების მიღებაც მხოლოდ დისტანციური ფორმით ხდება შესაძლებელი.²⁷

გარდა განათლების უფლების შეზღუდვისა, მთავრობის დადგენილებით კონსტიტუციის 27-ე მუხლის მე-3 პუნქტით გარანტირებული ავტონომიის უფლებაც შეიზღუდა, რადგან უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებას დაეკისრა ვალდებულება, უზრუნველყოს უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობა დისტანციური სწავლების მიღმა დარჩენილი სტუდენტებისთვის საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების ვადის გასვლის შემდეგ, თუმცა, ლექტორის მიერ შერჩეული ფორმით.²⁸ კონსტიტუციასთან წინააღმდეგობრივი ხასიათის გარდა, განათლების პოლიტიკის თვალსაზრისითაც, კრიტიკულად უნდა შეფასდეს ეს რეგულაცია, რადგან უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებისთვის განათლების ხელმისაწვდომობის ერთიანი პოლიტიკის განსაზღვრის შეზღუდვით და ცალკეული ლექტორისთვის გადაცემით საპირისპირო შედეგის მიღწევის რისკი იქმნება.

კონსტიტუციით გარანტირებულ ავტონომიაში ჩარევის მაგალითია ასევე უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების რექტორებისთვის მთავრობის დადგენილების შესრულებაზე პასუხისმგებლობის დაკისრება,²⁹ რადგან „უმაღლესი განათლების შესახებ“ კანონი, ერთი მხრივ, კერძო უმაღლეს სასწავლებლებს ანიჭებს თავისუფლებას, დამოუკიდებლად განსაზღვროს სტრუქტურა და საქმიანობაზე პასუხისმგებელი ორგანოები თუ პირები, ხოლო, მეორე მხრივ, საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს – უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში იმპერატიულად მიჯნავს ფუნქციებს, მაგალითად, რექტორსა და ადმინისტრაციის ხელმძღვანელს (კანცლერს) შორის. შესაბამისად, გაუგებარია, რატომ უნდა დაეკისროს სსიპ უნივერსიტეტის რექტორს პასუხისმგებლობა ადმინისტრაციის ხელმძღვანელის (კანცლერის) მიერ მასზე დაკისრებული ვალდებულებების არაჯეროვნად შესრულებისთვის.

დასკვნის სახით, უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციას ეწინააღმდეგება როგორც „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტი, ისე „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილება.

ამასთანავე, დისტანციური საგანმანათლებლო პროცესი გაგრძელდა

27 იხ. „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილების მე-2 მუხლის პირველი პუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

28 იხ. „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილების მე-2 მუხლის მე-4 პუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

29 იხ. „საგანგებო მდგომარეობის მოქმედების პერიოდში საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის განხორციელების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილების მე-2 მუხლის მე-9 პუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

პრეზიდენტის ზემოაღნიშნული დეკრეტისა და მთავრობის დადგენილების მოქმედების შეწყვეტის შემდეგაც. ამიტომ საჭიროა შემდგომ მიღებული აქტების სამართლებრივი შეფასებაც.

IV. 2020 წლის 23 მაისიდან 2020 წლის 12 ივნისამდე პერიოდში მიღებული გადაწყვეტილებების კონსტიტუციურობის საკითხი

„საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება–სთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტი ძალადაკარგულად გამოცხადდა 2020 წლის 23 მაისს. შესაბამისად, ძალადაკარგულად გამოცხადდა მთავრობის ზემოაღნიშნული დადგენილებაც.

2020 წლის 23 მაისს გამოქვეყნდა იზოლაციისა და კარანტინის წესების დამტკიცების შესახებ საქართველოს მთავრობის N322 დადგენილება და, განსხვავებით მთავრობის N205 დადგენილებისაგან, რომელსაც საფუძვლად პრეზიდენტის დეკრეტი დაედო, დეკრეტს კი – კონსტიტუციის 26–ე მუხლი, ამ შემთხვევაში ირიბი სამართლებრივი საფუძველიც კი არ არსებობდა.³⁰

მთავრობის N322 დადგენილება, ძირითადად, ბლანკეტურ მითითებს შეიცავს და სასწავლო პროცესის მოწესრიგების უფლებამოსილების ნაწილობრივ დელეგირებას ახდენს საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრზე, რომლის მიერ გამოცემული აქტის საფუძველზეც მოწმდება საგანმანათლებლო დაწესებულებებში დადგენილი წესების, პირობებისა და რეკომენდაციების შესრულების მდგომარეობა.³¹

მნიშვნელოვანია, რომ მთავრობის N322 დადგენილება მიღებულია 2020 წლის 23 მაისს, ხოლო მინისტრის ზემოაღნიშნული ბრძანება მიღებულია 2020 წლის 6 ივნისს, მაგრამ ამავე ბრძანებით უკუძალა აქვს მინიჭებული და ვრცელდება 23 მაისიდან წარმოშობილ ურთიერთობებზე.³²

V. 2020 წლის 12 ივნისის შემდგომი პერიოდის სამართლებრივი შეფასება

2020 წლის 12 ივნისს „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონში შეტანილ იქნა ცვლილება, რომლითაც შეიქმნა ზოგადი განათლების დისტანციურად მიღების სამართლებრივი საფუძველი. დისტანციური სწავლების უფლება მიენიჭა როგორც საჯარო, ისე კერძო სკოლას. საკანონმდებლო დონეზე აღინიშნა დისტანციური სწავლების განსახორციელებლად კურიკულუმის სათანადოდ

30 იხ. იზოლაციისა და კარანტინის წესების დამტკიცების შესახებ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 23 მაისის N322 დადგენილება. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

31 იხ. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის 2020 წლის 6 ივნისის N01-56/ნ ბრძანება „სამუშაო ადგილებზე ახალი კორონავირუსით (SARS-CoV-2) გამოწვეული ინფექციის (COVID-19) გავრცელების თავიდან აცილების მიზნით ჩასატარებელ სავალდებულო ტესტირების პროცესზე და საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს მიერ შემუშავებული რეკომენდაციების შესრულებაზე მონიტორინგისა და კონტროლის განხორციელების წესისა და პროცედურების დამტკიცების თაობაზე.“ ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

32 იქვე.

დაგეგმვის, სასწავლო პროცესის ორგანიზებისა და წარმართვის შესაბამისი მიდგომებისა და მეთოდების გამოყენების მნიშვნელობა. ასევე საკანონმდებლო დონეზე განიმარტა დისტანციური სწავლების სინქრონიული და ასინქრონიული ფორმები. მიუხედავად ამისა, განხორციელებული ცვლილებებიდან მნიშვნელოვანია ცვლილება, რომლის მიხედვით, განათლებისა და მეცნიერების მინისტრს მიენიჭა უფლებამოსილება, საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში დაუშვას დისტანციური სწავლება და ასევე განსაზღვროს ასეთი სწავლების პერიოდი. მინისტრს აგრეთვე მიენიჭა უფლებამოსილება, დაადგინოს საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის დისტანციურად წარმართვისა და მიღებული შედეგების შეფასების წესი.³³

ამავე ცვლილებით, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიენიჭა უფლებამოსილება, ეპიდემიის/პანდემიის დროს მიიღოს საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის შეჩერების, განახლებისა და დისტანციურად წარმართვის თაობაზე გადაწყვეტილებები.³⁴

„ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მსგავსად, „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონშიც იქნა შეტანილი ცვლილება და განათლებისა და მეცნიერების მინისტრს მიენიჭა ეპიდემიის/პანდემიის დროს პროფესიული საგანმანათლებლო პროგრამის, პროფესიული მომზადების პროგრამისა და პროფესიული გადამზადების პროგრამის განმხორციელებელ საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის შეჩერების, განახლებისა და დისტანციურად წარმართვის თაობაზე გადაწყვეტილებების მიღების უფლებამოსილება. განსხვავებით „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონისაგან, პროფესიული განათლების კანონმდებლობა არ უდგენს საგანმანათლებლო დაწესებულებას დისტანციურად საგანმანათლებლო პროცესის წარმართვის ჩარჩო პირობებს.³⁵

უმაღლესი განათლების სფეროშიც არის გათვალისწინებული საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს უფლებამოსილება, ეპიდემიის/პანდემიის დროს მიიღოს გადაწყვეტილებები უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სასწავლო პროცესის შეჩერების, განახლებისა და დისტანციურად წარმართვის თაობაზე.³⁶

მიუხედავად იმისა, რომ განათლების მარეგულირებელ კანონმდებლობაში შეტანილი ზემოაღნიშნული ცვლილებები კითხვებს აჩენს განათლების პოლიტიკის თვალსაზრისით (ავტონომია, აკადემიური თავისუფლება, დეინსტიტუციონალიზაცია) და კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვისთვის უფრო მეტ დეტალიზაციას, ფარგლებისა და შინაარსის განსაზღვრას საჭიროებს, ეს ცვლილებები, პრეზიდენტის დეკრეტისა და მთავრობის დადგენილებებისაგან განსხვავებით,

33 იხ. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-61 მუხლი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

34 იხ. „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ც2“ ქვეპუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

35 იხ. „პროფესიული განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 22-ე მუხლის 1-ლი პუნქტის „ღ1“ ქვეპუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

36 იხ. „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტის „პ18“ ქვეპუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

კონსტიტუციის 27-ე მუხლთან შესაბამისად უნდა იქნეს მიჩნეული.

VI. საქართველოსა და გერმანიაში პანდემიასთან დაკავშირებით მიღებული სასამართლო გადაწყვეტილებების სამართლებრივი ანალიზი განათლების უფლებასთან მიმართებით

1. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 11 თებერვლის გადაწყვეტილება

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 11 თებერვლის გადაწყვეტილებით არ დაკმაყოფილდა რამდენიმე კონსტიტუციური სარჩელი, რომელთა ფარგლებშიც მოსარჩელები ითხოვდნენ „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონის, „იზოლაციისა და კარანტინის წესების დამტკიცების შესახებ“ საქართველოს მთავრობის 2020 წლის 23 მაისის №322 დადგენილებით დამტკიცებული იზოლაციისა და კარანტინის წესების კონსტიტუციასთან შეუსაბამოდ გამოცხადებას, კერძოდ, კონსტიტუციის მე-14 მუხლის (ადამიანის თავისუფლება) პირველ და მეორე პუნქტებთან და მე-13 მუხლის (მიმოსვლის თავისუფლება) 1-ლ, მე-2 და მე-3 პუნქტებთან მიმართებით.³⁷

მართალია, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება არ ეხება განათლების უფლების შეზღუდვის კონსტიტუციურობის საკითხს, თუმცა საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილებაში განვითარებული მსჯელობა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს განათლების უფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებითაც.

საკონსტიტუციო სასამართლო აღნიშნავს, რომ უფლებამოსილების დელეგირება აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე ხელს უწყობს ნორმატიული ცვლილებების მარტივად განხორციელებას იმ სფეროებში, რომლებშიც საჭიროა ხშირი მოდიფიკაცია და შეცვლილ გარემოებებზე რეგულაციების მორგება. სასამართლოს განმარტებით, ზოგ შემთხვევაში, პარლამენტის მიერ საკანონმდებლო უფლება-მოსილების დელეგირება აუცილებელიც კი არის. ამასთანავე, სასამართლო აღნიშნავს, რომ გარკვეულ შემთხვევებში, საკითხის მოწესრიგების დელეგირება არ არის კონსტიტუციით გათვალისწინებული უფლებების კანონით შეზღუდვის ლეგიტიმური ალტერნატივა.³⁸

გადაწყვეტილების მიხედვით, „საქართველოს კონსტიტუცია თავადვე განსაზღვრავს იმ უფლებამოსილებებს, რომლებიც ამა თუ იმ კონსტიტუციური ორგანოსათვის იმანენტურია და მისი დელეგირება იმთავითვე კონსტიტუციის საწინააღმდეგო.“ საკონსტიტუციო სასამართლო ამ არგუმენტის მაგალითად ასახელებს საქართველოს კონსტიტუციის 67-ე მუხლის 1-ლ პუნქტს, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „მხოლოდ კანონით“ დაიშვება გადასახადებისა და მოსაკრებლების სტრუქტურისა და შემოღების წესის, მათი განაკვეთების ან განაკვეთის ფარგლების დადგენა. სასამართლოს მოსაზრებით, ამ ნორმის ფორმულირება

37 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 11 თებერვლის №1/1/1505,1515,1516,1529 გადაწყვეტილება (პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯია საქართველოს პარლამენტის და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ). ვებგვერდი: [www.constcourt.ge].

38 იქვე, სამოტივაციო ნაწილი, 40, 41.

გამორიცხავს კანონმდებლის მიერ აღნიშნული უფლებამოსილების დელეგირებას სხვა ორგანოზე. ამასთანავე, საკონსტიტუციო სასამართლო განმარტავს, რომ საკითხის მოწესრიგების უფლებამოსილების დელეგირებამდე საჭიროა, დელეგირების მიზნები, შინაარსი და დელეგირებული უფლებამოსილების განხორციელების დასაშვები ფარგლები განისაზღვროს თავად უფლებამოსილების მიმნიჭებელი აქტით. ეს გამომდინარეობს მოსაზრებიდან, რომ სახელმწიფო ორგანო ან თანამდებობის პირი არ გასცდეს მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებს. კანონმდებელმა თავად უნდა განსაზღვროს დელეგირებული უფლებამოსილების სამართლებრივი ჩარჩოები და მიმართულებები ისეთი ფორმით, რომ სახელმწიფო ორგანომ შეძლოს მოქმედება კანონმდებლის ნების შესაბამისად. საკმარისი სიცხადით უნდა იყოს განსაზღვრული დელეგირების მიზნები, შინაარსი და ფარგლები. ასევე, შესწავლილ უნდა იქნეს, ხომ არ მოხდა საქართველოს კონსტიტუციით პირდაპირ აკრძალული ან ფუნდამენტური მნიშვნელობის მქონე უფლებამოსილების აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე დელეგირება.³⁹

საკონსტიტუციო სასამართლოს ზემოაღნიშნულ გადაწყვეტილებაში მოცემული მსჯელობა შეგვიძლია გავავრცელოთ განათლების უფლების კონსტიტუციურ მოწესრიგებაზეც: სკოლამდელი აღზრდა და განათლება უზრუნველყოფილია „კანონით დადგენილი წესით,“ მოქალაქეებს უფლება აქვთ, „კანონით დადგენილი წესით“ სახელმწიფოს დაფინანსებით მიიღონ პროფესიული და უმაღლესი განათლება.⁴⁰ ეს ნიშნავს, რომ კონსტიტუციური ნორმა გამორიცხავს განათლების შეზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირებას და განათლების უფლების დასაშვები შეზღუდვის ფარგლები და შინაარსი მხოლოდ კანონით შეიძლება იყოს მოწესრიგებული.

2. ვაიმარის (რაიონული/საქალაქო) სასამართლოს 2021 წლის 11 იანვრის გადაწყვეტილება

2021 წლის 11 იანვარს ვაიმარის (რაიონულმა/საქალაქო) სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება, რომლის საფუძველზეც პანდემიის პირობებში დადგენილი წესების დარღვევის გამო პირი გათავისუფლდა დაკისრებული სანქციისა და პასუხისმგებლობისაგან.⁴¹

ფაქტობრივი გარემოებები ასეთია: 2020 წლის 24 აპრილს მოსარჩელე საღამოს საათებში, სულ მცირე, 7 ადამიანთან ერთად შეიკრიბა სახლში ერთ-ერთი ადამიანის დაბადების დღის აღსანიშნავად. ამით დაირღვა თიურინგიის მხარის რეგულაცია კორონავირუსის SARS-CoV-2-ის გავრცელების წინააღმდეგ განსახორციელებელი ღონისძიებების შესახებ. კერძოდ, დაირღვა ამ რეგულაციის ნორმა, რომელიც ადგენს პანდემიის პირობებში სოციალური დისტანციის დაცვის ვალდებულებას და კრძალავს ორზე მეტი ადამიანის თავშეყრას. ამ წესიდან გამონაკლისები დაშვებულია (მაგალითად, სხვა ადამიანთან/ადამიანებთან ერთად თანაცხოვრება), თუმცა სანქციის ადრესატ პირზე ნორმის საგამონაკლისო რეგულაცია ვერ

³⁹ იქვე, 42.

⁴⁰ საქართველოს კონსტიტუცია, 27-ე მუხლი, მე-2 პუნქტი. ვებგვერდი: [www.matsne.gov.ge].

⁴¹ Amtsgericht Weimar, Urteil vom 11.01.2021, Az. 6 OWi - 523 Js 202518/20.

გავრცელდა საქმის ფაქტობრივი გარემოებებიდან გამომდინარე.⁴²

ვაიმარის სასამართლო ეყრდნობა გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკას და აღნიშნავს, რომ საერთო სასამართლოებს აქვთ უფლებამოსილება, შეამოწმონ რეგულაციების შესაბამისობა კონსტიტუციასთან, რადგან გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლო უფლებამოსილია, შეამოწმოს ფორმალური გაგებით ფედერალური და მიწის კანონების კონსტიტუციურობა, ხოლო მატერიალური გაგებით კანონების, როგორებიცაა რეგულაციები, კონსტიტუციურობის საკითხს წყვეტს საკუთრივ საერთო სასამართლო.⁴³

ვაიმარის სასამართლომ კონსტიტუციასთან შეუსაბამოდ ცნო კორონავირუსის SARS-CoV-2-ის გავრცელების წინააღმდეგ განსახორციელებელ ღონისძიებათა შესახებ თიურინგიის რეგულაციის მე-2 მუხლის 1-ლი და მე-3 მუხლის 1 3 პუნქტები. სასამართლოს განმარტებით, ამ რეგულაციით ხდება ჩარევა კონსტიტუციით დაცულ უფლებაში და ფორმალური თვალსაზრისით არაკონსტიტუციურია, რადგან შესაბამის კანონში (ინფექციის გავრცელებასთან ბრძოლის შესახებ კანონი [Infektionsschutzgesetz]) არსებული სამართლებრივი საფუძველი სრულად არ ფარავს რეგულაციით გათვალისწინებულ უფლებაში ჩარევის ღონისძიებებს.⁴⁴

გერმანიის კონსტიტუციის მე-80 მუხლის 1-ლი პუნქტის 1-ლი წინადადების თანახმად, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს შეიძლება, კანონით მიენიჭოს უფლებამოსილება, გამოსცეს ნორმატიული სამართლებრივი აქტები.⁴⁵ გერმანიის კონსტიტუციის ზემოაღნიშნული მუხლის 1-ლი პუნქტის მე-2 წინადადების თანახმად კი, სწორედ კანონში უნდა იყოს განსაზღვრული ის შინაარსი, მიზანი და ფარგლები, რაც უნდა მოწესრიგდეს კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტით.⁴⁶

გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკიდან გამომდინარე, განისაზღვრა, თუ როგორი უნდა იყოს საკანონმდებლო საფუძველი: 1. კანონმდებელმა თავად უნდა გადაწყვიტოს, რა საკითხები უნდა იქნეს მოწესრიგებული კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტით, რა ფარგლებში და რა მიზანს უნდა ემსახუროდეს ეს აქტი; 2. კანონის შინაარსიდან გამომდინარე, უნდა დადგინდეს, თუ რომელი საკანონმდებლო შინაარსი [პროგრამა] უნდა დაინერგოს კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტის საფუძველზე; 3. მოქალაქეს უნდა შეეძლოს, გაიგოს, თუ რა შემთხვევებში მოხდება უფლებამოსილების გამოყენება და რა შინაარსი ექნება კანონქვემდებარე ნორმატიულ აქტს. კანონმდებელმა ყველა არსებითი გადაწყვეტილება თავად უნდა მიიღოს, როდესაც საქმე ეხება კონსტიტუციურ უფლებას და დაუშვებელია ამ უფლებამოსილების დელეგირება აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე.⁴⁷

ამასთანავე, რაც უფრო არსებითად ზღუდავს კანონქვემდებარე აქტი კონსტიტუციით გათვალისწინებულ ადამიანის უფლებას, მით უფრო მკაფიო,

42 *Ibid.*, Gründe, I, II.

43 *Ibid.*, Gründe, II.

44 *Ibid.*, Gründe, III.

45 H. D. Jarass/B. Pieroth, Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland, Kommentar, 10. Auflage, Verlag C.H. Beck München, 2009, 847.

46 *Ibid.*

47 Amtsgericht Weimar, Urteil vom 11.01.2021, Az. 6 OWi - 523 Js 202518/20, Gründe, III.

არაორაზროვანი და დეტალური უნდა იყოს კანონით გათვალისწინებული სამართლებრივი საფუძველი და მოწესრიგება. და თუ ეს მოთხოვნა არ არის გათვალისწინებული, შედეგად კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტი კონსტიტუციასთან შეუსაბამოდ უნდა იქნეს მიჩნეული.⁴⁸

თუმცა სადავო საკითხი არ ეხება განათლების უფლების შეზღუდვას, სასამართლო თავის გადაწყვეტილებაში მაინც აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო ორგანოების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების შედეგად ზიანი მიადგა განათლების სფეროს – დაიხურა საგანმანათლებლო დაწესებულებები, შეჩერდა ან შეფერხდა გაკვეთილები, ბავშვებს კი მიადგათ ფსიქოლოგიური ზიანი. სასამართლოს განმარტებით, სკოლა არ არის ადგილი, სადაც მხოლოდ ცოდნის გადაცემა ხდება, არამედ სკოლა ასევე არის ადგილი სოციალიზაციისთვის. სკოლების დახურვით კი სოციალიზაცია და ურთიერთობის სწავლა პრაქტიკულად სრულიად გამორიცხულია. ამასთანავე, შემზღუდველი რეგულაციები ხელს უწყობს ბავშვებისა და ახალგაზრდების იზოლაციას, განცალკევებას. შესაბამისად, საზოგადოებაში იზრდება გაუცხოება.⁴⁹

ვაიმარის სასამართლოს ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილება იმითაც არის საინტერესო, რომ სასამართლო ცდილობს, დაასაბუთოს, თუ რატომ არ უშლის ხელს ე.წ. „ლოქდაუნი“ კორონავირუსის გავრცელებას და, პირიქით, რატომ არის საზიანო ადამიანების ჯანმრთელობისთვის სახელმწიფოს მიერ მიღებული შემზღუდველი გადაწყვეტილებები. მაგალითად, სასამართლო თავისი მოსაზრების გასამყარებლად გარდაცვლილ პირთა სტატისტიკასაც კი იშველიებს – 2020 წლის პირველ ნახევარში გერმანიაში გარდაიცვალა 484429 ადამიანი, 2019 წლის პირველ ნახევარში – 479415 ადამიანი, 2018 წლის პირველ ნახევარში – 501391 ადამიანი, 2017 წელს – 488147 ადამიანი, 2016 წელს – 461055 ადამიანი. სასამართლოს მტკიცებით, 2017 და 2018 წლების პირველ ნახევარში უფრო მეტი ადამიანი გარდაიცვალა, ვიდრე 2020 წლის იმავე პერიოდში პანდემიის პირობებში.⁵⁰

ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ვაიმარის სასამართლომ მიმდინარე წელს კიდევ ერთი საინტერესო გადაწყვეტილება მიიღო: სკოლაში მოსწავლეებისთვის პირბადის ტარების ვალდებულების დაკისრება კანონმდებლობასთან შეუსაბამოდ ცნო.⁵¹ ზემდგომმა სასამართლომ ეს გადაწყვეტილება უკვე გააუქმა,⁵² ხოლო პროკურატურამ მოსამართლის წინააღმდეგ გამოძიება დაიწყო.⁵³

ვაიმარის სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები მეტად საკამათოა. ზემოაღნიშნულ სასამართლო გადაწყვეტილებებში პანდემიასთან დაკავშირებული შინაარსობრივი მოსაზრებები არ შეიძლება აღქმული იყოს როგორც გერმანულ სასამართლო პრაქტიკაში გავრცელებული და დამკვიდრებული აზრი. პირიქით,

48 *Ibid.*

49 *Ibid.*

50 *Ibid.*

51 ვებგვერდი: [https://www.berliner-zeitung.de/news/nach-urteil-in-weimar-masken-gegner-fluten-gerichte-mit-antraegen-li.153319].

52 ვებგვერდი: [https://www.mdr.de/nachrichten/thueringen/mitte-thueringen/weimar/amtsgericht-richter-maskenpflicht-schueler-102.html].

53 ვებგვერდი: [https://rsw.beck.de/aktuell/daily/meldung/detail/weilheimer-masken-urteil-staatsanwaltschaft-prueft-anzeigen-gegen-richterin].

მიმდინარე სასამართლო პროცესებიდან გამომდინარე, საწინააღმდეგო დასკვნის გამოტანაც არის შესაძლებელი, თუმცა პროცესები ჯერ არ არის დასრულებული და, ფორმალური თვალსაზრისით, ასეთი დასკვნის გამოტანა ნაადრევია. ამასთანავე, საკამათო არ არის, რომ კონსტიტუციით გათვალისწინებული უფლების შეზღუდვას სათანადო საკანონმდებლო სამართლებრივი საფუძველი სჭირდება.

VII. Human Rights Watch-ის რეკომენდაციები განათლების სისტემისთვის პანდემიის პერიოდში მიყენებული ზიანის შესამცირებლად

განათლების სისტემისთვის მიყენებული ზიანის შესწავლას და კვლევას დრო სჭირდება, თუმცა ამ ეტაპისთვის Human Rights Watch-ის მიერ 2021 წლის მაისში გამოქვეყნებული კვლევის საფუძველზე, შეიძლება იმისა მტკიცება, რომ, მსგავსად სხვა მრავალი ქვეყნისა, საქართველოშიც ეს პრობლემები იყო და არის ძირითადი:

- ა) „ლოქდაუნის“ საწყის ეტაპზე სკოლების ნაწილი საერთოდ არ სთავაზობდა საგანმანათლებლო მომსახურებას მოსწავლეებს ან ეს პროცესი მეტად არაეფექტიანი იყო;
- ბ) ბავშვები პანდემიამდეც განიცდიდნენ დისკრიმინაციას, პანდემიამ კი ეს პრობლემა კიდევ უფრო გააღრმავა;
- გ) სიღარიბეში მცხოვრებ ან დაბალშემოსავლიან ოჯახებში მცხოვრები ბავშვები განათლების მიღმა დარჩნენ;
- დ) ტექნოლოგიებთან წვდომით გამოწვეული უთანასწორობა – ბავშვები ტელევიზიის, ინტერნეტთან წვდომისა და ტექნიკური აღჭურვილობის გარეშე დარჩნენ;
- ე) ტექნოლოგიებთან და ინტერნეტთან წვდომის პრობლემა მასწავლებლებსაც აქვთ; ასევე აქტუალურია ტექნოლოგიების გამოყენების ცოდნის პრობლემაც;
- ვ) დისტანციური/„ონლაინ“ განათლების ხარისხი არ არის დამაკმაყოფილებელი.⁵⁴

პანდემიის პერიოდში განათლების სფეროსთვის მიყენებული ზიანის შესამცირებლად და განათლების კონსტიტუციური უფლების უზრუნველსაყოფად, Human Rights Watch-ის მიერ გამოქვეყნებული კვლევის შესაბამისად, მნიშვნელოვანია შემდეგი რეკომენდაციების შესრულება:

- ა) სკოლების დახურვის გადაწყვეტილება მინიმუმამდე უნდა შემცირდეს. სკოლების საყოველთაო დახურვა უნდა იყოს მხოლოდ ბოლო არჩევანი, როდესაც სხვა, უფრო მსუბუქი გადაწყვეტილების მიღება შეუძლებელია;⁵⁵
- ბ) თუ, ვირუსის გავრცელების საფრთხისა და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის რისკების გათვალისწინებით, გარდაუვალი გახდება სკოლების დახურვის გადაწყვეტილების მიღება, პრიორიტეტი მაინც უნდა იყოს სკოლების შენარჩუნება ან დახურული სკოლების გახსნა იმ ბავშვებისთვის, რომლებიც მაღალი რისკის წინაშე არიან, რომ სკოლაში აღარ დაბრუნდებიან ან ვერ შეძლებენ დისტანციური

54 Human Rights Watch, “Years Don’t Wait for Them”, Increased Inequalities in Children’s Right to Education Due to the Covid-19 Pandemic, USA, 2021. ვებგვერდი: [www.hrw.org].

55 *Ibid.*, 10.

ფორმით განათლების მიღებას. სკოლა უნდა შენარჩუნდეს ასევე იმ ბავშვებისთვისაც, რომლებსაც სახლის პირობებში განათლების მიღების შემთხვევაში არ აქვთ მშობლების ან სხვა პირთა დახმარების მიღების შესაძლებლობა;⁵⁶

გ) უნდა არსებობდეს სიღრმისეული და დეტალური გეგმა, თუ როგორ უბრუნდებიან სკოლები ჩვეულ სასწავლო პროცესს უსაფრთხოდ, მასწავლებლებს უნდა ჰქონდეთ საკლასო ოთახში უსაფრთხოდ სწავლების მატერიალური რესურსი და სადაც საჭიროა, ჰიბრიდული მოდელებიც უნდა შეიქმნას იმ მიზნით, რომ ყველა ბავშვმა შეძლოს საგანმანათლებლო პროცესში მონაწილეობის მიღება;⁵⁷

დ) იქ, სადაც სკოლების საქმიანობა გაგრძელდა დასწრებულ ფორმატში ან ხელახლა გაიხსნა, სათანადო მხარდაჭერა უნდა ჰქონდეთ სტუდენტებს, რომლებსაც სჭირდებათ დისტანციური ფორმით განათლების მიღება პირადი მიზეზების გამო. ეს შეიძლება იყოს COVID-19-ის მიმართ მათი მომეტებული რისკები. ასევე, თუ ისინი ცხოვრობენ რისკგუფში შემავალ ადამიანებთან ერთად, ესეც საპატიო პირადი მიზეზია. მასწავლებლებსა და სკოლის სხვა თანამშრომლებს, რომლებიც არიან რისკგუფებში, უნდა ჰქონდეთ შესაბამისი მხარდაჭერა იმისთვის, რათა გააგრძელონ თავიანთი მოვალეობების შესრულება, მათ შორის, დისტანციური ფორმით;⁵⁸

ე) სკოლებს უნდა გადაეცეს პერსონალური დაცვის სათანადო მატერიალური რესურსი მოსწავლეებისა და თანამშრომლებისთვის, ასევე, COVID-19-ის შესახებ ინფორმაცია, ტესტირებისა და კონტაქტების გამოვლენის შესაძლებლობა. გარდა ამისა, სკოლებს უნდა ჰქონდეს რესურსი იმისათვის, რომ დანერგონ გაუმჯობესებული ვენტილაციის, დასუფთავებისა და ჰიგიენის წესები. COVID-19-ით ინფიცირების შემთხვევაში, თანამშრომლებს უნდა შეუნარჩუნდეთ ანაზღაურება, ხოლო მოსწავლეები, რომლებსაც დაუდასტურდებათ კორონავირუსი, უნდა დაუბრუნდნენ დისტანციური განათლების ფორმას;⁵⁹

ვ) მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის რეკომენდაციების შესაბამისად, მასწავლებლები და სკოლის თანამშრომლები უნდა იყვნენ ვაქცინაციისთვის პრიორიტეტულ ჯგუფებში;⁶⁰

ზ) უნდა არსებობდეს ხედვა, თუ როგორ შემცირდება სკოლების დახურვის შედეგად ბავშვთა განათლებისთვის მიყენებული ზიანი. მაგალითად, მასწავლებლებთან, სკოლის ადმინისტრაციასა და მასწავლებელთა სხვა ორგანიზაციებთან, ასოციაციებსა თუ დაინტერესებულ პირებთან თანამშრომლობით უნდა მოხდეს გაცდენილი საათების ანაზღაურება, შესაბამისი ცვლილებები უნდა იქნეს შეტანილი სასკოლო კურიკულუმსა თუ საგამოცდო ცხრილში. ამასთანავე, საჭიროა მასწავლებლებისა და სკოლის ადმინისტრაციის დამატებითი სამუშაო დროის სამართლიანი ანაზღაურება;⁶¹

თ) პრიორიტეტი უნდა იყოს საგანმანათლებლო პროცესის

56 *Ibid.*

57 *Ibid.*

58 *Ibid.*

59 *Ibid.*

60 *Ibid.*, 11.

61 *Ibid.*

წარმართვა ყველა ბავშვისთვის სკოლების დროებითი დახურვის და შემდგომ პერიოდში. განათლება ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველასთვის, გამოყენებულ უნდა იქნეს ყველა სახის ტექნოლოგია. ეს უნდა ითვალისწინებდეს ადაპტირებულ, ხელმისაწვდომ მასალებს, პროგრამულ უზრუნველყოფას, სათანადო კომუნიკაციის ფორმატს ბავშვებთან, რომლებსაც განსხვავებული განსაკუთრებული საჭიროებები აქვთ;⁶²

ი) უნდა განხორციელდეს ღონისძიებები იმ მიზნით, რომ შესაძლებელი იყოს ხელმისაწვდომი, ხარისხიანი ინტერნეტით სარგებლობა, მათ შორის მიზნობრივი ღონისძიებები, რომ შეთავაზებულ იქნეს უფასო წვდომა ინტერნეტზე საგანმანათლებლო მიზნებისთვის და შესაბამისი ტექნიკური მოწყობილობა ყველა მოსწავლისთვის. მოსწავლეებს, რომლებსაც მაღალი რისკი აქვთ, რომ არ ექნებათ სათანადო წვდომა ონლაინრესურსებზე, უნდა ჰქონდეთ მიზნობრივი მხარდაჭერა;⁶³

კ) საჯარო სკოლებმა არ უნდა შემოიღონ გადასახადი ან რაიმე ირიბი ხარჯი, მათ შორის კორონავირუსის პირობებში სასწავლო პროცესის მართვიდან გამომდინარე ხარჯი, რათა ფორმალური დასწრებული სწავლების გავრცელება იყოს შესაძლებელი. ასევე, მშობლებსა და მოსწავლეებს უნდა ეცნობოთ მათი უფლებების შესახებ;⁶⁴

ლ) მოსწავლეებმა, რომელთა ასაკი პანდემიის პერიოდში გასცდა სავალდებულო ან/და უფასო განათლების ასაკობრივ ზღვარს, უნდა მიიღონ დამატებითი უფასო საგანმანათლებლო მომსახურება იმისთვის, რათა დაძლიონ შესაბამისი ჩამორჩენა;⁶⁵

მ) გარანტირებული უნდა იყოს განათლების ბიუჯეტი და სათანადო დაფინანსება. თავიდან უნდა იქნეს აცილებული მკაცრი, ხისტი მიდგომები, რაც შეიძლება ხელს უშლიდეს განათლების მიღების უფლების რელიზებას;⁶⁶

ნ) საგანმანათლებლო რესურსები მიზნობრივად უნდა იყოს მიმართული იმ ჯგუფებზე, რომლებსაც აქვთ მცირე შემოსავალი, ასევე ბავშვებზე, რომლებსაც სკოლის მიტოვების რისკი აქვთ და პირებზე, რომელთა განათლების მიღების პროცესიც უშუალოდ შეფერხდა პანდემიის პერიოდში.⁶⁷

VIII. დასკვნა და რეკომენდაციები

2020 წელს კორონავირუსის პანდემიის გავრცელების შედეგად არსებითი ზიანი მიადგა განათლების სისტემას. შეიზღუდა განათლების კონსტიტუციური უფლება. გაღრმავდა განათლების სფეროში პანდემიამდე არსებული დისკრიმინაცია. განათლების მიღმა აღმოჩნდნენ სიღარიბეში მცხოვრები ბავშვები. დისტანციური განათლების ხარისხი კი არ იყო დამაკმაყოფილებელი.

დისტანციური ფორმით განათლების შეთავაზებაში დაშვებული შეცდომები

62 *Ibid.*

63 *Ibid.*

64 *Ibid.*

65 *Ibid.*

66 *Ibid.*, 12.

67 *Ibid.*

და ხარვეზები მიუთითებს განათლების სისტემის მოუქნელობაზეც – პანდემიამდე საგანმანათლებლო პროცესის დისტანციურად წარმართვა არ იყო დაშვებული. სისტემა მზად არ აღმოჩნდა ამ გამოწვევისთვის.

განათლების უფლების შეზღუდვის წესი მხოლოდ კანონით შეიძლება განისაზღვროს. ეს არის კონსტიტუციით დადგენილი სტანდარტი. მიუხედავად ამისა, ჯერ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტით, ხოლო შემდგომში მთავრობის სამართლებრივი აქტებით – 2020 წლის 31 მარტის N205 დადგენილებით და 2020 წლის 23 მაისის N322 დადგენილებით – სათანადო სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე შეიზღუდა განათლების უფლება. ეს სამართლებრივი აქტები არ შეესაბამება კონსტიტუციას.

2020 წლის ივნისში განათლების მარეგულირებელ კანონმდებლობაში შეტანილი ცვლილებებით შეიქმნა განათლების უფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო საფუძველი. მართალია, ნორმა შინაარსობრივად მეტ დეტალიზებას საჭიროებს, თუმცა მაინც შესაძლებელია ამ ნორმების საკმარის სამართლებრივ საფუძვლად მიჩნევა.

პანდემიასთან დაკავშირებით სასამართლო პრაქტიკიდან საქართველოში აღსანიშნავია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 11 თებერვლის გადაწყვეტილება, რომელიც უშუალოდ განათლების უფლებას არ ეხება, მაგრამ მითითებული მსჯელობა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს განათლების უფლებასთან მიმართებითაც: „საქართველოს კონსტიტუცია თავადვე განსაზღვრავს იმ უფლებამოსილებებს, რომლებიც ამა თუ იმ კონსტიტუციური ორგანოსათვის იმანენტურია და მისი დელეგირება იმთავითვე კონსტიტუციის საწინააღმდეგოა.“ როგორც „მხოლოდ კანონით“ არის დაშვებული გადასახადებისა და მოსაკრებლების სტრუქტურისა და შემოღების წესის, მათი განაკვეთების ან განაკვეთის ფარგლების დადგენა, ისე მხოლოდ კანონით არის დაშვებული განათლების უფლების რეგულირება, მისი მიღების წესის თუ შეზღუდვის ფარგლების განსაზღვრა.

აღსანიშნავია გერმანული სასამართლო პრაქტიკაც – კონსტიტუციით გათვალისწინებული უფლების შეზღუდვას სათანადო სამართლებრივი საფუძველი სჭირდება. ამასთანავე, გერმანიაში უკვე იქმნება საინტერესო სასამართლო პრაქტიკა პანდემიის პირობებში უფლებების შეზღუდვასთან დაკავშირებით. მაგალითად, არაკონსტიტუციურად გამოცხადდა გერმანიის ერთ-ერთი მიწის ნორმატიული აქტი, რომელიც მოქალაქეებისთვის ადგენს სავალდებულო წესებსა და პირობებს პანდემიის პირობებში. სკოლაში მოსწავლეებისთვის პირბადის ტარების სავალდებულობა უკანონოდ იქნა მიჩნეული, თუმცა ეს გადაწყვეტილება ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოში გაუქმდა. ამ ეტაპისთვის ნაადრევია გერმანიის სასამართლო პრაქტიკის შეფასება და გავრცელებულ და საწინააღმდეგო მოსაზრებებზე მსჯელობა.

Human Rights Watch-ის მიერ განხორციელებული კვლევის საფუძველზე საქართველოსთვისაც მნიშვნელოვანი იქნება შემდეგი რეკომენდაციების შესრულება: სკოლების დახურვის გადაწყვეტილება მინიმუმამდე უნდა შემცირდეს

და სკოლების საყოველთაო დახურვა უნდა იყოს მხოლოდ ბოლო და უკიდურესად აუცილებელი გადაწყვეტილება, როდესაც სხვა არჩევანი არც რჩება. განათლების სისტემა მიზანმიმართულად უნდა დაეხმაროს იმ ბავშვებს, რომლებიც განათლების მიღმა დარჩნენ პანდემიის პერიოდში. სისტემა უნდა იყოს მოქნილი და მოერგოს მოსწავლეებისა და სტუდენტების საჭიროებებს.

მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვა პანდემიის პირობებში: ლეგიტიმური ღონისძიება თუ უფლებამოსილების ხელოვნური ინსტრუმენტალიზაციის მცდელობა

ვახტანგ ნოღაიდელი, ნანა შამათავა

შესავალი

2021 წლის თებერვლიდან მსოფლიო ახალი გამოწვევის წინაშე დადგა. გავრცელებულმა კორონავირუსმა (კოვიდ-19) სრულად შეცვალა სახელმწიფოთა დღის წესრიგი და ახალი ცხოვრების წესი განსაზღვრა. ადამიანთა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის შექმნილმა უდიდესმა საფრთხემ სახელმწიფოები აიძულა, შეექმნათ სწრაფი და ეფექტიანი რეაგირების მექანიზმები, საფრთხის პრევენციისა და ვირუსის გავრცელების მასშტაბის შემცირების მიზნით. განხორციელებულმა ღონისძიებებმა მეტ-ნაკლები ხარისხით შეზღუდეს ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები. საქართველომ, სხვა სახელმწიფოთა მსგავსად, პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის სხვადასხვა რეგულაცია დააწესა, რომლებიც ზღუდავდა და ნაწილობრივ დღემდე ზღუდავს ისეთ ფუნდამენტურ უფლებებს, როგორებიცაა: მიმოსვლის თავისუფლება, შეკრების თავისუფლება, განათლების უფლება და ა.შ.

ბუნებრივია, ზემოაღნიშნული ღონისძიებების გატარებას საზოგადოების მხრიდან მწვავე რეაქცია მოჰყვა. საზოგადოების დიდი ნაწილი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას დაწესებული შეზღუდვების მიმართ და მოითხოვდა რეგულაციების გაუქმებას. უკმაყოფილება გამოიწვია იმ გარემოებამაც, რომ პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლის მექანიზმების შემუშავების უფლებამოსილება საქართველოს პარლამენტის მიერ სრულად გადაეცა საქართველოს მთავრობას.

ამ სტატიის მიზანია, გაანალიზდეს ლეგიტიმურობა და კანონიერება იმ ღონისძიებებისა, რომლებიც პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის გამოიყენა საქართველოს ხელისუფლებამ მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის კუთხით. კერძოდ, რამდენად იყო გამართლებული დაწესებული შეზღუდვების მოცულობა და მასშტაბები? ვის ჰქონდა ამგვარი შეზღუდვის დადგენის უფლებამოსილება? რამდენად ლეგიტიმური იყო ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებათა შეზღუდვის ბერკეტის მთავრობისათვის გადაცემა და ხომ არ შეუქმნა ამ ვითარებამ რისკები სახელმწიფოს დემოკრატიულ განვითარებას?

ნაშრომში გაანალიზებულია როგორც ეროვნული კანონმდებლობა, ისე საერთაშორისოსამართლებრივი აქტები და მათი მოწესრიგება.

1. მიმოსვლის თავისუფლების კონსტიტუციური და საერთაშორისოსამართლებრივი გარანტიები: უფლების არსი და ფარგლები

1.1. მიმოსვლის თავისუფლების კონსტიტუციური გარანტიები

მიმოსვლის თავისუფლების კონსტიტუციურსამართლებრივ გარანტიებს ითვალისწინებს საქართველოს კონსტიტუციის¹ მე-14 მუხლის პირველი პუნქტი, რომლის თანახმად, ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება საქართველოში, აქვს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე თავისუფალი მიმოსვლის, საცხოვრებელი ადგილის თავისუფლად არჩევისა და საქართველოდან თავისუფლად გასვლის უფლება. ნაშრომის მიზნისა და ამოცანების გათვალისწინებით, სტატიაში განიხილება მხოლოდ მიმოსვლის თავისუფლების ცნება და არა ზემოაღნიშნულ პუნქტში მოხსენიებული სხვა კონსტიტუციური სიკეთეები, მათ შორის საცხოვრებელი ადგილის თავისუფლად არჩევისა და საქართველოდან თავისუფალი გასვლის უფლება, რომლებიც, თავისი არსით, ცალკე უფლებრივი კომპონენტებია.

მიმოსვლის თავისუფლება კონსტიტუციით უზრუნველყოფილი ისეთი მდგომარეობაა, რომელიც ადამიანს შესაძლებლობას აძლევს, იმოძრაოს მისთვის საჭირო მიმართულებით, გადაადგილდეს დაუბრკოლებლად, საკუთარი შეხედულებით და სახელმწიფოს ჩაურევლად.² ცხადია, როდესაც საკითხი ეხება ამ უფლების შინაარსობრივ ელემენტებს, სამი ძირითადი ასპექტი უნდა გამოიყოს, რომელთა ერთობლიობაც მიმოსვლის თავისუფლებით დაცულ სფეროს ქმნის. კერძოდ, პირველი – ეს არის სახელმწიფოს მხრიდან, პოზიტიური ვალდებულების შესაბამისად, იმ საბაზისო პირობების შექმნა, რომლებიც ფიზიკურ პირს მისცემს შესაძლებლობას, თავისუფლად, დაუბრკოლებლად გადაადგილდეს ქვეყნის მასშტაბით, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს ვალდებულებას, არ შეზღუდოს პირთა მიმოსვლის თავისუფლება.

მეორე მხრივ, ცხადია, უფლების არსებობა წარმოუდგენელია მისი სუბიექტისა და ამ სუბიექტის მხრიდან გამოხატული ნების გარეშე. შესაბამისად, აუცილებელია არსებობდეს უფლების სუბიექტი და მისი ნება თავისუფალი გადაადგილების ან გადაადგილებაზე უარის სახით. აქვე მართებულია განისაზღვროს, ვინ შეიძლება იყვნენ მიმოსვლის თავისუფლებით დაცული სფეროს სუბიექტები. ესენი არიან ფიზიკური პირები, რომლებიც საქართველოს ტერიტორიაზე იმყოფებიან კანონიერად. თავის მხრივ, ფიზიკურ პირებს შორისაც უნდა გამოიყოს ორი ჯგუფი: პირველი – საქართველოს მოქალაქენი (რადგან ისინი უკანონოდ არ შეიძლება იმყოფებოდნენ საქართველოში) და მეორე – ის უცხოელები, რომლებიც კანონიერად იმყოფებიან საქართველოში. ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს როგორც უცხო ქვეყნის მოქალაქენი, ისე მოქალაქეობის არმქონე პირები.³

მესამე მნიშვნელოვანი ელემენტი სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას

1 საქართველოს კონსტიტუცია, 1995 წ. იხ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36> [07.06.2021].
2 მ. მარინაშვილი, მიმოსვლის თავისუფლების კონსტიტუციურ-სამართლებრივი რეგულირება საქართველოში, თბ., 2008, 88.
3 ა. ფირცხალაიშვილი, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, თბ., 2013, 226.

უკავშირდება, თუმცა უფრო ტექნიკური თვალსაზრისით, ვიდრე ნებელობითი კუთხით, რაც გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს მიმოსვლის თავისუფლებით სარგებლობის რეალური და ქმედითი მექანიზმების დანერგვა, რაც გამოიხატება საზოგადოებრივი ტრანსპორტით, მაგალითად, მატარებლით, ავტობუსით და ა.შ., გადაადგილების უზრუნველყოფაში. „მიმოსვლის თავისუფლებით დაცული სფერო გულისხმობს პირის ერთი ადგილიდან მეორისაკენ გადაადგილებას, მიუხედავად იმისა, თუ დროის რა პერიოდით ან რა მიზნით ისახავს სუბიექტი დანიშნულების ადგილზე დარჩენას.“⁴

1.2. მიმოსვლის თავისუფლების საერთაშორისოსამართლებრივი გარანტიები

მიმოსვლის თავისუფლების საერთაშორისოსამართლებრივი დაცვის გარანტიები არაერთ აქტში არის განსაზღვრული, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში,⁵ რომლის მე-13 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, ყველა ადამიანს აქვს ნებისმიერი სახელმწიფოს ფარგლებში თავისუფალი მიმოსვლისა და ცხოვრების უფლება, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს ამ უფლების მნიშვნელობასა და არსზე. გარდა ამისა, აღსანიშნავია, ასევე, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის⁶ მე-12 მუხლის პირველი პუნქტი, რომლის ფორმულირება თითქმის იდენტურია საქართველოს კონსტიტუციის მე-14 მუხლის პირველი პუნქტისა. კერძოდ, ამ საერთაშორისო პაქტის მე-12 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, თითოეულ პირს, რომელიც კანონიერად იმყოფება რომელიმე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, აქვს ამ ტერიტორიის ფარგლებში თავისუფლად გადაადგილების, საცხოვრებელი ადგილის თავისუფლად არჩევის უფლება. ზემოაღნიშნულ აქტებში გადაადგილების თავისუფლების უფლებრივ კომპონენტად განსაზღვრულია „თავისუფალი გადაადგილება“, რაც გულისხმობს თავად უფლების სუბიექტის ნებას, საკუთარი სურვილის შესაბამისად, დაუბრკოლებლად გადაადგილდეს ამ ქვეყნის ერთი პუნქტიდან მეორე პუნქტში. აღსანიშნავია ისიც, რომ სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი დამატებით ასევე მიუთითებს ამ ქვეყნის ფარგლებში პირის კანონიერად ყოფნის აუცილებლობაზე, რაც ნიშნავს იმას, რომ გადაადგილების თავისუფლება არ ვრცელდება პირებზე, რომლებიც არაკანონიერად არიან შესულნი ქვეყანაში.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საერთაშორისოსამართლებრივი გარანტია მიმოსვლის თავისუფლებისა განსაზღვრულია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციით,⁷ რომელიც ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში ერთ-ერთი ყველაზე ღირებული და ქმედითი საერთაშორისო-

4 Muench./Kunig, (Hrsg.) Grundgesetz Kommentar, Muenchen, Bd. 1 Art, 11 Rn. 13 ff; Randelzhofert, Art. 11. Rn 26, Kommentar zum Bonner Grundgesetz.

5 ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, 1948 წ. ნბ. <http://www.supremecourt.ge/files/upload-file/pdf/aqtebi3.pdf> [07.06.2021].

6 „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“ საერთაშორისო პაქტი, 1966 წ. ნბ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0> [07.06.2021].

7 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, 1950 წ. ნბ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1208370?publication=0> [07.06.2021].

სამართლებრივი აქტია. კონვენციის ძირითადი ტექსტი მიმოსვლის თავისუფლების დაცვის გარანტიებს არ შეიცავს. აღნიშნულის შესახებ ჩანაწერი კონვენციაში გაჩნდა მისი №4 დამატებითი ოქმის საფუძველზე, რომელიც მიღებულ იქნა 1964 წლის 16 სექტემბერს. ამ დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, ყველას, ვინც კანონიერად იმყოფება სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, აქვს უფლება ამ ტერიტორიის ფარგლებში თავისუფალი მიმოსვლისა და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლებისა.

საქართველო ზემოაღნიშნული სამივე დოკუმენტის ხელშემკვრელი მხარეა, რაც გულისხმობს იმას, რომ ეს დოკუმენტები ეროვნული სამართლის ნაწილიც არის და მათი მოქმედება ვრცელდება საქართველოში მყოფ პირებზეც.

1.3. მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის საფუძვლები

მიმოსვლის თავისუფლება არ არის აბსოლუტური ხასიათის, რაც გულისხმობს იმას, რომ უფლების შეზღუდვა დასაშვებია. ეს ნიშნავს სახელმწიფოსთვის მინიჭებულ უფლებამოსილებას, გარკვეული პირობების არსებობის შემთხვევაში, უპირატესი და აღმატებული სამართლებრივი სიკეთის დაცვისათვის, შეზღუდოს პირის მიმოსვლის თავისუფლება. საქართველოს კონსტიტუციის მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად, ამ უფლებათა შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ კანონის შესაბამისად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის დაცვის ან მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნით. ამ დანაწესიდან უფლების შეზღუდვის ორი სახის წინაპირობა შეიძლება განისაზღვროს: ფორმალური და მატერიალური.

ფორმალური შეზღუდვის საფუძველია უფლების შეზღუდვა კანონის საფუძველზე, რაც ნიშნავს იმას, რომ, ვიდრე მოხდება პირის გადაადგილების თავისუფლების შეზღუდვა, აუცილებელია არსებობდეს ამგვარი შეზღუდვის დამდგენი საკანონმდებლო აქტი, რომელიც მოაწესრიგებს უფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებულ ასპექტებს. აღნიშნულის საპირისპიროდ, თუკი უფლების შეზღუდვა მოხდება ამგვარი კანონის არარსებობის პირობებში ან/და ისეთი კანონის მეშვეობით, რომელიც მიღებულია შესაბამისი პროცედურების დარღვევის ან/და არაუფლებამოსილი ორგანოს მიერ, მიიჩნევა, რომ ასეთი შეზღუდვა ვერ აკმაყოფილებს ფორმალურ წინაპირობას და იგი არის უკანონო. გარდა ამისა, კანონი ზოგად სამართლებრივ კრიტერიუმებსაც უნდა აკმაყოფილებდეს, კერძოდ, კანონმდებელი ვალდებულია, მიიღოს ზუსტი, მკაფიო, არაორაბროვანი, განჭვრეტადი კანონმდებლობა (ნორმები), რომელიც პასუხობს კანონის განსაზღვრულობის მოთხოვნას.⁸ ეს გულისხმობს, რომ უფლების სუბიექტს უნდა შეეძლოს წინასწარ განსაზღვრა იმ მოსალოდნელი შედეგებისა და შეზღუდვის წინაპირობებისა, რომლებიც უფლებით თავისუფლად რეალიზების

8 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 დეკემბრის გადაწყვეტილება № 1/3/407 საქმეზე - საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და საქართველოს მოქალაქე - ეკატერინე ლომთათიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-11.

შესაძლებლობას ზღუდავს.

რაც შეეხება მატერიალურ საფუძვლებს, როგორც ზემოაღნიშნული ნორმიდან იკვეთება, უფლების შეზღუდვა შეიძლება გამართლდეს რამდენიმე ალტერნატიული საფუძვლიდან ერთ-ერთის არსებობისას, კერძოდ, თუ უფლების შეზღუდვა აუცილებელია სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფისათვის, ჯანმრთელობის დაცვის ან მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნით.

საქართველოში ასევე მოქმედებს „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“⁹ და „საომარი მდგომარეობის შესახებ“¹⁰ საქართველოს კანონები, რომლებიც ასევე უშვებს შესაძლებლობას პირის გადაადგილების თავისუფლების შეზღუდვისას, თუმცა, რა თქმა უნდა, იმ ფორმალური და მატერიალური საფუძვლების გათვალისწინებით, რომლებიც საქართველოს კონსტიტუციის მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტში არის განსაზღვრული. მაგალითად, „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის „დ“ პუნქტის თანახმად, საგანგებო მდგომარეობისას, კონკრეტულ გარემოებათა შესაბამისად, საქართველოს აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოებს, თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში, კანონმდებლობის მოთხოვნათა დაცვით, შეუძლიათ, აუცილებლობის შემთხვევაში, შეუზღუდონ მოქალაქეებსა და მოქალაქეობის არმქონე პირებს თავისუფალი გადაადგილების უფლება, აუკრძალონ თავიანთი საცხოვრებელი ადგილის ან სხვა ადგილსამყოფლის დატოვება სათანადო ნებართვის გარეშე.

განსახილველ შემთხვევაში, იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ ქვეყანაში უკანასკნელი ერთი წლის განმავლობაში რამდენჯერმე გამოცხადდა საგანგებო მდგომარეობა, მნიშვნელოვანია განიმარტოს, თუ რა მოიაზრება საგანგებო მდგომარეობაში. „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 1-ლი მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, საგანგებო მდგომარეობა არის დროებითი ღონისძიება, რომელიც საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად ცხადდება საქართველოს მოქალაქეთა უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ინტერესებისათვის, მასობრივი არეულობის, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფის, სამხედრო გადატრიალების, შეიარაღებული ამბოხების, ტერორისტული აქტის, ბუნებრივი ან ტექნოგენური კატასტროფის ან ეპიდემიის დროს ან სხვა შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები მოკლებული არიან კონსტიტუციურ უფლებამოსილებათა ნორმალური განხორციელების შესაძლებლობას.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, ეროვნულ სახელისუფლო ორგანოებს მოქმედების თავისუფლების ფართო ფარგლები უნდა მიენიჭოთ, რადგან გადაუდებელი საჭიროებების შეფასებისას საერთაშორისო სასამართლოებთან შედარებით, ხელისუფლება, საფრთხესთან პირდაპირი და უშუალო კონტაქტის გამო, უკეთეს მდგომარეობაში

9 „საგანგებო მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 1997 წ. ივ. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/33472?publication=7> [07.06.2021].

10 „საომარი მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 1997 წ. ივ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/28336?publication=4> [07.06.2021].

არის, ვითარების სიმძიმის, საგანგებო მდგომარეობის არსებობის ფაქტის, გამოსაყენებელ ღონისძიებათა სახისა და მისი ფარგლების შეფასების კუთხით.¹¹ მიუხედავად ამისა, ხელისუფლება საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებისას არ უნდა სარგებლობდეს შეუზღუდავი დისკრეციით და იგი მხოლოდ „მკაცრი აუცილებლობისა“ და საჭიროების ფარგლებში უნდა მოქმედებდეს.¹² საგანგებო მდგომარეობის ღონისძიებები გამოყენებული უნდა იქნეს „მხოლოდ იმ მოცულობით, რამდენადაც ამას მკაცრად მოითხოვს მდგომარეობის სიმწვავე.“¹³

2. პანდემია, როგორც მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის საფუძველი

2.1. პანდემიის არსი და მისი გავლენა ცხოვრების ჩვეულ პროცესებზე

უკვე ერთ წელზე მეტია, რაც მსოფლიო და, მათ შორის, საქართველო, ცდილობს, გაუმკლავდეს კორონავირუსის პანდემიას, რომლის პირველი შემთხვევებიც ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში დაფიქსირდა. პანდემიის სწრაფი გავრცელების შესაჩერებლად და პანდემიით გამოწვეულ კრიზისთან გასამკლავებლად, საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების პარალელურად, სახელმწიფოთა დიდმა ნაწილმა საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში გარკვეული შეზღუდვები დააწესა. ამ შეზღუდვებმა, პირდაპირ თუ ირიბად, დიდი ზეგავლენა მოახდინა სამოქალაქო უფლებებსა და თავისუფლებებზე. ძირითადი უფლებების შეზღუდვა მთავარ საშუალებად იქცა ეროვნული მთავრობების ხელში, პანდემიასთან ბრძოლის პროცესში. დადგენილი შეზღუდვები განსხვავდება ერთმანეთისგან, ფარგლებისა და ინტენსივობის მიხედვით.

პანდემიის მიმდინარეობის პროცესში, როგორც წესი, ჩვეული სოციალური პროცესები ფერხდება და მათ ადგილს ახალი, დროებით შემოღებული წესები იკავებს.¹⁴ პანდემიის დამახასიათებელი გამორჩეული ნიშან-თვისება არის ის, რომ საზღვრების კვეთა მისთვის დაბრკოლება არაა და, შესაბამისად, ზეგავლენას საზოგადოების დიდ ნაწილზე ახდენს.¹⁵ სოციალური დისტანცირებისთვის შემუშავებულ ღონისძიებათა უმეტესობა გადაადგილების თავისუფლებას შეეხება. საიმისოდ, რომ ცხოვრების დემობილიზება (მობილობის შემცირება) მომხდარიყო, საჭირო გახდა ცვლილებების გატარება ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთობების სფეროებში. „სოციალური დისტანცის დაცვა“ და „თვითიზოლაცია“ ერთ-ერთ ყველაზე ფართოდ გამოყენებად ტერმინებად იქცა პანდემიის გავრცელების შემდგომ. ეს უკანასკნელნი, ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით, პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლის ყველაზე ეფექტიანი ღონისძიებებია.¹⁶

11 *ირლანდია გავრთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Ireland v. The United Kingdom)*, 1978 წლის 18 იანვარი, 207-ე პუნქტი.

12 The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency*, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, 6.

13 The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Opinion on the Protection of Human Rights in Emergency Situations*, 4 April 2006, CDL-AD(2006)015, para. 12.

14 P. Adey, K. Hannam, M. Sheller & D. Tyfield, *Pandemic(Im)mobilities, Mobilities*, UK, 2021, 1-19.

15 M. Porta, ed. *A Dictionary of Epidemiology*. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2014.

16 M. Cetron and J. Landwirth, *Public health and ethical considerations in planning for quarantine*, *Yale Journal of Biology and Medicine* 78 (5), 2005, 329-334.

ადგილობრივ მთავრობათა მიერ გადაადგილებაზე დაწესებული შეზღუდვები მოიცავს როგორც სახელმწიფოთაშორისი მიმოსვლის შეზღუდვას, ისე საქალაქთაშორისო და თავად ქალაქში მიმოსვლის შეზღუდვას. უდავოა, გადაადგილების თავისუფლების მიმართ ნებისმიერი შეზღუდვის დაწესებით ჩარევა განხორციელდა ინდივიდთა ეროვნული კონსტიტუციებითა თუ საერთაშორისოსამართლებრივად დაცულ უფლებაში.

ინდივიდთა ყოველდღიური ყოფის გარდა, პანდემიამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა აგრეთვე კონსტიტუციურსამართლებრივ დისკურსზე. მზღუდავი ღონისძიებების გატარების თაობაზე გადაწყვეტილებას, როგორც წესი, კონსტიტუციური აქტორები იღებენ. აქ იგულისხმებიან ის ორგანოები, რომელთაც სახელმწიფოთა უმაღლესი კანონებით მინიჭებული აქვთ უფლებამოსილება, ექსტრემალურ პირობებში შესაბამისი გადაწყვეტილებები მიიღონ, გამოაცხადონ საგანგებო მდგომარეობა და შეზღუდონ ძირითადი უფლებები.

პანდემიის სოციალური ეფექტის გასაძლიერებლად პოლიტიკური ლიდერები თუ ჯანდაცვის ექსპერტები სპეციალურად შერჩეულ ტერმინოლოგიას იყენებენ. სიტუაციის სიმწვავის ცხადად წარმოჩენა პანდემიის წინააღმდეგ გამოყენებული ღონისძიებების ლეგიტიმაციას ზრდის. მაგ., ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ კოვიდპანდემიას თაობის ყველაზე მძიმე საყოველთაო ჯანდაცვის კრიზისი უწოდა.¹⁷ დიდი ბრიტანეთის პრემიერმა და აშშ-ის პრეზიდენტმა თავი ომისდროინდელ ლიდერებს შეადარეს. მათ სცადეს, გაემართლებინათ ის განსაკუთრებული ღონისძიებები, რაც პანდემიის წინააღმდეგ საბრძოლველად მიიღეს. ანალოგიურად, საქართველოშიც მთავრობის ცალკეული წარმომადგენლების მხრიდან არაერთხელ გაცხადებულა, რომ ჯანმრთელობის რისკები საკმაოდ მაღალია, შეზღუდვები ეფექტიანი მეთოდია პანდემიის წინააღმდეგ საბრძოლველად და მსგავსი მეთოდები სხვა ქვეყნებშიც არის გამოყენებული.¹⁸ სხვა სახელმწიფოთა გამოცდილებაზე დაყრდნობით ხშირად მართლდება გადაადგილებაზე დაწესებული შეზღუდვები, თუმცა საკითხავია, რამდენად ლეგიტიმურია ეს შეზღუდვები და შეესაბამება თუ არა ისინი მოცემულ კონტექსტსა და ვითარებას.

2.2. უფლებათა კონკურენცია პანდემიის პირობებში

პანდემიის პერიოდში მზღუდავი ღონისძიებების მიღება ავტომატურად გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფო კონკრეტული უფლებით დაცულ სფეროში ერევა, რათა უზრუნველყოს საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის ლეგიტიმური მიზანი. საქართველოს მაგალითზე, მობილობის შესამცირებლად მიმართულმა ცალკეულმა ღონისძიებებმა, მათ შორის, განხორციელებულმა ცვლილებებმა „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ კანონში,¹⁹ ბუნებრივად განაპირობა

17 The Guardian UK, 12 March 2020, იხ. <https://www.theguardian.com> [01.06.2021].

18 იხ., მაგ., საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის მინისტრის, ეკატერინე ტიკარაძის, განცხადება. <http://tbl.ge/5gip> [01.06.2021].

19 „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 2007 წ. იხ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/21784/17/ge/pdf> [07.06.2021].

ბოგიერთი ფუნდამენტური უფლების შეზღუდვა. აღნიშნული ნაწილობრივ გამომდინარეობს თავად ძირითადი უფლებების ბუნებიდან, ყველა უფლება ურთიერთდაკავშირებული, განუყოფელი და თანაბარი სტატუსის მქონეა. ერთი უფლების შეზღუდვა ბუნებრივად სხვა უფლებების შეზღუდვას განაპირობებს.²⁰

პანდემიის დროს უფლებათა კონკურენციის საკითხზე მსჯელობისას ამოსავალი წერტილი პანდემიის ბუნებაში ძევს. პანდემია თავისთავად საფრთხეს უქმნის ადამიანის უფლებათა დაცვის სისტემის ქვაკუთხედს – უფლებას სიცოცხლეზე; თავის მხრივ, უფლება სიცოცხლეზე ყველა სხვა უფლების სათავეა. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განმარტებით, კონვენციის მე-2 მუხლი, რომელიც იცავს უფლებას სიცოცხლეზე, სახელმწიფოებს ავალდებულებს, უზრუნველყონ სიცოცხლის უფლების დაცვა არა მხოლოდ მისი ხელყოფისგან, არამედ ხელყოფის რისკისგანაც კი.²¹ იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო არ გაატარებს სათანადო ღონისძიებებს, რათა შეაჩეროს პანდემია და არ მიმართავს მის ხელთ არსებულ ყველა საშუალებას სიცოცხლის ხელყოფის თავიდან ასაცილებლად, ის უსათუოდ დაარღვევს კონვენციის მეორე მუხლით ნაკისრ ვალდებულებებს. სიცოცხლის უფლებისა და საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის ვალდებულება სახელმწიფოთა ერთ-ერთი ფუნდამენტური ფუნქციაა და თავისთავად წონადი მიზეზია საიმისოდ, რომ სხვა ძირითად უფლებებში ჩარევა განხორციელდეს. ამასთანავე, მხოლოდ ამით არ შემოიფარგლება სახელმწიფოთა პასუხისმგებლობა, გასათვალისწინებელია, თავად მზღუდავი საშუალება რამდენად მართებულია და პროპორციულად იქნა შერჩეული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საზოგადოება გარდაუვალი ტირანიის საფრთხის წინაშე აღმოჩნდება და სიცოცხლის უფლების დაცვის მოტივით სახელმწიფოს ნებისმიერი კაბალური შეზღუდვის განხორციელების შესაძლებლობა მიეცემა. დასაშვები შეზღუდვის ფარგლები უფრო ფართოდ მე-4 თავშია განხილული, რომელიც საქართველოში მიმოსვლის თავისუფლებაზე დადგენილი შეზღუდვის მართლზომიერებას შეეხება.

მკვლევართა ნაწილმა შეიმუშავა თეორიული მოდელები პანდემიის წინააღმდეგ ბრძოლის პოლიტიკური და სოციალური ასპექტების შესახებ.²² პანდემიასთან წარმატებით გამკლავება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად პოზიტიური იქნება საზოგადოებრივი განწყობა; მეორე მხრივ, პოლიტიკურ ღონისძიებებს უშუალო ზეგავლენა აქვთ ფუნდამენტური უფლებების სფეროზე. თუ ვირუსის გავრცელების შეჩერება გახდება საზოგადოების უპირველესი საზრუნავი, პრაქტიკულად შეუძლებელი გახდება ინდივიდის ინტერესების გამიჯვნა საზოგადოების ინტერესებისგან.²³ დემოკრატიულ საზოგადოებაში საჯარო ჯანმრთელობის მოსაზრებები თანაარსებობენ ერთ სიბრტყეში ლიბერალურ იდეალებთან, ძირითადი უფლებების დაცვის ვალდებულებასთან.²⁴

20 Minkler, Lanse, and S. Sweeney. *On the indivisibility and interdependence of basic rights in developing countries*, Human Rights Quarterly, 2011, 351-396.

21 ელ სი ბი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (LCB v UK), 1998 წელი, 36-ე პუნქტი.

22 C. Rosenberg, What is an epidemic? aids in historical perspective. *Explaining Epidemics and Other Studies in the History of Medicine*. (Cambridge University Press, New York, 1992).

23 O. Kim, Ethical Perspectives on the Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus Epidemic in Korea, 49 J Prev Med Public Health, 2016, 18-22.

24 J. Prah Ruger, Democracy and health, Qjm 98, no. 4, 2005, 299-304.

3. მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის უფლებამოსილების სუბიექტი

3.1. ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი და კონსტიტუციური მოწესრიგება

საქართველოს კონსტიტუციის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტით განმტკიცებულია ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი, რომლის თანამედროვე კონცეფციაც ინგლისელი ფილოსოფოსის, ჯონ ლოკისა და ფრანგი განმანათლებლის, შარლ ლუი მონტესკიეს მიერ ჩამოყალიბდა. ერთი შეხედვით, ნათელია აღნიშნული კონცეფციის არსი, რაც, ძალთა დაბალანსებისა და გაწონასწორების მეშვეობით, მმართველობის ეფექტიანი და არაერთპიროვნული მოდელის კონსტრუირებას ისახავს მიზნად. ეს დებულება, როგორც წესი, გულისხმობს ხელისუფლების დანაწილებას საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებებად, რაც თანამედროვე დემოკრატიული სახელმწიფოს ფუნქციონირების ქვაკუთხედაა. „მოცემული ჩანაწერი არ არის დეკლარაციული ხასიათის და იგი მჭიდრო კავშირშია სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპთან.“²⁵ „მას შემდეგ, რაც სახელმწიფო არსებობს, ყოველ მთავრობას სამნაირი დანიშნულება აქვს: საკანონმდებლო, სამმართველო [აღმასრულებელი] და სამოსამართლო. სადაც არ არის კანონმდებლობა, მმართველობა და სასამართლო, იქ არც სახელმწიფოა.“²⁶ „ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი მიმართულია სახელმწიფო ძალაუფლების კონცენტრაციისა და ბოროტად გამოყენების რისკების თავიდან აცილებისკენ. სახელმწიფო ხელისუფლების ამგვარი ინსტიტუციონალიზაციის პირობებში შესაძლებელი ხდება სახელისუფლებო ძალაუფლების უზურპირების პრევენცია, უზენაესი და წარუვალი კონსტიტუციური ღირებულების – ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვა.“²⁷ „შეკავებისა და გაწონასწორების შესაბამისი მექანიზმები განსაზღვრულია კონსტიტუციის სხვადასხვა თავში, რომლებიც ზემოაღნიშნული სახელისუფლო შტოების კომპეტენციებს მკაფიოდ განსაზღვრავს. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმისათვის, რათა თითოეული სახელისუფლებო შტო მკაცრად დადგენილი უფლებამოსილების ჩარჩოებში მოქმედებდეს და არ შეიჭრას სხვა შტოს კომპეტენციაში, ხოლო აღნიშნულით ...არ მოხდეს ძალაუფლების კონცენტრაცია მხოლოდ ერთ სახელისუფლებო შტოში და გამოირიცხოს ამა თუ იმ ორგანოს მიერ მისთვის კონსტიტუციით მიუნიჭებელი ფუნქციების განხორციელება.“²⁸

25 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2016 წლის 29 დეკემბრის გადაწყვეტილება №23/5/768,769,790,792 საქმეზე – საქართველოს პარლამენტის წევრთა ჯგუფი (დავით ბაქრაძე, სერგო რატიანი, როლანდ ახალაია, ლევან ბუვაშვილი და სხვები, სულ 38 დეპუტატი), საქართველოს მოქალაქეები - ერასტი ჯაკობია და კარინე შახარონიანი, საქართველოს მოქალაქეები - ნინო კოტიშაძე, ანი დოლიძე, ელენე სამადაბეგიშვილი და სხვები, აგრეთვე, საქართველოს პარლამენტის წევრთა ჯგუფი (ლევან ბუვაშვილი, გიორგი ღვინიაშვილი, ირმა ნადირაშვილი, პეტრე ცისკარიშვილი და სხვები, სულ 38 დეპუტატი) საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-6.

26 მ. ჯავახიშვილი, დამოუკიდებელი სასამართლო, გაზ. „ივერია“, N20, 1906, 10-13.

27 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2016 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება № 3/4/641 საქმეზე – ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ“ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონის მე-19 მუხლის მე-3 პუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე, II-2.

28 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 13 ოქტომბრის გადაწყვეტილება № 1/10/703 საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე გიორგი ქართველიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-38.

3.2. უფლებამოსილების დელეგირების არსი და საფუძვლები: ლეგიტიმაციის წინაპირობა

„თანამედროვე დემოკრატიულ სახელმწიფოში ეფექტიანი და სამართლიანი მმართველობისათვის აუცილებელია, რომ შესაბამისი გადაწყვეტილებები მიიღებოდეს იმ ორგანოების მიერ, რომლებიც საამისოდ არიან კომპეტენტური თავიანთი კონსტიტუციური სტატუსით, ფუნქციითა და უფლებამოსილებებით.“²⁹ „საქართველოს კონსტიტუციის ზოგადი მოთხოვნაა, რომ კონსტიტუციური კომპეტენციები და ამოცანები კონსტიტუციის საფუძვლზე უფლებამოსილმა ხელისუფლების შესაბამისმა შტომ, მის სტრუქტურაში შემავალმა შესაბამისმა ორგანომ განახორციელოს.“³⁰ „დელეგირების შინაარსობრივი მხარე განიმარტება იმგვარად, რომ მასში მოიაზრება ამოცანებისა და უფლებების გადაცემა შემსრულებლისათვის, სხვა პირისათვის (ორგანოსათვის), რომელიც კისრულობს პასუხისმგებლობას მათ განსახორციელებლად.“³¹ შესაბამისად, ამ სახის მოცემულობაში, მინიმუმ, ორი სუბიექტის არსებობა არის აუცილებელი. პირველი – ეს არის სუბიექტი, რომელსაც აქვს კონკრეტული საკითხის მოწესრიგების უფლებამოსილება და გადასცემს მას სხვა სუბიექტს; ხოლო მეორე – სუბიექტი, რომელსაც გადაეცემა აღნიშნული უფლებამოსილება.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, კანონით მოსაწესრიგებელი საკითხის დელეგირება, ხშირ შემთხვევაში, პრაქტიკული საჭიროებებით შეიძლება იყოს ნაკარნახევი, თუმცა იგი უნდა ეხებოდეს უფლების რეგულირების პროცედურულ/ტექნიკურ საკითხებს. შესაძლებელია, რომ საკანონმდებლო ორგანომ გადაწყვეტილება პრინციპულ პოლიტიკურ-სამართლებრივ საკითხებზე მიიღოს, მისი განხორციელებისათვის საჭირო დეტალების მოწესრიგება კი სხვა სახელმწიფო ორგანოებს მიანდოს.³²

განსახილველ შემთხვევაში საქმე შეეხება საქართველოს პარლამენტის მიერ საკანონმდებლო უფლებამოსილების აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე დელეგირების საკითხს, პანდემიის პირობებში. საქართველოს კონსტიტუციის 36-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, საქართველოს პარლამენტი არის ქვეყნის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო, რომელიც ახორციელებს საკანონმდებლო ხელისუფლებას, განსაზღვრავს ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ძირითად მიმართულებებს, კონსტიტუციით დადგენილ ფარგლებში კონტროლს უწევს მთავრობის საქმიანობას და ახორციელებს სხვა უფლებამოსილებებს.³³ „საქართველოს კონსტიტუცია არ ითვალისწინებს (გარდა საგანგებო და საომარი მდგომარეობისა) პარლამენტის მიღმა სხვა რომელიმე ორგანოს უფლებამოსილებას, განახორციელოს კანონშემოქმედებითი

29 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე – პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტაძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯაია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, II- 33.

30 იქვე.

31 <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/delegate> [05.05.2021].

32 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 2 აგვისტოს გადაწყვეტილება №1/7/1275 საქმეზე – ალექსანდრე მდინარაშვილი საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის წინააღმდეგ, II-30.

33 საქართველოს კონსტიტუცია, 1995 წ.იხ. [<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/30346?publication=36>].

საქმიანობა. სწორედ პარლამენტის პრეროგატივა და უპირობო ვალდებულებაა, შეასრულოს სახელმწიფოს ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია – კანონშემოქმედება.³⁴ ამ უფლებამოსილების პარლამენტისათვის მინიჭება გასაგებია, ვინაიდან პარლამენტი უშუალოდ ხალხის მიერ არჩეული პირებისაგან კომპლექტდება, შესაბამისად, ისინი წარმოდგენენ ხალხის ხმას და მათი ინტერესების დამცველს. ხოლო იმის გათვალისწინებით, რომ კანონი ქცევის სავალდებულო წესს ადგენს, რაც, საბოლოო ჯამში, ქმნის ადამიანის ცხოვრების დღის წესრიგს სამართლებრივ კონსტრუქციაში, ამ სახის და მნიშვნელობის უფლებამოსილებაც სწორედ ხელისუფლების წყაროს – ხალხის – მიერ ნდობა გამოცხადებული პირების კომპეტენაციას განეკუთვნება. პარლამენტში წარმოდგენილი სხვადასხვა პოლიტიკური გემოვნების პირების არსებობა და მათ შორის დისკუსია რეალური და ქმედითი ბერკეტია საზოგადოების სწორად განვითარების, აუცილებელი და საჭირო საკანონმდებლო ღონისძიებების გატარებისათვის.

„საქართველოს პარლამენტი არის ის კონსტიტუციური ორგანო, რომელიც საკითხს წყვეტს გამჭვირვალე საკანონმდებლო პროცესის საფუძველზე, პოლიტიკური დებატების შედეგად, რაც საფუძველშივე ქმნის დამატებით ფილტრს უფლებაში გაუმართლებლად ჩარევის რისკების შესამცირებლად.“³⁵

„მოსახლეობის სიცოცხლის, ჯანმრთელობისა და უსაფრთხოების დაცვა მნიშვნელოვანი საჯარო ინტერესია, რის გამოც, საგანგებო მდგომარეობის არსებობის პირობებში, შესაძლებელია ზოგიერთი უფლებისა და თავისუფლების შეზღუდვა ან შეჩერება და ხელისუფლების სხვადასხვა შტოს შორის განაწილებული ფუნქციების ცვლილება, აღმასრულებელი ხელისუფლების უფლებამოსილების გაზრდის ხარჯზე.“³⁶ „კონსტიტუცია პირდაპირ არ კრძალავს თავისუფალი მიმოსვლის, შეკრების ან საკუთრების უფლების შეზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირებას. შესაბამისად, ამგვარი შეზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირებისას შესაფასებელია, განხორციელდა თუ არა დელეგირება კონსტიტუციით დადგენილი ფორმით, რაც გულისხმობს დელეგირების მიზნების, შინაარსისა და დელეგირებული უფლებამოსილების განხორციელების დასაშვები ფარგლების თავად უფლებამოსილების მიმნიჭებელი აქტით განსაზღვრას და ხომ არ მოახდინა საქართველოს პარლამენტმა ფუნდამენტური მნიშვნელობის საკითხის მოწესრიგების უფლებამოსილების დელეგირება.“³⁷ განსახილველ შემთხვევაში „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 45³-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, იზოლაციისა და კარანტინის წესების დადგენის უფლებამოსილება მიენიჭა საქართველოს მთავრობას ან საქართველოს მთავრობის მიერ განსაზღვრულ სამინისტროს. შესაბამისად, ზემოაღნიშნული სუბიექტებს მიენიჭათ

34 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე – გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, II-34.

35 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 2 აგვისტოს გადაწყვეტილება №1/7/1275 საქმეზე – ალექსანდრე მძინარაშვილი საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის წინააღმდეგ, II-28.

36 The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Emergency Powers, 1995, CDL-STD(1995)012.

37 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე – გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, II-45.

უფლებამოსილება პანდემიის პირობებში პროცესების ეფექტიანი მართვისათვის ნებისმიერი ღონისძიების გატარების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისა, მათ შორის საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელებისა.

4. საქართველოში პანდემიის პირობებში მიმოსვლის თავისუფლების შემზღუდველი ნორმების კანონიერება: საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების ანალიზი

4.1. მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის მომწესრიგებელი კანონქვემდებარე აქტების ნორმატიული შინაარსი

პანდემიის საპასუხოდ, საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან ერთად, საქართველოს ხელისუფლებამ რიგი საკანონმდებლო ღონისძიებებისა გაატარა. იზოლაციისა და კარანტინის წესების განსაზღვრის კომპეტენცია მთავრობას მიენიჭა პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტის³⁸ პირველი მუხლის მე-2 პუნქტის საფუძველზე, მათ შორის კონსტიტუციის მე-14 მუხლის შეზღუდვის უფლებამოსილება, რომელიც ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე თავისუფალი მიმოსვლის უფლებას ადგენს.

„საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონში დამატებული 45³-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, „იზოლაციის ან/და კარანტინის წესს ადგენს საქართველოს მთავრობა ან საქართველოს მთავრობის მიერ განსაზღვრული სამინისტრო. ამ წესით შეიძლება განისაზღვროს შესაბამისი საკარანტინო ღონისძიებებიც, რომლებიც აღნიშნულ შემთხვევაში ამ წესის ნაწილია“. თავად საკარანტინო ღონისძიებები კი ამავე მუხლის მე-2 პუნქტით განისაზღვრა. კერძოდ, „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 45³-ე მუხლის მე-2 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის თანახმად, საკარანტინო ღონისძიებებია: „ამ კანონით ან/და ამ კანონის შესაბამისად მიღებული/გამოცემული ნორმატიული აქტით განსაზღვრული ღონისძიებები, რომლებიც დროებით გამოიყენება პანდემიის ან/და საზოგადოებრივი ჯანმრთელობისთვის განსაკუთრებით საშიში ეპიდემიის დროს მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის მიზნით და შეიძლება გულისხმობდეს საქართველოს სხვა ნორმატიული აქტებით დადგენილისგან განსხვავებულ მოწესრიგებას, მათ შორის, შესაბამისი შეზღუდვების დროებით დაწესებას, საჯარო დაწესებულებების, აღმასრულებელ ხელისუფლებაში შემავალი სხვა დაწესებულებების, საჯარო სამართლის იურიდიული პირების, სხვა იურიდიული პირების საქმიანობასთან/ადმინისტრირებასთან, საჯარო სერვისების მიწოდებასთან, პირთა მიმოსვლასთან, საკუთრებასთან, შრომასთან, პროფესიულ ან ეკონომიკურ საქმიანობასთან, უკანონო მიგრაციასთან/საერთაშორისო დაცვასთან ან/და სოციალური ღონისძიებების ჩატარების მიზნით პირთა თავშეყრასთან დაკავშირებით“.

38 „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებასთან დაკავშირებით გასატარებელ ღონისძიებათა შესახებ“ საქართველოს პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის N1 დეკრეტი. იხ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830372?publication=0> [07.06.2021].

2020 წლის 30 მარტის დადგენილებით, საქართველოს მთავრობამ 31 მარტის 08:00 საათიდან შემოიღო დამატებითი რეგულაციები მიმოსვლასთან დაკავშირებით. კერძოდ, შეიზღუდა ქალაქებს შორის და მუნიციპალიტეტის საზღვრებში მგზავრთა გადაყვანა სარკინიგზო და საავტომობილო საშუალებებით, ასევე საზოგადოებრივი ტრანსპორტით.³⁹

როგორც წინარე საკანონმდებლო ჩანაწერიდან ირკვევა, საქართველოს პარლამენტმა მთავრობაზე საკმაოდ მნიშვნელოვანი კომპეტენციის დელეგირება მოახდინა და, სიტუაციის არაორდინარულობის გათვალისწინებით, მისცა საშუალება, კანონისგან განსხვავებული წესები განესაზღვრა მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის მიზნით. „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 45³-ე მუხლის მე-3 პუნქტით განისაზღვრა ზოგადი სამოქმედო ჩარჩო და ძირითადი უფლებების შეზღუდვის ფარგლები. „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ კანონში შეტანილი ცვლილების საფუძველზე მიმოსვლის თავისუფლება მნიშვნელოვნად შეიზღუდა. იქიდან გამომდინარე, რომ ჩარევა ძირითადი უფლებების სფეროში ინტენსიური იყო და მასზე გადაწყვეტილება მიიღო არა საკანონმდებლო ორგანომ, არამედ მთავრობამ, დელეგირებული უფლებამოსილების საფუძველზე უამრავი კითხვა გაჩნდა დაწესებული შეზღუდვების კონსტიტუციურობის თაობაზე. როგორც წინარე თავში განიმარტა, დელეგირების მიზნები, საგანგებო მდგომარეობის პირობებში, თავისთავად, პოზიტიურად ინსტრუმენტულია, რაც გულისხმობს იმას, რომ კომპეტენციების გადაცემა საკანონმდებლოდან აღმასრულებელ ორგანოზე ვითარებიდან გამომდინარე საჭიროებებითაა განპირობებული და დროებით ხასიათს ატარებს, თუმცა, იმავდროულად, ხსნის კარს ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებისთვის. ამ უკანასკნელის თავიდან ასაცილებლად კი საჭიროა კონსტიტუციურსამართლებრივი გარანტიების განუხრელად დაცვა.

ზოგადი წესის თანახმად, სადავო ნორმები უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას როგორც ფორმალური, ისე მატერიალური თვალსაზრისით.⁴⁰ ნებისმიერი რეგულირება, რომელიც ხელისუფლების რომელიმე შტოს კომპეტენციასა და საქმიანობას ეხება, უნდა შემოწმდეს არა მხოლოდ ხელისუფლების ამა თუ იმ ორგანოს კომპეტენციის დამდგენ კონსტიტუციურ დებულებასთან მიმართებით, არამედ მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ხელისუფლების დანაწილების ფუნდამენტური პრინციპი და ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების კონსტიტუციური მექანიზმი.⁴¹ ხელისუფლების შტოთა დაბალანსების, ურთიერთშეკავებისა და გაწონასწორების მექანიზმის ქმედითობის უზრუნველ-

39 „საქართველოში ახალი კორონავირუსის გავრცელების აღკვეთის მიზნით გასატარებელი ღონისძიებების დამტკიცების შესახებ“ 2020 წლის 23 მარტის №181 დადგენილების მე-2 მუხლის მე-6 პუნქტი. იხ. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830610?publication=0> [07.06.2021].

40 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 15 თებერვლის გადაწყვეტილება №3/1/659 საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე ომარ ჯორბენაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-27.

41 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2016 წლის 29 დეკემბრის გადაწყვეტილება №3/5/768,769,790,792 საქმეზე - საქართველოს პარლამენტის წევრთა ჯგუფი (დავით ბაქრაძე, სერგო რატიანი, როლანდ ახალაია, ლევან ბეჟაშვილი და სხვები, სულ 38 დეპუტატი), საქართველოს მოქალაქეები - ერასტი ჯაკობია და კარინე შახპარონიანი, საქართველოს მოქალაქეები - ნინო კოტიშაძე, ანი დოლიძე, ელენე სამადბეგიშვილი და სხვები, აგრეთვე, საქართველოს პარლამენტის წევრთა ჯგუფი (ლევან ბეჟაშვილი, გიორგი ღვინიაშვილი, ირმა ნადირაშვილი, პეტრე ცისკარიშვილი და სხვები, სულ 38 დეპუტატი) საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-8.

ყოფის პროცესში საკონსტიტუციო სასამართლოს განსაკუთრებული როლი ენიჭება. საკონსტიტუციო სასამართლო, თავისი ფუნქციური დატვირთვიდან გამომდინარე, ზოგადად, ორ მიზანს ემსახურება – ხელისუფლების კონსტიტუციით დადგენილ ფარგლებში ფუნქციონირების უზრუნველყოფას (ხელშეწყობას) და ადამიანის უფლებების დაცვას ხელისუფლების მხრიდან არათანაზომიერი ჩარევისაგან (უფლების დარღვევისაგან).⁴²

2021 წლის 11 თებერვალს საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილება გამოიტანა საქმეზე,⁴³ რომელიც სწორედ პანდემიის პირობებში საქართველოში დაწესებული შეზღუდვების კანონიერების საკითხს შეეხება. სადავოდ გამხდარი იყო „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ კანონის 45³-ე მუხლის პირველი და მეორე პუნქტების კონსტიტუციურობის საკითხი.

სარჩელის ავტორებმა რამდენიმე პრობლემურ საკითხთან დაკავშირებით იმსჯელეს, რაც, მათი აზრით, ეჭვქვეშ აყენებდა გასაჩივრებული ნორმების კონსტიტუციურობის საკითხს.⁴⁴ პირველ რიგში, ეს იყო საკანონმდებლო კომპეტენციის დელეგირების საკითხი პარლამენტიდან მთავრობაზე. მოსარჩელეთა მოსაზრებით, სათანადოდ არ იყო განსაზღვრული დელეგირების ფარგლები, კერძოდ, მხოლოდ იმ უფლებების განსაზღვრა, რომლებიც შეიძლება შეზღუდვას დაექვემდებაროს, საკმარისი არ არის საპარლამენტო სუვერენიტეტის განსახორციელებლად. დეტალურად უნდა განისაზღვროს შეზღუდვის დასაშვები ზღვარი. პარლამენტს არ დაუდგენია უფლების შეზღუდვის შინაარსი და ფარგლები, მისი სახე და ინტენსივობა. სადავოდ გამხდარი კანონის დანაწესით კი მთავრობას მიენიჭა არა მხოლოდ ძირითადი უფლებების შეზღუდვის საშუალება, არამედ კანონისგან განსხვავებული მოწესრიგების შემუშავების შესაძლებლობა. მთავრობის საქმიანობაზე პრაქტიკული საპარლამენტო კონტროლის არარსებობის პირობებში პრაქტიკულად შეუძლებელი გახდა ზედამხედველობის განხორციელება მთავრობის საქმიანობაზე.

მოსარჩელეთა შეხედულებით, ზემოაღნიშნულით მოხდა სამართალ-შემოქმედებითი უფლებამოსილების ფართო დელეგირება, რაც ეწინააღმდეგება დემოკრატიის მოთხოვნებს. პარლამენტმა თავად უნდა განსაზღვროს უფლების შეზღუდვის შინაარსი, მთავრობის როლი კი ტექნიკური საკითხებით უნდა შემოიფარგლებოდეს.⁴⁵ დელეგირების ერთნაირი სტანდარტი უნდა მოქმედებდეს როგორც საგანგებო მდგომარეობის დროს, ისე ორდინარულ სიტუაციაში. მით უფრო სიფრთხილეს საჭირო უფლებების შეზღუდვისას პანდემიის პირობებში, იმის გათვალისწინებით, რომ უფლების დარღვევის რისკი მომეტებულია საგანგებო მდგომარეობისას.

42 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის გადაწყვეტილება №1/466 საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-18.

43 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე – გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ.

44 იქვე, მე-6 პუნქტი.

45 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე – გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, II-7.

რაც შეეხება მოპასუხე მხარის არგუმენტებს,⁴⁶ მათ მიუთითეს საგანგებო მდგომარეობის დროს აღმასრულებელი ხელისუფლების ფართო ძალაუფლებით აღჭურვის მიზანშეწონილობის საკითხზე.

4.2. დელეგირებული უფლებამოსილების ხელოვნური ინსტრუმენტალიზაცია: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების კრიტიკა

საკუთარ გადაწყვეტილებაში საკონსტიტუციო სასამართლომ გასაჩივრებული ნორმები კონსტიტუციის მე-14 მუხლთან მიმართებით კონსტიტუციურად ცნო და ამით აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ საკუთარი ძალაუფლების არეალის გაფართოების ლეგიტიმაცია მოახდინა.

ძირითადი უფლების შემზღუდავი ნებისმიერი ნორმა სრულად უნდა შეესაბამებოდეს არა მხოლოდ საქართველოს კონსტიტუციას, არამედ, აგრეთვე, საერთაშორისო სტანდარტებს. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება შეუსაბამოა როგორც თავად სასამართლოს მიერ დამკვიდრებულ პრაქტიკასთან მიმართებით ძირითადი უფლებების შემზღუდვის უფლებამოსილების დელეგირების თაობაზე, ისე საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ სტანდარტებთან მიმართებით, როგორც ფორმალური, ისე მატერიალური თვალსაზრისით.

სასამართლოს უნდა შეემოწმებინა, დელეგირების სტანდარტების განმსაზღვრელი ნორმებით, საკონსტიტუციო სასამართლოს შესაბამისი პრაქტიკის საფუძველზე, რამდენად მკაფიოდ ჰქონდა პარლამენტს გათვალისწინებული დელეგირების მიზნები, მისი შინაარსი და ფარგლები. აგრეთვე, გასარკვევი იყო, მოხდა თუ არა პირდაპირ აკრძალულ ან განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხზე კომპეტენციის დელეგირება. ეს უკანასკნელი იმთავითვე არაკონსტიტუციური ქმედებაა.

როგორც წინა თავში განიმარტა, უფლებამოსილების დელეგირება ერთი კონსტიტუციური ორგანოდან მეორეზე უკავშირდება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს. ფორმალურ სამართლებრივი თვალსაზრისით, სასამართლომ თავად მიუთითა სადავო გადაწყვეტილებაში, საკუთარ პრაქტიკაზე⁴⁷ დაყრდნობით, რომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხების მოწესრიგების კომპეტენციის დელეგირება არ უნდა მოხდეს აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე. იმ გადაწყვეტილებით, რომელმაც აღნიშნული წესი დაადგინა, განისაზღვრა, რომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხების კატეგორიას განეკუთვნება ყველა ის საკითხი, რომლებიც გავლენას ახდენს ქვეყნის გრძელვადიანი განვითარების პერსპექტივებზე ან/და ინდივიდის ძირითად უფლებებში უხეში ჩარევაა.⁴⁸ სასამართლომ გადაწყვეტილებაში რამდენჯერმე დაადასტურა, რომ მოსახლეობის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიშ ვირუსულ ინფექციასთან ბრძოლის მეთოდები, ისევე როგორც ამ პროცესში ადამიანის უფლებათა შემზღუდველი ღონისძიებების რაობა, თავისთა-

46 იქვე, მე-16 პუნქტი.

47 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 2 აგვისტოს გადაწყვეტილება №21/7/1275 საქმეზე - ალექსანდრე მძინარაშვილი საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის წინააღმდეგ.

48 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2019 წლის 2 აგვისტოს გადაწყვეტილება №21/7/1275 საქმეზე - ალექსანდრე მძინარაშვილი საქართველოს კომუნიკაციების ეროვნული კომისიის წინააღმდეგ, II-28.

ვად, არის პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი თემა და საზოგადოების მომეტებული ინტერესის საგანი.⁴⁹ მიუხედავად ამისა, სასამართლომ აღნიშნული გარემოება საკმარისად არ მიიჩნია, რათა არსებულ სიტუაციაში მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის კომპეტენციის აღმასრულებელი ხელისუფლებისთვის დელეგირება არაკონსტიტუციურად ჩაეთვალა. სასამართლოს არ მიუთითებია რაიმე წონადი არგუმენტი, რათა გაემართლებინა დადგენილი პრაქტიკის საწინააღმდეგოდ გადაწყვეტილების მიღება.

საკონსტიტუციო სასამართლომ არაერთხელ განმარტა, რომ ცალკეული ნორმების კონსტიტუციურობის საკითხი უნდა განიხილოს კონსტიტუციური პრინციპების კონტექსტში.⁵⁰ სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპიდან გამომდინარე, იმ მიზნით, რომ სახელმწიფოში ეფექტიანად იყოს დაცული ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, აუცილებელია, ძალაუფლება დანაწილებული იყოს ხელისუფლების სხვადასხვა შტოს შორის, რომელთაც ექნებათ სათანადო უფლებამოსილება, რათა წინ აღუდგნენ ხელისუფლების რომელიმე შტოს მიერ უფლებამოსილებათა მითვისებას. კონსტიტუციით გათვალისწინებული ნებისმიერი უფლებამოსილების დელეგირების განუყოფელი კომპონენტია სათანადო ზედამხედველობის შესრულება დელეგირებული უფლებამოსილების აღსრულებაზე. საპარლამენტო კონტროლის საჭიროებაზე მსჯელობისას, სასამართლომ გაიზიარა მოპასუხე მხარის არგუმენტი საპარლამენტო კონტროლის თეორიული შესაძლებლობის არსებობაზე, თუმცა არ გაუმახვილებია ყურადღება იმ ფაქტზე, რომ საპარლამენტო კონტროლის მექანიზმი სრულიად უფუნქციო აღმოჩნდა ამ ვითარებაში. ვენეციის კომისიამ 2016 წელს შეაფასა თურქეთის მიერ საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შემდგომ ადამიანის უფლებების მზღუდავი საშუალებების კონსტიტუციურობის საკითხი.⁵¹ კომისიამ ღონისძიებების მართლზომიერების შეფასებისას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტად დაადგინა საპარლამენტო კონტროლის მექანიზმის ეფექტიანობა.

პრეზიდენტის 2020 წლის 21 მარტის დეკრეტის საფუძველზე შეიზღუდა მიმოსვლის თავისუფლება, თავისუფლების უფლება, პირადი და ოჯახური ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება, სამართლიანი ადმინისტრაციული წარმოების, საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უფლება, საკუთრების უფლება, შეკრების თავისუფლება და შრომის თავისუფლება, ხოლო „საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის შესახებ“ საქართველოს კანონში დამატებული 45³-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, იზოლაციის ან/და კარანტინის წესს ადგენს საქართველოს მთავრობა ან საქართველოს მთავრობის მიერ განსაზღვრული სამინისტრო. ფაქტობრივად, ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების სფეროს მოწესრიგების, მათ შორის

49 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე – გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტიძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჯაია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, II- 56.

50 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციურ წარდგინებაზე საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 306-ე მუხლის მე-4 ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე.

51 EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW, opinion No. 842/2016, CDL-AD(2016)010 “Opinion on the Legal Framework governing Curfews” adopted by the Venice Commission at its 107th Plenary Session (Venice, 10-11 June 2016).

შემზღუდავი ღონისძიებების გატარების, ფართო უფლებამოსილება მიენიჭა აღმასრულებელ ხელისუფლებას, რომლის მოქმედების ფარგლებად ზემოაღნიშნული დეკრეტით განსაზღვრულია „პროპორციულობა“, არსებული საჭიროების შესაბამისად, რაც საკმარის ფართო განმარტების შესაძლებლობას იძლევა და უფლებამოსილების დელეგირების პირობებში ძალაუფლების ადამიანის უფლებათა დაცვის საყოველთაო პრინციპებთან შეუსაბამოდ გამოყენების რისკს ზრდის. ამ მხრივ, გასაზიარებელია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებასთან⁵² დაკავშირებით წარმოდგენილი ერთ-ერთი მოსამართლის, გიორგი კვერენჩილაძის, განსხვავებული აზრი, რომლის თანახმად, „უფლებამოსილების კანონის საფუძველზე დელეგირება არ ნიშნავს, რომ მხოლოდ საქართველოს კონსტიტუციის იმ მუხლზე მითითება, რომლის შებენი უფლებამოსილებაც მიენიჭა აღმასრულებელ ხელისუფლებას, საკმარისია დელეგირების შინაარსისა და ფარგლების იდენტიფიცირებისათვის.“⁵³ „საქართველოს პარლამენტს შეეძლო, დაეკონკრეტებინა, თუ რა ასპექტის შებენი უფლებამოსილებას ანიჭებდა საქართველოს მთავრობას.“⁵⁴ „განსახილველ შემთხვევაში, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს უნდა შეეფასებინა მასშტაბი, თუ რაოდენ განუსაზღვრელი საკანონმდებლო უფლებამოსილების დელეგირება მოხდა აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე და რა რისკის მატარებელი შეიძლება იყოს ამგვარი ძალაუფლების კონცენტრაცია ხელისუფლების აღმასრულებელ შტოში, თუნდაც პანდემიის, ეპიდემიის ან სხვა კრიზისული ვითარებისას.“⁵⁵ ამ შემთხვევაში საქართველოს პარლამენტმა, ფაქტობრივად, მოიხსნა პასუხისმგებლობა ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე, როგორც არის ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებისა და თავისუფლების საკითხების რეგულირება და გადასცა იგი აღმასრულებელ ხელისუფლებას ისე, რომ ნათლად არ განსაზღვრა შესაბამისი უფლებამოსილების ფარგლები და ფორმა.

„საკანონმდებლო უფლებამოსილების დელეგირება არის არა კანონის აღსრულების საშუალება, არამედ საქართველოს მთავრობისათვის ახალი საკანონმდებლო ბაზის შექმნის უფლებამოსილების მინიჭება.“⁵⁶ მართებულად იქნა აღნიშნული გიორგი კვერენჩილაძის განსხვავებულ აზრში, რომ პანდემიის, ეპიდემიის თუ სხვა კრიზისული ვითარებისას, როდესაც ადამიანის ძირითადი უფლებები შედარებით უფრო მოწყვლადია, ფუნდამენტური მნიშვნელობის საკითხის მოწესრიგების მთავრობისათვის გადანდობა, თუნდაც სწრაფი რეაგირების არგუმენტი, შეუთავსებელია კონსტიტუციურ წესრიგთან. დაუშვებელია პრინციპულ საკითხებზე გადაწყვეტილებების მიღება ხელისუფლების აღმასრულებელი განშტოების მიერ ნაკლებად გამჭვირვალე პროცედურების გზით,

52 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე - გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტინძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჭაია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ.

53 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2021 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება № 1/1/1505,1515,1516,1529 საქმეზე - გადაწყვეტილება პაატა დიასამიძე, გიორგი ჩიტინძე, ედუარდ მარიკაშვილი და ლიკა საჭაია საქართველოს პარლამენტისა და საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, გიორგი კვერენჩილაძის განსხვავებული აზრი, 16.

54 იქვე, 17.

55 იქვე, 20.

56 იქვე, 25.

ანგარიშვალდებულებისა და პასუხისმგებლობის გაცილებით დაბალი ხარისხის პირობებში.⁵⁷

ქართულ რეალობაში საპარლამენტო კონტროლი პანდემიისას ადამიანის ძირითადი უფლებების შეზღუდვის თვალსაზრისით გატარებულ ღონისძიებებს თითქმის არ შეეხება;⁵⁸ ასევე, 2020 წლის 31 ოქტომბრის არჩევნების შემდგომ ოპოზიცია პრაქტიკულად არ მონაწილეობდა საპარლამენტო საქმიანობაში, რაც ავლენს, რომ კონტროლი არა ეფექტიანი, არამედ ილუზიური და შინაარსისგან დაცლილი იყო.

სასამართლოს აუცილებლად უნდა მიეღო მხედველობაში ეს გარემოებები შეზღუდვათა ფორმალურ ასპექტზე მსჯელობის დროს. რაც შეეხება მატერიალურ ნაწილს, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განმარტებით, ჩარევა უფლებაში მიიჩნევა აუცილებლად დემოკრატიულ საზოგადოებაში, ლეგიტიმური მიზნის მისაღწევად, თუ იგი პასუხობს მწვავე საზოგადოებრივ აუცილებლობას, ლეგიტიმური მიზნის მიღწევის პროპორციული საშუალებაა და შეზღუდვის გასამართლებლად მოყვანილი მიზეზები არის შესაფერისი და დამაკმაყოფილებელი.⁵⁹

პროპორციულობის ტესტი გულისხმობს, რომ გატარებული ღონისძიებები შესაბამისი უნდა იყოს ლეგიტიმურ მიზანთან და არ უნდა გასცდეს იმ ფარგლებს, რაც ამ მიზნის მისაღწევად არის საჭირო.

საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმი რეგულირდება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-15 მუხლის საფუძველზე, რომელიც სახელმწიფოებს გადახვევის საშუალებას აძლევს საგანგებო ვითარების პირობებში. თავად საგანგებო მდგომარეობა ევროპულმა სასამართლომ საკუთარ პრაქტიკაში განმარტა როგორც საგამონაკლისო ვითარება, რომელიც მთელ მოსახლეობას შეეხება და საზოგადოების ორგანიზებულ ცხოვრებას უქმნის საფრთხეს.⁶⁰ საფრთხე უნდა იყოს ფაქტობრივი ან მყისიერი და ჩვეულებრივი ღონისძიებები, რომლებიც ზოგადად ტარდება საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, ჯანმრთელობისა და წესრიგის უზრუნველსაყოფად, ამ შემთხვევაში, უბრალოდ, არაადეკვატური უნდა იყოს.

კომენდანტის საათის დაწესების შემდგომ, ნახევარ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში, მიმოსვლაზე დაწესებული შეზღუდვები პრაქტიკულად არ შეცვლილა. 2021 წლის 17 მაისამდე უცვლელი დროის შუალედში (21:00-იდან 05:00 სთ-ამდე) დაწესებული იყო ე.წ. „კომენდანტის საათი“. შეზღუდვების ერთნაირი სიმკაცრით მოქმედება ეჭვებს ბადებს მისი პროპორციულობის თაობაზე. ეპიდემიოლოგიური ვითარების ცვლილების პარალელურად საჭირო იყო, აგრეთვე, მიმოსვლის მიმართ დადგენილი შეზღუდვების გადასინჯვა – მტკიცებულების არსებობა უფლებაში ჩარევის კონსტიტუციურსამართლებრივი გამართლებისთვის საჭირო წინაპირობაა.⁶¹ თითქმის 6-თვიანი უწყვეტი შეზღუდვის

57 იქვე, 19.

58 საქართველოს პარლამენტის საქმიანობის 2020 წლის ანგარიში და 2021 წლის სამოქმედო გეგმა.

59 ბატისტა იტალიის წინააღმდეგ (Battista v. Italy), 2014 წლის 2 დეკემბერი, 41-ე პუნქტი.

60 *ლოულესი ირლანდიის წინააღმდეგ* (Lawless v. Ireland (No 3)), 1961 წელი, 28-ე პუნქტი.

61 ე. შამუგია, კომენდანტის საათი: მტკიცებულება მოკლებული ჩარევა და შემცირებული კეთილდღეობა, *Gnomon Wise*, თბ., 2021, 5.

პირობებში მთავრობას ღონისძიების აუცილებლობის დასასაბუთებლად უნდა წარმოედგინა სტატისტიკა, რომელიც ნათლად წარმოაჩენდა, რომ „კომენდანტის საათი“ ეფექტიანი იყო პანდემიასთან საბრძოლველად.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ნათელია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს ეს გადაწყვეტილება მიმოსვლის თავისუფლების შემზღუდავი ნორმების კონსტიტუციურობის თაობაზე, როგორც მინიმუმ, უამრავ შეკითხვას ბადებს.

დასკვნა

პანდემიის პირობებში საკანონმდებლო ხელისუფლების მხრიდან აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე უფლებამოსილების დელეგირების ფარგლები სათანადოდ არ იყო განსაზღვრული. მეტიც, პარლამენტს არ დაუდგენია უფლების შეზღუდვის შინაარსი და ფარგლები, მისი სახე და ინტენსივობა, რაც სერიოზული რისკის წინაშე აყენებს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების სათანადოდ დაცვის საკითხს. ამასთან, აღსანიშნავია ისიც, რომ სადავოდ გამხდარი კანონის დანაწესით, მთავრობას მიენიჭა არა მხოლოდ ძირითადი უფლებების შეზღუდვის საშუალება, არამედ კანონისგან განსხვავებული მოწესრიგების შემუშავების შესაძლებლობა, რაც უფლებამოსილების დელეგირების მასშტაბის დასაშვებ ზღვარს კვეთს. პარლამენტმა თავად უნდა განსაზღვროს უფლების შეზღუდვის შინაარსი, მთავრობის როლი კი ტექნიკური საკითხებით უნდა შემოიფარგლებოდეს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხების მოწესრიგების კომპეტენციის დელეგირება არ უნდა მოხდეს აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საკითხების კატეგორიას კი, როგორც სტატიაში აღინიშნა, განეკუთვნება ყველა ის საკითხი, რომლებიც გავლენას ახდენს ქვეყნის გრძელვადიანი განვითარების პერსპექტივებზე ან/და ინდივიდის ძირითად უფლებებში უხეში ჩარევას.

საზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ მთავრობის საქმიანობაზე პრაქტიკული საპარლამენტო კონტროლის არარსებობის პირობებში, ფაქტობრივად, შეუძლებელი გახდა ზედამხედველობის განხორციელება მთავრობის საქმიანობაზე. საპარლამენტო კონტროლის მექანიზმი სრულიად უფუნქციო აღმოჩნდა, მით უფრო იმ პირობებში, როდესაც 2020 წლის 31 ოქტომბრის არჩევნების შემდგომ ოპოზიცია, პრაქტიკულად, არ მონაწილეობდა საპარლამენტო საქმიანობაში, რაც ქმედითი საპარლამენტო კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობას ამცირებდა, ხოლო თავად კონტროლის მექანიზმი მხოლოდ თეორიულ ბერკეტად იქცა.

იმ მოცემულობაში, როდესაც საგანგებო მდგომარეობის რეჟიმში აღმასრულებელი ხელისუფლების მხრიდან ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების რისკები ყველაზე მაღალია, საპარლამენტო კონტროლი კი ერთმნიშვნელოვნად სუსტი, საკონსტიტუციო სასამართლომ ვერ უზრუნველყო სათანადოდ დასაბუთებული და კონსტიტუციურსამართლებრივ პრინციპებთან, ასევე, თავად საკონსტიტუ-

ციო სასამართლოს პრაქტიკასთან შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღება, რამაც შედეგად მრავალი პასუხგაუცემელი შეკითხვა დატოვა შეზღუდვების როგორც ფორმალური, ისე მატერიალური კონსტიტუციურობის თაობაზე. სასამართლომ გადაწყვეტილებაში რამდენჯერმე დაადასტურა, რომ მოსახლეობის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიშ ვირუსულ ინფექციასთან ბრძოლის მეთოდები, ისევე როგორც ამ პროცესში ადამიანის უფლებათა შემზღუდველი ღონისძიებების რაობა, თავისთავად, არის პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი თემა და საზოგადოების მომეტებული ინტერესის საგანი, თუმცა, მიუხედავად ამისა, სასამართლომ აღნიშნული გარემოება საკმარისად არ მიიჩნია, რათა არსებულ სიტუაციაში მიმოსვლის თავისუფლების შეზღუდვის კომპეტენციის აღმასრულებელი ხელისუფლებისთვის დელეგირება არაკონსტიტუციურად ჩაეთვალა.

შესაბამისი უფლებამოსილების ფარგლებისა და ფორმის მკაფიოდ განსაზღვრის გარეშე საქართველოს პარლამენტმა, ფაქტობრივად, მოიხსნა პასუხისმგებლობა ისეთ მნიშვნელოვან საკითხზე, როგორც არის ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებისა და თავისუფლების საკითხების რეგულირება და გადასცა იგი აღმასრულებელ ხელისუფლებას. საკონსტიტუციო სასამართლომ კი, საკუთარი გადაწყვეტილებით, მხარი დაუჭირა პარლამენტის მიერ საკონსტიტუციო ტრიადის განშტოებებს შორის საკუთარი როლის გამიზნულად შესუსტებას. ამგვარი პასიურობა უდავოდ აზიანებს ადამიანის უფლებების დაცვის ხარისხს სახელმწიფოში და აღმასრულებელი ხელისუფლების თვითნებობას ლეგიტიმაციას ანიჭებს. სწორედ ამიტომ ხელისუფლების შტოებს შორის ძალთა თანაფარდობის, შეკავებისა და გაწონასწორების რეალური მექანიზმის არსებობა მნიშვნელოვანია, რათა დაცული იყოს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებები გაუმართლებელი ჩარევისაგან და უზრუნველყოფილი იყოს სახელმწიფოს ეფექტიანი ფუნქციონირება, ხოლო, თავის მხრივ, საკონსტიტუციო სასამართლოს ამ პროცესის კონტროლის მნიშვნელოვანი ბერკეტი აქვს, რაც სათანადოდ უნდა გამოიყენოს, ადამიანის უფლებათა დაცვისა და კანონის უზენაესობის პრინციპის პრიმატი.

პანდემიის დროს საქართველოში დანესახული შეზღუდვების კონსტიტუციურობა

გაგა თუთარაშვილი

„დემოკრატიები დაფუძნებულია მოსაზრებაზე, რომ
ძალაუფლება საშიშია და ექსტრემალურად
მნიშვნელოვანია, არცერთ პირსა თუ
პირთა ჯგუფს არ მიეცეს იგი
დიდი ხნით“¹

შესავალი

კოვიდპანდემიის ფართომასშტაბიანი გავრცელების შედეგად სახელმწიფოთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ ინფიცირების შესაჩერებლად რადიკალური ღონისძიებები გაატარა. ჩინეთიდან დაწყებული პანდემია არა მხოლოდ ვირუსის გადაცემით გამოირჩევა, არამედ მის წინააღმდეგ მიმართული ღონისძიებების მსგავსებებითაც. კომენდანტის საათი კი ამ მხრივ ყველაზე გამორჩეულ პოლიტიკად იქცა. საქართველოში 2020 წლის მარტის ბოლოდან² შეიზღუდა გადაადგილება საღამოს 9 საათის შემდგომ, დაიხურა ბარ-რესტორნები, გასართობი დაწესებულებები და სხვ. ეს შეზღუდვები მოკლევადიან პერიოდში სახელმწიფოს მხრიდან მობილობის შემცირებისათვის გამოიყენებოდა, რასაც, საბოლოოდ, ვირუსის გავრცელებისათვის ხელი უნდა შეეშალა. ასეც მოხდა – ვირუსის პირველი ტალღა საქართველომ უმტკივნეულოდ გადაიტანა; მეორე მხრივ კი, ეკონომიკური პარამეტრებით, 2009 წლის შემდგომ პირველად დაფიქსირდა რეცესია.³

აღნიშნული შეზღუდვები ვირუსის 2020 წლის ზაფხულში ჩაცხრობის შემდგომ კვლავ შემოიღეს, ხოლო პარლამენტმა საკუთარი საკანონმდებლო უფლებამოსილება, რის შედეგადაც მსგავსი შეზღუდვები უნდა დაწესდეს, საქართველოს მთავრობას გადასცა.⁴

წინამდებარე სტატიის უმთავრესი სულისკვეთება და მიზანია, გააანალიზოს ის ნაბიჯები, რაც საქართველოს ხელისუფლებამ პანდემიასთან ბრძოლისათვის გადადგა, კონსტიტუციურსამართლებრივი ანალიზის შედეგად კი დაადგინოს, თუ რამდენად თანაზომიერი და კონსტიტუციასთან შესაბამისი იყო ჩაკეტვის ქართული პოლიტიკა, რადგანაც კორონავირუსის გავრცელებამ მსოფლიოს არაერთ ქვეყანაში კიდევ უფრო გაამძაფრა მზარდი ავტორიტარიზმის შიში.

1 ინგლისელი მწერალი და ფილოსოფოსი ოლდოს ჰაქსლი. „All democracies are based on the proposition that power is very dangerous and that it is extremely important not to let any one man or any one small group have too much power for too long a time.“ იხ. ბმული: <https://blankonblank.org/interviews/aldous-huxley>. (10.06.2021).

2 საქართველოს მთავრობის დადგენილება საქართველოში ახალი კორონავირუსის გავრცელების აღკვეთის მიზნით გასატარებელი ღონისძიებების დამტკიცების შესახებ. იხ. ბმული: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4830610?publication=0>. (10.06.2021).

3 2020 წელს საქართველოს ეკონომიკა 6,2%-ით შემცირდა. იხ. ბმული: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/23/mtliani-shida-produkti-mshp>. (10.06.2021).

4 საქართველოს მთავრობის N181 დადგენილება. იხ. ბმული: (matsne.gov.ge) (10.06.2021).

სახელმწიფოთა მხრიდან ვირუსის გავრცელების შეჩერებისათვის დაწესებული აკრძალვები ზრდის ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა არათანაზომიერი შეზღუდვის რისკებს, მით უფრო, რომ ბოლო ათწლეულის განმავლობაში მსოფლიოს არაერთ წერტილში ავტორიტარული მმართველობისადმი სიმპათიები სულ უფრო და უფრო იზრდება.

1. საქართველოს პარლამენტისა და მთავრობის მიერ მიღებული პირველადი ღონისძიებები

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში კორონავირუსის გავრცელების შემდგომ საქართველოში ვირუსის პირველი შემთხვევა 2020 წლის 27 თებერვალს დაფიქსირდა.⁵ 2020 წლის 21 მარტს საქართველოს პრემიერდენტმა სალომე ზურაბიშვილმა, პრემიერმინისტრ გიორგი გახარიას მიმართვის შემდგომ,⁶ კომენდანტის საათის დაწესების მიზნით დეკრეტი გამოსცა,⁷ რასაც იმავე დღეს 115 დეპუტატის მიერ საკანონმდებლო ლეგიტიმაცია მოჰყვა. გადაადგილება ცენტრალური ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად მთელ ტერიტორიაზე 21:00-იდან 06:00 საათამდე შეიზღუდა.⁸ ამ შეზღუდვების უმთავრესი მიზანი მოქალაქეთა გადაადგილების შეზღუდვა და, შესაბამისად, ვირუსის გავრცელების პრევენცია გახლდათ. კომენდანტის საათის შემოღებასთან, საბოლოო ჯამში, საქართველოს ხელისუფლების გადაწყვეტილებით მანამდე განხორციელებულ ღონისძიებებთან ერთად, მთელი რიგი შეზღუდვებისა დაწესდა: მკაცრი კარანტინი, შეიზღუდა საზოგადოებრივი ტრანსპორტის მოძრაობა, დიდ ქალაქებში აიკრძალა შესვლა-გასვლა და დაწესდა ეკონომიკური საქმიანობის შეზღუდვები.

ზემოთ აღნიშნული ზომების შედეგად საქართველოს მოქალაქეებს შეეზღუდათ საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებული ადამიანის უფლებებითა და თავისუფლებებით სრულყოფილი სარგებლობა. მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებით მოქალაქეთა აბსოლუტურ უმრავლესობას შეეზღუდა კონსტიტუციით გარანტირებული ეკონომიკური თავისუფლების,⁹ თავისუფალი გადაადგილების,¹⁰ პირადი და ოჯახური ცხოვრების ხელშეუხებლობის,¹¹ რწმენისა და აღმსარებლობის,¹² შეკრების,¹³ შრომის¹⁴ და სხვა უფლებები და თავისუფლებები.

შეზღუდვების მთელი პაკეტის მიმართ პირველ ეტაპზე პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოების დიდ ნაწილს დადებითი შეხედულება ჰქონდა, რადგანაც

5 2020 წლის 27 თებერვალს საქართველოში კორონავირუსით ინფიცირების პირველი შემთხვევა დაფიქსირდა. იხ. ბმული: <https://www.moh.gov.ge/en/search/page/87/>. (12.06.2021).

6 საქართველოს პრემიერმინისტრის მიმართვა პრემიერდენტისადმი. იხ. ბმული: <https://civil.ge/ka/archives/343475>. (12.06.2021).

7 2020 წლის 23 მარტს საქართველოს პარლამენტმა საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებას მხარი დაუჭირა. იხ. ბმული: <https://civil.ge/ka/archives/343594>. (12.06.2021).

8 კორონავირუსის გავრცელების შეჩერებისაკენ მიმართული ღონისძიებები. იხ. ბმული: <https://smr.gov.ge/ge/news/read/1835/>. (12.06.2021).

9 საქართველოს კონსტიტუცია, მე-6 მუხლი.

10 იქვე, მე-14 მუხლი.

11 იქვე, მე-15 მუხლი.

12 იქვე, მე-16 მუხლი.

13 იქვე, 21-ე მუხლი.

14 იქვე, 26-ე მუხლი.

ამგვარი კრიზისული მდგომარეობის აღქმა საკმაოდ დიდ შიშს იწვევდა, მით უფრო, რომ საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის ეფექტურობა კითხვის ნიშნის ქვეშ იდგა. სწორედ ამ მიზეზთა გამო, მთავრობის მიერ დაწესებული შეზღუდვების მიმართ არცთუ ისე მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობები გამოვლენილა. მიუხედავად ამისა, კონსტიტუციონალისტთა და პოლიტოლოგთა ნაწილი თავიდანვე მიუთითებდა, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ მიღებული მკაცრი შეზღუდვები ზოგ შემთხვევაში ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს კონსტიტუციას და დემოკრატიულ წესრიგს. როგორც მოგეხსენებათ, საქართველო ჰიბრიდული სახელმწიფოა,¹⁵ რაც სამოქალაქო ინსტიტუტებისა და ხელისუფლების შემაკავებელი ბერკეტების სისუსტეზე მიუთითებს. სწორედ ამგვარი ფაქტობრივი გარემოებები განაპირობებდა ადამიანთა სკეპტიციზმს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ პანდემიის მართვისათვის გამოყენებული პოლიტიკის კონსტიტუციურობის მიმართ.

2. ხელისუფლების მიერ გატარებული ღონისძიებების პროცესუალური შეფასება

პირველ რიგში, მნიშვნელოვანია განისაზღვროს, თუ როგორ აწესრიგებს საქართველოს კონსტიტუცია პანდემიასთან დაკავშირებულ ფორსმაჟორულ სიტუაციებს, რათა სიღრმისეულად გაანალიზდეს ის ძირითადი შეზღუდვები, რაც ხელისუფლებამ კორონავირუსთან ბრძოლისათვის გამოიყენა.

საქართველოს კონსტიტუცია საგანგებო მდგომარეობის დაწესების შესაძლებლობას რამდენიმე შემთხვევაში ითვალისწინებს. კერძოდ, საგანგებო მდგომარეობა შეიძლება დაწესდეს: „მასობრივი არეულობის, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფის, სამხედრო გადატრიალების, შეიარაღებული ამბოხების, ტერორისტული აქტის, ბუნებრივი ან ტექნოგენური კატასტროფის ან ეპიდემიის დროს ან სხვა შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები მოკლებულნი არიან კონსტიტუციურ უფლებამოსილებათა ნორმალური განხორციელების შესაძლებლობას.¹⁶ შესაბამისად, კონსტიტუცია სრული სიცხადით ეპიდემიის გავრცელების დროს სახელისუფლებო ორგანოებს საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების უფლებამოსილებას ანიჭებს. თავის მხრივ, საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება დაკავშირებულია სახელისუფლებო სამივე შტოსთან. პროცედურა კი ასეთია: საქართველოს პრემიერმინისტრი წარდგინებით მიმართავს პრეზიდენტს, რომელიც გამოსცემს დეკრეტს საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შესახებ, რომელსაც საკანონმდებლო ორგანო საბოლოო ლეგიტიმაციას ანიჭებს.¹⁷ კონსტიტუციის ამგვარი ჩანაწერი მიუთითებს, რომ საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება კრიტიკული მდგომარეობის დროს შესაძლებელია დაიშვას ხელისუფლების სამივე შტოს თანხმობით. პრემიერმინისტრის, პრეზიდენტისა და პარლამენტის ერთობლივი გადაწყვეტილების საჭიროების საფუძველი სწორედ თვითნებობისა და კონსტიტუციის უგულებელყოფის გამორი-

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იქვე, 71-ე მუხლი, მე-2 პუნქტი.

¹⁷ იქვე.

ცხვია. ამრიგად, კონსტიტუციის ჩანაწერი საგანგებო მდგომარეობის გამოყენებას უკიდურეს საჭიროებას უკავშირებს, ისიც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ, საბოლოო ჯამში, ელექტორალური დემოკრატიის შედეგად არჩეული საკანონმდებლო ორგანო მხარს დაუჭერს პრეზიდენტისა და პრემიერმინისტრის ერთობლივ გადაწყვეტილებას. ამ პროცედურის სამართლებრივი რისკების შეფასებისათვის მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ კონსტიტუცია საპარლამენტო რესპუბლიკის მხარდამჭერია, რომლისთვისაც მიუღებელია ერთპიროვნული გადაწყვეტილების პრემიერმინისტრისა და პრეზიდენტის მიერ მიღება და სწორედ ამიტომ საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების საბოლოო თანხმობაზე უფლებას ყველაზე უფრო მხარდაჭერილ და ნაკლებრიკიან კოლეგიალურ ორგანოს, პარლამენტს ანიჭებს, მით უფრო, რომ პრემიერმინისტრი აღნიშნულ თანამდებობაზე, მართალია, არჩევნებში გამარჯვებული პოლიტიკური ძალიდანაა, მაგრამ პირდაპირი ელექტორალური მხარდაჭერა მას არ გააჩნია. შესაბამისად, მიღებული გადაწყვეტილების რისკებსა და შედეგებზე პასუხისმგებლობა მეტწილად სწორედ საკანონმდებლო ორგანოს ენიჭება.

3. დემოკრატიზაციის ასპექტები

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, საქართველო დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან დღემდე ტრანზიციულ ჰიბრიდულ სახელმწიფოდ რჩება. გილერმო ო'დონელის,¹⁸ ფილიპ შმიტერის,¹⁹ ლარი დაიმონდისა²⁰ და თომას კაროზერის²¹ მითითებით, ჰიბრიდული რეჟიმები ამგვარ მოცემულობას აკმაყოფილებენ:

- ა) შეიცავენ ელექტორალური დემოკრატიის ნიშნებს;
- ბ) სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ გამოირჩევიან დაბალი ნდობით;
- გ) პოლიტიკური მონაწილეობა დაბალია;
- დ) ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა პოლიტიკურ ნებაზეა დამოკიდებული;
- ე) მოქალაქეთა ინტერესი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში დაბალია.

ვინაიდან საქართველო ჰიბრიდული სახელმწიფოა, იგი აკმაყოფილებს ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ „მოთხოვნას“ და, შესაბამისად, დემოკრატიული პროცესები სახელმწიფო ინსტიტუტების მხრიდან მეტწილად არ გვხვდება. შესაბამისად, საგანგებო მდგომარეობისა და სხვა ამგვარი მაღალი რისკის შემცველი გადაწყვეტილებების მიღებისას ჰიბრიდული რეჟიმი პრაქტიკულად შემაკავებელი მექანიზმების გარეშე მოქმედებს, სადაც არ არსებობს და ან სუსტია პოლიტიკური ოპოზიციის გავლენა, ხოლო სასამართლო ხელისუფლება აღმასრულებლის ნებაზეა დამოკიდებული.

18 Guillermo O'Donnell, *Democracy Theory and Comparative Politics*, Kellogg Institute for International Studies, 1999.

19 Philippe Schmitter, and Terry Lynn Karl, "What Democracy Is ... and Is Not", in Larry Diamond and Marc F. Plattner, ed, *The Global Resurgence of Democracy* (London: The Johns Hopkins University Press, 1993), 75-88.

20 Larry Jay Diamond, *Thinking About Hybrid Regimes*, *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2, April 2002, 21-35.

21 Thomas Carothers, *The End of the Transition Paradigm*, *Journal of Democracy* 13:1. The Johns Hopkins University Press and the National Endowment for Democracy, 2002, 5-21.

ჰიბრიდული რეჟიმისათვის სასამართლო ხელისუფლების დამორჩილება, თუ ის ოდესმე თავისუფალი ყოფილა, სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა, რადგან სწორედ სასამართლოთა დარბაზებშია შესაძლებელი თავნება ავტორიტარების შეკავება და ხელისუფალთა თვითნებობის მოთოკვა. თუ სასამართლო ხელისუფლება იმ საქმეებში, სადაც პოლიტიკურ მმართველთა ინტერესები იკვეთება, ვერ იღებს ობიექტურ გადაწყვეტილებას, მაშინ იმგვარი პროცესების მიმდინარეობისას, როგორც საგანგებო მდგომარეობის დროს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვაა, იგი საერთოდაც ვერ დადგება კონსტიტუციის დამცველთა რიგებში.

4. პანდემიასთან ბრძოლისათვის გამოყენებული ზომების კონსტიტუციურობის საკითხები

საქართველოს პრემიერმინისტრის მიმართვისა და პრეზიდენტის მიერ დეკრეტის გამოცემის შემდგომ, 2020 წლის 21 მარტს, პარლამენტმა საგანგებო მდგომარეობა გამოაცხადა. საქართველოს კონსტიტუციის 71-ე მუხლის მოთხოვნების შესაბამისად, აღნიშნული პროცედურა კანონმდებლობის დაცვით განხორციელდა. მიუხედავად ამისა, არაერთი კითხვა გაჩნდა შემზღუდვათა თანაზომიერებასთან დაკავშირებით. საერთაშორისო პრაქტიკისა და კანონმდებლობის გათვალისწინებით, საგანგებო მდგომარეობა კრიზისული სიტუაციების მართვისათვის გამოიყენება. ამგვარ სიტუაციებს მიეკუთვნება: ომი, ბუნებრივი კატასტროფები, ტერორისტული საფრთხე, დემოკრატიული წესრიგის წინააღმდეგ მიმართული პროცესები და პანდემია.²² ევროპის ადამიანის უფლებათა კონვენცია²³ და მისი მე-15 მუხლი²⁴ ე.წ. დეროგაციას განმარტავს. მე-15 მუხლის მიხედვით, სახელმწიფოებს ომისა და სხვა საგანგებო სიტუაციების დროს, რომლებიც საფრთხეს უქმნიან ადამიანთა სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას,²⁵ უფლება აქვთ, მიიღონ დეროგაციის შესახებ გადაწყვეტილება, რაც გულისხმობს კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების გარკვეულწილად შემზღუდვას, რომელიც გათვალისწინებული უნდა იყოს კანონით. მიუხედავად დეროგაციისა, სახელმწიფოები ვალდებული არიან, უზრუნველყონ სხვა ნაკისრი ვალდებულებების დაცვა და შეინარჩუნონ კანონის უზენაესობა, რათა ამგვარი ფორსმაჟორული მოცემულობიდან გამომდინარე, თვითონვე არ აღმოჩნდნენ ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებებისათვის საფრთხის შემცველნი, რაც ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს არაერთ პრეცედენტულ გადაწყვეტილებაშიც აღინიშნა.²⁶

22 The European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Report on the Democratic Control of the Armed Forces*, 23 April 2008, CDL-AD(2008)004, para. 244. See: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD\(2008\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf-file=CDL-AD(2008)004-e). (13.06.2021).

23 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14. Council of Europe. 4 November, 1950. See: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf. (13.06.2021).

24 იქვე, მე-15 მუხლი.

25 *ლოულესი ირლანდიის წინააღმდეგ (Lawless v. Ireland)*, 1961 წლის 1 ივლისი, 28-ე პარაგრაფი. იხ. ბმული: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57518>. (13.06.2021).

26 საქართველოს კონსტიტუცია, 36-ე მუხლი.

საქართველოს შემთხვევაში კანონთან გათანაბრებული წესით, პრეზიდენტმა დეკრეტის გამოცემისას სწორედ ფორმალური კანონიერება დაიცვა, რადგანაც დეკრეტი თავისი არსით საგანგებო მდგომარეობის შემოღებისას ნორმატიული აქტია, რომლის მიმართაც ზუსტად ისევე მოქმედებს კონსტიტუციურობის დაცვის მოთხოვნა, როგორც სხვა ნებისმიერი კანონის მიმართ, რომელიც საკანონმდებლო ორგანოს მიერაა მიღებული.

საქართველოს პრეზიდენტის მიერ მიღებულ დეკრეტში საგანგებო მდგომარეობისა და პანდემიის მიმდინარეობისას საჭირო რეგულაციებზე არაფერი წერია,²⁷ მაგრამ ამავე აქტით კონსტიტუციით გარანტირებული უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის გადაცემა საკითხის კონსტიტუციასთან შესაბამისობის აშკარა ეჭვს ბადებს. კონსტიტუციით გარანტირებული ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის საფუძველი საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მიღებული ნორმატიული აქტია. ამგვარი სახით შესაძლებელია იყოს საგანგებო მდგომარეობის დროს მოქმედი კანონმდებლობა. მაგალითისათვის, თუ პრემიერმინისტრის მიერ მოთხოვნის წარდგინების შემდგომ პრეზიდენტი გამოსცემს დეკრეტს და მიმართავს პარლამენტს, სწორედ ეს უკანასკნელია უფლებათა და თავისუფლებათა შეზღუდვის კანონზომიერებისა და კონსტიტუციურობის უპირველესი გარანტია. საქართველოს კონსტიტუციის მიხედვით,²⁸ საქართველოს პარლამენტი არის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, რომელიც ახორციელებს საკანონმდებლო ხელისუფლებას და აკონტროლებს მთავრობის საქმიანობას. შესაბამისად, პარლამენტი ის ინსტიტუტი, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას კონსტიტუციური უფლებების შეზღუდვისა და დეროგაციის შესახებ, ხოლო ამ გადაწყვეტილების აღსრულებისას თვალს ადევნებს მთავრობას, რომლის მოვალეობა სწორედ განხორციელებაა და არა საკანონმდებლო საქმიანობა. ხელისუფლების ამგვარი დანაწილება საქართველოს კონსტიტუციის უპირველესი სულისკვეთებაა, რადგანაც ძალაუფლების სხვაგვარი დაყოფა ვერ უზრუნველყოფს ლიბერალური დემოკრატიისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ინსტიტუციურ შეკავებასა და გაწონასწორებას. შესაბამისად, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს პრეზიდენტის მიერ დეკრეტით კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის დაწესების უფლებამოსილების აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის გადაცემა არსებითად ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციასა და სამართლებრივ წესრიგს.

5. შეზღუდვის კონსტიტუციურობის შემოწმება ტექსტის საფუძველზე

სახელმწიფოთა მხრიდან დეროგაციის უფლების გამოყენებისას საერთაშორისო სტანდარტები განისაზღვრა. ამ რეკომენდაციებისა და ნორმების მიხედვით, სახელმწიფოთა მხრიდან გადადგმულ ნაბიჯები გარკვეულ ფორმალურ და მატერიალურ სტანდარტებს უნდა აკმაყოფილებდეს.

27 საქართველოს პრეზიდენტის დეკრეტი N1, იხ. ბმული: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4830372>. (13.06.2021).

28 საქართველოს კონსტიტუცია, 36-ე მუხლი.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის მიერ კორონავირუსის პანდემიისას გამოცემული რეკომენდაცია სახელმწიფოებს საგანგებო მდგომარეობის გამოცენებისას გარკვეულ მითითებებს აძლევს.²⁹ კოვიდპანდემიამ სახელმწიფოებს უკიდურესი ნაბიჯების გადადგმისაკენ უბიძგა, რათა მოქალაქეთა სიცოცხლე და ჯანმრთელობა დაეცვა, მაგრამ, მიუხედავად უკიდურესი საჭიროებისა, სახელმწიფოები არ თავისუფლდებიან ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვისაგან. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მითითებით, საგანგებო მდგომარეობისას სახელმწიფოებმა აღმასრულებელი ძალაუფლება საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ ფარგლებში უნდა გამოიყენონ,³⁰ რომლის მიხედვითაც, მშვიდობიანი ყოველდღიურობისაგან განსხვავებით, პანდემიის დროს შესაძლებელია, სახელმწიფოებს დამატებითი უფლებამოსილებების განხორციელება სჭირდებოდეთ, რათა საზოგადოებრივი ჯანმრთელობა, როგორც სამართლებრივი სიკეთე, დაიცვან. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მოთხოვნების შესაბამისად, სახელმწიფოებმა, მიუხედავად იმისა, ფორმალურად გამოაცხადებენ თუ არა საგანგებო მდგომარეობას, ყველა სხვა შემთხვევაშიც უნდა დაიცვან ფორმალური კანონიერების, აუცილებლობისა და პროპორციულობის ტესტი.³¹ იმავედროულად, დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ არ ითვალისწინებს გადახვევას სახელმწიფოს მიერ ნაკისრი ვალდებულებებიდან, რაც გულისხმობს საკვების, საცხოვრებლის, სოციალური დაცვისა და განათლების უფლებას.³²

დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ საგანგებო მდგომარეობისას გამოცენებული შეზღუდვები შესაძლოა, ითვალისწინებდეს გადაადგილების, გამოხატვის, შეკრებისა და მანიფესტაციის უფლებებისა და თავისუფლებების გარკვეული დროით შეზღუდვას. მიუხედავად აღნიშნული უფლებამოსილებისა, სახელმწიფოთა მიერ მიღებული კანონები, დეკრეტები თუ სხვა, უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ კრიტერიუმებს:

ა) კანონიერებას - შეზღუდვები კანონით უნდა იყოს გათვალისწინებული;

კანონიერების თვალსაზრისით, საქართველოს ხელისუფლების მიერ დაწესებული შეზღუდვები და საგანგებო მდგომარეობა ვერ აკმაყოფილებს შიდა კანონმდებლობით გათვალისწინებულ სტანდარტებს, ვინაიდან საქართველოს კონსტიტუციური წესრიგით დათქმულ ხელისუფლებათა დანაწილების პრინციპს, არსებითად, ეწინააღმდეგება პრეზიდენტისა და პარლამენტის მიერ კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის უფლებამოსილების აღმასრულებ-

29 United Nations HUMAN RIGHTS Office of The High Commissioner – *Covid-19 Response, Topics in Focus, Emergency Measures and Covid-19*, 27 April 2020. See: www.ohchr.org (13.06.2021).

30 International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). See: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>. (13.06.2021).

31 "Even without formally declaring states of emergency, States can adopt exceptional measures to protect public health that may restrict certain human rights. These restrictions must meet the requirements of legality, necessity and proportionality, and be non-discriminatory". – UN Human Rights Office of The High Commissioner. See: https://www.ohchr.org/Documents/Events/EmergencyMeasures_COVID19.pdf. (13.06.2021).

32 იქვე.

ბელი ხელისუფლებისათვის დელეგირება. აღნიშნული კონსტიტუციური უფლებამოსილება საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოს აქვს და არ არსებობს უფლებათა და თავისუფლებათა შემზღვეველი კონსტიტუციური ნორმა, რომელიც წინამდებარე უფლებამოსილების აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის დელეგირებას ითვალისწინებს.

ბ) აუცილებლობას – შეზღუდვების დაწესება უნდა პასუხობდეს კონკრეტულ დროს საზოგადოებრივ საჭიროებას, რაც საერთაშორისო პაქტით სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ დოკუმენტშია მოცემული, მათ შორის ერთ-ერთია საზოგადოებრივი ჯანდაცვა; აუცილებლობის თვალსაზრისით, ხელისუფლების მიერ დაწესებული შეზღუდვები ნაწილობრივ აკმაყოფილებს მოცემულ სტანდარტებს, მაგრამ საგულისხმოა, რომ საქართველოში პირველი შემთხვევის დადასტურების შემდგომ, როდესაც რამდენიმე ათეულ ინფიცირებულს არ სცდებოდა ყოველდღიური დადასტურების ფაქტები, ხელისუფლებამ მოქალაქეებს შეუზღუდა ყველა დიდ ქალაქში შესვლა-გასვლა და აკრძალა ეკონომიკური საქმიანობა, ხოლო მაშინ, როდესაც შემთხვევათა რაოდენობა რამდენიმე ასეულს გასცდა, ხელისუფლებას არ განუხორციელებია მსგავსი შეზღუდვები. შესაბამისად, უნდა ითქვას, რომ, თუ წინამდებარე შეზღუდვების აუცილებლობა რამდენიმე ათეული შემთხვევის დროს არსებობდა, მაშინ, როდესაც ეპიდემიოლოგიური მდგომარეობა უფრო დამძიმდა, რატომ არ გამოიყენა ხელისუფლებამ უფრო მკაცრი მიდგომა? ამრიგად, ამგვარი ფაქტობრივი გარემოებები აჩენს ეჭვს, რომ ხელისუფლების მიერ გამოყენებული შეზღუდვები აუცილებლობის თვალსაზრისით არა საზოგადოებრივი ჯანდაცვის განმტკიცებისათვის, არამედ სხვა პოლიტიკური მიზანშეწონილობით იყო განპირობებული.

გ) პროპორციულობას – ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა შეზღუდვა იმაზე მეტად არ უნდა ზღუდავდეს პირებს, ვიდრე საზოგადოებრივი საჭიროებისთვისაა აუცილებელი;

პროპორციულობის დაცვისათვის მნიშვნელოვანია, რომ ის სიკეთე, რასაც გამოყენებული შეზღუდვები ემსახურება, მუდმივად აღემატებოდეს შეზღუდულ უფლებებსა და თავისუფლებებს. მაგალითისათვის, თუ არსებობს ხელშესახები, რეალური რისკი იმისა, რომ ადამიანთა სიცოცხლეს საფრთხე დაემუქროს, გადაადგილების თავისუფლების შეზღუდვა პროპორციული და გამართლებულია. ფაქტობრივი გარემოების მიხედვით კი, ზოგ შემთხვევაში ხელისუფლებამ გადააჭარბა იმ ზღვარს, რაც დასაცავ სიკეთესა და ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს შორის არსებობს. 2020 წლის 21 მარტს დაწესებული კომენდანტის საათისა და კოვიდრეგულაციების მიღების შემდგომ, მხოლოდ 2 თვეში, 2020 წლის 22 მაისის ჩათვლით სამართალდამცავმა ორგანოებმა 26 მილიონი ლარის ჯარიმა გამოწერეს. ჯამში, 2020 წლის 21 მარტის შემდგომ 60 მილიონ ლარზე მეტი ჯარიმა გამოწერილი, რისი კონსტიტუციურობის საკითხიც საკონსტიტუციო სასამართლოში გასაჩივრდა.³³

33 თავისუფლების ინსტიტუტი პარლამენტს: გამოაცხადეთ ამნისტია Covid-რეგულაციების დარღვევებზე. იხ. ბმული: <https://tabula.ge/ge/news/668904-tavisuplebis-instituti-parlaments-gamoatskhadet>. (15.06.2021).

დ) არადისკრიმინაციულს – დაწესებული შეზღუდვები არ უნდა ემსახურებოდეს ადამიანთა რაიმე ნიშნით განსხვავებასა და დიფერენცირებულ მოპყრობას. ეს დათქმა კრძალავს უმრავლესობისა და უმცირესობის რაიმე ნიშნით დაყოფას და სხვადასხვაგვარ მოპყრობას.

ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის საფუძველი საზოგადოებრივი ჯანდაცვა ნამდვილად გახლდათ, მაგრამ გაუგებარია, რატომ დაარღვია სახელმწიფომ დისკრიმინაციის აკრძალვის სტანდარტი, როდესაც სხვადასხვა რელიგიურ გაერთიანებას განსხვავებულად მოეპყრო სარიტუალო დღესასწაულებზე. მაგალითისათვის, საქართველოს მართლმადიდებლურ ეკლესიას არ შეეზღუდა წირვა-ლოცვის ჩატარება აღდგომისა თუ შობის დღესასწაულებზე, მიუხედავად ამისა, სხვა რელიგიური კონფესიები ვერ სარგებლობდნენ აღნიშნული უფლებამოსილებით.³⁴ გასაგებია, რომ მართლმადიდებლურ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმება ამ რელიგიური კონფესიის განსაკუთრებულ როლს აღნიშნავს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, საზოგადოებრივი ჯანდაცვის მიზნებიდან გამომდინარე, გაცილებით მრავალრიცხოვანი მრევლის მქონე რელიგიური გაერთიანების უპირატეს მდგომარეობაში ჩაყენება ვერ გამართლდება კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველით. საგულისხმოა, რომ რელიგიური უმცირესობები არ წარმოადგენდნენ მრავალრიცხოვან მრევლს და მათი მხრიდან მცირერიცხოვანი წირვა-ლოცვებისა თუ სხვა სახის რელიგიური რიტუალების ჩატარება არსებითად ვერ შეუქმნიდა საზოგადოებას იმაზე მეტ საფრთხეს, ვიდრე საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის მიერ შეკრებილი უამრავი ადამიანი. ცხადია, ცალკე საკითხია, თუ რა საფუძველები არსებობს, ზოგადად, რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნის შეზღუდვისათვის, მაგრამ ნათელია, რომ არსებითად თანასწორი გაერთიანებებისათვის დიფერენცირებული მოპყრობა არღვევს დისკრიმინაციის აკრძალვის საერთაშორისო სტანდარტს.

დასკვნა

საქართველოში საგანგებო მდგომარეობა 2020 წლის 21 მარტს გამოცხადდა. პრეზიდენტის დეკრეტით, პარლამენტმა კონსტიტუციური უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვისა და დეროგაციის უფლებამოსილება აღმასრულებელ ხელისუფლებას, მთავრობას და მის მეთაურს – პრემიერმინისტრს გადასცა. აღნიშნული დელეგირება ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებულ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპსა და სახელმწიფო მოწყობის საფუძველებს, რომლებიც ამგვარი უფლებამოსილების განხორციელების პასუხისმგებლობას საკანონმდებლო ორგანოს ანიჭებს. იმავდროულად, საერთაშორისო პრაქტიკიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს მიერ გამოყენებული შეზღუდვები ვერ აკმაყოფილებს ფორმალური კანონიერების, ზოგ შემთხვევაში აუცილებლობის, პროპორციულობისა და დისკრიმინაციის

34 ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი, 2020: რელიგიის თავისუფლება, ქსენოფობია, მიგრანტთა უფლებები. იხ. ბმული: <https://tdi.ge/ge/news/887-2020-religiis-tavisupleba-ksenopobia-migrantta-uplebebi>. (15.06.2021).

დაუშვებლობის სტანდარტებს, რაც კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს სახელმწიფოს უმთავრეს მოტივაციას, დაეცვა საზოგადოებრივი ჯანდაცვა, ადამიანთა სიცოცხლე და ჯანმრთელობა, მაგრამ, იმავდროულად, იმდენად არ შეეზღუდა კონსტიტუციით გარანტირებული ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები, რამდენადაც პანდემიასთან ბრძოლისათვის იქნებოდა საჭირო. ხელისუფლების მიერ განხორციელებულმა ქმედებებმა კიდევ ერთხელ გამოაჩინა, რომ სახელმწიფო ინსტიტუტები სუსტია და დომინანტური პოლიტიკური ძალის პრობლემა კიდევ უფრო ღრმავდება. ამრიგად, კოვიდპანდემიასთან ბრძოლის ქართული მეთოდები ძალიან შორსაა საქართველოს კონსტიტუციისა და საერთაშორისო მოთხოვნებისაგან, ის უფრო მეტად დაემსგავსა იმ ავტორიტარულ სახელმწიფოებს, რომელთა მმართველთა ხელში განუზომლად დიდი ძალაუფლება გამუდმებით ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების უგულვებელყოფისკენაა მიდრეკილი.

კონსტიტუციური კონტროლი და ცალკეული საპროცესო უფლებრივი სტანდარტების ჩამოყალიბება

გიორგი ჯანჯალაშვილი, ივიკო ხავთასი
„The life of the law has not been logic:
it has been experience.“¹

1. შესავალი

სისხლის სამართლის პროცესი იურისპრუდენციის დარგია, რომლის რეგულირების მიმართ ვლინდება სახელმწიფოს მომეტებული ინტერესი, რამდენადაც პროცესის ნორმები უშუალოდ არის დაკავშირებული სისხლის სამართლის პოლიტიკის² ეფექტიან აღსრულებასთან.³ სადაც სახელმწიფოს მომეტებული ინტერესია, იქვე თანაარსებობს ლევიათანური ძალაუფლების აჩრდილი და, შესაბამისად, ჩნდება ამავე ინტერესის დაბალანსების აუცილებლობა.⁴ მსგავსი კონტროლის განმახორციელებელი ერთ-ერთი ორგანო საკონსტიტუციო სასამართლოა,⁵ რომლის საბედისწერო ვალდებულებაა, იპოვოს ინდივიდუალურ თავისუფლებასა და მომეტებულ საჯარო ინტერესს შორის არსებული ოპტიმალური შუალედი. შემეცნების პროცესისთვის კი სახელმძღვანელო მითითებები კონსტიტუციის ტექსტშია, რომლის არსი თავისთავად აბსტრაქტულია და შეიძლება განიმარტოს როგორც ფართო მესიანისტური აქტივიზმით, ისე ვიწრო ფორმალიზმით.⁶ პირდაპირ არჩეულ დეპუტატებსა და საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს შორის არსებული სახალხო ლეგიტიმაციის კონცეპტუალური განსხვავება⁷ აღვივებს ცნობისმოყვარეობას საკონსტიტუციო კონტროლის არსზე, ფარგლებსა და ინტენსივობაზე, მათ შორის, სისხლის სამართლის პროცესთან დაკავშირებით.⁸ საკონსტიტუციო სასამართლო სისხლის სამართლის პროცესის პულსაციას მეტისმეტად დიდი გულისყურით უნდა აკვირდებოდეს ორი მიზეზის გამო: პირველი, კონსტიტუცია, განსხვავებით სხვა უფლებებისგან, უშუალოდ ითვალისწინებს მთელ რიგს პროცესუალური გარანტიებისას, შესაბამისად, სახელმძღვანელო ტექსტი

1 O.W. Holmes, JR., The Common Law, 1881, 1.

2 სს პოლიტიკაში მეტწილად იგულისხმება მატერიალური სამართალი და ის საზოგადო ინტერესები, რომელთა დაცვაც მატერიალური სამართალი უნდა ემსახურებოდეს.

3 W. Heinz, Das deutsche Strafverfahren Rechtliche Grundlagen, rechtstatsächliche Befunde, historische Entwicklung und aktuelle Tendenzen, 2004, 1.

4 M. Vile, Constitutionalism and the Separation of Powers, 2nd edition, 1998, 2.

5 სტატის მიზნებისთვის საკონსტიტუციო სასამართლო, ასევე, მოიხსენიება როგორც „სასამართლო“.

6 ინტერპრეტაციის მასშტაბის სხვადასხვაობა, ასევე, განპირობებულია იმით, რომ კონსტიტუციის ტექსტში დაფიქსირებულ სხვადასხვა პროცესუალურ გარანტიას აქვს როგორც ნეგატიური (სახელმწიფოს ავალდებულებს, თავი შეიკავოს), ისე პოზიტიური (პირიქით, სახელმწიფოსგან ითხოვს აქტიურ მოქმედებას) ელფერი; უფლების არსის პრაქტიკული შემეცნება კი დამოკიდებული ხდება იმაზე, თუ რამდენად ფართოდ ხედავს მოსამართლეთა კონკრეტული კოლეგია თავის უფლებამოსილებას, ფუნქციასა და მიზანს. იხ. D. A. Sklansky, Quasi-Affirmative Rights in Constitutional Criminal Procedure, 88 Va. L. Rev. 1229, 2002, 1244.

7 ნორმის კონსტიტუციურობის სასამართლოს მიერ კონტროლი ერთ-ერთი პირველი ცნობილია გერმანელმა მოაზროვნემ, კარლ შმიტმა გააკრიტიკა იმ არგუმენტით, რომ სასამართლო ასე შეზღუდავდა პარლამენტის სუვერენიტეტს და გახდებოდა კვაზიკანონმდომი. იხ. C. Schmitt, Der Hüter der Verfassung, 1931.

8 Carl J. Franklin, Constitutional Law for the Criminal Justice Professional, 1999, 79.

კონსტიტუციური კონტროლის სტანდარტების ჩამოყალიბება

მეტ-ნაკლებად კონკრეტულია, რაც საკონსტიტუციო კონტროლს კი არ ამარტივებს, არამედ კონტროლის განმახორციელებელი ორგანოს მეტ პასუხისმგებლობაზე მიუთითებს, პროცესუალური ნორმები გაისიგრძეგანოს არა როგორც ცალკე მდგომი ნორმატიული წესები, არამედ როგორც კონსტიტუციური წესრიგის განუყოფელი ელემენტები.⁹ მეორე მიზეზის თანახმად კი, სისხლის სამართლის პროცესის სუბიექტები, ინდივიდუალურ და საზოგადო ინტერესებს შორის არსებული მწვავე დაპირისპირების გამო, ძირითადი უფლებების დარღვევის ყველაზე მკაფიო რისკის წინაშე დგანან. თავისი არსით ერთადერთ ლეგიტიმური ორგანოს, რომელიც უმრავლესობის ტურბულენტურ სურვილებზე მაღლა უნდა იდგეს, მართებს განსაკუთრებით მოწყვლადი ჯგუფების ძირითად უფლებებზე „ცივი გონებით“ დარაჯობა.

ახალი საპროცესო ინსტიტუტების მიღებამ ფუნდამენტურად გარდაქმნა სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების პროცესუალური ასპექტები. ნორმაშემოქმედებითობა ყოველთვის დამოკიდებულია არა მხოლოდ მათ მიღებაზე, არამედ უპირატესად მათ შემდგომ სიცოცხლისუნარიანობაზე. სწორედ ამიტომ სამოსამართლო პრაქტიკა ხშირად წარმოაჩენს ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტების ნაკლოვანებებს. ამდენად, სტატიის მიზანია, შეაფასოს საკუთრივ ის ინსტიტუტები, რომლებიც არსებითადაა ერთმანეთთან დაკავშირებული და რომელთა გამოყენება *a priori* დამოკიდებულია ერთმანეთზე. ამგვარია, მაგალითად, გასაჩივრების უფლება, რომელიც არსებითად დამოკიდებულია კანონიერ ძალაში განაჩენის შესვლასთან, რაც, თავის მხრივ, უკავშირდება ერთი და იმავე დანაშაულისთვის პირის ორჯერ მსჯავრდების პრინციპს. ყველა ზემოაღნიშნული ასპექტი მიემართება პირის უდანაშაულობის პრეზუმფციით დაცვასა და გარკვევას, თუ რომელ სტადიებზე ვრცელდება გარანტია; მეორე მხრივ, სტატიის დანიშნულებაა, შეაფასოს საკონსტიტუციო სასამართლოს როლი იმგვარი გადაწყვეტილებებით, რომელთაც პრეცედენტული მნიშვნელობა ჰქონდათ და რომელთა მეშვეობითაც სრულად განსხვავებულად გარდაიქმნა კანონმდებლის მიერ დადგენილი საპროცესო სტანდარტები – ამგვარია სასამართლოს შეფასება მტკიცებულებებსა და აღკვეთის ღონისძიების სახით პატიმრობის გამოყენებასთან მიმართებით.

ამდენად, სტატია, მათ შორის, მიზნად ისახავს, ერთმანეთთან აშკარად შეთანხმებული, ერთმანეთისგან გამომდინარე და მკაფიოდ დაკავშირებული გადაწყვეტილებების ანალიზით გამოიკვეთოს სასამართლოს როლი მის მიერ საპროცესო ინსტიტუტების განსაზღვრისას. ვიდრე ქართული აკადემიური სივრცე მზად აღმოჩნდება, შეაფასოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკის გავლენა საზოგადოების პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაზე, აუცილებელია, სასამართლოს არცთუ ისე მსუყე პრაქტიკის სისტემური ანალიზი, რის მცდელობაცაა სტატიის მომდევნო ნაწილი,¹⁰ ხოლო მესამე ქვეთავი ერთიანობაში აანალიზებს საკონსტიტუციო კონტროლის გავლენას ქართული სისხლის სამართლის

9 BGHSt 14, 358, Rn. 15.

10 სტატიის შეზღუდული მოცულობიდან გამომდინარე, არჩევანი გაკეთდა იმგვარ გადანყვეტილებებზე, რომელთა ანალიზი, პრაქტიკის განვითარებაზე დაკვირვებისა და ღიად დატოვებულ საკითხებზე ორიენტირების მიზნებისთვის, მეტად ხელსაყრელი იყო, ამიტომაც ტექსტი ვერ ამოწურავს 2021 წლის ივნისის მდგომარეობით სისხლის სამართლის პროცესთან დაკავშირებულ გადანყვეტილებებს.

პროცესის განვითარებაზე.

2. კონსტიტუციური კონტროლის როლი ქართულ სისხლის სამართლის პროცესში

2.1. გასაჩივრების უფლება

გასაჩივრების უფლება იცავს არა მხოლოდ ინდივიდუალურ ინტერესს პროცესის თანმდევი შესაძლო მცდარი სისხლისსამართლებრივი გეწოლისგან, არამედ ამაღლებს საზოგადოებაში სისხლის სამართლის პროცესისადმი ნდობასა და ლეგიტიმურობას, თანმიმდევრულს ხდის ქვედა ინსტანციების პრაქტიკას და ასრულებს სისტემის თვითდაზღვევის ფუნქციას.¹¹ შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ამ უფლების არსისა და მისი ცალკეული ელემენტების სრულყოფილი შეცნობა. საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა გასაჩივრების უფლებაზე საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს. ერთ-ერთ პირველ საქმეში, რომლის გადაწყვეტის დროსაც საკონსტიტუციო სასამართლოს მოუწია, არსებითად ემსჯელა გასაჩივრების უფლების არსსა და ფარგლებზე, სადავოდ იყო გამხდარი 1998 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ცალკეული ნორმები, რომელთა მიხედვით, უშუალოდ გამოძიების ეტაპზე ჩხრეკა-ამოღება-დათვალიერების შესახებ სასამართლოს განჩინების გასაჩივრების მექანიზმი არ არსებობდა.¹²

სასამართლომ საპროცესო კონსტიტუციური უფლების ერთ-ერთ ელემენტად დაინახა პირის შესაძლებლობა, გაესაჩივრებინა გადაწყვეტილება ზემდგომ ინსტანციაში და ცალკე მიუთითა კანონმდებლის ვალდებულებაზე, უზრუნველყოს გასაჩივრების ეფექტიანი მექანიზმი.¹³ სასამართლომ არ გაიზიარა სამართლიანი სასამართლოს აბსოლუტურ ხასიათზე მოსარჩელე მხარის აპელირება და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს („ევროპული სასამართლო“) ზოგიერთი პრეცედენტული გადაწყვეტილების ანალოგიურად,¹⁴ აღნიშნა, რომ შეზღუდვას უნდა ჰქონოდა კანონიერი მიზანი და დაცული უნდა ყოფილიყო გონივრული თანაბომიერება შემზღუდველ საშუალებასა და გამამართლებელ კანონიერ მიზანს შორის.¹⁵ მართალია, საკონსტიტუციო სასამართლომ გამოძიების გაჭიანურების თავიდან აცილება მიიჩნია დაცვის ღირს ლეგიტიმურ მიზნად, თუმცა ცალსახად მიუთითა, რომ იგი არათანაბარბომიერად ზღუდვად სასამართლო ხელმისაწვდომობის კონსტიტუციურ უფლებას, რამდენადაც ზოგადი ადმინისტრაციული ხასიათის სირთულეები არ შეიძლებოდა გამხდარიყო სასამართლოსადმი მიმართვის უფლების შეზღუდვისთვის საკმარისი საფუძველი.¹⁶

11 Peter D. Marshall, A Comparative Analysis of the Right to Appeal, Duke Journal of Comparative & International Law, 2011, 2-4.

12 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2004 წლის 21 დეკემბრის N2/6/264 გადაწყვეტილება საქმეზე - შპს „უნისერვისი“, საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

13 იქვე, II-2.

14 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2004 წლის დეკემბრისთვის ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ნათლად განსაზღვრული კონსტიტუციურობის შეფასების ავტონომიური ტესტი, შესაბამისად, სადავო ნორმების კონსტიტუციურობა შეფასებულია სტრასბურგის სასამართლოს მიერ ჩამოყალიბებული პროპორციულობის ტესტის ფარგლებში.

15 ევროპული სასამართლოს 1980 წლის 27 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე - დევეერი ბელგიის წინააღმდეგ (*Deweere v. Belgium*), Series A no. 35-ე, 42-46-ე პუნქტები; ევროპული სასამართლოს 1970 წლის 17 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე - დელკორი ბელგიის წინააღმდეგ (*Delcourt v. Belgium*), Series A no. მე-11, 25-ე პუნქტები.

16 იხ. ციტირებული N2/6/264 გადაწყვეტილება, II-4. აგრეთვე, 1998 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმებთან დაკავშირებით, გასაჩივრების თემატიკაზე სასამართლოს მიღებული აქვს კიდევ ერთი გადაწყვეტილება, რომლებიც მეტ-ნაკლებად იყო „უნისერვისის“ გადაწყვეტილებაში დაფიქსირებული დოგმის პრაგმატული გაგრძელება. სვინტრადის გადაწყვეტილების საკმაოდ თამამი სტანდარტის თანახმად, თავისუფლების ნებისმიერ შეზღუდვას უნდა დაუპირისპირდეს ზემდგომ სასამართლოში გასაჩივრების უფლება, თუმცა სასამართლომ „დაცვის უფლებაზე“ კონცეპტუალური მსჯელობის განვითარება ვერ მოახერხა, იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2005 წლის 17 მარტის N2/3/286 გადაწყვეტილება საქმეზე - მოქალაქე ოლეგ სვინტრადე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

კონსტიტუციური კონტროლის სტანდარტების ჩამოყალიბება

დაზარალებულის გასაჩივრების უფლებასთან დაკავშირებით¹⁷ ერთ-ერთ საქმეზე სადავოდ იყო გამხდარი საპროცესო ნორმები, რომელთა თანახმად, დაზარალებული ვერ სარგებლობდა სააპელაციო და საკასაციო ეტაპებზე გასაჩივრების უფლებით.¹⁸ სასამართლომ არ დააკმაყოფილა სარჩელი და მიიჩნია, რომ დამნაშავესთვის იმაზე უფრო მკაცრი სასჯელის მოთხოვნა, ვიდრე ეს განაჩენით შეეფარდა, დაზარალებულის სამართლიანი სასამართლოს უფლების ნაწილი არ იყო. მან არ გაიზიარა მოსარჩელის არგუმენტაცია, რომ დაზარალებულის პროცესში მხარედ ჩართულობა აუცილებელი იყო გამოძიების, პროკურატურისა თუ სასამართლოს არაკომპეტენტურობის, გადატვირთულობის ან/და ინდიფერენტულობის გამო.¹⁹ სასამართლომ ცალსახად აღნიშნა, რომ სამართლებრივი დევნისა და დასჯის მოთხოვნა არის საჯარო ფუნქციებს მიკუთვნებული მოქმედება და დაზარალებულის ბრალმდებლად სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეობის მოთხოვნა არ ჩათვალა მისი უფლებით დაცული სფეროს განუყოფელ ნაწილად.²⁰

დაზარალებულის გასაჩივრების უფლება კიდევ ერთ საქმეზე გახდა მსჯელობის საგანი. სადავო ნორმების თანახმად, სასამართლოში არ საჩივრდებოდა პროკურორის დადგენილება ნაკლებად მძიმე და მძიმე დანაშაულის შედეგად დაზარალებულად ცნობაზე უარის თქმის შესახებ.²¹ სასამართლომ დააკმაყოფილა სარჩელი, როცა დაეყრდნო უკვე განხილულ გადაწყვეტილებებში ჩამოყალიბებულ ზოგად მსჯელობას დაზარალებულის, როგორც პროცესის მონაწილის, განსაკუთრებულ ინტერესებზე და მიუთითა, რომ დაზარალებულის სტატუსის მინიჭება მნიშვნელოვან საპროცესო უფლებებზე წვდომის წინაპირობაა. შესაბამისად, არსებობს პროკურორის დადგენილების სასამართლოში გასაჩივრების მომეტებული ინტერესი, რაც აღემატებოდა სადავო ნორმით ბლანკეტურად დაცულ სიკეთეს – სასამართლოს გადატვირთვის პრევენციას.²² გადაწყვეტილების თანახმად, პირის სამართლიანი სასამართლოს უფლების ელემენტია, დაიცვას საკუთარი ინტერესები ინსტიტუციურად და სისტემურად დამოუკიდებელ მართლმსაჯულების განმახორციელებელ ორგანოში, შესაბამისად, გემდგომ პროკურორთან გასაჩივრების შესაძლებლობა არ მიიჩნია ეფექტიან საშუალებებად.²³

17 ერთ-ერთი პირველი საქმე საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკიდან დაზარალებულის უფლებაზე ეხებოდა 1998 წლის საპროცესო კოდექსის ნორმას, რომლითაც უზღუდებოდა დაზარალებულს შესაძლებლობა, სრულად აენაზღაურებინა დანაშაულის შედეგად მიყენებული მორალური და მატერიალური ზიანი. სასამართლომ არ დააკმაყოფილა სარჩელი და მიუთითა, რომ საპროცესო შეთანხმების დაზარალებულის მიერ გასაჩივრების უფლება სისხლის სამართლის პროცესის არქიტექტურასთან შეუთავსებელი იყო. საპროცესო კანონმდებლობა დაზარალებულს *prima facie* განუსაზღვრავდა ეფექტიან მექანიზმებს, ხოლო ნორმის უშუალო გამოყენების პრაქტიკის შემოწმება სცდებოდა სასამართლოს უფლებამოსილებას. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ არ დააკმაყოფილა მოსარჩელების ინტერესები, გადანყვეტილებაში მომეტებული ყურადღება გამახვილდა დაზარალებულის, როგორც პროცესის მონაწილის, განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე.

18 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 30 სექტემბრის №1/8/594 გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე ხათუნა შუბითიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

19 იქვე, II-24.

20 იქვე, II-30. თუმცა სასამართლომ *obiter dictum* მიუთითა დაზარალებულის განსაკუთრებულ როლზე და რომ მას გარანტირებული უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა, ხელი შეუწყოს სახელმწიფოს საპროცესო ფუნქციების გამართულად შესრულებას, იხ. იქვე, II-44.

21 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის №2/12/1229, 1242, 1247, 1299 გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები - ხვიჩა ყირმიზაშვილი, ვია ფაცურია და გვანცა გაგნიაშვილი და „შპს „ნიკანი“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

22 იქვე, II-30.

23 იქვე, II-10.

სისხლის სამართლის პროცესის კიდევ ერთი სუბიექტის, გამართლებულის გასაჩივრების უფლებას ეხება გადაწყვეტილება²⁴ უზენაესი სასამართლოს წარდგინებაზე, რომელშიც მითითებული იყო, რომ სადავო ნორმების ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც გამორიცხავდა გამართლებული პირის მიერ განაჩენის სააპელაციო და საკასაციო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას, ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას, რადგან გამართლებულ პირს, მიუხედავად მისი უდანაშაულოდ ცნობისა, შესაძლებელი იყო, კვლავ ჰქონოდა გარკვეული ინტერესი, რომ საქმე გადასინჯულიყო ზემდგომ სასამართლოში. პლენუმმა, სამართლიანი სასამართლოს ინსტრუმენტული უფლების კონცეფციიდან გამომდინარე, მიუთითა, რომ გასაჩივრების უფლების გარეშე არსებობდა რისკი, გამართლებული პირები დარჩენილიყვნენ უფლების (ინტერესის) დაცვის სამართლებრივი მექანიზმის გარეშე.²⁵

განსახილველ გადაწყვეტილებაში განსაკუთრებით თანმიმდევრული მსჯელობა ფიქსირდება გასაჩივრების უფლების მიზნებსა და ფუნქციებთან დაკავშირებით, კერძოდ, მითითებულია, რომ გასაჩივრების უფლება ასრულებს პრევენციულ ფუნქციას, ემსახურება უფლების დაცვის ეფექტიან მექანიზმს, უზრუნველყოფს შესაძლო შეცდომების თავიდან აცილებას და ქმნის დაშვებული შეცდომების გამოსწორების შესაძლებლობასაც,²⁶ ასევე, ხელს უწყობს ერთგვაროვანი პრაქტიკის ჩამოყალიბებას, რითაც უზრუნველყოფს სამართლებრივ უსაფრთხოებას;²⁷ გასაჩივრების მექანიზმის კიდევ ერთი ზოგადი ფუნქციაა, უზრუნველყოს პირის სანდოობის აღქმისა და განცდის ჩამოყალიბება, რათა მას სამართლიანად მოექცნენ.²⁸

სასამართლოს აქამდე განვითარებული პრაქტიკის თანახმად, თუ არსებობს პირის ხელშესახები დარღვეული ინტერესი, რომლის აღდგენა ან/და დარღვევის თავიდან აცილების სამართლებრივი ბერკეტი არ მოიძებნება, თავად უფლების იმანენტური არსი ზიანდება.²⁹ გარდა ამისა, გასაჩივრების უფლება უზრუნველყოფს ერთგვარი სამართლებრივი პრაქტიკის დამკვიდრებისას მოსამართლეთა კეთილსინდისიერებას, ყოველმხრივ ობიექტურად გამოიკვლიონ გარემოებანი და განმარტონ ნორმები. ის ფაქტი, რომ გადაწყვეტილება ექვემდებარება გადასინჯვას, პრევენციულ ხასიათს ატარებს და მოსამართლეს უქმნის კეთილსინდისიერი მუშაობისა და შეცდომებისა თუ თვითნებობის თავიდან აცილების ძლიერ მოტივაციას.³⁰ სისხლის პროცესის ეკონომიურობა და სისწრაფე მართლმსაჯულების ხარისხზე ახდენს პირდაპირ გავლენას, შესაბამისად, ამ ლეგიტიმური მიზნების დაცვისთვის პროპორციულად შეიძლება სამართლიანი სასამართლოს ერთ-ერთი ელემენტი – გასაჩივრების უფლებაც შეიზღუდოს.³¹ თავის მხრივ, აშშ-ის

24 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის N3/3/601 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 546-ე მუხლის და ამავე კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე.

25 იქვე, II-26.

26 იგივე მსჯელობა არის დაფიქსირებული 2014 წელს მიღებულ კიდევ ერთ გადაწყვეტილებაში. იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 27 თებერვლის N2/2/558 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე ილია ჭანტურაია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-55.

27 იხ. ციტირებული N3/3/601 გადაწყვეტილება, II-12.

28 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 21 ივლისის N2/1/598 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე ნუგზარ კანდელაკი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-45.

29 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის 28 ივნისის N3/1/466 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-14.

30 შ. ტრექსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 407.

31 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 23 მაისის 3/1/574 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე გიორგი უგულავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-69.

პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, თუ აშკარა არ არის საქმის განმხილველი სასამართლოების მიერ გამოუსწორებელი შეცდომის დაშვების ფაქტი, მიიჩნევა, რომ სასამართლოს, გენერალური პროკურორის ოფისისა და ხშირად საჯარო დამცველის რესურსების ფუჭი ფლანგვაა ამგვარი საქმის სააპელაციო წესით განხილვა.³² სასამართლოსადმი მიმართვის უფლება, ფაქტობრივად, ვერ იქნება აბსოლუტური.³³ მიუხედავად ამისა, ზოგადად მინისტრაციული ხასიათის სირთულეებზე მითითება შეზღუდვის თვითკმარ და პროპორციულ საფუძვლად ვერასდროს იქნება მიჩნეული.

2.2. უდანაშაულობის პრეზუმფციის მოქმედების ფარგლები

უდანაშაულობის პრეზუმფცია რამდენიმე კომპონენტისგან შემდგარი სტანდარტია, რომელიც პირის დაცვის აუცილებელი საშუალებაა ჯეროვანი პროცესის³⁴ წარმოების მიზნით. დაცვის მიზანი დაკავშირებულია ბრალდებულის კონკრეტულ საპროცესო ინტერესებთან.³⁵ უდანაშაულობის პრეზუმფციის კომპონენტების ცალკეულად განხილვას კონკრეტული სამართლებრივი ინტერესი აქვს. სტატიის მიზნებისთვის მნიშვნელოვანია, დადგინდეს, საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკის თანახმად, სახელდობრ, პროცესის რომელ სტადიებზე ვრცელდება უდანაშაულობის პრეზუმფცია და, შესაბამისად, აქტუალური ხდება სამი საკითხი – (ა) შედის თუ არა პირველი ინსტანციის განაჩენი კანონიერ ძალაში გამოცხადებისთანავე და თუ შედის, მაშინ (ბ) რა სტატუსი აქვს კონსტიტუციის მიზნებისთვის მსჯავრდებულს და (გ) თუ გარანტია სამართალწარმოების ყველა სტადიაზე ვრცელდება, მაშინ რა მიზნით და როგორ ინიშნება სასჯელი. ამ ქვეთავის მიზანი არ არის და კვლევის ფარგლების გათვალისწინებით ვერ იქნება უდანაშაულობის პრეზუმფციით დაცული სფეროს სრულად გამოკვლევა ან ფარგლების დადგენა, არამედ მისი მიზანია საკითხთან მიმართებით სასამართლოს მსჯელობის თანმიმდევრულობის შეფასება.

სასამართლოს დამკვიდრებული პრაქტიკა უდანაშაულობის პრეზუმფციის მიმართ არ იძლევა სრულყოფილ შესაძლებლობას მის განსამართლავად. გარანტიაზე მსჯელობა ყოველთვის თანმდევნი, ფაკულტატიური საჭიროება იყო სასამართლოსათვის, რამდენადაც, სასარჩელო მოთხოვნის ფარგლებში, სასამართლო არ დამდგარა საჭიროების წინაშე, სრულყოფილად განემარტა იგი.³⁶ თუმცა განვითარებული მსჯელობის თანახმად, *prima facie* შეიძლება უდავოდ

32 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: ანდერსი კალიფორნიის წინააღმდეგ (*Anders v. California*), 386 U.S. 738 (1967).

33 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2003 წლის 30 აპრილის გადაწყვეტილება №1/3/161 საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები: ოლღა სუმბათაშვილი და იგორ ხაპროვი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-4.

34 ტერმინიდან: ინგ. „Due process of law“. იხ. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – ხურტადო კალიფორნიის წინააღმდეგ (*Hurtado v. California*), 110 U.S. 516 (1884); ასევე, იხ. R. J. Allen, W. J. Stunz, et al, *Comprehensive Criminal Procedure*, Third Edition, New-York, 2011, 81-83.

35 მაგ., მისი მიმართება სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლებასთან მოიცავს გარანტიას, პირის საქმე განიხილოს მიუკერძოებელმა სასამართლო შემადგენლობამ, რომელსაც არ ექნება წინასწარი განცდა პირის დამნაშავეობაზე. შესაბამისად, პირის გარანტია, მიჩნეულ იქნეს უდანაშაულოდ, დაკავშირებულია კონკრეტულ სიკეთებთან, რომლებიც აუცილებელია ჯეროვანი პროცესის წარსამართლავად.

36 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2011 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება N3/2/416 საქმეზე – საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-62; იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს N22/7/636 გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე დავით ცინცქილაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-8; საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 სექტემბრის გადაწყვეტილება N3/2/1473 საქმეზე – ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-27.

მიჩნეულ იქნეს უდანაშაულობის პრეზუმფციის გავრცელება სისხლის სამართლის სამართალწარმოებაზე, ვიდრე განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლამდე.³⁷ შესაბამისად, სასამართლოს მიერ დადგენილი განმარტებით, კონსტიტუციური გარანტია იცავს პირს სრულად სისხლის სამართლის მთელი სამართალწარმოების განმავლობაში, თუმცა, ამასთან, იგი ასევე მოიცავს სისხლისსამართლებრივი სამართალწარმოების დასრულების შემდეგ იმ პირთა წრის რეპუტაციის დაცვას, რომელთა დამნაშავეობა არ დადასტურებულა საბოლოო გამამტყუნებელი განაჩენით.³⁸ ამ მსჯელობით საკონსტიტუციო სასამართლოს ლოგიკა ემთხვევა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ სტანდარტს, რომელიც უდანაშაულობის პრეზუმფციას აღიქვამს³⁹ „შედეგზე ორიენტირებული“ სამართლიანი სასამართლო განხილვის მიზნით დადგენილ გარანტიად, რომელსაც კონვენციის მე-6 მუხლით იცავს⁴⁰ და პირის რეპუტაციულ დაცვით გარანტიებს, რომელთაც მე-8 მუხლით დაცულ სფეროში მოიაზრებს.⁴¹

მსჯელობით არ დადგენილა, თუმცა თავისთავად უნდა აღინიშნოს, რომ გარანტია არ მოიცავს დაცულ სფეროს აბსოლუტურად. საქართველოს კანონმდებლობით განაჩენის უკანონობის მტკიცების ტვირთი ეკისრება აპელანტს/კასატორს. მიუხედავად იმისა, რომ მტკიცების ტვირთი უდანაშაულობის პრეზუმფციის ერთ-ერთი ქვაკუთხედია,⁴² მისი შეზღუდვა სააპელაციო და საკასაციო სამართალწარმოებისას დასაშვებია აპელანტის ან/და კასატორისათვის სასამართლოს განაჩენის უკანონობის მტკიცების ტვირთის დაკისრების ფარგლებში. მიუხედავად ამისა, განაჩენის უკანონობის მტკიცება არ ათავისუფლებს მხარეებს, ისევე, როგორც სასამართლო შემადგენლობას, ფაქტების რევიზიისას საწყის წერტილად აიღონ პირის უდანაშაულობა და სწორედ ამ პრიზმით შეხედონ რევიზიას დაქვემდებარებულ ფაქტებს, რომლებიც გამამტყუნებელი განაჩენის დასადგენად იქნა გამოყენებული, იმის მიუხედავად, თუ რას ფიქრობენ პიროვნულად. ამგვარი ვალდებულებით გარანტირებულია პროკურორისა და სასამართლოს მზადყოფნა, შეიცვალონ მოსაზრება ახლად გამოვლენილი ფაქტების ან/და აწ უკვე გამოკვლეული ფაქტების ხელახლა შეფასების შედეგად.⁴³ ამის საწინააღმდეგო მტკიცება აზრს დაუკარგავდა ზოგადად გასაჩივრების შესაძლებლობის არსს, რომელიც სწორედ პირველი ინსტანციის მიერ შესაძლო დაშვებული შეცდომების გამოსწორების გარანტიაა.⁴⁴

მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ძირითადი მიზნები, რისთვისაც სამართალწარმოების სრული ეტაპის ამოწურვამდე აუცილებელია გარანტიის გავრცელება. პირველ ყოვლისა, სასამართლო აღნიშნავს, რომ გარანტია დაკავშირებულია *in dubio pro reo* პრინციპთან და იგი გულისხმობს: „ყველას მოექცნენ იმ დაშვებით, რომ ის უდანაშაულოა მანამ, ვიდრე ჯეროვანი პროცედურის გავლით სასამართლოს გამა-

37 იხ. ციტირებული №2/1473 გადაწყვეტილება საქმეზე, II-27.

38 იხ. ციტირებული №2/7/636 გადაწყვეტილება, II-31.

39 შუად. შ. ტრეესელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 194.

40 ბარბერა, მესეგუე და ხაბარდო ესპანეთის წინააღმდეგ (*Barberá, Messegué and Jabardov. Spain*), 1988 წლის 6 დეკემბერი, 77-ე პუნქტი.

41 *Inter alia* იხ. ჯიშკარიანი საქართველოს წინააღმდეგ (*Jishkariani v. Georgia*), 2018 წლის 20 სექტემბერი, 41-ე პუნქტი; აგეივი რუსეთის წინააღმდეგ (*Ageyev v. Russia*), 2013 წლის 18 აპრილი, 155-ე პუნქტი.

42 ტელფნერი ავსტრიის წინააღმდეგ (*Telfner v. Austria*), 2001 წლის 20 მარტი, მე-15 პუნქტი.

43 შ. ტრეესელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 195.

44 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილება №3/3/601 საქმეზე - საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 546-ე მუხლის და ამავე კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე, II-8.

მტყუნებელი განაჩენით არ დამტკიცდება მისი დამნაშავეობა.⁴⁵ ამ დათქმით სასამართლო გარანტიის ფარგლებში მოიაზრებს მტკიცების ტვირთს და ყოველგვარი ეჭვის პირის სასარგებლოდ გადაწყვეტის კონსტიტუციურ პრინციპს.

პირველი ინსტანციის გამამტყუნებელი განაჩენის შემდგომ უდანაშაულობის პრეზუმფციის გარანტიის უწყვეტობის დამატებით არგუმენტად სასამართლო იშველიებს მხარეთა თანასწორობის უზრუნველყოფას და, შესაბამისად, სისხლისსამართლებრივ პროცესს დაქვემდებარებული პირის ინტერესების ჯეროვან დაცვას, არ ჩადგეს პირი არათანაბარ (არასამართლიან) პირობებში და გამოირიცხოს სახელმწიფო ორგანოთა მიერ თვითნებური გადაწყვეტილებების მიღების რისკი. შესაბამისად, კონსტიტუცია ესწრაფვის, უზრუნველყოს სახელმწიფოს, როგორც სისხლის სამართლის პროცესში ინსტიტუციურად ძლიერი მხარის, გონივრული შეკავება.⁴⁶ ამ მიზნით ცხადი ხდება, რომ მსჯავრდებული/გამართლებული, ისევე იქნება პროცესუალურად ინსტიტუციურად „სუსტი“, როგორც ბრალდებულის სტატუსის ქვეშ იყო. შესაბამისად, მისი დაცვის მიზანი იმავე ინტენსივობით იჩენს თავს განაჩენის რევიზიისას, როგორც დანაშაულებრივი ფაქტების დადგენისას იყო.

სასამართლო აგრეთვე გამოყოფს რეპუტაციის დაცვის არგუმენტს⁴⁷ და აღნიშნავს, რომ საზოგადოების სხვა წევრების თვალში პირი არ შეიძლება იქნეს აღქმული დამნაშავედ, როდესაც დამნაშავეობა არ დადასტურებულა სასამართლოს საბოლოო გამამტყუნებელი განაჩენით. ტერმინით – „საბოლოო“ – ამკარად ხაზს უსვამს გასაჩივრების შესაძლებლობის ამოწურვას. ამდენად, ფაქტია, რეპუტაციული ზიანისგან დაცვის მიზნით, სასამართლო მიიჩნევს, რომ პირი უდანაშაულოდ ითვლება საბოლოოდ მის მსჯავრდებად.

ზემოაღნიშნული მსჯელობა იძლევა შესაძლებლობას, გამოჩნდეს ამკარად მწყობრი ლოგიკა, თუ რატომ უნდა იცავდეს გარანტია პირს გამამტყუნებელი განაჩენის საბოლოოდ გამოტანამდე. კონსტიტუციური დათქმა გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლამდე უდანაშაულობის პრეზუმფციის გამოყენებაზე მოითხოვს განმარტებას, თუ როდის შედის კანონიერ ძალაში გამამტყუნებელი განაჩენი. კანონმდებელმა ამ საკითხის განსამარტავად დაადგინა საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 279/280-ე მუხლები, რომლებითაც ნათლადაა აღნიშნული, რომ პირველი ინსტანციის განაჩენი დაუყოვნებლივ უნდა აღსრულდეს, ხოლო დადგენილია, რომ გასაჩივრება არ აჩერებს განაჩენის აღსრულებას.⁴⁸ მიუხედავად ამ ჩანაწერისა, სასამართლო იყენებს ნორმის სისტემური განმარტების ხერხს და ადგენს, რომ კონსტიტუციის 31-ე მუხლის მე-5 პუნქტში გამოყენებული ტერმინი „კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი“ უდანაშაულობის პრეზუმფციის მიზნებისათვის გულისხმობს გადაწყვეტილებას, რომელთან მიმართებითაც ამოწურულია პირის დამნაშავეობასთან დაკავშირებით პირდაპირი გასაჩივრების შესაძლებლობა.⁴⁹ ამგვარი შეფასების საფუძველს იძლევა საკუთრივ კონსტიტუციის მიერ ტერმინების „განაჩენის“⁵⁰ და

45 იხ. ციტირებული N3/2/416 გადაწყვეტილება, II-62.

46 იხ. ციტირებული N2/7/636 გადაწყვეტილება, II-33.

47 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 13 აპრილის გადაწყვეტილება № 3/1/633, 634 საქმეზე – საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 269-ე მუხლის მე-5 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 306-ე მუხლის მე-4 ნაწილის და 269-ე მუხლის მე-5 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე, II-31.

48 ლ. ფაფიაშვილი, et al, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, თბ., 2015, 745.

49 იხ. ციტირებული N23/2/1473 გადაწყვეტილება, II-27.

50 კონსტიტუციის 24-ე და 37-ე მუხლები იყენებენ ტერმინს – „განაჩენი“, ხოლო უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან მიმართებით კონსტიტუცია იყენებს ტერმინს – „კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენი“.

„კანონიერ ძალაში შესული განაჩენის“ დიფერენცირება. შესაბამისად, ჩანს, რომ კონსტიტუციის მიზნებისთვის უდანაშაულობის პრეზუმფცია არ წყდება გასაჩივრების უფლების გამოყენებით.⁵¹

ინსტიტუტის დუალისტური გაგება უცხო არ არის საკონსტიტუციო სასამართლოს მსჯელობისთვის. მას აქამდეც გაუმიჯნავს ინსტიტუტის მნიშვნელობა კონსტიტუციის მიზნებისთვის და, მაგალითად, სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიზნებისთვის. მართალია, აქამდე სასამართლო არ დამდგარა საჭიროების წინაშე, სრულყოფილად განემარტა უდანაშაულობის პრეზუმფცია და, მათ შორის, გაეცა პასუხი მთავარი კითხვისთვის: თუ გარანტია არ წყდება გასაჩივრების უფლებით, მაშ რა არის სასჯელის მიზანი პირველი ინსტანციის შემდგომ და როგორ გამოიყენება იგი, თუ პირი ჯერ კიდევ უდანაშაულოდ მიიჩნევა? გამოდის, რომ, საპროცესო კოდექსის შესაბამისად, სააპელაციო სამართალწარმოებისას შეიძლება, არსებობდეს მსჯავრდებული, რომელსაც მისჯილი აქვს სასჯელი და რომელიც კონსტიტუციის მიზნებისთვის უდანაშაულოდ ითვლება.

თუ სასამართლო დადგება საჭიროების წინაშე, განმარტოს ხსენებული საკითხი, უნდა ვივარაუდოთ, საქმეზე – ნიკანორ მელია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ – განვითარებული მსჯელობის შესაბამისად, იგი უარს არ იტყვის პირველი ინსტანციის გამამტყუნებელი განაჩენის აღსრულებაზე. საპირისპიროს დაშვება ალოგიკურიც იქნებოდა, რამეთუ მაშინ სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების აღსრულების გადავადება სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნის მართლწესრიგს. მეტიც, განსხვავებულ აზრში⁵² აღნიშნულია, რომ, პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილებით, პირის დამნაშავედ ცნობის შემდეგ კონსტიტუცია პატიმრობის ვადის შეზღუდვას აღარ ადგენს, თუმცა, ამავე დროს, პირს არც დამნაშავედ მიიჩნევს. ამდენად, საქმის განხილვის ამ ეტაპზე კონსტიტუცია უშვებს დამატებითი რეპრესიული ღონისძიებების გამოყენებას, თუმცა არა იმ ღონისძიებების, რომლებიც ექსკლუზიურად დამნაშავის მიმართ შეიძლება იქნეს გამოყენებული.⁵³

სასჯელი დანაშაულის სამართლებრივი შედეგია, რომელსაც რეპრესიული ღონისძიების სახით იყენებს სახელმწიფო დამნაშავის მიმართ.⁵⁴ მის დანიშვნას აქვს მიზნები და მათ ჩამოთვლის სისხლის სამართლის კოდექსი. სამართლიანობის აღდგენის გარდა, სასჯელის მიზანია, აგრეთვე, ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება, რომელიც დოქტრინაში იყოფა გენერალურ (დანაშაულის თავიდან აცილების მიზანი მიმართულია არა სახელდობრ დამნაშავისკენ, არამედ საზოგადოების გაცილებით უფრო ფართო წრისკენ) და სპეციალურ (მიემართება არა საზოგადოების ფართო წრეს, არამედ კონკრეტულად მსჯავრდებულს) პრევენციულ საშუალებებად.⁵⁵ განსაკუთრებით ნეგატიური გენერალური პრევენციის მიზნის გამოყენებისას სახელმწიფო ცდილობს, ყველა მესამე პირისათვის ცალსახა გახა-

51 უდანაშაულობის პრეზუმფციის კონვენციით დაცულ სფეროსთან მსგავსება აქაც აშკარაა. იხ. *კონსტასი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Konstas v. Greece)*, 2011 წლის 24 მაისი, 36-ე პუნქტი.

52 განსხვავებული აზრი არ არის სასამართლოს სახელით მიღებული გადაწყვეტილების საპირწონე, თუმცა მასში განვითარებულ მსჯელობას დიდი მნიშვნელობა აქვს სამართლებრივი ლოგიკის აღსაქმელად, რამდენადაც ოთხი მოსამართლის მიერ გაკეთებული შეფასება საკმარისი იქნებოდა კოლეგიის ფორმატში გადაწყვეტილების მისაღებად. შეად. „განსხვავებულ აზრთა შორის საუკეთესონი სასამართლოს გადაწყვეტილებებზე, ხოლო დროთა განმავლობაში მათი შეხედულებები დომინანტურ ხედვად იქცევა. განსხვავებული აზრის ავტორთა იმედია, რომ ისინი წერენ არა დღევანდელი, არამედ ხვალინდელი დღისთვის“, იხ. R. B. Ginsburg, Interview with Nina Totenberg of National Public Radio, 2002.

53 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეების – თეიმურაზ ტულუშის, ირინე იმერლიშვილის, გიორგი კვერენჩილაძის და თამაზ ცაბუტაშვილის განსხვავებული აზრი საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 2020 წლის 25 სექტემბრის N23/2/1473 გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით, მე-15 პუნქტი.

54 მ. ტურავა, დანაშაულის მოძღვრება, 2011, 46.

55 ი. ვარძელაშვილი, სასჯელის მიზნები, 2016, 61-80.

დოს ფაქტი, რომ მართლმსაჯულება აღსრულდა, რაც, თავის მხრივ, ხელს უშლის დაუსჯელობის სინდრომის განვითარებას. ასეთ პირობებში სრულად გაუგებარია, რა მიზნით ენშენება პირს სასჯელი, თუ, კონსტიტუციის მიხედვით, ის ჯერ კიდევ უდანაშაულოა. ამგვარი დაშვებით გამოდის, რომ სასჯელის გამოყენებით სახელმწიფო პირს იყენებს დანაშაულთან ბრძოლის ცოცხალ იარაღად⁵⁶ და მას აღიქვამს როგორც უფლების ობიექტს, რაც არღვევს პირის ღირსების დაცვის უპირობო გარანტიას.

განსხვავებულ აზრში განვითარებული ლოგიკით მიიჩნევა, რომ დაკისრებული სასჯელით თავისუფლების აღკვეთა თავისუფლების უფლებით დაცულ სფეროში აღკვეთის ღონისძიების სახით პატიმრობის გამოყენებაზე ინტენსიური ჩარევაა, თუმცა გამართლებული, ვინაიდან ჩარევა ხორციელდება არა დასაბუთებული ვარაუდის (აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების სტანდარტი), არამედ გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტით. ამასთანავე, პირისათვის სასჯელის დაკისრება იმ დაშვებით, რომ ის შეიძლება გამართლდეს, დაუშვებელია, რამეთუ სასჯელის დაკისრებით პირი უკვე დამნაშავედაა ცნობილი და დაუშვებელია იგი უდანაშაულობის პრეზუმფციით იქნეს დაცული. მეტიც, ბრალდებული პირები, რომელთა დანაშაულიც ჯერ არ დადგენილა, არ უნდა მოთავსდნენ მსჯავრდებულ პირებთან ერთად,⁵⁷ რათა დაცულ იქნეს მათი უდანაშაულობის პრეზუმფცია და ისინი არ აღიქვან დამნაშავეებად. მსჯავრდებულ პირებთან მოპყრობა განსხვავებულია მათგან, ვინც ჯერ არ არის მსჯავრდებული, თუმცა დროებით აღკვეთილი აქვთ თავისუფლება.⁵⁸

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში შეტანილი ცვლილებებით პირველი ინსტანციის გამამტყუნებელი განაჩენით სრულდება პირის მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნა. 2005 წლის ცვლილებით, პირის თავისუფლების უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევა შეიზღუდა 9 თვით, ამის შემდგომ კი პირი დაუყოვნებლივ უნდა გათავისუფლდეს. თუ დაიშვება, რომ, კონსტიტუციის მიხედვით, პირი დამნაშავე არ არის, თუმცა გასულია 9-თვიანი წინასწარი პატიმრობის ვადა, ამასთან, სასჯელის დანიშვნით ხდება თავისუფლების უფლებით დაცულ სფეროში ინტენსიური ჩარევა, ასეთ შემთხვევაში გამოდის, რომ სასჯელის მიზნებს ანაცვლებს აღკვეთის ღონისძიების მიზნები და მისი ტრანსფორმირება სასჯელის მიზნებად მხოლოდ მაშინ მოხდება, თუ გასაჩივრების უფლების ამოწურვის შედეგად გამამტყუნებელი განაჩენი დარჩება უცვლელად. ამის საპირისპირო მტკიცება, უბრალოდ, გაუგებარს ხდის სასჯელის გამოყენების აუცილებლობას მაშინ, როდესაც პირი ჯერ კიდევ უდანაშაულოდ ითვლება.

Nulla Poena sine lege პრინციპი ბოჭავს სახელმწიფოს, არ გამოიყენოს სასჯელი დანაშაულის გარეშე. საპირისპირო ლოგიკით, ვის მიმართაც გამოიყენება სასჯელი, შესაბამისად, გამოტანილი გამამტყუნებელი განაჩენის გარეშე, შეიძლება დადგეს კონვენციური უფლების დარღვევა. მიუხედავად ამისა, სამწუხაროდ, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოც არ დამდგარა საჭიროების წინაშე, განემარტა უდანაშაულობის პრეზუმფციის სისხლის სამართლის პროცესის

56 იხ. ლ. იზორია, კ. კორკელია, კ. კულაშვილი, გ. ხუბუა, საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები, თბ., 2005, 88.

57 სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-10 მუხლის მე-2 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი.

58 შეად. „სასამართლო მიიჩნევს, რომ კონვენცია არ განამტკიცებს მუხლს, რომელიც განსხვავებული მოქცევის რეჟიმს განსაზღვრავდა მსჯავრდებული და ბრალდებული პირებისთვის ციხეში. არ შეიძლება ითქვას, რომ განმცხადებლის მიერ მითითებული საფუძვლით დაირღვა მე-6 მუხლის მე-2 პუნქტი.“ *პირის საბერძნეთის წინააღმდეგ (Peers v. Greece)*, 2001 წლის 19 აპრილი, 78-ე პუნქტი.

სტადიებზე გავრცელების მიმართება სასჯელის დანიშვნის კონტექსტში.⁵⁹ ორივე სასამართლო განმარტავს, რომ პრეზუმფცია მოიცავს არაერთ კომპონენტს, რომელთა ყველა ნაწილი შეიძლება არ იყოს გამოყენებადი გასაჩივრების უფლებით სარგებლობისას. დასახელებული კომპონენტების გათვალისწინებით, არ უნდა იქნეს მიჩნეული, რომ სააპელაციო და საკასაციო ეტაპზე უდანაშაულობის პრეზუმფცია სრული ფარგლებით ვრცელდება პირზე, ისე, როგორც გამოძიებისა და საქმის განხილვის ეტაპზე. როგორც აღინიშნა, ამის მაგალითია მტკიცების ტვირთის შებრუნების საგამონაკლისო შემთხვევა, მას შემდეგ, რაც პირის დამნაშავეობა გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტით დგინდება.

უდანაშაულობის პრეზუმფცია დაკავშირებულია სამართლიანი სასამართლო განხილვის კომპონენტებთან – მიუკერძოებლობასთან, მტკიცებულებების ჯეროვან გამოკვლევა-შეფასებასთან, პირის რეპუტაციასთან. ამდენად, მეორე და მესამე ინსტანციებში ამ გარანტიის გარეშე პირის დატოვება გამოიწვევს მისი ჯეროვანი დაცვის გარეშე დარჩენას. (ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ასეთ დროს პირს უკვე ეწოდება არა „უდანაშაულო“, მისი საპროცესო ვაგებით, რაც ნიშნავს, რომ ჯერ არაფერი დამტკიცებულა, არამედ „მსჯავრდებული“ ან „გამართლებული“, რაც პროცესუალურად გულისხმობს გამართული პროცესის შედეგად მიღებულ გადაწყვეტილებას).

ამდენად, სასამართლოს ლოგიკით მიიჩნევა, რომ განსახილველი კონსტიტუციური პრინციპი გულისხმობს გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტით პირის გამტყუნებას, თუმცა ის არ იცავს პირს განაჩენის დროული აღსრულების გადავადებისგან. შესაბამისად, უდანაშაულობის პრეზუმფციის ცალკეული კომპონენტები, როგორც დაცვისათვის აუცილებელი საჭიროების გარანტორები, იცავენ პირს სრული სამართალწარმოების განმავლობაში. მიუხედავად ამისა, სასამართლო ვერ სცემს პასუხს მთავარ კითხვას – რა მიზნით ენიშნება სისხლის სამართლის მიზნებისთვის დამნაშავეს სასჯელი, თუ იგი კონსტიტუციის მიხედვით ჯერ კიდევ უდანაშაულოდ მიიჩნევა.

2.3. მტკიცებულებები⁶⁰

სისხლის სამართლის პროცესში მტკიცებულებებს იმდენად აქვს კონცეპტუალური მნიშვნელობა, რამდენადაც განსაზღვრავენ პროცესის საბოლოო შედეგს, და ამტკიცებენ პირის ბრალეულობას ან გონივრული ეჭვის არსებობისას – არაბრალეულობას. მტკიცებითი სამართლის, როგორც ინსტრუმენტული ნორმების ერთიანობის, გავლენა პროცესში უფლებების დაცვის სტანდარტებზე ყველაზე დიდია. მტკიცებულებების თემატიკაზე საკონსტიტუციო სასამართლოს ერთ-ერთი პირველი გადაწყვეტილებით დაკმაყოფილდა კონსტიტუციური სარჩელი და მიეთითა, რომ მოსარჩელის მიერ სადავოდ გამხდარი ნორმები ირიბი ჩვენების შესახებ თვითნებურად შესაძლებელს ხდიდა, საქმის განმხილველ სასამართლოს, მათ შორის ნაფიც მსაჯულებს, შინაგანი რწმენა პირის ბრალეულობასთან დაკავშირებით ირიბი მტკიცებულების შედეგად მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე ჩამოყალიბებოდათ, ხოლო ბრალის წაყენება და გამამტყუნებელი

59 შ. ტრექსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2010, 188.

60 საკონსტიტუციო სასამართლოს თავისი არსებობის პირველ ეტაპზე მწირი განმარტებები აქვს გაცემული მტკიცებულებების არსზე, პირველი 15 წლის განმავლობაში მხოლოდ ერთი განჩინება ეხება ზედაპირულად თემატიკას. იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2003 წლის 23 მაისის N2/10/231 განჩინება საქმეზე – მოქალაქეები: ივანე ოჩიგავა და ალექსანდრე აბრამიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

კონსტიტუციური კონტროლის სტანდარტების ჩამოყალიბება

განაჩენის მიღება შესაძლებელი ხდებოდა მტკიცებულებათა იმგვარი ერთობლიობით, რომელიც არა მხოლოდ მოიცავდა ირიბ ჩვენებას, არამედ არსებითად დაემყარებოდა მას.⁶¹ გადაწყვეტილებით სასამართლომ დაადგინა კანონმდებლის ვალდებულება, აღჭურვოს საქმის განმხილველი სასამართლო შესაბამისი სახელმძღვანელო ნორმებით, რომლებიც საქმის გადაწყვეტის პროცესში გამოირიცხავს იმგვარ მტკიცებულებებს, რომელთა ბუნება ან შინაარსი შეიძლება არ იყოს სანდო.⁶²

სასამართლომ მიუთითა, რომ უტყუარობის კონსტიტუციური სტანდარტი მოიცავს არა მხოლოდ საექვო მტკიცებულების დაუშვებლობის მითითებას, არამედ ასევე მოთხოვნას, რომ საქმისთვის მნიშვნელოვანი ფაქტისა თუ გარემოების დადასტურება მხოლოდ სანდო წყაროდან მიღებული და ჯეროვნად შემოწმებული ინფორმაციის საფუძველზე მოხდეს, ხოლო მტკიცებულება ვერ იქნება უტყუარი, თუ იგი იმაზე მეტ გავლენას ახდენს მართლმსაჯულებაზე, ვიდრე ეს მისი ბუნებიდან უნდა გამომდინარეობდეს.⁶³ სასამართლოს პოზიციით, ირიბი ჩვენება, ზოგადად, ნაკლებად სანდო და მაღალი რისკების შემცველი მტკიცებულებაა. მისი გამოყენება შეიცავს პირის ბრალეულობასთან დაკავშირებით მცდარი აღქმის შექმნის საფრთხეს და დასაშვები შეიძლება იყოს მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში,⁶⁴ კანონით გათვალისწინებული მკაფიო წესისა და სათანადო კონსტიტუციური გარანტიების უზრუნველყოფის პირობებში.⁶⁵ სასამართლომ განიხილა მაშინ არსებულ საპროცესო კანონმდებლობაში ირიბი ჩვენების უტყუარ მტკიცებულებად მიჩნევის დამზღვევი მექანიზმები და ნაკლებად ეფექტიანად მიიჩნია ისინი.⁶⁶

მოგვიანებით კიდევ ერთ საქმეზე⁶⁷ მოსარჩელე ასაჩივრებდა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმებს, რომლებიც, მისი აზრით, ავიწროებდა მტკიცებულებათა დაუშვებლობის დამდგენ წესს და ქმნიდა სხვა საკანონმდებლო აქტების არსებითი დარღვევით (პროცესის მხარეებისა და სხვა შესამე პირების მიერ) მოპოვებული მტკიცებულების დასაშვებობის შესაძლებლობას. აგრეთვე, ისეთი მტკიცებულებების, რომლებიც საკანონმდებლო აქტების დაცვით იყო მოპოვებული, თუმცა უარყოფილი არ იყო გონივრული ეჭვი მათი შესაძლო გამოცვლის, ნიშან-თვისებების არსებითი შეცვლის ან მასზე დარჩენილი კვალის არსებითი გაქრობის შესახებ. სასამართლომ სარჩელი დააკმაყოფილა ნაწილობრივ და ფართოდ განმარტა კონსტიტუციური დებულებების არსი, ფუნქცია და უფლებრივი მნიშვნელობა, როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპის

61 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 22 იანვრის N1/1/548 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე ზურაბ მიქაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-28.

62 იქვე, II-11.

63 იქვე, II-7.

64 საკონსტიტუციო სასამართლომ, ფაქტობრივად, გაიზიარა ევროპული სასამართლოს პოზიცია და არ გამოირიცხა, გამონაკლის შემთხვევებში, ირიბი ჩვენების გამოყენების მართლზომიერება, თუ არსებობს ობიექტური მიზეზი, რის გამოც შეუძლებელია იმ პირის დაკითხვა, რომლის სიტყვებსაც ემყარება ირიბი ჩვენება და, როდესაც ეს აუცილებელია მართლმსაჯულების ინტერესებიდან გამომდინარე, მაგალითად, თუკი მონშე ან დაზარალებული დაშინებულია ან არსებობს მისი, როგორც მონშის, უსაფრთხოების უზრუნველყოფის აუცილებლობა, იხ. ალ-ხავაჯა და ტაჰერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Al-Khawaja and Tahery v. The United Kingdom*), 2011 წლის 15 დეკემბერი.

65 საერთო სასამართლოების შემდგომმა პრაქტიკამ წარმოაჩინა აუცილებლობა, მკაფიოდ იყოს განსაზღვრული როგორც ბრალდების, ისე დაცვის მხარის მიერ წარმოდგენილი ირიბი ჩვენების კრიტერიუმები, რათა ბლანკეტური სახე არ მიიღოს მტკიცებულების ირიბად კვალიფიკაციამ და გათვალისწინებული იყოს, საგამონაკლისო წესით, დაცვის მხარის ინტერესები. იხ. ი. ურუშაძე, ირიბი ჩვენება, როგორც მტკიცებულება სისხლის სამართლის პროცესში - საერთო სასამართლოების პრაქტიკის კვლევა, 2015, 28-31.

66 იხ. ციტირებული N1/1/548 გადაწყვეტილება, II-52.

67 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 31 ივლისის N2/2/579 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე შაია რობაქიძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

მანიფესტაცია. გადაწყვეტილებაში მითითებულია, რომ მტკიცებულებათა უკანონოდ მოპოვება არ შეიძლება იქნეს გამართლებული ყველაზე მძიმე კატეგორიის დანაშაულში პირის მხილების ან/და ორგანიზებული დანაშაულის გამოძიების სირთულეებითაც კი, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მართლმსაჯულების განხორციელება გადაიქცევა შეუზღუდავი ძალაუფლების იარაღად.⁶⁸ სასამართლომ ცალსახად მიუთითა, რომ კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას არ უნდა ჰქონდეს იურიდიული ძალა, იმის მიუხედავად, თუ რომელი სუბიექტის მიერ არის იგი მოპოვებული. აგრეთვე, არ არის მნიშვნელოვანი, მტკიცებულების მოპოვების რა ეტაპზე დაირღვა კანონმდებლობა, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, პროცესის მწარმოებელ ორგანოს ექნებოდა შესაძლებლობა, თვითნებურად აერიდებინა თავი კანონმდებლობის მოთხოვნებისათვის მტკიცებულებების მოპოვების ამა თუ იმ ეტაპზე ან/და ამა თუ იმ ღონისძიების ჩატარება გადაენდოთ სხვა პირებისთვის.⁶⁹ ამ გზით კი იურიდიული ძალა მიენიჭებინათ კანონის დარღვევით მოპოვებული მტკიცებულებისთვის.⁷⁰

სასამართლომ არ გამოიციხა, რომ ცალკეულ შემთხვევებში დადგინდეს გამონაკლისები და კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებებს მიენიჭოს იურიდიული ძალა, მაგრამ ცალსახად მიუთითა, რომ გამონაკლისები არ უნდა ახდენდეს პროცესის მონაწილეების ან/და მესამე პირების კონსტიტუციური უფლებების გაუმართლებელ შეზღუდვას, უნდა გამოირიცხოს სახელმწიფო ორგანოების თვითნებობის წახალისებისა და ბრალდების მხარის მიერ მტკიცებულებების მოპოვებისას კანონის გამიზნული და გაცნობიერებული დარღვევის საფრთხე, და ასეთი მტკიცებულების საფუძველზე ბრალდებულის მსჯავრდების შესაძლებლობა.⁷¹ გადაწყვეტილება იმითაცაა საინტერესო, რომ სასამართლომ, ფაქტობრივად, აღიარა კონვენციის უშუალო მოქმედება საგამოძიებო ორგანოების საქმიანობაზე, კერძოდ, მიუთითა, რომ საქმეზე მტკიცებულებების მოპოვების პროცესში შეიძლება დაირღვეს კონვენციით განსაზღვრული სტანდარტები, იმის მიუხედავად, ითვალისწინებს თუ არა ამ სტანდარტებს საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი.⁷²

2.4. ერთი და იმავე დანაშაულისათვის პირის განმეორებით მსჯავრდების აკრძალვა

Ne Bis in Idem სისხლის სამართლის ფუნდამენტური და, ერთი შეხედვით, კამათის საფუძველს მოკლებული პრინციპია, რომელიც განმტკიცებულია არაერთი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტით.⁷³ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდი პალატა განმარტავს,⁷⁴ რომ მისი მნიშვნელობით პრინციპი უფლებათა დაცვის იმ კატეგორიაშია აყვანილი, რომელიც კრძალავს კონვენციის გან

68 იქვე, II-7.

69 ამ ასპექტთან დაკავშირებით საკონსტიტუციო სასამართლომ კვლავ გამოიყენა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა, რომლის მიხედვით აკრძალულია სახელმწიფო მოსამსახურეების მიერ დანაშაულის პროვოკაციის შედეგად მოპოვებული ინფორმაციის მტკიცებულებად გამოყენება. იხ. *ხუდობინი რუსეთის წინააღმდეგ (Khudobin v. Russia)*, 2006 წლის 26 ოქტომბერი, 133-135-ე პუნქტები; ასევე იხ. *ვანიანი რუსეთის წინააღმდეგ (Vanyan v. Russia)*, 2005 წლის 15 დეკემბერი, 47-ე პუნქტი.

70 იხ. ციტირებული N2/2/579 გადაწყვეტილება, II-19.

71 იქვე, II-33.

72 იქვე, II-30-31.

73 სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-7 პუნქტი; ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-7 დამატებითი ოქმის მე-4 მუხლი.

74 *მიხალავე რუმინეთის წინააღმდეგ (Mihalache v. Romania)*, 2019 წლის ივლისი, 48-ე პუნქტი.

გადახვევის მე-15 მუხლით დაშვებულ საგამონაკლისო შესაძლებლობას. მიუხედავად ამისა, სამართალში, მათ შორის Jus Cogens პრინციპებთან მიმართებით დავა წარმოიშობა უპირატესად არა იმდენად მათ მნიშვნელობასა თუ სიმყარებზე, რამდენადაც უფლებით დაცული სფეროს ფარგლებსა და მის სუბიექტზე.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის დათქმა – „არ შეიძლება პირს წაეყენოს ბრალი ან/და დაედოს მსჯავრი იმ დანაშაულისათვის, რომლისთვისაც იგი ერთხელ უკვე გამართლებულ ან მსჯავრდებულ იქნა“ – მოითხოვს საკითხთა რიგის განსაზღვრას. აღიარებულია, რომ ზოგადად ქმედების სამართალდარღვევად და მისი სიმძიმის განსაზღვრა სახელმწიფოს ექსკლუზიური კომპეტენციაა.⁷⁵ ამდენად, კანონმდებელი კანონშემოქმედებითობის პროცესში თავად ადგენს ნორმის იმგვარ ნორმატიულ შინაარსს, რისი პოლიტიკური მიზანშეწონილობაც მისი ხედვით დღის წესრიგში დგას. მიუხედავად ამისა, სასამართლო დამდგარა საჭიროების წინაშე, კონსტიტუციური პრინციპის განმარტებით, უფლების ფარგლები იმგვარად ჩამოეყალიბებინა, რომ თავად ინსტიტუტის რაობა განსაზღვრულიყო. ამრიგად, ერთი და იმავე დანაშაულისათვის პირის მეორედ მსჯავრდების ტესტი სასამართლომ იმგვარად დაადგინა, რომ, ფაქტობრივად, ხელშესახები და გასაგები გახადა სისხლის სამართლის პროცესში პირის ხელმეორედ მსჯავრდებისგან დაცვის დადგენილი პრინციპის ფარგლები.

პირველ ყოვლისა, სასამართლომ გამოკვეთა სუბიექტი, თუ ვის ეხება გარანტია. საკუთრივ კონსტიტუციის თანახმად, „არავის დაედება განმეორებით მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისათვის.“ ერთი შეხედვით, ჩანს, რომ პრინციპი იცავს უკვე მსჯავრდებულ პირს, თუმცა საპროცესო კოდექსი აგრეთვე ასახელებს გამართლებულსა და ბრალდებულს. საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დამკვიდრებული პრაქტიკის თანახმად, „კონსტიტუციაში მოცემული ტერმინები ყოველთვის არ შემოიფარგლება კანონმდებლობით გათვალისწინებული დეფინიციით.“⁷⁶ შესაბამისად, სასამართლო უფლების სუბიექტად მოიაზრებს ყველას, ვის წინააღმდეგაც სისხლის სამართლის საქმე განიხილება საერთო სასამართლოებში. სუბიექტების შეფასების დროს ამგვარი სტანდარტის დადგენისას მსგავსება აშკარაა ამერიკულ სისხლის სამართლის პროცესთან, რომლის საწყისებსაც დაეფუძნა 2009 წელს მიღებული სისხლის სამართლის საპროცესო ინსტიტუტები და რომლის გავლენაც საპროცესო სამართალზე უდიდესია. აშშ-ის კონსტიტუციის მე-5 შესწორების განმარტებისას ფედერალურმა უზენაესმა სასამართლომ განმარტა, რომ ერთი და იმავე დანაშაულისთვის სისხლისსამართლებრივი დევნისგან პრივილეგია იცავს როგორც გამართლებულს, ისე მსჯავრდებულს, აგრეთვე პირს ერთი და იმავე დანაშაულისათვის რამდენიმე სასჯელის დაკისრებისგან.⁷⁷

75 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2010 წლის საოქმოდ ჩანაწერი N4/482,483,487,502 საქმეზე – მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „მოდრობა ერთიანი საქართველოსთვის“, მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება „საქართველოს კონსერვატიული პარტია“, საქართველოს მოქალაქეები: ზვიად ძიძიგური და კახა კუკავა, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, მოქალაქეები დანი ცაგური და ჯაბა ჯიშკარიანი, საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-8.

76 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2006 წლის 15 დეკემბრის გადაწყვეტილება N13/393,397 საქმეზე – საქართველოს მოქალაქეები ვახტანგ მასურაშვილი და ონისე მებონია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, III-1.

77 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე – ჩრდილოეთ კაროლინა პირსის წინააღმდეგ (North Caroline v. Pearce) 395 U.S. 711, 711 (1969); აგრეთვე იხ. აშშ-ის კონსტიტუციის მე-5 შესწორების განმარტება; იხ. Miller, Wright, Criminal Procedures - Cases, Statutes, and Executive Materials, fourth edition, 2011, 972.

დამკვიდრებული პრაქტიკით, უფლებით დაცული სფეროსა და კომპონენტების განსაზღვრით სასამართლომ სახელმძღვანელო პრინციპები უპირატესად დაუდგინა როგორც დისკრეციული დევნის უფლებამოსილების მქონე პირებს, ისე საერთო სასამართლოებს. საკუთრივ გარემოება, რომ სისხლის სამართლის საპროცესო ინსტიტუტის არსებობა არ იყო ნათლად დადგენილი და პრაქტიკულად გამოყენებადი, ნათელი გახადა საერთო სასამართლოების საჭიროება, თავიდან აერიდებინათ ორმაგი მსჯავრდების საფრთხე იმ ნორმის გამოყენებით, რომელიც უშვებდა ამგვარ რისკს. კონსტიტუციურ წარდგინებაზე მსჯელობისას სასამართლომ განმარტა: „პირის განმეორებით მსჯავრდება არის კონსტიტუციის და მისი ფუნდამენტური პრინციპების მიუღებელი და უხეში დარღვევა, რომელიც არ შეიძლება ექვემდებარებოდეს გამართლებას რაიმე ლეგიტიმური მიზნის მიღწევის საბაბით.“⁷⁸ ამ გადაწყვეტილების საფუძველზე მოგვიანებით სასამართლომ ზედმიწევნით განმარტა ყოველი კომპონენტი – როდის იცავს გარანტია პირს და როდის ხდება უფლებით დაცულ სფეროში ჩარევა მართლმსაჯულების ინტერესების გათვალისწინებით. „იმისათვის, რომ სახეზე იყოს კონსტიტუციით აკრძალული ორმაგი მსჯავრდება, ა) პირის მიმართ უნდა არსებობდეს დასრულებული სისხლისსამართლებრივი პროცედურა კონკრეტულ დანაშაულთან მიმართებით, ბ) მას უნდა ემუქრობოდა „განმეორებით“ მსჯავრდება (bis), გ) „ერთი და იმავე დანაშაულისათვის“ (idem).“⁷⁹ ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რას ნიშნავს დასრულებული სამართალწარმოება და შეეხება თუ არა იგი დანაშაულის დამდგენი სასამართლოს მიერ გამართლებული პირის დაცვას, მის წინააღმდეგ შეიტანოს პროკურორმა სააპელაციო საჩივარი.

სასამართლოს დათქმა, რომ კონსტიტუციის მიზნებისათვის საკანონმდებლო განმარტებები არ არის საკმარისი, რათა დადგინდეს სამართალწარმოების საბოლოობის ფაქტი, კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს საკონსტიტუციო სასამართლოს მნიშვნელობას საპროცესო ინსტიტუტების განსაზღვრისას. სასამართლომ საკითხზე მსჯელობა დაუპირისპირა გასაჩივრების ინსტიტუტის მნიშვნელობას⁸⁰ და *res judicata*⁸¹ მიიჩნია მას შემდეგ, რაც განაჩენს შეუქცევადი ძალა ექნება. შესაბამისად, დაადგინა, რომ ისეთი სახის გადაწყვეტილებები, რომელთა გასაჩივრება შესაძლებელია კანონმდებლობით დადგენილი სტანდარტული პროცედურის შესაბამისად, გონივრული ვადის განმავლობაში, რჩება განმეორებითი მსჯავრდების აკრძალვის კონსტიტუციური უფლების მოქმედების მიღმა.⁸² ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს რისკი გამართლებული პირის წინააღმდეგ გამამტყუნებელი განაჩენის დაყენებისა, ერთმნიშვნელოვნად უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთ დროს არ

78 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება №3/1/608,609, კონსტიტუციურ წარდგინებაზე „საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 306-ე მუხლის მე-4 ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 297-ე მუხლის „ზ“ ქვეპუნქტის კონსტიტუციურობის თაობაზე“, II-36.

79 იხ. ციტირებული №2/7/636 გადაწყვეტილება, II-9.

80 იხ. იქვე, II-25 „ბრალდების მხარისათვის გასაჩივრების უფლების მინიჭებით, კანონმდებლობა ემსახურება როგორც კერძო, ისე საჯარო ინტერესების დაცვას. სააპელაციო და საკასაციო წესით საჩივრის წარდგენა შეიძლება, *inter alia*, მიზნად ისახავდეს პირველი ინსტანციის ან სააპელაციო სასამართლო განხილვისას პოტენციურად დაშვებული შეცდომის გამოსწორების მიზანს.“

81 *Res Judicata* - „გასაჩივრებას დაუქვემდებარებელი გადაწყვეტილება“. ევ ეგი, შეუქცევად, გადაწყვეტილების საბოლოო ხასიათს სასამართლოს აქტი იძენს მას შემდეგ, რაც აღარ იარსებებს სხვა საშუალებები აქტის გასაჩივრებისათვის, მხარემ ამონურა ამგვარი შესეძლებლობა, ან როდესაც ამგვარზე მოთხოვნა ხანდაზმულია. იხ. *ზოლოტუხინი რუსეთის წინააღმდეგ (Zolotukhin v. Russia)*, 2009 წლის 2 თებერვალი, 107-ე პუნქტი.

82 იხ. ციტირებული №2/7/636 გადაწყვეტილება, II-16.

ხდება დაცულ სფეროში ჩარევა, რამდენადაც „გამართლებულის“ მნიშვნელობას აქვს ავტონომიური ხასიათი და პირი გამართლებულად ორჯერ მსჯავრდების აკრძალვის მიზნებისთვის მხოლოდ მას შემდეგ ჩაითვლება, რაც გამამართლებელ განაჩენს შეუქცევადი ძალა ექნება (ესე იგი მაშინ, როდესაც პირის წარდგენილი ბრალდების უსაფუძვლობა დადასტურდება რევიზიას დაქვემდებარებული საბოლოო შეფასების შემდგომ).

სასამართლომ პროცესის დასრულება სავალდებულო წინაპირობად დასახა, თუმცა მკაფიოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ორჯერ პირის მსჯავრდების აკრძალვა ასევე ვრცელდება პირზე, როდესაც ის ერთიანი განზრახვით ახორციელებს ერთიან ქმედების შემადგენლობას, რომელიც შეიძლება მოიცავდეს სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილით აკრძალულ ერთზე მეტ ქმედებას. ასეთ დროს არსებობს რისკი, პირს დაეკისროს პასუხისმგებლობა დანაშაულის ხელოვნური ერთობლიობისათვის, შესაბამისად, დაენიშნოს იმაზე მკაცრი სასჯელი, ვიდრე ის ობიექტურად იმსახურებს ერთი ქმედებისთვის.⁸³ მაგალითად, ყაჩაღობისას მუქარა დანაშაულის ქმედების შემადგენლობის ხერხია და თუ პირის მიმართ დევნა დაიწყება როგორც ყაჩაღობის (ან ძარცვის), ისე მუქარის მუხლებით, სახეზე ასევე იქნება ერთი და იმავე დანაშაულისთვის პირის ორჯერ მსჯავრდების რისკი. მიუხედავად იმისა, რომ დასრულებული სამართალწარმოება არ არის სახეზე, ამკარაა პროცესის დუბლირება. ამდენად, ორჯერ მსჯავრდების აკრძალვის ერთ-ერთი კომპონენტია სისხლის სამართლის დასრულებული სამართალწარმოება, მაგრამ მის გარეშე *a priori* არ გამოირიცხება პროცესის დუბლირების რისკი.

სტატიის მიზნებისათვის აგრეთვე მნიშვნელოვანია სადავო საკითხი, თუ როგორ განიმარტა „ერთი და იგივე დანაშაული“. სასამართლოს შეფასებით, თუ პირი ერთსა და იმავე ადგილას დროის კონკრეტულ მონაკვეთში განხორციელებული ქმედების გამო დაექვემდებარება განმეორებით დევნას განსხვავებული სამართლებრივი საფუძვლით, რომლის ქმედების შემადგენლობის სუბიექტური (*mens rea*) და ობიექტური ელემენტები (*actus reus*) დანაშაულის მიზნები, საჯარო და კერძო ინტერესების შეფასება) არსებითად მსგავსია პირვანდელი მსჯავრდებისას გამოყენებული სამართლებრივი ნორმისა და განმეორებით დევნას საფუძვლად არსებითად მსგავსი ფაქტობრივი გარემოებები დაედო, ასეთი შემთხვევა მოექცევა დაცული უფლების სფეროში.

2.5 წინასწარი პატიმრობა

ალკვეთის ღონისძიებებს შორის უკიდურესი *ultima ratio* სახე წინასწარი პატიმრობაა, რომლის გამოყენების რისკები აუცილებლად უნდა იყოს დაზღვეული

⁸³ შეად. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადანყვეტილება საქმეზე – მისური კანთერის წინააღმდეგ (*Missouri v. Hunter*), 459 U.S. 359, 366 (1983).

პროცესუალური „მეხამრიდებით“, რომელთა პრაქტიკაში ეფექტიანი გამოყენება მეტწილად სასამართლოთა სინთეზურ შეფასებაზეა დამოკიდებული. ამ მხრივ, ნიშანდობლივია, რომ საერთო და საკონსტიტუციო სასამართლოებს შორის ერთგვარი სამართლებრივი დიალოგის ინიცირება, ანუ საქართველოს ისტორიაში პირველი რეგისტრირებული კონსტიტუციური წარდგინება⁸⁴ სწორედ წინასწარი პატიმრობის თემატიკას ეხებოდა.⁸⁵

წინასწარი პატიმრობის საკითხზე მოგვიანებით საკონსტიტუციო სასამართლო კვლავ დადგა ავტორიტეტული განმარტების გაკეთების აუცილებლობის წინაშე საქმეზე,⁸⁶ რომელშიც სამი სხვადასხვა მოსარჩელე 1998 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმათა მთელ რიგს ხდიდა სადავოდ, მათ შორის, წინასწარი პატიმრობის შესახებ. სახალხო დამცველის წარმომადგენლები აღნიშნავდნენ, რომ წინასწარი პატიმრობა, კონსტიტუციის მიხედვით, მოიცავდა პატიმრობას სასამართლოს მიერ შესაბამისი სასჯელის შეფარდებამდე, რა პერიოდიც, მათ აზრით, 9-თვიანი ვადით იყო კონსტიტუციით შემოფარგლული. სასამართლომ მრავალი მოწმისა და ექსპერტის მოსმენის შემდეგ ნაწილობრივ დააკმაყოფილა სასარჩელო მოთხოვნა, მაგრამ უშუალოდ წინასწარ პატიმრობაზე მსჯელობისას მიიღო მეტად ბუნდოვანი გადაწყვეტილება.

სასამართლომ ვერ შეძლო, კონსტიტუციის ძველი რედაქციის მე-18 მუხლის მე-6 პუნქტი განემარტა ავტონომიურად და სრულად მოექცა 1998 წლის კოდექსის ინტერპრეტაციაში პროცესის სუბიექტების შესახებ. სასამართლომ, ნორმათა იერარქიაში უფრო დაბლა მდგომი საპროცესო კანონმდებლობიდან გამომდინარე, ერთმანეთისგან განასხვავა ბრალდებული და განსასჯელი პირი კონსტიტუციის მიზნებისთვისაც.⁸⁷ მეორე კოლეგიამ მიუთითა, რომ სადავოდ გამხდარი სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმები არ ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციას, ვინაიდან საპროცესო ნორმები ეხებოდა განსასჯელის უფლებრივ სტატუსს, ხოლო კონსტიტუცია წყვეტდა მხოლოდ ბრალდებული („ექვმიტანილი“) პირის დაკავების და წინასწარი პატიმრობის ვადებს; სასამართლომ გაიზიარა მოპასუხე მხარის განმა-

84 დაარსებიდან რამდენიმე თვეში საკონსტიტუციო სასამართლოს დიდუბის რაიონის სასამართლოს მოსამართლის კონსტიტუციურ წარდგინებაზე მსჯელობისას მიეცა შესაძლებლობა, განემარტა წინასწარი პატიმრობის ინსტიტუტი, არსი, სუბიექტები და ვადები; სამწუხაროდ, სასამართლომ ვერ გამოიყენა შექმნილი შესაძლებლობა, გამოცდილების ნაკლებობის თუ სხვა მიზეზთა გამო, ვინაშინ *expressis verbis* განმარტა მისთვის და საერთო სასამართლოების მოსამართლეთათვის მინიჭებული დიალოგის უფლებამოსილება, არ მიიღო არსებითად განსახილველად წარდგინება და გამოსცა განჩინება, რომელშიც მიუთითა, რომ ცალკეულ მოსამართლეს არ ჰქონდა უფლებამოსილება კონსტიტუციური წარდგინებით მიემართა საკონსტიტუციო სასამართლოსთვის, იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 1997 წლის 27 მაისის №2/49/1 განჩინება საქმეზე - *ქ. თბილისის დიდუბის რაიონის სასამართლოს წარდგინება*.

85 გ. დავითური, გ. დავითაშვილი, საერთო სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინების ინსტრუმენტის გამოყენების პრაქტიკული სახელმძღვანელო, თბ., 2021,13.

86 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2003 წლის 29 იანვრის N 2/3/182,185,191 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქეები ფირუზ ბერიაშვილი, რევაზ ვიშნერიშვილი და საქართველოს სახალხო დამცველი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

87 სასამართლოს პრაქტიკა ავტონომიურ განმარტებაზე, გამოცდილების ზრდასთან ერთად შეიცვალა; „კონსტიტუციური დებულებებისა და კონსტიტუციაში არსებული ტერმინების შინაარსი თვითმყოფადია და არ არის დამოკიდებული კანონმდებლობაში არსებულ დეფინიციებზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, კონსტიტუციის შინაარსი კანონმდებლობაზე დამოკიდებული გახდებოდა და ნაყოფიერი ნიადაგი შეიქმნებოდა თვითნებობისთვის“ (საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2016 წლის 14 აპრილის №3/2/588 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქეები - სალომე ქინქლაძე, ნინო კვეტენაძე, ნინო ოდიშარია, დარი ჯანელიძე, თამარ ხითარიშვილი და სალომე სებიკვერაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-15).

რტება, რომ ბრალდებულად უნდა ჩათვლილიყო პირი პროკურორის მიერ საქმის სასამართლოში გაგზავნამდე, რის შემდეგაც იგი მიიჩნეოდა „განსასჯელად“. შესაბამისად, კონსტიტუცია, სასამართლოს მითითებით, საერთოდ უპასუხოდ ტოვებდა განსასჯელის პატიმრობის ვადას მისთვის სასამართლოს მიერ კონკრეტული დანაშაულისთვის სასჯელის შეფარდებამდე.⁸⁸

საკონსტიტუციო სასამართლომ შესაძლებლად მიიჩნია, რომ „ბრალდებულსა“ და „განსასჯელს“ საერთო ჰქონოდათ ძირითადი საპროცესო უფლებები, მაგრამ მაინც აღნიშნა, რომ, ვინაიდან პროცესის სხვადასხვა ეტაპზე ამ პირებს სხვადასხვა ორგანოსთან ჰქონდათ უშუალო კავშირი, კერძოდ, „ბრალდებულს“ საგამოძიებო ორგანოებთან, ხოლო „განსასჯელს“ – საქმის განმხილველ სასამართლოსთან, მათი საპროცესოსამართლებრივი სტატუსიც განსხვავდებოდა.⁸⁹ ბრალდებული პირის განსასჯელისგან გამოცალკევებით სასამართლომ არათუ ვერ გაფანტა ტერმინთა ბუნდოვანება, არამედ მეტიც, შექმნა ერთგვარი უფლებრივი დაცვის კონსტიტუციური ვაკუუმი განსასჯელის, ანუ პირის მიმართ, რომლის საქმეს პირველი ინსტანცია განიხილავდა და რომლის წინასწარი პატიმრობის ვადა, 2003 წლისთვის მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად,⁹⁰ შეიძლება ზოგიერთ შემთხვევაში 18 ან 30 თვემდეც კი გაგრძელებულიყო.⁹¹

ამ დიქტომიური ინტერპრეტაციის დამკვიდრების შემდეგ მალევე სასამართლოს უშუალოდ „ბრალდებული“ პირის წინასწარი პატიმრობის საკითხზეც მოუწია მსჯელობა. საქმეზე გადაწყვეტილებით საპროცესო კოდექსის ის ნორმა გამოცხადდა ძალადაკარგულად, რომლის მიხედვით, პატიმრობის, როგორც აღკვეთის ღონისძიების, ვადის გამოთვლისას „ბრალდებულისა“ და მისი დამცველის მიერ სისხლის სამართლის საქმის მასალების გაცნობის დრო მხედველობაში არ მიიღებოდა.⁹²

საკონსტიტუციო სასამართლომ არ გაიზიარა მოპასუხე მხარის არგუმენტაცია, რომლის თანახმად, გამოძიების ეტაპზე 9-თვიან პერიოდში საქმის მასალების გაცნობის ვადების მოქცევა *a priori* ნეგატიურ ზემოქმედებას მოახდენდა პროცესის ინტერესებზე, რადგან „ბრალდებული“ თუ მისი დამცველი შეგნებულად გააჭიანურებდნენ მასალების გაცნობის ვადებს და მიუთითა საპროცესო კანონმდებლობაში შეგნებულად გაჭიანურების რისკების ეფექტიანი დაცვის მექანიზმებზე.⁹³ სასამართლომ ასევე განიხილა სადავო ნორმის შესაბამისობა კონვენციით დადგენილ

88 იხ. ციტირებული N2/3/182,185,191 გადაწყვეტილება, II-3.

89 იქვე, II-3.

90 1998 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის წინასწარი პატიმრობის მუხლში 2006 წელს შევიდა ცვლილებები: პირველ ნაწილში მიუთითა წინასწარი პატიმრობის 9-თვიანი საერთო ვადა როგორც ბრალდებულის, ისე განსასჯელისთვის, ხოლო განხილულ გადაწყვეტილებაში სადავოდ გამხდარი მე-8 და მე-9 ნაწილები საერთოდ გაუქმდა. იხ. საქართველოს 2006 წლის 28 აპრილის N22936 კანონი „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“.

91 საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილებაში მიუთითა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზე, რომლის თანახმად, გამოძიებისა და მართლმსაჯულების განხორციელების ინტერესები, სახელმწიფოს მიერ შესაბამისი მტკიცებულებების წარდგენის შემთხვევაში, 4-წლიანი ვადით წინასწარ პატიმრობასაც ამართლებდა, თუკი ამ სანგრძობობას ეროვნული კანონმდებლობა უშვებდა (ვ. შვეიცარიის წინააღმდეგ (W. v. Switzerland), 1993 წლის 26 იანვრი).

92 იხ. ციტირებული N21/5/193 გადაწყვეტილება.

93 იქვე, II-3.

პრეცედენტულ სამართალთან,⁹⁴ ხაზი გაუსვა სახელმწიფოსთვის დადგენილ ვალდებულებას, წინასწარი პატიმრობის ვადები არ დაადგინოს არაკონვირულად და თვითნებურად ფართოდ.⁹⁵ მიუხედავად ამისა, ამ განმარტების ეფექტიანობა უკვე მეორეხარისხოვანი იყო მანამდე ჩამოყალიბებული „ბრალდებულისა“ და „განსასჯელის“ განსხვავების ფონზე.

ცალსახად, ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკიდან წინასწარ პატიმრობაზე მიღებულია 2015 წელს,⁹⁶ რომლითაც არაკონსტიტუციურად გამოცხადდა 2009 წლის საპროცესო კოდექსის სადავო ნორმის ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც უშვებდა კონკრეტულ სისხლის სამართლის საქმეზე ბრალდებულის პატიმრობას, თუ ამ საქმეზე ბრალის წაყენების ან ბრალის წაყენებისთვის საკმარისი საფუძვლის გამოვლენის შემდეგ მას პატიმრობაში ერთობლივად გატარებული ექნებოდა 9 თვე მის მიმართ მიმდინარე ნებისმიერი სისხლის სამართლის საქმის ფარგლებში.

სასამართლომ კონსტიტუციით დაწესებული 9-თვიანი ზღვრული ვადა გარანტიად დაინახა, როდესაც გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტით ჯერ კიდევ მიღებული არ არის განაჩენი და პირს შეზღუდული აქვს თავისუფლება, წინასწარ, მხოლოდ დასაბუთებული ვარაუდის საფუძველზე, არ მოხდეს არაპროპორციულად ფიზიკური თავისუფლების შეზღუდვა. გადაწყვეტილების სამოტივაციო ნაწილში მითითებულია, რომ კონსტიტუციის 9-თვიანი ვადა იმპერატიული ხასიათისაა, მიუხედავად იმისა, არის თუ არა პატიმრობაში ყოფნა სს დევნის ინტერესებისთვის აუცილებელი.⁹⁷

პლენუმი, 2003 წლისგან განსხვავებით, მზად აღმოჩნდა, ავტონომიურად განემარტა წინასწარი პატიმრობის, როგორც კონსტიტუციური ტერმინის, არსი. ამ დროისთვის 2009 წლის სისხლის საპროცესო კანონმდებლობა უკვე აღარ ასხვავებდა ერთმანეთისგან „ბრალდებულსა“ და „განსასჯელ“ პირებს, აგრეთვე, არც მოპასუხე მხარეს გამოუთქვამს განსხვავებული მსჯელობის დაფიქსირების სურვილი, თუმცა მაინც მნიშვნელოვანი იყო საკონსტიტუციო სასამართლოს ცალსახა მითითება, რომ წინასწარი პატიმრობა მოიცავდა პერიოდს, ბრალდებულის დაპატიმრებიდან პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ განაჩენის მიღებამდე.⁹⁸ გადაწყვეტილებაში ყურადღება გამახვილდა უკვე განხილულ ბერიაშვილის გადაწყვეტილებაში განვითარებული დუალიზმის სიმცდარესა და, სასამართლოს მიერ მხოლოდ საკანონმდებლო დეფინიციებზე

94 საკონსტიტუციო სასამართლომ მსჯელობისთვის გამოიყენა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 1979 წლის 24 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე - ვინტერვერპი ნიდერლანდის წინააღმდეგ (*Winterwerp v. The Netherlands*). ზოგადად, ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის თანახმად, წინასწარი პატიმრობის გონივრულობა აბსტრაქტული შეფასებითი კატეგორია არ არის, ანუ შეუძლებელია რომელიმე ერთ გონივრულ ვადაზე აპელირება, რაც ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში უნდა შეფასდეს საქმის სპეციფიკური გარემოებებიდან გამომდინარე. სახელმწიფოს აკისრია მტკიცების ტვირთი, მიუთითოს საზოგადო ინტერესებზე, რომლებიც გადანონის უდანაშაულობის პრეზუმფციას და მე-5 მუხლით გამტკიცებულ თავისუფლების ზოგად წესს. იხ., მაგალითად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილება საქმეზე - *ლაბიტა იტალიის წინააღმდეგ (Labita v. Italy)*, no. 26772/95, 152-ე პუნქტი.

95 იხ. ციტირებული №1/5/193 გადაწყვეტილება, II-2.

96 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 15 სექტემბრის N3/2/646 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე გიორგი უგულავა საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

97 იქვე, II-19.

98 იქვე, II-22.

დაყრდნობით, არავეტონომიური განმარტების კონტრპროდუქტიულობაზე.

წინასწარი პატიმრობის სპეციფიკასთან დაკავშირებით უგულავას საქმეზე სასამართლოს მსჯელობა მხოლოდ ვადებისა და სუბიექტების თემატიკით ვერ ამოიწურებოდა და მეტად მნიშვნელოვანი იყო წინასწარი პატიმრობის განმეორებით გამოყენების პრობლემატიკა. სასამართლომ კონსტიტუციაში დაფიქსირებული 9-თვიანი ვადა აბსოლუტურ აკრძალვად არ ჩათვალა, შესაბამისად, არ გამორიცხა წინასწარი პატიმრობის, როგორც აღკვეთის ღონისძიების, გამოყენება ისეთ შემთხვევაში, როდესაც პირი ჩაიდენს ახალ დანაშაულს პატიმრობის გამოყენების შემდეგ, აგრეთვე, თუ პატიმრობამდე ჩადენილ დანაშაულზე ბრალდების მხარისთვის ცნობილი გახდება მხოლოდ წინასწარი პატიმრობის შეფარდების შემდეგ. ამასთანავე, განსაკუთრებით უკანასკნელ შემთხვევაში, სასამართლომ დაუშვებლად მიიჩნია 9-თვიანი ვადით ხელოვნური მანძილირება, მათ შორის, ფორმალურად კანონიერი მეთოდებით, როდესაც არ ვლინდება ახლად აღმოჩენილი გარემოებები განმეორებითი აღკვეთის ღონისძიების შეფარდებისთვის.⁹⁹

3. დიალოგი საკონსტიტუციო სასამართლოსა და საკანონმდებლო ორგანოს შორის სისხლის სამართლის პროცესზე

„კონსტიტუციური სისხლის სამართლის პროცესი“ საკონსტიტუციო სამართლის ერთ-ერთი ქვედარგია, რომლის ფარგლებში, მაგალითად, აშშ-ში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მე-4, მე-5 და მე-6 დამატებებში დაფიქსირებული ფუძემდებლური პროცესუალური დებულებებისა და პრინციპების ინტერპრეტაციას.¹⁰⁰ ქვედარგის შესწავლის საგანი არის არა მხოლოდ ტექსტის ინტერპრეტაციის სხვადასხვა თეორია,¹⁰¹ არამედ საკონსტიტუციო კონტროლის შესაბამისად განვითარებული ნორმატიული პრაქტიკის პოლიტიკური¹⁰² და ეკონომიკური¹⁰³ ანალიზი. ამ ფონზე ქართული აკადემიური სივრცე საგრძნობლად ჩამორჩება მოწინავე იურისპრუდენციულ კულტურებს.

ყოველთვის, როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლოებს უწევთ ავტორიტეტული მსჯელობა კონსტიტუციაში სისხლის სამართლის პროცესთან

99 იქვე, II-35.

100 განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც აშშ-ში მე-20 საუკუნის შუა წლებიდან უზენაესმა სასამართლომ განავითარა ე.წ. „შერჩევითი ინკორპორაციის დოქტრინა“, გადასინჯა ადრეული პრეცედენტი *Barron v. Baltimore* და დაანება შტატების დონეზე სისხლის სამართლის საპროცესო დავებზე ფედერალური სააპელაციო იურისდიქცია, იხ. A. R. Amar, *The Future of Constitutional Criminal Procedure*, *American Criminal Law Review* Vol. 33, 1996, 1124-1125.

101 ნებისმიერი ქვეყნის კონსტიტუციის ტექსტი განსაკუთრებული აბსტრაქციით ხასიათდება, ხოლო შეერთებული შტატების შემთხვევაში დამატებითი სირთულეა ტექსტის ხანდაზმულობა. ამ ფაქტორების გათვალისწინებით, მე-20 საუკუნის აკადემიურ თუ სამოსამართლო სფეროებში სხვადასხვა გავლენიანი ინტერპრეტაციის თეორია ჩამოყალიბდა, იხ. J. A. Thomson, *Principles and Theories of Constitutional Interpretation and Adjudication: Some Preliminary Notes*, 13 MELB. U. L. REV. 597, 1982, 601-615.

102 სასამართლოს ლეგიტიმაცია, თუნდაც არაპირდაპირ განსაზღვროს სამართლის პოლიტიკა, მათ შორის საპროცესო და მატერიალური ნორმების მოდიფიცირებით, ცალსახად არაორთოდოქსული მეთოდია და საჭიროებს სოციუმის, განსაკუთრებით მაჟორიტარულ ნებებსა და ვნებებზე ყურადღებით დაკვირვებას. იხ. C. R. Sunstein, *If People Would Be Outraged by Their Rulings, Should Judges Care?*, 60 STAN. L. REV. 155, 2007.

103 მოწინავე იურისდიქციებში ბოლო 50 წელია, ფართო აკადემიური ინტერესის ობიექტია სისხლის სამართლის პროცესის ეკონომიკური ანალიზი, დანაშაულის, როგორც ეკონომიკური პრობლემის, სხვადასხვა პროცესუალური უფლებისა და, ზოგადად, სისხლის სამართლის პოლიტიკის პირდაპირი თუ გვერდითი ეკონომიკური *ex ante* ეფექტები, იხ. G. S. Becker, *Crime and punishment: an economic approach*, *Journal of Political Economy*, 1968, 167-217.

დაკავშირებულ სხვადასხვა განზოგადებულ დებულებებზე, ანალიზის საკითხი ხდება კონსტიტუციის განმარტების თანამედროვე მოძღვრებები,¹⁰⁴ რამდენადაც სადავო ნორმის კონსტიტუციურობის ბედი შეიძლება დამოკიდებული აღმოჩნდეს სწორედ განმარტების სტრუქტურულ, ისტორიულ ან/და მიზნობრივ მეთოდოლოგიაზე. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა მწირია იმისთვის, რათა რომელიმე აპრობირებული მეთოდოლოგიის განსაკუთრებულ გავლენებზე მიეთითოს. ამ მხრივ დისკუსია ქართულ აკადემიაშიც არ შეიმჩნევა და მოქმედი თუ ყოფილი მოსამართლეებიც იშვიათად მიუთითებენ ამა თუ იმ თეორიის განსაკუთრებულ გემოქმედებაზე.¹⁰⁵ სტატიაში წარმოდგენილ პრაქტიკაზე დაკვირვებით თითქმის არ შეიმჩნევა ისტორიული განმარტების მცდელობები.¹⁰⁶ იმის გათვალისწინებით, რომ სასამართლო ხელმძღვანელობს, მათ შორის ისე, რომ სამოტივაციო ნაწილში არ მიუთითებს,¹⁰⁷ ევროპული და აშშ-ის უზენაესი სასამართლოების პრაქტიკით, რომელთა სრულყოფილად გასააზრებლად სწორედ კონსტიტუციის განმარტების თეორიების კონტექსტია გასათვალისწინებელი, გამოდის, რომ განმარტების მოძღვრებების გავლენა ქართულ პრაქტიკაზე არაპირდაპირაა ნაწარმოები და ხშირად რთულად ამოსაცნობია, რაც სასამართლოს მოტივაციის შეცნობას ენიგმატიკურ დავალებად აქცევს.

ნაშრომის შესავალში უკვე გამოითქვა მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, თუ რატომ უნდა ჰქონდეს სასამართლოს განსაკუთრებული გულისყური და ფართო უფლებამოსილება საპროცესო უფლებებზე. რამდენადაც კონსტიტუცია უშუალოდ ითვალისწინებს მრავალ პროცესუალურ გარანტიას, თითოეული თავისუფლების აღკვეთა, სისხლისსამართლებრივი დევნა, გამოძიება, საერთო სასამართლოში განხილვა თუ გადაწყვეტილების მიღება უშუალოდ გულისხმობს ადამიანის ძირითად უფლებებთან ფართო შემხებლობას. თუ სამართალდამცავ ორგანოებსა და საერთო სასამართლოებს არ ექნებათ ერთგვარი სახელმძღვანელო სტანდარტები, რომლებსაც კანონმდებლობასა და არსებულ რეალობაზე დაყრდნობით ამკვიდრებს საკონსტიტუციო სასამართლო, რისკის ქვეშ დადგება სახელმწიფო აპარატთან ურთიერთობების დიდი და განსაკუთრებით პრობლემური ნაწილი.

სახელმწიფოს დანაშაულთან ბრძოლის ცენტრალიზებული მონოპოლია აქვს,¹⁰⁸ რაც სისხლის სამართლის პოლიტიკასთან ერთად გულისხმობს საპროცესო ნორმების განსაზღვრის ექსკლუზიურ უფლებამოსილებას. სხვა სახელმწიფო ორგანოებთან ერთად, მათ შორის საკანონმდებლო ორგანოს, ინტერესია დანაშაულთან საბრძოლველად მაქსიმალურად ეფექტიანი მექანიზმების დაწესება,

104 თანამედროვე იურისპრუდენციაში ყველაზე გავლენიანი თეორიებია: ცოცხალი კონსტიტუციონალიზმი, ორიგინალიზმი, პრაგმატიზმი, ტექსტუალიზმი, იხ. R. A. Posner, *How Judges Think*, Harvard University Press, 2008, 191-203.

105 შუად. სამოსამართლო აქტივიზმზე საგამონაკლისო ხაზგასმა. იხ.: ქ. ერემაძე, ძირითადი უფლებები თავისუფლებისთვის, 2020, 10.

106 მიზები - მოქმედი კონსტიტუციის შემუშავებიდან მცირე დროის გავლასთან ერთად - უნდა იყოს საქართველოში კონსტიტუციის მიღების ბუნდოვანი გამოცდილება და, განსაკუთრებით, უფლებების ნაწილში ანალიზის ნაკლებობა, ამ მხრივ პროცესი გაცნობიერებული ჯერ კიდევ არ არის. იხ. ვოლფგანგ ბაბეკი, კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება საქართველოში (1993-1995), 2002, 70.

107 რაც, რა თქმა უნდა, თანამედროვე ინტელექტუალური საკუთრების სამართლის მიზნებისთვის საინტერესო არ არის, რადგან „სამოსამართლო პლაგიატი“ ოქსიმორონიც კია, იხ. R. A. Posner, *The Little Book of Plagiarism*, Pantheon Books, 2007 72.

108 შუად. M. Weber, *Gesammelte Politische Schriften* (Dritte Auflage), J. C. B. MOHR (PAUL SIEBECK) TÜBINGEN, 1971, 507. აგრეთვე იხ. ციტირებული №1/8/594 გადაწყვეტილება, II-17.

რამდენადაც კრიმინალის დონე უშუალოდ პარლამენტში წარმოდგენილი პოლიტიკური სუბიექტების შემდგომ არჩევნებში წარმატებაზე უკუპროპორციულად აისახება და, შესაბამისად, მოქმედი მმართველი პოლიტიკური ძალის სტრატეგიას არსებითად ცვლის.¹⁰⁹ ამრიგად, საკანონმდებლო ხელისუფლება დაინტერესებული მხარეა, ხოლო ეფექტური საპროცესო მექანიზმები ყოველთვის არ გულისხმობს უფლების დაცვის მაღალ სტანდარტს, მეტიც, ხშირად პირიქითაა.

ნებისმიერი მონოპოლიური ფენომენი მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს დადებითი მოვლენა, როდესაც მონოპოლისტი მოიპოვებს დომინანტურ პოზიციას შემოთავაზებული პროდუქტის ხარისხის გაუმჯობესებით ან/და ხარჯების შემცირებით,¹¹⁰ თუმცა, რადგანაც სახელმწიფო ფლობს დანაშაულთან ბრძოლის თანდაყოლილ და მუდმივ მონოპოლიას,¹¹¹ გამოირიცხება ამ კონკრეტულ პროდუქტსა და მის „ფასებზე“ თავისუფალი კონკურენცია. ასეთ სიტუაციაში საკონსტიტუციო სასამართლოს როლი ანტიმონოპოლიური სამსახურის ფუნქციას უნდა ითვისებდეს, რაც პროცესის მონაწილე სუბიექტებს შორის არსებული სამართლიანი ბალანსის მუდმივ ძიებასა და აღმოჩენას უნდა გულისხმობდეს. მართლაც, კონსტიტუციური დოქტრინები სისხლის სამართლის პროცესში სწორედ სხვადასხვა სუბიექტის – პირველ რიგში, სახელმწიფოს წარმომადგენელი მოსამართლის, პროკურორისა და გამოძიებლის – საქმიანობის რეგულირებას ისახავს მიზნად, რათა მთლიანად სისტემამ შეძლოს ფუნქციონირება გამართულად.¹¹² შესაბამისად, მატერიალური სისხლის სამართლის პოლიტიკის განსაზღვრა თუ პარლამენტის უფლებამოსილებას არის ფართოდ მიკუთვნებული და სასამართლო ცდილობს, არ ჩაერიოს სასჯელებისა¹¹³ თუ ცალკეული დანაშაულის კვალიფიკაციის განსაზღვრაში, აღსრულების პროცედურაზე პირიქით, ეფექტიან კონტროლს *per se* საკონსტიტუციო სასამართლო უნდა ახორციელებდეს.

რამდენადაც საკონსტიტუციო სასამართლო ყველაზე ნაკლებადაა დაშორებული პოლიტიკური დღის წესრიგიდან მართლმსაჯულების განმახორციელებელი სხვა შტოებთან შედარებით, მითმეტია მის მიმართ პოლიტიკური, მათ შორის, არაჯანსაღი ინტერესი და მასზე გავლენის მოხდენის მცდელობა.¹¹⁴ სამართლებრივი ფიქციის გათვალისწინებით, ხალხის ნებას გამოხატავს საქართველოს პარლამენტი. პოლიტიკური ხელისუფლება, პარლამენტის, როგორც ხალხის პირდაპირი

109 შუად. O. Meloni, Is there an electoral-motivated crime rate cycle? Evidence from Argentina, MPRA Paper 40177, University Library of Munich, 2012; შუად. ენ „ნულოვანი ტოლერანტობის პოლიტიკას“ საქართველოში, რომელიც ინიციატივის სახით 2006 წელს გაუღერდა პარლამენტში და გულისხმობდა როგორც მატერიალურ, ისე საპროცესო უკურეაქციას კრიმინალის მაღალი მაჩვენებლის მიმართ, იხ. ანა დოლიძე, ნულოვანი ტოლერანტობა პოლიციის თვითნებობას, ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია.

110 K. N. Hylton & V. Khanna, A Public Choice Theory of Criminal Procedure, 15 Sup. CT. ECON. REV. 61 (2007), 78 იხ. ციტირება P. Areeda and L. Kaplow, Antitrust Analysis: Problems, Text, and Cases, (Aspen 5th ed 1997), 7.

111 იხ. ციტირებული №1/8/594 გადაწყვეტილება, II-20.

112 W. J. Stuntz, The Uneasy Relationship Between Criminal Procedure and Criminal Justice, The Yale Law Journal Vol. 107: 1, 18.

113 სასამართლო სასჯელის კონსტიტუციურობაზე მსჯელობს მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში, - როდესაც სასჯელი არაპროპორციულობის მნიშვნელოვან ხარისხს აღწევს, - რათა არ ჩაანაცვლოს კანონმდებლის კომპეტენცია და დარღვიოს ძალაუფლების დანაწილების ბალანსი. იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 24 ოქტომბრის N1/4/592 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე ბექა წიქარიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. ცალკე განხილვის საკითხია ის, თუ რამდენად აღქმადია სასამართლოს დამკვიდრებული სასჯელის შეფასების ენ „უკიდურესად არაპროპორციულობის“ ტესტი.

114 შუად. მოლდოვის საკონსტიტუციო სასამართლოსთან დაკავშირებული პროცესები - Opinion No. 954 / 2019, European Commission for Democracy Through Law, Strasbourg, 24 June 2019.

წყაროს მეშვეობით, თანხმდება კონკრეტულ ქცევის წესზე და მასვე უნდა ჰქონდეს უმაღლესი პოლიტიკური ლეგიტიმაცია, თუმცა ამ დროს საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტიურობა, ცხადია, ეჭვქვეშ აყენებს ხალხის ნების რეალურ საერთო გამოხატულებას. კონსტიტუციასთან მიმართებით აქტის შეფასებით კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება სასამართლოს რევიზიას დაქვემდებარებული საკითხი, რამეთუ საკანონმდებლო წესრიგით უკვე დადგენილია მოქალაქეთა ნება, თუ როგორ სამართლებრივ წესრიგში სურთ ცხოვრება.

სასამართლოს აქტივიზმის საჭიროება განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ქართული პოლიტიკური დღის წესრიგის გათვალისწინებით. ამის მაგალითად შეიძლება მოხმობილ იქნეს გადაწყვეტილება¹¹⁵ ანონიმური ინფორმაციის შედეგად გადაუდებელი აუცილებლობით ჩატარებული ჩხრეკა-ამოღების შესახებ, რომლითაც მან, ფაქტობრივად, არსებითად გაართულა ჩხრეკის შედეგად ამოღებული საგნის მტკიცებულებად დაშვების და მისი გამამტყუნებელი განაჩენისათვის გამოყენების საკითხი. აღნიშნულს, თავის მხრივ, საფუძვლად უდევს რეალობა, რომლითაც აშკარად დაბალია საზოგადოების ნდობა სამართალდამცავ ორგანოთა მიმართ, რისი შეფასებაც სარჩელის ფაქტობრივი გარემოებების გათვალისწინებით მოუხდა კიდევ სასამართლოს.¹¹⁶ აღსანიშნავია, რომ იმგვარ პოლიტიკურ დღის წესრიგში, სადაც საზოგადოების ნდობა სამართალდამცავ ორგანოთა მიმართ არ არის აშკარად დაბალი, არ გახდებოდა საჭირო, საგამოძიებო თუ საპროცესო მოქმედებების ჩასატარებლად სასამართლოს კონსტიტუციური მართლმსაჯულების მეშვეობით შეექმნა დამატებითი ბარიერები და გაერთულებინა როგორც მტკიცებულებათა მოპოვება, ისე მათი გამოყენება. მტკიცებულების მოპოვების კეთილსინდისიერების ეჭვები არა მხოლოდ პროცედურულად ართულებს მტკიცებულებათა დამაგრებას, არამედ ხშირად მნიშვნელოვნად ასუსტებს ბრალდების პოზიციას. ეს არის რეალობა, რასაც ნდობის ნაკლებობა ქმნის და რაც ვერ შეფასდება ადამიანის უფლებათა დაცვის სტანდარტის დაწვევის საპირწონედ, ამიტომ ქართულ რეალობაში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ამგვარი გადაწყვეტილებით პირთა დაცვას პროცესის მწარმოებელი არაკეთილსინდისიერი აქტორებისგან.¹¹⁷

2021 წლის ივნისამდე დამკვიდრებული პრაქტიკის თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლო ცდილობდა, არ გადაეკვეთა პოლიტიკური მიზანშეწონილობის წითელი ხაზები, განსაკუთრებით კი არ შეეზღუდა წარმომადგენლობითი ორგანოს ცალკეული ექსკლუზიური უფლებამოსილება, როგორცაა, მაგალითად, სისხლის სამართლის საპროცესო მოდელის შერჩევა.¹¹⁸ შესაბამისად, როდესაც ნათელი

115 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2020 წლის 25 დეკემბრის N22/2/1276 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე გიორგი ქებურია საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

116 იქვე, 101-ე პუნქტი: „საგულისხმოა, რომ მოსარჩელის პრობლემა განპირობებულია არა იმით, რომ, მაგალითად, სადავო ნორმა გამამტყუნებელი განაჩენის გამოტანისთვის შესაბამოდ დაბალ სტანდარტს აწესებს, არამედ პრობლემა დაკავშირებული არის არაკეთილსინდისიერი პოლიციელის მიერ ფაქტებით შესაძლო მანიპულირებასთან და ფაბრიკაციასთან, რის წინააღმდეგაც სადავო ნორმა არის არაუფექტური და უშვებს განაჩენის გამოტანას არასანდო მტკიცებულებების საფუძველზე.“

117 არსებითად იმავე პრობლემაზე დათვალისწინებისა და ამოღების მოქმედებებთან მიმართებით იხ. N1582-ე კონსტიტუციური სარჩელი საქმეზე - ბექა ქებაძე და გიორგი ბეჟანიშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

118 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის N2/13/1234,1235 გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქეები - როინ მიქელაძე და გიორგი ბურჯანაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ. II-40.

იყო, რომ სასარჩელო მოთხოვნის დაკმაყოფილება გავლენას მოახდენდა არა მხოლოდ პროცესის მონაწილე მხარეების უფლებებზე, არამედ შეცვლიდა მთლიანად პროცესის არქიტექტურას, სასამართლო არ აკმაყოფილებდა სარჩელს.¹¹⁹ ამასთანავე, თუკი სარჩელის დაკმაყოფილებით არ იცვლებოდა პროცესის მოდელი და არ იზღუდებოდა პარლამენტის პოლიტიკური ლეგიტიმაცია, სასამართლო ირგებდა სწორედ „ანტიმონოპოლიურ“ ფუნქციას, რაშიც იგულისხმება პროცესის მონაწილე მხარეებს შორის შესაძლო სამართლიანი ბალანსის ძიება. სასამართლო აქამდე იყენებდა შეფასების სტანდარტს, რომელსაც შეიძლება, „უფლების ეფექტიანი რეალიზაციის“ ტესტი ეწოდოს, რაც გულისხმობს ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში იმის შეფასებას, არსებობს თუ არა პროცესის მხარეების უფლებათა დამაბალანსებელი მექანიზმები. ამ მხრივ სასამართლო ფორსირებულადაც იკვლევს შიდა კანონმდებლობას, შეიძლება გაცდეს მხარეთა არგუმენტაციას და მოგვევლინოს ინკვიზიციური სასამართლოს გარსაცემელში. ამრიგად, სასამართლოს პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ გამორიცხული არ არის, დაცვის მხარეს პროცესის რომელიმე ეტაპზე შეზღუდული ჰქონდეს საპროცესო უფლებებით სარგებლობა, რადგან შეჯიბრებითობისა და თანასწორობის პრინციპი არ მოითხოვს მხარეთა ტოტალურ თანასწორობას.¹²⁰ მთავარია, რომ სისხლის სამართლის პროცესში სახელმწიფოს წარმომადგენელთა მოზღვავებული უფლებამოსილებები ეფექტიანად იყოს დაბალანსებული.¹²¹

ნებისმიერ სასამართლოს, მათ შორის, საკონსტიტუციო იუსტიციის განმახორციელებელი ორგანოს ვალდებულებაა, დაამკვიდროს მეტ-ნაკლებად ერთიანი პრეცედენტული პრაქტიკა, თუმცა პარალელურად, როგორც ეს დიდ ამერიკელ მოსამართლე ჰოლმსს სწამდა, არ უნდა მოსწყდეს რეალურ გამოწვევებსა და „გამოცდილებას“. სამართლის უზენაესობა (ანუ კანონთა მიხედვით და არა ადამიანთა მიერ მართვა¹²²) აუცილებელია იყოს წინასწარ განსაზღვრადი და მეტ-ნაკლებად დეპერსონალიზებული. როდესაც სასამართლოს გადაწყვეტილება დამოკიდებულია, თუ რომელი მოსამართლე, კოლეგია ან ინსტანცია განიხილავს ცალკეულ საქმეს, სამართლის უზენაესობას ანაცვლებს „მოსამართლეთა მსოფლხედვის უმაღლესობა“, ხოლო ნორმის ადრესატებს შეეძლება მხოლოდ, ივარაუდონ, თუ რას გადაწყვეტს „მსაჯული“.¹²³ მეორე მხრივ, მცდარია ის შეხედულება, თითქოს მოსამართლეები შავი მანტიის ჩაცმით თავისუფლდებოდნენ სხვადასხვა ადამიანური მსოფლხედვისგან, მათ შორის, პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ მორალური წარმოდგენებისგან.¹²⁴ არაგონივრულიც კია, როდესაც ორთოდოქსული ლეგალიზმი განიხილავს მსაჯულებს ერთგვარ უგრძობ ალგორითმებად, რომელთაც მხოლოდ სხვადასხვა ნორმის ერთმანეთთან დაკავშირება თუ ხელე-

119 იხ. ციტირებული №1/8/594 გადაწყვეტილება.

120 იხ. ციტირებული №2/13/1234,1235 გადაწყვეტილება, II-74.

121 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის N1/4/809 გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე ტიტოვო ჩორგოლიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, II-20; შუად. პროცედურული გარანტიებით დაბალანსებას, კონვენციის მე-6 მუხლის მიზნებისთვის, როუ და დევისი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Rowe and Davis v. the United Kingdom*), 2000 წლის თებერვალი, 61-ე პუნქტი.

122 Aristotle, *The Politics*, 1287a, C.D.C. Reeve (Trans.), Hackett Publishing Company, Inc., 1998.

123 J. Raz, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, Oxford University Press, 1979, 217.

124 R. Chr. van Ooyen, *Bundesverfassungsgericht und politische Theorie*, 2015, 10.

წიფებათ.¹²⁵ ეს შეხედულება საზრდოობს უფრო ფართოდ გავრცელებული მითოლოგიური რწმენა-წარმოდგენით, რომლის მიხედვით სამართალი და პოლიტიკა ერთმანეთისგან ხისტად იმიჯნება. მითითებული წარმოდგენა სასტიკად სცდება რეალობას, როდესაც საკონსტიტუციო სამართალსაც აპოლიტიკურად, ხოლო საკონსტიტუციო სასამართლოსა და საკანონმდებლო ხელისუფლების დიალოგს პოლიტიკური სიოსა თუ ქართვეილებისგან მოწყვეტით განიხილავს.

4. დასკვნა

ქცევის საერთო წესზე შეთანხმება მოითხოვს გადაწყვეტილების მიღებისას მაღალი პოლიტიკური ლეგიტიმაციის არსებობას, თუმცა ნორმაშემოქმედებითობა არ არის თვითკმარი პროცესი კანონთა სიცოცხლისუნარიანობისათვის; მეორე მხრივ, ხშირად კანონთა მოქმედების ფარგლები გადაჭარბებულიც კია, რადგან კანონშემოქმედების პროცესის მიზანია, მაქსიმალურად იყოს თავიდან აცილებული საგამონაკლისო შემთხვევები, რომლებიც ქცევის ზოგადი ნორმატიული წესის ეფექტიანობას ამცირებენ. შეიძლება, კონსტიტუციური კონტროლი ხშირად, იურისტთა თვალში უფრო „საშიშად ყფეს, ვიდრე იკბინება“, მაგრამ სწორედ ექსკლუზიურად საკონსტიტუციო სასამართლოს აქვს მეთვალყურის ფუნქცია, რათა კანონთა რეალური, „ყოველდღიური“ ეფექტი არ აღმოჩნდეს გაუთვალისწინებელზე მეტად სუსხიანი.

კონსტიტუციური პრინციპი მხარეთა შეჯიბრებითობასა და თანასწორობაზე საქართველოში მეტად განმტკიცდა 2009 წლის კოდექსის მიღებით, როდესაც კანონმდებელმა სრულად ახალი საპროცესო ინსტიტუტების დანერგვა ცადა, თუმცა, როგორც სტატიიდან გამოჩნდა, გარკვეულ შემთხვევებში თავად ასცდა სისხლის სამართლის საპროცესო მოდელს. პროცესის მწარმოებელი სუბიექტების პრაქტიკის განვითარების თანადროულად თავი მეტად იჩინა პრობლემებმა, რომელთაც არსებითი გავლენა ჰქონდათ პროცესის სუბიექტების ცალკეულ უფლებრივ სტანდარტებზე და გამოირჩეოდნენ, ლეგიტიმური რეპრესიული ღონისძიებების მეშვეობით, უფლებებით დაცულ სფეროში ჩარევის მაღალი ინტენსივობით.

მეტად გონივრულია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა ცალკეულ დარგში ყოველთვის გააზრებული იყოს ერთიანად და არა მხოლოდ უახლესი თემატური გადაწყვეტილებების ანალიზის შედეგად. სტატიაც ამგვარი მეთოდის მცდელობაა. განხილულია რამდენიმე ათეული დარგობრივი გადაწყვეტილება და მითითებულია, თუ როდის თვლის სასამართლო შესაძლებლად, განსაზღვროს სისხლის სამართლის საპროცესო ასპექტები. კერძოდ, როდესაც არ იზღუდება პარლამენტის ექსკლუზიური უფლებამოსილება და ცალკეული საპროცესო ინსტიტუტის გამოყენება, სამართალდამცავი თუ მართლმსაჯულების განმახორციელებელი სუბიექტების უფლებამოსილებები ამკვიდრებს პროცესის მონაწილე

¹²⁵ იმის გათვალისწინებით, რომ მოსამართლეებიც „პოლიტიკური ცხოველები“ არიან, ალბათ, გონივრულია მოთხოვნა, რომ გადაწყვეტილებაში აღქმადი იყოს მოსამართლის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების რეალური მიზნები და მიზეზები. ერთგვარი გულახდილობის ასეთი ვალდებულება აუცილებელიც კია მოსამართლეთა ინფორმირებული კრიტიკისთვის, იხ. R. A. Posner, The Rise and Fall of Judicial Self-Restraint, 100 California Law Review 519, 2012, 542.

კონსტიტუციური კონტროლის სტანდარტების ჩამოყალიბება

მხარეებს შორის არასამართლიან ბალანსს. ამ პროცესში, ცალკეულ ინსტიტუტებზე მსჯელობისას, სასამართლოს მოუხდა კანონმდებლის მიერ ჩამოყალიბებული პირველადი მნიშვნელობების ტრანსფორმირება, ავტონომიური და ზოგჯერ აქტივისტური განმარტებების გაკეთებაც კონსტიტუციურ სისხლის სამართლის პროცესზე. ყოველი ცალკეული დავის ფარგლებში სასამართლოს ძირითადი მიზანი იყო და არის სისხლის სამართლის პროცესის მოდელის, როგორც ერთიანი შეჯიბრებითი სისტემის, ეფექტიანობისა და წონასწორობის მუდმივი ძიება.

თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსა და აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკაში

ვია მარკოძე

შესავალი

თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია ბრალდებულის ძირითადი უფლებაა და ის გარანტირებულია როგორც ეროვნული, ისე საერთაშორისო სამართლით. გარანტიას მნიშვნელობას სძენს ის ფაქტიც, რომ ეხება ბრალდებულს, ანუ სისხლის სამართლის პროცესის ცენტრალურ ფიგურას, რომელზეც ყველაზე მეტ გავლენას ახდენს სახელმწიფოს იძულების მექანიზმები. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია იძულების ფარგლების დადგენა, რათა სისხლის სამართლის პროცესი არ გადაიქცეს ჭეშმარიტების დადგენის მიზნით ნებისმიერი საშუალების გამოყენების ბერკეტად. იძულების ღონისძიებები მიემართება ადამიანს, ანუ სამართლის მიზანსა და ღირებულებათა წესრიგის სათავეში მყოფ სუბიექტს. შესაბამისად, დამაბალანსებელი ფაქტორების, მათ შორის, პრივილეგიის არსებობა, ფუნდამენტური მნიშვნელობისაა.

ამ დამაბალანსებელი ფაქტორების ფონზე სტატიაში განხილულია თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიის არსი, მიზნები და სამართლებრივი ჩარჩო ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს, აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკისა და ქართული დოქტრინის/პრაქტიკის ჭრილში.

სტატიის შემდგომი ნაწილი ეთმობა თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიის დაცული სფეროს განხილვას პირდაპირი და არაპირდაპირი არასათანადო იძულების ჭრილში. გაანალიზებულია როგორც ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა, ისე აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს მიერ განვითარებული დოქტრინა.

დაცული სფეროს განხილვის შემდეგ ყურადღება გამახვილებულია უფლების შეზღუდვის შესაძლებლობაზე. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით გაანალიზებულია, უფლება აბსოლუტური ხასიათისაა თუ ფარდობითი. შემდეგ ეტაპზე ყურადღება მახვილდება პრივილეგიის დარღვევის შეფასების ოთხ კრიტერიუმთან ტესტზე.

სტატიის ბოლო ნაწილში განხილულია ბრალდებულისგან ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული მტკიცებულების ზეგავლენა თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიაზე. აღნიშნულის შედეგად გაკეთებულია დასკვნა, სადაც შეჯამებულია სტატიის ძირითადი ასპექტები.

1. თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიის არსი, მიზანი და სამართლებრივი ჩარჩო

თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია (შემდგომში – პრივილეგია) უმნიშვნელოვანესი საერთაშორისო გარანტიაა და მას, ეროვნულ კანონმდებლობასთან ერთად, ითვალისწინებს არაერთი საერთაშორისო ხელშეკრულება, როგორც კონტინენტური სამართლის, ისე საერთო სამართლის ქვეყნებში.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის (შემდგომში – კონვენცია) მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის შესაბამისად, „[...] ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის გამორკვევისას ყველას აქვს [...] მისი საქმის სამართლიანი [...] განხილვის უფლება [...]“ პრივილეგია და დუმილის უფლება პირდაპირ არ არის მოხსენიებული ევროპული კონვენციის ტექსტში, თუმცა, ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, მოაზრებულია კონვენციის მე-6 მუხლში.¹ უფრო კონკრეტულად, ეს უფლება „სამართლიანი სასამართლო განხილვის გულშია“.²

საყურადღებოა, რომ თავდაპირველად იგეგმებოდა პრივილეგიის ასახვა კონვენციის მე-7 დამატებით ოქმში, თუმცა შემდგომში ეს პოზიცია არ გაიზიარეს, ვინაიდან ჩაითვალა, რომ პირდაპირი ჩანაწერის არარსებობის დანაკლისს საკმარისად ავსებდა მე-6 მუხლში მოაზრებული საქმის სამართლიანი განხილვის უზოგადესი ჩანაწერი.³ მართლაც, საქმის სამართლიანი განხილვა ფარდობითი ცნებაა და მოიაზრებს ისეთ უფლებებსაც, რომლებიც პირდაპირ არ არის მითითებული კონვენციის ტექსტში, მათ შორის, მხარეთა თანასწორობასა და შეჯიბრებითობას,⁴ გადაწყვეტილების დასაბუთებას,⁵ დანაშაულის პროვოკაციის აკრძალვას⁶ და ა.შ.

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-14 მუხლის მე-3 (8) პუნქტის მიხედვით, „[...] ნებისმიერი სისხლისსამართლებრივი ბრალდების საფუძვლიანობის განსაზღვრისას ყველას აქვს უფლება, [...] არავინ აიძულოს საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემა ან თავის ბრალეულად ცნობა.“

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის მე-8 მუხლის მე-2(8) პუნქტის მიხედვით, „[...] მისი საქმის განხილვისას პირს აქვს უფლება, სრული თანასწორობის საფუძველზე [...], არ იყოს მოწმე საკუთარი თავის წინააღმდეგ ან არ ცნოს თავი ბრალეულად. ამასთან, მე-3 პუნქტი მიუთითებს, რომ ბრალდებულის მიერ თავის

1 ჯონ მურიი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*John Murray v. The United Kingdom*), 1996 წლის 8 თებერვალი, 45-ე პუნქტი.

2 ჯ.ბ. შვეიცარიის წინააღმდეგ (*J.B. v. Switzerland*), 2001 წლის 3 მაისი, 64-ე-66-ე პუნქტები; ჰინი და მაგუინის ირლანდიის წინააღმდეგ (*Heaney and McGuinness v. Ireland*), 2000 წლის 21 დეკემბერი, მე-40 პუნქტი; ალექსანდრ ზაიჩენკო რუსეთის წინააღმდეგ (*Aleksandr Zaichenko v. Russia*), 2010 წლის 18 თებერვალი, 38-ე პუნქტი.

3 შ. ტრექსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 359.

4 ფაიგ მამადოვი აზერბაიჯანის წინააღმდეგ (*Faig Mammadov v. Azerbaijan*), 2017 წლის 26 იანვარი, მე-19 პუნქტი.

5 ლასკა და ლიკა ალბანეთის წინააღმდეგ (*Laska and Lika v. Albania*), 2010 წლის 20 აპრილი, 57-ე-62-ე პუნქტები.

6 ტეიშერა დე კასტრო პორტუგალიის წინააღმდეგ (*Teixeira de Castro v. Portugal*), 1998 წლის 9 ივნისი, 34-ე-36-ე პუნქტები; რამანაუსკას ლიეტუვის წინააღმდეგ (*Ramanauskas v. Lithuania*), 2008 წლის 5 თებერვალი, 52-ე პუნქტი.

ბრალეულად ცნობა ჩაითვლება ნამდვილად მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის არ არის რაიმე იძულების შედეგი“.

საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლის მე-11 პუნქტის მიხედვით, არავინ არის ვალდებული, მისცეს თავისი ან იმ ახლობელთა საწინააღმდეგო ჩვენება, რომელთა წრე განისაზღვრება კანონით. ბადრი ნიპარიშვილი საკუთარ ნაშრომში აღნიშნავს, რომ თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია სრული მოცულობით მოაზრებულია საქართველოს კონსტიტუციის 31-ე მუხლის მე-11 პუნქტში.⁷ მსგავსად აღნიშნულისა, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილებაში განმარტა, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-8 პუნქტი (ახალი რედაქციის 31-ე მუხლის მე-11 პუნქტის ანალოგი) მოიცავს ორ ასპექტს – თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიასა და კანონით განსაზღვრულ ახლობელთა წინააღმდეგ ჩვენების მიცემის ვალდებულების არარსებობას.⁸

საქართველოს კონსტიტუციის მითითებული დებულებები ასახულია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსშიც (შემდგომში – სსსკ). კერძოდ, მე-15 მუხლის მიხედვით, არავინ არ არის ვალდებული, ჩვენება მისცეს საკუთარი თავის ან სხვა პირთა წინააღმდეგ, რომელთა წრეც განისაზღვრება ამავე კოდექსით. აღნიშნული დებულება კონკრეტდება 38-ე მუხლის მე-4 ნაწილში, რომლის მიხედვითაც, ბრალდებულს შეუძლია, ნებისმიერ დროს გამოიყენოს დუმილის უფლება. ამასთან, თუ ბრალდებული ირჩევს დუმილის უფლებას, ეს არ შეიძლება შეფასდეს მისი ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად. 74-ე მუხლი განსაზღვრავს, რომ ბრალდებულის ჩვენება არის მის მიერ სასამართლოში მიცემული ინფორმაცია სისხლის სამართლის საქმის გარემოებათა შესახებ. ჩვენების მიცემა ბრალდებულის უფლებაა. ბრალდებულის მიერ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის ან ცრუ ჩვენების მიცემის ფაქტი არ შეიძლება შეფასდეს მისი ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად.⁹

1.1. თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიის არსი და მიზანი

პრივილეგია იურიდიულ დოქტრინასა და სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში განსხვავებულად განიმარტება. მეტიც, აზრთა სხვადასხვაობაა, მათ შორის, სახელწოდებასთან დაკავშირებითაც. პრივილეგიას ზოგჯერ მოიხსენიებენ, როგორც „დუმილის უფლებას“ ან „საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემისგან დაცვის უფლებას“.¹⁰ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მართებული მოსაზრება, რომ მითითებული ტერმინები შეზღუდულად გამოხატავს პრინციპის შინაარსს და იქმნება საფრთხე, რომ სრული მოცულობით ვერ აისახოს გარანტიები. გარდა ამისა, პრივილეგიის სრული არსის გამოსახატავად ხშირად მიუთითებენ დოქტრინაში კარგად ცნობილ ლათინურ გამონათქვამს – *nemo tenetur se*

7 ბ. ნიპარიშვილი, *არჩევანი ბრალდებულის მიერ ჩვენების მიცემისა და დუმილის უფლებებს შორის, მართლმსაჯულება და კანონი*, №1, 2020, 11.

8 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე – საქართველოს მოქალაქე ტიტოვ ჩორგოლიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, N1/4/809, 11-40.

9 იბ., ასევე, V. Chiu, *Privilege against Self-Incrimination: Assessing Recent Developments in Hong Kong*, Hong Kong Journal of Legal Studies, Vol. 8, 2014, 47.

10 შ. ტრეჟელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 360.

თვითნაკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია

ipsum accusare, რაც გულისხმობს ადამიანის უფლებას, არ დაიბრალოს დანაშაული¹¹ და დაცული იყოს ჩვენების მიცემისკენ მიმართული ნებისმიერი ზეწოლისგან.¹² შემოკლებით მას მოიხსენიებენ როგორც *nemo tenetur*, ანუ არავინ არის ვალდებული. დოქტრინაში ამ შემთხვევაშიც მართებულად მიუთითებენ, რომ ის ასახავს არა უფლების შინაარსს, არამედ გარანტიის ფილოსოფიურ საფუძვლებს.¹³ ლიტერატურაში გავრცელებული და მისაღები ტერმინია თვითნაკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია.¹⁴

1.1.1. პრივილეგიის არსი და მიზნები ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, პრივილეგია გულისხმობს ბრალდებულის უფლებას, სახელმწიფოს არ მიაწოდოს საკუთარი თავის მამხილებელი ინფორმაცია. ინფორმაცია ფართო ცნებაა და შეიძლება მოიცავდეს როგორც ვერბალური (მაგალითად, ჩვენება), ისე არავერბალური (მაგალითად, ნივთიერი მტკიცებულება) ინფორმაციის სახელმწიფო ორგანოებისთვის „არასათანადო იძულებით“ გადაცემისგან დაცვას.¹⁵ მეორე მხრივ, პრივილეგიის კონკრეტული გამოვლინებაა დუმილის უფლება და ნიშნავს ბრალდებულის უფლებას, არ ილაპარაკოს – გამოკითხვისას/დაკითხვისას შეინარჩუნოს დუმილი.¹⁶ ამდენად, პრივილეგია უფრო ფართო ცნებაა და თავის თავში აერთიანებს დუმილის უფლებასაც. ბრალდებულის უფლება, არ ამხილოს საკუთარი თავი, პირდაპირ უკავშირდება დუმილის უფლების გამოყენების შესახებ პირის ნების პატივისცემას.¹⁷

პრივილეგია და დუმილის უფლება გამომდინარეობს მტკიცების ტვირთის ბრალდების მხარეზე დაკისრების პრინციპიდან. ამ გაგებით ის კავშირშია უდანაშაულობის პრეზუმფციასთან.¹⁸ ეს კავშირი განპირობებულია იმით, რომ უდანაშაულობის პრეზუმფცია სახელმწიფოს ავალდებულებს, ამტკიცოს ბრალდება მუქარის, იძულებისა და ბრალდებულის ნებაზე სხვაგვარი ზემოქმედების გარეშე მოპოვებული მტკიცებულებებით.¹⁹

პრივილეგია და დუმილის უფლება, *inter alia*, მიზნად ისახავს პირის დაცვას სახელმწიფოს მხრიდან არასათანადო იძულებისგან, რაც, საბოლოოდ, უზრუნველყოფს მართლმსაჯულების განხორციელებისას შეცდომის თავიდან აცილებასა და სამართლიანი სასამართლო განხილვის მიღწევას.²⁰

11 გ. თუმანიშვილი, სისხლის სამართლის პროცესი, ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, თბ., 2014, 127.

12 შ. ტრეჟსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 360.

13 შ. ტრეჟსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 360.

14 შ. ტრეჟსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 360.

15 ჯონ მურიეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*John Murray v. The United Kingdom*), 1996 წლის 8 თებერვალი, 44-ე-45-ე პუნქტები.

16 შ. ტრეჟსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 360-362.

17 *სონდერსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Saunders v. The United Kingdom)*, 1996 წლის 17 დეკემბერი, 68-ე-69-ე პუნქტები; *ალენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Allan v. the United Kingdom)*, 2002 წლის 5 ნოემბერი, 44-ე პუნქტი; *ო ჰალორანი და ფრანცისი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (O'halloran and Francis v. The United Kingdom)*, 2007 წლის 29 ივნისი, 53-ე-63-ე პუნქტები.

18 *Traditional Rights and Freedoms - Encroachments by Commonwealth Laws*, Final Report, Sydney: ALRC, 2015, 315.

19 *შანონი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Shannon v. The UK)*, 2005 წლის 4 ოქტომბერი, 32-ე პუნქტი.

20 ჯონ მურიეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*John Murray v. The United Kingdom*), 1996 წლის 8 თებერვალი, 44-ე-45-ე პუნქტები.

1.1.2. პრივილეგიის არსი და მიზნები აშშ-ის დოქტრინასა და პრაქტიკაში

აშშ-ის კონსტიტუციის მე-5 შესწორების მიხედვით, დაუშვებელია პირის იძულება, სისხლის სამართლის პროცესის ფარგლებში მისცეს ჩვენება საკუთარი თავის წინააღმდეგ. ამ შესწორების მიზანია ბრალდებულის დაცვა მართლმსაჯულების სისტემის წინაშე ბოროტი ტრილემისგან - 1. პირმა თქვას სიმართლე და სახელმწიფომ მოიპოვოს მაინკრიმინებელი ინფორმაცია, 2. მოიტყუოს და თავი გაიმართლოს ან 3. უარი თქვას პასუხის გაცემაზე და დაეკისროს პასუხისმგებლობა.²¹

როგორც ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის საფუძველზე პრივილეგიის არსის განმარტებიდან გამომდინარეობს, ევროპული სასამართლო გარანტიაში მოიაზრებს როგორც ჩვენების მიცემისგან დაცვას, ისე - ნივთიერი მტკიცებულების გადაცემისგან დაცვასაც. ამ მხრივ აშშ-ის დოქტრინა²² და კანონმდებლობა განსხვავებულია, ვინაიდან კონსტიტუცია პირდაპირ მიუთითებს მხოლოდ ჩვენებაზე. გამოდის, რომ, ერთი შეხედვით, აშშ-ის მე-5 შესწორება ემთხვევა ევროპული სასამართლოს მიერ განმარტებულ დუმილის უფლებას, თუმცა შინაარსობრივად ეს ასე არ არის - სასამართლო პრაქტიკაში განსხვავებულად განიმარტება ჩვენების მნიშვნელობა²³ და არსობრივად შეიძლება გავრცელდეს ისეთ მტკიცებულებებზე, რომლებსაც ევროპული სასამართლო მატერიალურად მიიჩნევს.²⁴

1.1.3. პრივილეგიის არსი და მიზნები საქართველოს მაგალითზე

ქართული იურიდიული ლიტერატურა არ არის მდიდარი პრივილეგიის კვლევით. ამიტომ პრივილეგიის არსთან დაკავშირებითაც არ არის იურიდიული დოქტრინა სიღრმისეულად ჩამოყალიბებული, თუმცა ბოლო პერიოდში ამ მიმართულებით შეინიშნება დადებითი ტენდენცია.

პროფესორი თუმანიშვილი პრივილეგიის შინაარსს განმარტავს შემდეგნაირად: „დაუშვებელია ბრალდებულის იძულება, რომ მან აქტიურად შეიტანოს წვლილი საკუთარი თავის დანაშაულში მხილებაში, მაგრამ ბრალდებულმა უნდა ითმინოს სახელმწიფო ორგანოების მხრიდან მასზე ისეთი იძულების ღონისძიებების განხორციელება, რაც მას ამხელს დანაშაულის ჩადენაში“.²⁵

პროფესორი ფაფიაშვილი გარანტიის *Ratione personae*-დ განმარტებისას მიუთითებს ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზე და პრივილეგიაში მოიაზრებს როგორც დოკუმენტების/ინფორმაციის სახელმწიფოს მიერ არასათანადო იძულებით გადაცემის აკრძალვას, ისე ჩვენების მსგავსი მეთოდებით მოპოვების აკრძალვას.²⁶

21 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *პენსილვანია მუნიზის წინააღმდეგ (Pennsylvania v. Muniz)*, 496 U.S. 582, 596 (1990).

22 მაგ., *G.O.Tuttle, Cooperative Prosecution and the Fifth Amendment Privilege against Self-Incrimination*, New York University Law Review, Vol. 85, no. 4, October 2010, 1352.

23 იხ. მაგ., აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ჰოლტი აშშ-ის წინააღმდეგ (Holt v. United States)*, 218 U.S. 245 (1910).

24 T. M. Todd, *The Fifth Amendment and the Conjurer's Circle: Exploring the Privilege against Self-Incrimination in Federal Tax Practice*, Charleston Law Review, Vol. 9, no. 1, 2014, 174-177.

25 გ. თუმანიშვილი, *ბრალდებულის პირადი ჩხრეკა, მისი სხეულიდან ნიმუშის აღება და თვითინკრინინაციისგან დაცვის პრივილეგია*, საიუბილეო კრებული - გურამ ნაჭყებია - 75, 2016, 73.

26 ლ. ფაფიაშვილი, წიგნში: სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარები, გიორგი გიორგაძის რედაქტორობით, თბ., 2015, 123-124.

თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია

ბადრი ნიპარიშვილი თავის ნაშრომში ავითარებს მსგავს მსჯელობას და, ამასთან, იმეორებს ევროპული სასამართლოს მიდგომებს. იგი განმარტავს, რომ პრივილეგია უფრო ფართოა, მისი მხოლოდ კონკრეტული გამოვლინებაა დუმილის უფლება და უკავშირდება მხოლოდ ვერბალურ ასპექტებს.²⁷ დუმილის უფლებისა და პრივილეგიის მსგავს მიმართებას იზიარებს პროფესორი მალლაკელიძე.²⁸

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო პრივილეგიას მოიაზრებს სამართლიანი სასამართლოს ფუნდამენტურ ნაწილად და აკავშირებს მას ამ უფლების სხვა გამოვლინებებთან, მაგალითად: უდანაშაულობის პრეზუმფციასა და დაცვის უფლებასთან. სასამართლოს განმარტებით, პრივილეგია ასახავს დემოკრატიული საზოგადოების უმთავრეს პრინციპს, რომ ადამიანი არ შეიძლება აღიქმებოდეს სამართლის ობიექტად, მიზნის მიღწევის საშუალებად, არამედ იგი თავად არის მიზანი, ორიენტირი, რომელსაც უნდა ეფუძნებოდეს, მათ შორის, სისხლის სამართლის პოლიტიკა.²⁹ საკონსტიტუციო სასამართლოს მნიშვნელოვანი განმარტებაა, რომ კონსტიტუციურ დებულებაში მოიაზრება არა მხოლოდ ვერბალური, არამედ წერილობითი ან სხვა ნებისმიერი ფორმის ნებელობითი ქმედების იძულების აკრძალვა.³⁰

2. თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიის დაცული სფერო

პრივილეგია და დუმილის უფლება იცავს ბრალდებულს სახელმწიფოს მიერ მისი მამხილებელი მტკიცებულების „არასათანადო იძულებით“ მოპოვებისგან.³¹ ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით დადგენილია „არასათანადო იძულების“ შემდეგი შემთხვევები:³²

- ა) მტკიცებულება მოპოვებულია წამებით, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობით;³³
- ბ) გამოკითხვისას/დაკითხვისას მამხილებელი ინფორმაცია ან სხვა მტკიცებულება მოპოვებულია იმის ხარჯზე, რომ პირს ინფორმაციის მიუწოდებლობის შემთხვევაში ემუქრებოდა პასუხისმგებლობის დაკისრება;³⁴
- გ) მამხილებელი ინფორმაცია მოპოვებულია დუმილის უფლებაზე გაფრთხილების გარეშე;³⁵
- დ) აღიარება მოპოვებულია მოტყუებით, აგენტის მემუკობით;³⁶

27 ბ. ნიპარიშვილი, არჩევანი ბრალდებულის მიერ ჩვენების მიცემისა და დუმილის უფლებებს შორის, მართლმსაჯულება და კანონი, №1, 2020, 11.

28 ლ. მალლაკელიძე, ბრალდებულის შეცდომით მოპოვებული ინფორმაცია და თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია ქართული და ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, გერმანულ-ქართული სისხლის სამართლის ჟურნალი, №3, 2018, 60.

29 იბ., ასევე, B. W. Ahmad, *The Dilemma Created by the Privilege against Self Incrimination*, GNLU Journal of Law Development and Politics, Vol. 9, no. 1, 2019, 37-39.

30 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 14 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე - საქართველოს მოქალაქე ტიტვიო ჩოროვლიანი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ, N1/4/809, 11-40-42.

31 *ჰინი და მაგვინისი ირლანდიის წინააღმდეგ (Heaney and McGuinness v. Ireland)*, 2000 წლის 21 დეკემბერი, მე-40 პუნქტი.

32 შეად. A. E. Robinson, *Treating the Sex Offender at Any Cost: Fifth Amendment Privilege against Compelled Self-Incrimination in the Prison Context*, Washburn Law Journal, Vol. 42, no. 3, 2003, 730-731.

33 მაგ., *ჯალო გერმანიის წინააღმდეგ (Jalloh v. Germany)*, 2006 წლის 11 ივლისი.

34 მაგ., *სონდერსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Saunders v. the United Kingdom)*, 1996 წლის 17 დეკემბერი.

35 მაგ., *ბრუსკო საფრანგეთის წინააღმდეგ (Brusco v. France)*, 2010 წლის 14 ოქტომბერი.

36 მაგ., *ალენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Allan v. the United Kingdom)*, 2002 წლის 5 ნოემბერი; *ბიკოვი რუსეთის წინააღმდეგ (Bykov v. Russia)*, 2009 წლის 10 მარტი.

ე) აღიარება მოპოვებულია პირის მიმართ განხორციელებული მუქარის შედეგად, რომ მისი დუმილის უფლება გამოყენებულ იქნებოდა ბრალდების დასადასტურებლად.³⁷

იურიდიულ დოქტრინაში არასათანადო იძულებას ყოფენ პირდაპირ და არაპირდაპირ გამოვლინებებად. პირდაპირ არასათანადო იძულებაში მოიაზრება სამართალდამცავი ორგანოების მიერ განხორციელებული ისეთი ქმედებები, რომლებიც პირდაპირ ერევა პირის უფლებებში, მაგალითად: ფიზიკური ძალადობა, დოკუმენტების წარდგენის იძულება, მოტყუებით ინფორმაციის მიღება და სხვა აქტიური საშუალებები.³⁸ მეორე მხრივ, არაპირდაპირი არასათანადო იძულება გულისხმობს სასამართლო ორგანოების მიერ ბრალდებულის მიერ დუმილის უფლების გამოყენების შეფასებას მისი ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად.³⁹

2.1. არასათანადო იძულების პირდაპირი გამოვლინებები

I. პირდაპირი არასათანადო იძულების კლასიკური შემთხვევაა მტკიცებულების მოპოვება წამებით, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობით. *Turbylev*-ის საქმეში განმცხადებელს პოლიციის განყოფილებაში სცემეს, რათა ელიარებინა დანაშაული. სასამართლომ განმარტა, რომ მსგავსი მოპყრობა არის „არასათანადო იძულების“ კლასიკური ფორმა და არღვევს პრივილეგიას.⁴⁰

II. პირდაპირი არასათანადო იძულების შემთხვევაა, როდესაც სახელმწიფო გამოკითხვისას/დაკითხვისას მამხილებელ ინფორმაციას ან სხვა მტკიცებულებას მოიპოვებს იმის ხარჯზე, რომ პირს ინფორმაციის მიუწოდებლობისთვის აკისრებს სისხლისსამართლებრივ ან ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას. *Saunders*-ის საქმეში განმცხადებლის მიმართ არსებობდა ფინანსური დარღვევების ჩადენის ეჭვი. შესაბამისმა სახელმწიფო ორგანომ დაიწყო საქმის ინსპექტირება და 9-ჯერ დაკითხეს განმცხადებელი. ასეთი დაკითხვები ტარდებოდა არა გამოძიების, არამედ ადმინისტრაციული წარმოების ფარგლებში. განმცხადებელს კანონმდებლობით ეკისრებოდა კითხვებზე პასუხის გაცემის ვალდებულება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ემუქრებოდა ჯარიმა ან 2 წლამდე თავისუფლების აღკვეთა.⁴¹ ინსპექტირების დასრულების შემდეგ საქმის მასალები გადაეცა საგამომძიებო ორგანოს, დაიწყო გამოძიება და განმცხადებელი მიეცა სისხლისსამართლებრივ პასუხისგებაში.⁴²

Saunders-ის საქმეში შესაფასებელი იყო რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი. პირველ რიგში, უნდა შეფასებულიყო, პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარა არის თუ არა არასათანადო იძულება; მეორე მხრივ, გასარკვევი იყო, რამდენად

37 ჯონ მურიე გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*John Murray v. The United Kingdom*), 1996 წლის 8 თებერვალი, 44-ე-45-ე პუნქტები.

38 შ.ტრექსელი, ადამიანის უფლებები სისხლის სამართლის პროცესში, თბ., 2009, 371-373.

39 იქვე, 374-376.

40 ტურბილვეი რუსეთის წინააღმდეგ (*Turbylev v. Russia*), 2015 წლის 6 ოქტომბერი, 86-ე-90-ე პუნქტები.

41 იხ. მსგავს შექანიზმებზე, T. Ward, Mc.Brendan, *Competition Law and Human Rights: The Privilege against Self-Incrimination and Related Rights in Competition Investigations*, *Competition Law Journal*, Vol. 12, no. 3, 2013, 309-312.

42 *Saunders v. the United Kingdom*, 1996 წლის 17 დეკემბერი, 14-ე-29-ე პუნქტები.

თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია

შეიძლება ადმინისტრაციული წარმოების ფარგლებში მოპოვებული აღიარების სისხლის სამართლის პროცესში გამოყენება. მითითებულ გარემოებებთან ერთად, ცალკე იყო გასაანალიზებელი, ვრცელდება თუ არა პრივილეგია გამამართლებელ ჩვენებაზე.

პირველ საკითხზე სასამართლომ დადებითი პასუხი გასცა და მიუთითა, რომ პრივილეგია და დუმილის უფლება, პირველ რიგში, გულისხმობს ბრალდებულის ნების პატივისცემას, რომ ყოველგვარი იძულების გარეშე მისცეს ჩვენება. მოსალოდნელი პასუხისმგებლობის შიში იძულების ფორმაა და, შესაბამისად, მსგავსი ქმედება დაცულია პრივილეგიითა და დუმილის უფლებით.

მეორე მხრივ, სასამართლომ განმარტა, რომ ადმინისტრაციული წარმოების დროს შედგენილი გამოკითხვის ოქმები ისე ფართოდ იყო გამოყენებული სისხლის სამართლის პროცესის დროს, რომ ბრალდება არსებითად მას ეყრდნობოდა. სასამართლომ ყურადღება იმ ფაქტზეც გაამახვილა, რომ მსგავსი ინფორმაციის სასამართლო პროცესზე გამოყენებას განმცხადებელი, ფაქტობრივად, შეიძლება ეიძულებინა, რომ ჩვენება მიეცა, რათა მიწოდებულ ინფორმაციას მისი საწინააღმდეგო ინტერპრეტაცია არ მისცემოდა.⁴³ შესაბამისად, ადმინისტრაციული გამოკითხვები სისხლის სამართლის პროცესში შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, თუ გამოკითხვა აკმაყოფილებს კონვენციის მე-6 მუხლით გათვალისწინებულ გარანტიებს, მათ შორის, გამოკითხვის ნებაყოფლობითობის ნაწილშიც.⁴⁴

სასამართლომ არ გაიზიარა სახელმწიფოს პოზიცია, რომ განმცხადებლის მიერ მიწოდებული ინფორმაცია არ იყო საკუთარი თავის მამხილებელი. პრივილეგიაში არ შეიძლება მოიზარებოდეს მხოლოდ პირდაპირ დანაშაულებრივ ქმედებასთან დაკავშირებული საკითხები. ინფორმაცია, რომელიც, ერთი შეხედვით, არ არის მამხილებელი ხასიათის, შეიძლება, შემდგომში ბრალდებულის წინააღმდეგ იქნეს გამოყენებული,⁴⁵ მაგალითად, ბრალდებულის მიერ მიწოდებული ინფორმაციის სხვა მტკიცებულებებთან შედარებისა და მისი სანდოობის თვალსაზრისით. სასამართლოს წინაშე ბრალდებულის სანდოობის ეჭვქვეშ დაყენებამ შეიძლება მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინოს მისი დამნაშავეობის გადაწყვეტაზე. შესაბამისად, თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია ვრცელდება არა მარტო მამხილებელ, არამედ გამამართლებელ ან სხვა სახის ინფორმაციაზეც.⁴⁶ შესაბამისად, ბრალდებული ნებისმიერ შემთხვევაში სარგებლობს ინფორმაციის იძულებით მიწოდებისგან დაცვის უფლებით, მიუხედავად იმისა, ინფორმაცია დანაშაულში მამხილებელია თუ გამამართლებელი.⁴⁷

III. არაპირდაპირი არასათანადო იძულების სხვა გამოვლინებაა შემთხვევა, როდესაც ბრალდებულს არ აფრთხილებენ დუმილის უფლების შესახებ და ამ

43 იხ. ასევე, T.Ward, Mc. Brendan, *Competition Law and Human Rights: The Privilege against Self-Incrimination and Related Rights in Competition Investigations*, *Competition Law Journal*, Vol. 12, no. 3, 2013, 314.

44 *სონდერსი გავრთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Saundrs v. the United Kingdom)*, 1996 წლის 17 დეკემბერი, 67-ე-76-ე პუნქტები.

45 შეად. L. Sacharoff, *Unlocking the Fifth Amendment: Passwords and Encrypted Devices*, 87 *Fordham L. Rev.* 2018, 218.

46 *სონდერსი გავრთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Saundrs v. the United Kingdom)*, 1996 წლის 17 დეკემბერი, 71-ე პუნქტი.

47 იხ. ასევე, T.Ward, Mc. Brendan, *Competition Law and Human Rights: The Privilege against Self-Incrimination and Related Rights in Competition Investigations*, *Competition Law Journal*, Vol. 12, no. 3, 2013, 315.

გზით მოიპოვებენ ინფორმაციას. *Aleksandr Zaichenko*-ის საქმეში განმცხადებელმა ყოველგვარი გაფრთხილების გარეშე აღიარა დანაშაული, რის საფუძველზეც შეადგინეს შესაბამისი ოქმი. პირი დუმილის უფლებაზე გააფრთხილეს დანაშაულის აღიარების შემდეგ. სასამართლომ განმარტა, რომ განმცხადებლის შემდგომი გაფრთხილება იყო არაეფექტური, ვინაიდან პირს შესაბამის ოქმში უკვე აღიარებული ჰქონდა დანაშაული.⁴⁸ სასამართლომ ყურადღება მიაქცია აღიარების გარემოს და მიუთითა, რომ იმ სტრესულ გარემოებებში, უფლებების შესახებ გაფრთხილების გარეშე, განმცხადებელი ვერ შეაფასებდა აღიარების შედეგებს. ეროვნული სასამართლო განაჩენში დაეყრდნო ამ აღიარებას, რის გამოც დადგინდა პრივილეგიის დარღვევა.⁴⁹

IV. პირდაპირი არასათანადო იძულების ცალკე გამოვლინებაა ზოგიერთი შემთხვევა, როდესაც სახელმწიფო ბრალდებულისგან აღიარებას მოიპოვებს აგენტის მეშვეობით, მოტყუებით. *ალენის საქმის*⁵⁰ ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, განმცხადებელი დააკავეს მკვლელობის ბრალდებით. პოლიცია მას ჰკითხავდა ადვოკატის მონაწილეობით, რა დროსაც ინარჩუნებდა დუმილის უფლებას. პოლიციამ ის რამდენჯერმე ფარულად ჩაწერა, თუმცა განსაკუთრებით საინტერესო იყო შემთხვევა, როდესაც აგენტი შეუშვეს მის საკანში. აგენტი განსაკუთრებით აქტიურობდა, იყენებდა სხვადასხვა ხერხს, რათა მოეპოვებინა განმცხადებლისგან ინფორმაცია მკვლელობასთან დაკავშირებით. საბოლოოდ, ამ ხერხით აგენტმა მნიშვნელოვანი ინფორმაცია მოიპოვა, რაც დასაშვებად იქნა ცნობილი საქმის განმხილველ სასამართლოში.

სასამართლომ განმარტა: პრივილეგია და დუმილის უფლება, ძირითადად, ემსახურება შესაბამისი ორგანოების მიერ არასათანადო იძულებითა და ზეწოლის მეთოდებით ბრალდებულის ნების საწინააღმდეგოდ მტკიცებულებების მოპოვებისგან დაცვას. მიუხედავად ამისა, უფლება არ შემოიფარგლება მხოლოდ იმ საქმეებით, რომლებშიც ბრალდებულზე განხორციელდა ზეწოლა ან მისი ნება დაითრგუნა. უფლება, რომელიც სასამართლოს მიერ აღიარებულია, როგორც სამართლიანი სასამართლო განხილვის ცნების ძირითადი პრინციპი, ემსახურება ბრალდებულის არჩევანის თავისუფლებას, უპასუხოს სახელმწიფო ორგანოთა კითხვებს, თუ ისარგებლოს დუმილით. არჩევანის ასეთი თავისუფლება დაკნინებულია, როდესაც პირმა დუმილი ამჯობინა, ხოლო სახელმწიფო იყენებს სხვადასხვა ხერხს ბრალდებულის აღიარების ან საკუთარი თავის საწინააღმდეგო სხვა ისეთი ჩვენების მიცემის მისაღწევად, რომელიც ვერ იქნა მოპოვებული მისი დაკითხვისას და როდესაც ამგვარი აღიარება და ინფორმაცია წარდგენილია ბრალდების სამტკიცებლად სასამართლოში.⁵¹

აღნიშნულ საქმეში სასამართლომ მოიშველია კანადის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა. კერძოდ, კანადის სასამართლომ აღნიშნა, რომ იმ შემთხვევებში, როდესაც აგენტი ზღუდავს დუმილის უფლებას და ის არ არის სახელმწიფოს

48 *ალექსანდრ ზაიჩენკო რუსეთის წინააღმდეგ (Aleksandr Zaichenko v. Russia)*, 2010 წლის 18 თებერვალი, 53-ე პუნქტი.

49 იქვე, 54-ე-57-ე პუნქტები.

50 *ალენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Allan v. the United Kingdom)*, 2002 წლის 5 ნოემბერი.

51 იქვე, 50-ე პუნქტი.

თვითინპარიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია

ოფიციალური წარმომადგენელი, ყურადღება უნდა გამახვილდეს შემდეგ გარემოებებზე:

- ა) აგენტისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა;
- ბ) აგენტისა და ბრალდებულის ურთიერთობა.

დუმილის უფლება დაირღვევა მხოლოდ მაშინ, თუ აგენტი ინფორმაციის მიწოდების მომენტში მოქმედებდა, როგორც სახელმწიფოს წარმომადგენელი. აგენტი არის თუ არა სახელმწიფოს წარმომადგენელი, უნდა შეფასდეს შემდეგი ტესტით:

- ა) აგენტსა და განმცხადებელს შორის შედეგობადა თუ არა მსგავსი საუბარი;
- ბ) სახელმწიფოს ჩაურევლობის შემთხვევაში, საუბარს ექნებოდა თუ არა მსგავსი ფორმა.

სასამართლომ მიუთითა, რომ პოლიცია ავარჯიშებდა და ინსტრუქციებს აძლევდა აგენტს, რათა ყველა ღონე ეხმარა ინფორმაციის მოსაპოვებლად. განმცხადებლის მიერ ინფორმაციის მიწოდება გამოიწვია აგენტის მუდმივმა კითხვებმა. ფაქტობრივად, დისკუსია გადაიქცა საგამოძიებო მოქმედებად, გამოკითხვად, სადაც განმცხადებელი ვერ სარგებლობდა საპროცესო გარანტიებით, მათ შორის, ადვოკატის დასწრების უფლებითა და შესაბამისი უფლებების შესახებ გაფრთხილებით. სახელმწიფომ მსგავსი ქმედებით „პატივი არ სცა“ განმცხადებლის ნებას, რითაც დაარღვია დუმილის უფლება და პრივილეგია.⁵²

ზემოაღნიშნული ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ სასამართლო კრძალავს ოპერატიულ და ფარულ საქმიანობას. ამ მხრივ საყურადღებოა *Bykov*-ის საქმე. ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, განმცხადებელმა მისი ჯგუფის წევრს დაავალა ბიზნესპარტნიორის მკვლელობა. ჯგუფის წევრმა აღნიშნულის შესახებ პოლიციას უამბო. პოლიციამ მოაწყო მკვლელობის ინსცენირება, თითქოს ჯგუფის წევრმა შეასრულა დავალება. ბიზნესპარტნიორის სახლიდან ამოიღეს ორი გვამი, რის შესახებაც გადაიქცა მედიაში. განმცხადებელმა საკუთარ სახლში მიიღო ჯგუფის წევრი, თუმცა მანამდე ის პოლიციამ აღჭურვა ფარული ჩამწერი საშუალებებით. მკვლელობის დასადასტურებლად ჯგუფის წევრმა განმცხადებელს მოკლულთა სახლიდან წამოღებული ნივთები გადასცა, ხოლო განმცხადებელმა გადაუხადა ფული. აღნიშნული აღბეჭდილი იყო ფარულ ჩანაწერებში.

ალენის საქმისგან განსხვავებით, სასამართლომ განმარტა, რომ ამ საქმეში განმცხადებელი არ იყო დაკავებული. საუბრის დროს ის საკუთარ სახლში იმყოფებოდა, შეეძლო თავისუფლად ესაუბრა, არავინ ზღუდავდა მის ნებას და არ თრგუნავდა ფსიქოლოგიურად. პირს ნებისმიერ დროს შეეძლო, უარი ეთქვა მსგავს საუბარზე. ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ ის თვითონ იყო დაინტერესებული საუბრით. შესაბამისად, სასამართლომ ჩათვალა, რომ მტკიცებულების მსგავსი ფორმით მოპოვება არ შეიცავდა იძულების ისეთ ელემენტს, რომელმაც ალენის საქმეში გამოიწვია დუმილის უფლების დარღვევა.⁵³

ქართულ სასამართლო პრაქტიკაში გავრცელებულია ალენის საქმის

⁵² იქვე, 51-ე-52-ე პუნქტები.

⁵³ ბიკოვი რუსეთის წინააღმდეგ (*Bykov v. Russia*), 2009 წლის 10 მარტი, 102-ე პუნქტი.

მსგავსი შემთხვევები და წინასასამართლო სხდომაზე ამ ფორმით მოპოვებული მტკიცებულებები, როგორც წესი, დასაშვებად არის ცნობილი.⁵⁴ ასეთი პრაქტიკა პირდაპირ ეწინააღმდეგება ევროპული სასამართლოს სტანდარტებს.

2.1.1. პრივილეგიის გავრცელება ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად არსებულ მტკიცებულებებზე (ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა)

ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, პრივილეგია არ ვრცელდება სამართალწარმოებაში ისეთი მტკიცებულებების გამოყენებაზე, რომლებიც, მართალია, მოპოვებულია იძულებით, მაგრამ არსებობს ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად,⁵⁵ მაგ.: ხმის ნიმუში,⁵⁶ სასამართლოს ნებართვით მიღებული დოკუმენტები, სუნთქვის, შარდის ნიმუშები, დნმ-ის ანალიზისთვის საჭირო ორგანული ქსოვილები.⁵⁷ იმის მიუხედავად, რომ შინაარსობრივად აღნიშნული პროცედურებიც არის ჩარევა სავარაუდო დამნაშავეს პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობაში, მათი გამოყენება, ზოგადად, მაინც გამართლებულია.⁵⁸ ისინი აუცილებელია დანაშაულის პრევენციისა და მასზე რეაგირებისთვის.⁵⁹

Schmidt-ის საქმეში⁶⁰ სასამართლომ დაუშვებლად ცნო განაცხადი ნერწყვისა და სისხლის ნიმუშის იძულებით აღებასთან დაკავშირებით და მიუთითა X-ის საქმეში⁶¹ განვითარებული მსჯელობა: ნერწყვისა და სისხლის ნიმუშები ისეთი მტკიცებულებებია, რომლებიც შეიძლება პირის სასარგებლოდ ან საწინააღმდეგოდ მოქმედებდეს. შესაბამისად, ლოგიკურია, თუ ხელისუფლების წარმომადგენლებს თავიანთი ფუნქციების შესასრულებლად გარკვეული ღონისძიებების ჩატარების უფლება ექნებათ სავარაუდო დანაშაულებრივი ქმედების ჩამდენი პირების მიმართ. სასამართლომ მიუთითა, რომ ევროპული კონვენცია პატიმრობასაც კი დასაშვებად მიიჩნევს ასეთ შემთხვევაში. შესაბამისად, მით უფრო მისაღებია ისეთი მცირე ჩარევა, როგორცაა მითითებული ნიმუშების აღება. ამგვარი მასალის მოპოვებისას ბრალდებული ვალდებულია, მშვიდად მოითმინოს უმნიშვნელო ჩარევა უფლებებში.

როგორც მითითებული ზოგადი წესიდან ჩანს, ევროპული სასამართლოსთვის მნიშვნელოვანია, მტკიცებულების არსებობა დამოკიდებულია ბრალდებულის ნებაზე თუ არა. აღნიშნული განსხვავდება აშშ-ის დოქტრინასა და პრაქტიკაში არსებული მოდელისგან, სადაც პრივილეგიის ჭრილში საინტერესოა არა ნების კრიტერიუმი, არამედ მტკიცებულების ხასიათი – არის ის მატერიალური თუ

54 იხ. მაგ., თბილისის საქალაქო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა საგამოძიებო, წინასასამართლო სხდომისა და საქმის არსებითი განხილვის კოლეგიის 2018 წლის 9 იანვრის №105/18 განჩინება, ამავე სასამართლოს 2018 წლის 5 თებერვლის №725/18 განჩინება.

55 შუად. M. S. Girdwood, *Constitutional Law – Article I, Section 9 – Privilege against Self-Incrimination – Right to Refuse a Field Sobriety Test*, *Duquesne Law Review* 35, no. 3, 1997, 974.

56 პ.გ. და ჯ.ჰ. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*), 2001 წლის 25 სექტემბერი.

57 ჯალო გერმანიის წინააღმდეგ (*Jalloh v. Germany*), 2006 წლის 11 ივლისი, 101-ე პუნქტი.

58 A.MacCulloch, *The Privilege against Self-incrimination in Competition Investigations: Theoretical Foundations and Practical Implications*, *Legal Studies*, Vol. 26, no. 2, 2006, 230.

59 ჯალო გერმანიის წინააღმდეგ (*Jalloh v. Germany*), 2006 წლის 11 ივლისი, 113-ე-115-ე პუნქტები.

60 შმიდტი გერმანიის წინააღმდეგ (*Schmidt v. Germany*), 2006 წლის 5 იანვარი.

61 X ნიდერლანდების წინააღმდეგ (*X v. the Netherlands*), 1979 წლის 4 დეკემბერი.

არამატერიალური.⁶²

გემოლნიშნული მსჯელობები ვრცელდება იძულების სხვადასხვა ფორმაზე, მათ შორის, ფიზიკურ იძულებაზე, პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარით მასალის გადაცემის იძულებაზე და ა.შ.⁶³

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში არ შეფასებულა, ხმის ან კალიგრაფიული ნიმუშების იძულებით აღება ექცევა თუ არა პრივილეგიის დაცულ სფეროში. ნიმუშის მითითებული სახეები სპეციფიკურია, ვინაიდან ხმის ნიმუში არ არის მატერიალური და წააგავს ვერბალურ მტკიცებულებას; მეორე მხრივ, მსგავსი ხასიათისაა კალიგრაფიული ნიმუშიც, თუმცა იმ განსხვავებით, რომ ფურცელზეა. სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე საკმაოდ ხშირია მსგავსი ნიმუშების აღება პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარით.⁶⁴ ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში იყო შემთხვევა, რომელიც ხმის მოპოვებას ეხებოდა, თუმცა იქ არ იყო კლასიკური იძულების შემთხვევა. შესაბამისად, დღეის მოცემულობით, საკითხი ღიაა შეფასებისთვის.

პ.გ. და ჯ.პ.-ს საქმის⁶⁵ მიხედვით, განმცხადებლების მიმართ არსებობდა ძარცვის ჩადენის მომზადებაზე ოპერატიული ინფორმაცია. ამ დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად ფარული საშუალებებით აღჭურვეს მათი საცხოვრებელი სახლი. რამდენიმე დღის შემდეგ განმცხადებლები დააკავეს და საჭირო გახდა სახლში ფარულად მოპოვებულ ჩანაწერებში მონაწილე პირების იდენტიფიცირება. ამისათვის აუცილებელი იყო დაკავებულების ხმის ნიმუში, რათა ექსპერტს შეეძარებინა და დაედგინა დასკვნა. განმცხადებლები ნებაყოფლობით არ გასცემდნენ ნიმუშს, რის გამოც გაიცა ნებართვა საკანში მათი ხმის ფარულად ჩაწერის შესახებ. განმცხადებლების ხმა ფარულად ჩაიწერეს და შეადარეს მანამდე არსებულ ჩანაწერებს. განსახილველ საქმეში განმცხადებელი ასაჩივრებდა მე-6 მუხლის დარღვევასაც, მათ შორის, პრივილეგიის დარღვევის ნაწილშიც. განმცხადებელი პირდაპირ მიუთითებდა აღნიშნული პრინციპის დარღვევაზე, თუმცა სასამართლოს არც კი უმსჯელია. შესაბამისად, მიიჩნევა, რომ ხმის ნიმუშის მსგავსი ფორმით მოპოვებას არ იცავს პრივილეგია.

გემოლნიშნულ საქმეში, მართალია, არ დადგინდა დარღვევა, თუმცა აღნიშნული, ძირითადად, განპირობებული იყო ხმის ნიმუშის მოპოვების ხერხით. რეალურად არც ხმა და არც კალიგრაფიული ნიმუში არ არსებობს ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად. შესაბამისად, ევროპული სასამართლოს კლასიკური მსჯელობით, მათზე უნდა ვრცელდებოდეს პრივილეგია; მეორე მხრივ, შესაფასებელია, რამდენად სწორი იქნება მსგავსი მიდგომა, ვინაიდან ხმისა და კალიგრაფიული ნიმუშების აღებისას მნიშვნელოვანია არა შინაარსი, არამედ ფორმა, ანუ ხმისა და ნაწერის გარე მახასიათებლები. მას ისევე იყენებს

62 *Traditional Rights and Freedoms - Encroachments by Commonwealth Laws*, Sydney, Australian Law Reform Commission, 2014, 312.

63 შეად. W. W. Patton, *Rethinking the Privilege against Self-Incrimination in Child Abuse Dependency Proceedings: Might Parents Be Their Own Worst Witnesses*, UC Davis Journal of Juvenile Law & Policy, Vol. 11, no. 1, 2007, 107-108.

64 მაგ., აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებები: *კილბერტი კალიფორნიის წინააღმდეგ* (*Gilbert v. California*), 388 U.S. 263, 265-67 (1967); *აშშ დიონისიოს წინააღმდეგ* (*United States v. Dionisio*), 410 U.S. 1, 5-6 (1973).

65 პ.გ. და ჯ.პ. გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*), 2001 წლის 25 სექტემბერი.

საგამოძიებო ორგანო იდენტიფიკაციისთვის, როგორც სისხლისა და სხვა ნიმუშებს. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა არ ავრცელებს პრივილეგიას მსგავსი ტიპის ნიმუშებზე.⁶⁶ შესაბამისად, კითხვის ნიშანს იწვევს ევროპული სასამართლოს დიფერენცირების კრიტერიუმი – პირის ნებაზე დამყარებული და ნებისგან დამოუკიდებლად არსებული მტკიცებულებები.

გამონაკლისები ზოგადი წესიდან

მითითებული ზოგადი წესიდან შეიძლება არსებობდეს გარკვეული გამონაკლისები, რა დროსაც, მიუხედავად მასალის ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად არსებობისა, სახელმწიფოს მიერ მისი იძულებით მოპოვება შეიძლება ექცეოდეს პრივილეგიის დაცულ სფეროში. სასამართლომ მითითებული გამონაკლისები ორი მიმართულებით განავითარა: ერთი მხრივ, დოკუმენტების პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარით გადაცემის,⁶⁷ ხოლო მეორე მხრივ – განსაკუთრებული ინტენსივობის შემთხვევებში.

Funk-ის საქმის⁶⁸ მიხედვით, განმცხადებლის მიმართ არსებობდა უცხოური ბანკების გამოყენებით ფინანსური დანაშაულის ჩადენის ეჭვი. პოლიციამ გაჩხრიკა სახლი, თუმცა მსგავსი დარღვევის დამადასტურებელი დოკუმენტები ვერ იპოვა. აღნიშნულის შემდეგ განმცხადებელს დაჯარიმების მუქარით მოსთხოვეს შესაძლო დანაშაულთან დაკავშირებული დოკუმენტების წარდგენა. ამასთან, ჯარიმის თანხა ყოველ გადაცილებულ დღეზე გაიზრდებოდა. განმცხადებელმა არ გადასცა დოკუმენტები, რის გამოც ეკისრებოდა ჯარიმები.

სასამართლოს განსახილველ შემთხვევაში უნდა დაედგინა, პრივილეგია იცავდა თუ არა არავერბალური (ნივთიერი) მტკიცებულების გადაცემის მოთხოვნას. სასამართლომ ამ საკითხზე დადებითი პასუხი გასცა და ჩათვალა, რომ მსგავსი პოლიტიკა არ შეესაბამებოდა ევროპულ კონვენციას. ფანკეს იძულების ნაცვლად, შესაძლებელი იყო უცხო სახელმწიფოსთან საერთაშორისო თანამშრომლობით მსგავსი ინფორმაციის მოპოვება.⁶⁹ საფრანგეთის კანონმდებლობის მოთხოვნა, რომ გარკვეული პერიოდის შემოსავლების დამადასტურებელი დოკუმენტები იქონიონ და, საჭიროების შემთხვევაში, წარადგინონ, არ უნდა ლახავდეს პრივილეგიას.⁷⁰ სასამართლომ შენიშნა, რომ სახელმწიფო ფანკეს სთხოვდა იმ დოკუმენტებს, რომელთა არსებობასაც ვარაუდობდა,⁷¹ თუმცა არ იყო დარწმუნებული, საერთოდ არსებობდა თუ არა. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს წარმომადგენლებს არ შეეძლოთ ან არ სურდათ დოკუმენტების საკუთარი ძალებით მოპოვება. აღნიშნული დაავალეს სავარაუდო დამნაშავეს

66 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებები: *შმერბერი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Schmerber v. California)*, 384 U.S. 757 (1966); *ჯილბერტი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Gilbert v. California)*, 388 U.S. 263 (1967).

67 შუად. L. H. N. Felix, *Privilege against Self-Incrimination in Independent Evidence: C plc v. P (Attorney-General Intervening)*, *International Journal of Evidence & Proof*, Vol. 12, no. 2, 2008, 152.

68 ფანკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Funke v. France*), 1993 წლის 25 თებერვალი.

69 იბ., ასევე, S. Sramelova, *Privilege against Self-Incrimination v. the Investigative Powers of Competition Authorities*, *Common Law Review*, Vol. 2014, 31.

70 ფანკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Funke v. France*), 1993 წლის 25 თებერვალი, 42-ე-43-ე პუნქტები.

71 შუად. S. Sramelova, *Privilege against Self-Incrimination v. the Investigative Powers of Competition Authorities*, *Common Law Review*, Vol. 2014, 31-32.

თვითნაპრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია

და აიძულეს, მიეწოდებინა დოკუმენტები, რომლებსაც შეიძლება ემხილებინა დანაშაულის ჩადენაში.⁷² შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა პრივილეგიის დარღვევა.

J.B. -ის საქმის⁷³ მიხედვით, საგადასახადო ორგანო განმცხადებელს სთხოვდა დოკუმენტების გადაცემას გადასახადებისგან თავის არიდების შესაძლო დანაშაულთან დაკავშირებით. განმცხადებელმა განსახილველ შემთხვევაშიც არ გადასცა მსგავსი დოკუმენტები, რის გამოც სამჯერ დაერიცხა ჯარიმა. შვეიცარიის სასამართლოს მტკიცებით, განსახილველი საქმე განსხვავდებოდა ფანკეს საქმისგან, რადგან ამ უკანასკნელ შემთხვევაში საგამოძიებო ორგანო არ იყო დარწმუნებული, რომ მოთხოვნილი დოკუმენტები არსებობდა, თუმცა ვარაუდობდა. ევროპულმა სასამართლომ განმარტა, რომ განმცხადებლისთვის, დოკუმენტის წარუდგენლობის შემთხვევაში, ჯარიმის დაკისრება იძულების ფორმაა. სასამართლომ უარყო სახელმწიფოს არგუმენტი ფანკეს საქმისგან განსხვავების შესახებ და ჩათვალა, რომ პრივილეგიით დაცულია არა მარტო ის შემთხვევა, როდესაც სახელმწიფო არ არის დარწმუნებული დოკუმენტების არსებობაში, არამედ ის შემთხვევაც, როდესაც დარწმუნებულია.⁷⁴ გარდა ამისა, სასამართლომ ყურადღება მიაპყრო დოკუმენტის შინაარსსაც, კერძოდ, მიუთითა, რომ ვერ ისპეკულირებდა, თუ როგორი იქნებოდა დოკუმენტების შინაარსი, თუმცა განმცხადებელი ვერ გამორიცხავდა, რომ დოკუმენტების გადაცემით მას შეიძლება დაკისრებოდა პასუხისმგებლობა. გამოდის, რომ პრივილეგია პირს იცავს დოკუმენტის გადაცემის იძულებისგან, მიუხედავად მისი შინაარსისა – არის ის გამამართლებელი, ნეიტრალური თუ გამამტყუნებელი ხასიათისა.⁷⁵

გემოალნიშნული ორი შემთხვევა ექცევა სწორედ დოკუმენტების გამოჩაკლისში, თუმცა, ზოგადად, მაინც ბუნდოვანი რჩება, რა კრიტერიუმის გამო ჩაითვალა სასამართლომ მსგავსი ტიპის დოკუმენტების გადაცემის იძულება პრივილეგიით დაცულ შემთხვევად. ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებებში განმარტებების არარსებობის პირობებში, რთულია სწორხაზოვანი ლოგიკის განვითარება, მაგალითად, თუ რატომ არ ვრცელდება მითითებულ საქმეებში განვითარებული მსჯელობა სისხლის ან სხვაგვარ ნიმუშებთან მიმართებითაც. როგორც დოკუმენტი, ისე სისხლი არსებობს ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად.

ქვემოთ განხილულ *Jalloh*-ის საქმეში აღინიშნა, რომ ფანკესა და ჯ.ბ.-ის საქმეებში პირებისგან იღებდნენ ისეთ რეალურ მტკიცებულებას, რომელსაც პირდაპირი ძალა ჰქონდა. *Saunders*-ის საქმეში კი გადაცემულ მასალებს მხოლოდ ექსპერტიზის შემდეგ ექნებოდა მნიშვნელობა, მაგალითად, ორგანიზმში ალკოჰოლის ან ნარკოტიკების შემცველობის დასადგენად.⁷⁶ თუ ამ ლოგიკას გავყვებით, გამოვა, რომ ნებისმიერ მტკიცებულებაზე, რაც პირველადი ხასიათის მქონეა

72 ფანკე საფრანგეთის წინააღმდეგ (*Funke v. France*), 1993 წლის 25 თებერვალი, 44-ე პუნქტი.

73 ჯ.ბ. შვეიცარიის წინააღმდეგ (*J.B. v. Switzerland*), 2001 წლის 3 აგვისტო, 64-ე-66-ე პუნქტები.

74 შეად. J. Cotton, The Judicial Use of History in Decisions about the Privilege against Self-Incrimination, *Legal History*, Vol. 13, no. 2, 2009, 203-204.

75 შეად. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ჰიბელი მეექვსე რაიონული სასამართლოს წინააღმდეგ* (*Hiibel v. Sixth Judicial Dist. Court*), 542 U.S. 189-190, (2004).

76 ჯალო გერმანიის წინააღმდეგ (*Jalloh v. Germany*), 2006 წლის 11 ივლისი, 113-ე პუნქტი.

(ექსპერტიზების გარეშე), პირდაპირ გამოყენებადია, მაგალითად, იარაღი, ყალბი ფული, დანაშაულებრივი გზით მოპოვებული ქონება და ა.შ., უნდა ვრცელდებოდეს პრივილეგია. თუ სასამართლოს უნდოდა, რომ მსგავსი პრაქტიკა განევითარებინა, მხოლოდ ასეთი მცირე მსჯელობით არ უნდა შემოფარგლულიყო და უფრო მეტი ყურადღება უნდა დაეთმო საკითხისათვის, რათა მსგავს საქმეებზე უფრო ნათელი გამხდარიყო სასამართლოს მიდგომა. დღეის მდგომარეობით, განსახილველ საკითხზე, განსხვავებით აშშ-ისგან,⁷⁷ ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაში მაინც ბუნდოვანებაა.

მეორე გამონაკლისი, როდესაც ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად არსებულ მტკიცებულებებზე შეიძლება გავრცელდეს პრივილეგია, არის განსაკუთრებული ინტენსივობის ძალის გამოყენების შემთხვევები. ამის ნათელი მაგალითია ჯალოუს საქმე. თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საქმეში იძულების ფორმა იყო არა პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარა, არამედ ფიზიკური იძულება, თუმცა ის მაინც მნიშვნელოვანია განსახილველი საკითხის შესაფასებლად. *Jalloh*-ის საქმეში პოლიციელმა შენიშნა განმცხადებელი იმ ადგილას, სადაც, როგორც წესი, ყიდიან ნარკოტიკებს. განმცხადებელს პირში ორი შეფუთული პაკეტი ჰქონდა, რომელთაგან ერთი მიჰყიდა სხვას. პოლიციელებმა გადაწყვიტეს მისი დაკავება, თუმცა განმცხადებელმა დაკავებამდე გადაყლაპა მეორე პაკეტი. განმცხადებელს შესთავაზეს ამოსაღებინებელი საშუალების მიღება, რაზეც უარი განაცხადა. აღნიშნულის შემდეგ ექიმმა პირს ძალის გამოყენებით შეუყვანა ზონდი ცხვირის არხის გავლით და გადააყლაპა ამოსაღებინებელი საშუალება. განმცხადებელმა ამოაღებინა გადაყლაპული პაკეტი, რაც შემდგომში აღმოჩნდა კოკაინი.

ევროპული სასამართლოს აზრით, წინამდებარე საქმეში წარმოდგენილ ამოსაღებინებელ საშუალებათა გამოყენებით ამოღებული მტკიცებულება (განმცხადებლის ორგანიზმში დამალული ნარკოტიკები) შეიძლება მიეკუთვნოს მასალის იმ კატეგორიას, რომელიც არსებობს ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად და რომლის გამოყენებაც ზოგადად არ არის აკრძალული სისხლის სამართლის პროცესში. თუმცა არის რიგი ელემენტებისა, რაც ამ საქმეს განასხვავებს ზემოაღნიშნული პრეცედენტებისგან.⁷⁸

მითითებულ საქმეში გამოყენებული ძალა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ძალის იმ დონისგან, რაც ჩვეულებისამებრ საჭიროა ზემოთ ჩამოთვლილი მტკიცებულებების მოსაპოვებლად. მსგავსი მასალის მიღებისას ბრალდებული ვალდებულია, მშვიდად მიიღოს უმნიშვნელო ჩარევა მის უფლებებში. მაშინაც კი, როდესაც საჭიროა ბრალდებულის აქტიური მონაწილეობა. ზემოაღნიშნული საქმეების მიხედვით, ეს ეხება ორგანიზმის ნორმალური ფუნქციონირებით წარმოქმნილ მასალებს (როგორებიცაა: შარდის, სუნთქვის ან სხვა ნიმუშები). აღნიშნულის საპირისპიროდ, მითითებულ საქმეში მასალის მიღების მიზნით, განმცხადებელს ძალის გამოყენებით შეუყვანეს ზონდი ცხვირის არხით და ამ

77 იბ., მაგ., P. A. Peterson, *Decade Redrawn: Presentence Boundaries of the Privilege against Compelled Self-Incrimination since Mitchell v. U.S.*, *Federal Sentencing Reporter*, Vol. 25, no. 1, 2012, 81-84.

78 შუად. A. M. Clemens, *The Pending Reinvigoration of Boyd: Personal Papers are Protected by the Privilege against Self-Incrimination*, *Northern Illinois University Law Review*, Vol. 25, no. 1, 2004, 83-84.

ფორმით მიაწოდეს სუბსტანცია, რასაც მის ორგანიზმში პათოლოგიური რეაქციები უნდა გამოეწვია. მითითებული პროცედურა სახიფათოა განმცხადებლის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის.⁷⁹ ამ საქმეში მტკიცებულება მოიპოვეს ისეთი ფორმით, რომელიც არღვევს მე-3 მუხლს.⁸⁰ სასამართლომ, მითითებული ფაქტორების გათვალისწინებით, ჩათვალა, რომ განსახილველი შემთხვევა ექცევა პრივილეგიით დაცულ სფეროში და არღვევდა მას.

ქართულ პრაქტიკაში გამოვლენილი პრობლემატიკა

სისხლის სამართლის კოდექსის (შემდგომში - სსკ) 381-ე მუხლით კრიმინალიზებულია ძალაში შესული განაჩენის ან სხვა სასამართლო გადაწყვეტილების შეუსრულებლობა ან/და მისი შესრულებისათვის ხელის შეშლა. თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2020 წლის 13 აგვისტოს №1/308-20 განაჩენის მიხედვით, ბრალდებული საპატიმრო დაწესებულებაში იმყოფებოდა, როდესაც მის მიმართ გაიცა სასამართლოს განჩინება, რომლითაც საგამოძიებო ორგანოს ნება დაერთო, ბრალდებულისგან საექსპერტო კვლევისთვის აეღოთ ნერწყვისა და ხელის კვალის ნიმუშები. ბრალდებულს გააცნეს აღნიშნული განჩინება, თუმცა მან უარი განაცხადა ამ ნიმუშების გადაცემაზე, რის გამოც ნიმუშების აღება ვერ მოხერხდა, მათ შორის, იძულების ღონისძიებების გამოყენებით. სასამართლომ პირი დამნაშავედ ცნო სსკ-ის 381-ე მუხლით გათვალისწინებულ დანაშაულში.⁸¹

როგორც ევროპული სასამართლოს პრაქტიკიდან ჩანს, მსგავსი ფორმით მტკიცებულების მოპოვება არ არღვევს პრივილეგიას, თუმცა საკითხი პრობლემატურია მატერიალური ნორმის განმარტების ჭრილში. კითხვის ნიშნებს იწვევს, რამდენად არის სასამართლოს გადაწყვეტილების შეუსრულებლობა მითითებული შემთხვევები, იმის გათვალისწინებით, რომ ის საგამოძიებო ორგანოს ნებას რთავს კონკრეტული ქმედების განხორციელებაზე და კონკრეტულ პირს არაფერს ავალებს (ან უკრძალავს). კერძოდ, მსგავსი განჩინებები არ არის მავალდებულებელი (ან ამკრძალავი) - მასში არ იწერება, რომ კონკრეტულმა პირმა უნდა გადასცეს, მაგალითად, ბიოლოგიური მასალა, არამედ სამართალდამცავი ორგანოს წარმომადგენელს ეძლევა ნება, რომ აიღოს ეს მასალა. მეტიც, სამართალდამცავ ორგანოებს შეუძლიათ, საერთოდ არ ჩაატარონ აღნიშნული საპროცესო მოქმედება მაშინაც კი, თუ გაიცა სასამართლოს განჩინება - ეს არის მათი გადასაწყვეტი. სასამართლოს გადაწყვეტილების შეუსრულებლობის კლასიკური მაგალითია ავტოსატრანსპორტო საშუალების მართვის უფლების აკრძალვის შემთხვევაში პირის მიერ ავტოსატრანსპორტო საშუალების მართვა. ასეთ დროს არსებობს კონკრეტული აკრძალვა, რომელსაც პირი არ ასრულებს, ხოლო ჩვენ მიერ დასმულ პრობლემაში არც ვალდებულება არსებობს და არც აკრძალვა. თუ სასამართლოს ამ პრაქტიკას გავყვებით, რატომ არ შეიძლება ამავე

⁷⁹ ჯალო ვერმანის წინააღმდეგ (*Jalloh v. Germany*), 2006 წლის 11 ივლისი, 114-ე პუნქტი.

⁸⁰ იქვე, 115-ე პუნქტი.

⁸¹ იხ. სხვა მსგავსი საქმეები: თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2020 წლის 18 ნოემბრის №1/3555-20 განაჩენი, 2021 წლის 10 მარტის №1/3324-20 განაჩენი, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2019 წლის 10 იანვრის №449აპ-18 განჩინება.

ნორმის გავრცელება ჩხრეკის, ამოღების, დათვალიერების ან სხვა საგამოძიებო და საპროცესო მოქმედებების მიმართ? კითხვა, ცხადია, რიტორიკულია და შემდგომი პრაქტიკა არ უნდა განვითარდეს არსებული მიმართულებით.

2.1.2. პრივილეგიის გავრცელება მატერიალურ მტკიცებულებებზე (აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკა)

აშშ-ის სასამართლო პრაქტიკა დაუშვებლად მიიჩნევს პირის იძულებას, სახელმწიფოს გადასცეს ვერბალური ინფორმაცია.⁸² აღნიშნული პრაქტიკა პირდაპირ ირეკლავს კონსტიტუციის მე-5 შესწორების ჩანაწერს, რომელიც კრძალავს საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემას.⁸³ აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ მითითებულ საკითხზე ერთგვაროვანი მიდგომები ჩამოაყალიბა⁸⁴ სხვადასხვა საქმეში, მათ შორის, *მირანდასა*⁸⁵ და *გრიფინის*⁸⁶ საქმეებში.⁸⁷

ამერიკულ სასამართლო პრაქტიკაში ის ფაქტი, რომ ბრალდებულს შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა ჩვენების არმიცემის გამო, ფასდება პრივილეგიის დარღვევად.⁸⁸ ამ ნაწილში აშშ-ის სასამართლოს პრაქტიკა ემთხვევა ევროპული სასამართლოს მიდგომას.⁸⁹

აშშ-ის სამართლებრივ რეალობაში შესაფასებელი იყო, რა ფარგლებში ვრცელდებოდა თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია ბრალდებულებზე. პირველ რიგში, უნდა გამოკვეთილიყო, რა იყო გარანტიის დაცვის საგანი, ანუ რა ტიპის მტკიცებულების გადაცემის იძულებას კრძალავდა მითითებული პრინციპი.

აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ მტკიცებულებები დაყო მატერიალურ და არამატერიალურ მტკიცებულებებად.⁹⁰ პირველად მსგავსი კლასიფიკაცია გაკეთდა *Holt v. United States* საქმეში. ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, პატიმარს ამოცნობის მიზნებისთვის პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარით აიძულეს, ჩაეცვა კონკრეტული ტანსაცმელი. პატიმარი მიუთითებდა, რომ მსგავსი იძულებით მოპოვებული მტკიცებულება ეწინააღმდეგებოდა მე-5 შესწორებას, თუმცა უზენაესმა სასამართლომ არ გაიზიარა ეს პოზიცია. კერძოდ, განიმარტა, რომ საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემის იძულების აკრძალვა გულისხმობს ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური იძულებით ინფორმაციის მოპოვებისგან დაცვას

82 D. Catrocho, *Do You Know Where Your Children Are - Caylee's Law and a Parent's Fifth Amendment Privilege against Self-Incrimination*, Seton Hall Legislative Journal, Vol. 39, no. 2, 2015, 480.

83 A. Strandberg, *Asking for It: Silence and Invoking the Fifth Amendment Privilege against Self-Incrimination after Salinas v. Texas*, Charleston Law Review. Vol. 8, no. 4, 2014, 595-596.

84 R. Kitai-Sangero, *Respecting the Privilege against Self-Incrimination: A Call for Providing Miranda Warnings in Non-Custodial Interrogations*, New Mexico Law Review, Vol. 42, no. 1, 2012, 207.

85 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *მირანდა არიზონას წინააღმდეგ (Miranda v. Arizona)*, 384 U.S. 436 (1966).

86 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *გრიფინი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Griffin v. California)*, 380 U.S. 609 (1965).

87 მითითებულ საქმეთა მნიშვნელობაზე იხ. C. Theophilopoulos, *The So-Called Right to Silence and the Privilege against Self-Incrimination: A Constitutional Principle in Search of Cogent Reasons*, South African Journal on Human Rights, Vol. 18, no. 4, 2002, 508-511.

88 A. Strandberg, *Asking for It: Silence and Invoking the Fifth Amendment Privilege against Self-Incrimination after Salinas v. Texas*, Charleston Law Review. Vol. 8, no. 4, 2014, 598.

89 შუად. B. Andoh, *Search Order and the Privilege against Self-Incrimination*, The Business Law Review, Vol. 26, no. 1, 2005, 6-8.

90 შუად. C. Theophilopoulos, *Defining the Limits of the Common-law, South African and European Privilege against Self-incrimination*, Stellenbosch L. Rev 25 no. 1, 2014, 167-168.

თვითნებრი მინაცხვისგან დაცვის პრივილეგია

და არ ვრცელდება სხეულზე, როგორც მტკიცებულების წყაროზე, როდესაც ის მატერიალური ტიპის ინფორმაციას იძლევა.⁹¹

სასამართლოებმა შემდგომშიც გაიზიარეს მითითებული მსჯელობა და ითვლება, რომ მატერიალური, ანუ სხეულებრივი მტკიცებულების გადაცემის იძულება არ არღვევს მე-5 შესწორებას. აღნიშნული მიდგომა განვითარდა და მოიცვა სხვა ტიპის მტკიცებულებებიც, მათ შორის: სისხლის, კალიგრაფიული,⁹² სუნთქვის, ხმისა⁹³ და სხვა ტიპის ნიმუშების აღება შესაბამისი ექსპერტიზის ჩასატარებლად.⁹⁴ საქმის – *Schmerber v. California* – მიხედვით, შმერბერისგან აიღეს სისხლის ნიმუში, რათა დაედგინათ ალკოჰოლური თრობის დონე. უზენაესმა სასამართლომ მე-5 შესწორება შეზღუდულად განმარტა და დაადგინა, რომ ის ბრალდებულებს იცავს მამხილებელი ინფორმაციის ვერბალურად გადაცემის იძულებისგან.⁹⁵ იმის გათვალისწინებით, რომ მტკიცებულება აღებული იყო შმერბერის სხეულიდან და ის არ იყო იძულებული, ელაპარაკა, ანუ შეექმნა ვერბალური მტკიცებულება, არ დადგინდა მე-5 შესწორების დარღვევა.⁹⁶

ზოგიერთ შემთხვევაში ძალზე რთულია მატერიალურ და არამატერიალურ მტკიცებულებებს შორის მკაცრი ზღვრის გავლება.⁹⁷ შმერბერის საქმეში მოსამართლე ბრენენმა მოიყვანა მაგალითი, როდესაც პირს აერთებენ სიცრუის დეტექტორზე, რომელიც ამოწმებს პასუხის გაცემის დროს სხეულში მომხდარ ცვლილებებს, რათა განსაზღვროს, პირი სიმართლეს ამბობს თუ სიცრუეს. ეს მაგალითი მიუთითებს, რომ მატერიალურ და არამატერიალურ მტკიცებულებებს შორის ზღვრის გავლება რთულია,⁹⁸ ვინაიდან ამ მაგალითშივე ჩანს, რომ სხეული, როგორც მატერიალური ინფორმაციის წყარო, შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ჩვენების მისაცემად.⁹⁹

წლების შემდეგ მატერიალურ და არამატერიალურ მტკიცებულებებს შორის მიჯნის მკაცრად განუსაზღვრელობამ გამოიწვია ბუნდოვანება და იურისტებში აზრთა სხვადასხვაობა, თუ როგორ უნდა განმარტებულიყო მე-5 შესწორება.¹⁰⁰ მითითებული პრეცედენტების შემდეგ უზენაესი სასამართლოს მიერ ერთიანი, სისტემური განმარტება არ გაკეთებულა, არამედ ყოველ კონკრეტულ საქმეში განიმარტებოდა, მტკიცებულება იყო მატერიალური თუ არამატერიალური.

91 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ჰოლტი აშშ-ის წინააღმდეგ (Holt v. United States)*, 218 U.S. 252-253 (1910).

92 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ჯილბერტი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Gilbert v. California)*, 388 U.S. 263, 265-67 (1967).

93 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *აშშ დიონისოს წინააღმდეგ (United States v. Dionisio)*, 410 U.S. 1, 5-6 (1973).

94 იხ. აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებები: *შმერბერი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Schmerber v. California)*, 384 U.S. 757 (1966); *ჯილბერტი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Gilbert v. California)*, 388 U.S. 263 (1967).

95 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *შმერბერი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Schmerber v. California)*, 384 U.S. 763, (1966).

96 იქვე, 765.

97 M. B. Holloway, *One Image, One Thousand Incriminating Words: Images of Brain Activity and the Privilege against Self-Incrimination*, *Temple Journal of Science, Technology & Environmental Law*, Vol. 27, no. 1, 2008, 157-160.

98 შუად. S. Vance, *Looking at the Law: An Updated Look at the Privilege against Self-Incrimination in Post-Conviction Supervision*, *Federal Probation*, Vol. 75, no. 1, 2011, 33-36.

99 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *შმერბერი კალიფორნიის წინააღმდეგ (Schmerber v. California)*, 384 U.S. 764, (1966).

100 R. MacDonald IV Drane, *Self-Incrimination: Are Underlying Questions about a Pending Conviction on Appeal a Violation of a Defendant's Fifth Amendment Privilege against Self-Incrimination*, *Court of Appeals of New York, Touro Law Review*, Vol. 30, no. 4, 2014, 1150.

მსგავსი მიდგომა, ერთი მხრივ, მოქნილია და იძლევა კონსტიტუციის დინამიკაში განმარტების შესაძლებლობას, თუმცა, მეორე მხრივ, იწვევს დაბნეულობასა და სამართლებრივ გაურკვეველობასაც.¹⁰¹

მოპოვებული მტკიცებულება მატერიალური ტიპის იყო თუ არამატერიალური, სადავო გახდა საქმეში – *Doe v. United States*. ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, ბრალდებული აიძულეს, რომ ხელი მოეწერა დოკუმენტისთვის, რომელიც სამართალდამცავ ორგანოებს შესაძლებლობას მისცემდა, უცხოური ბანკებისგან გამოეთხოვა მისი ანგარიშების შესახებ ინფორმაცია. ხელის მოწერაზე უარის თქმის შემთხვევაში, პირს დაეკისრებოდა პასუხისმგებლობა.¹⁰² პირველი ინსტანციის სასამართლომ განმარტა, რომ ხელის მოწერა იყო არამატერიალური, ჩვენების ტიპის მტკიცებულება, ვინაიდან ხელის მოწერის ფაქტი ადასტურებდა, რომ დოი აკონტროლებდა ანგარიშებს უცხოეთში, ანუ რაღაც ინფორმაციას გადმოსცემდა. აღნიშნული არ გაიზიარეს ზემდგომმა სასამართლოებმა და ფიზიკურ ქცევას არ მიანიჭეს არამატერიალური ხასიათი.¹⁰³ მსგავსი მიდგომა პრობლემურია და, როგორც ქვემოთ გამოჩნდება, გარკვეულწილად, გადაისინჯა.¹⁰⁴

2.1.2.1. ფიზიკური ქცევის არამატერიალური ხასიათი და მისი დაცვა თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიით

ადრეული პერიოდის საქმეებში, ფაქტობრივად, გამოირიცხებოდა ფიზიკური ქცევისთვის არამატერიალური ხასიათის მინიჭება, შესაბამისად, მასზე მე-5 შესწორება არ ვრცელდებოდა. დოის საქმე იყო ის შემთხვევა, როდესაც პირველი ინსტანციის სასამართლო შეეცადა, ჩვენებად ჩაეთვალა არა მარტო კლასიკური გაგებით ინფორმაციის მიწოდება, არამედ ფიზიკური ხასიათის ქცევაც.

საქმეში – *Fisher v. United States* – დადგინდა სახელმწიფოს მიერ იძულებით მატერიალური (არავერბალური) ტიპის მტკიცებულების მოპოვების სტანდარტები. სასამართლომ განავითარა ორი უმნიშვნელოვანესი დოქტრინა, – წარმოების აქტისა და წინასწარი დასკვნის დოქტრინები,¹⁰⁵ – რომელთაც შემდგომში დაეყრდნო თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგიის ზოგადი მიდგომები.

წარმოების აქტის დოქტრინა აფასებს, რამდენად არის ფიზიკური ქცევა ჩვენების ტიპის, ანუ არამატერიალური ხასიათის. წინასწარი დასკვნის დოქტრინა განსაზღვრავს იმ შემთხვევებს, როდესაც, მიუხედავად აქტის ჩვენების ხასიათისა, შეიძლება სახელმწიფოს მიერ მტკიცებულების იძულებით მოპოვება.¹⁰⁶

101 K.Goldman, *Biometric passwords and the privilege against self-incrimination*. *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal*, 33(1), 2015, 218.

102 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *დოი აშშ-ის წინააღმდეგ (Doe v. United States)*, 487 U.S. 201 (1988).

103 იქვე, 208.

104 იხ., მაგალითად, C. M. Morrison, *Passwords, Profiles, and the Privilege against Self-Incrimination: Facebook and the Fifth Amendment*, *Arkansas Law Review*, Vol. 65, no. 1, 2012, 155-157.

105 O. S.Kerr, *Compelled Decryption and the Privilege against Self-Incrimination*, *Texas Law Review*, Vol. 97, no. 4, 2019, 771.

106 E.Lemus, *When Fingerprints Are Key: Reinstating Privacy to the Privilege against Self-Incrimination in Light of Fingerprint Encryption in Smartphones*, *SMU Law Review*, Vol. 70, no. 2, 2017, 552-554.

2.1.2.1.1. წარმოების აქტის დოქტრინა

აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია, ანუ აშშ-ის კონსტიტუციის მე-5 შესწორებით გათვალისწინებული გარანტია მოქმედებს, თუ კუმულაციურად არსებობს შემდეგი გარემოებები:¹⁰⁷

- ა) სახელმწიფოს მიერ ბრალდებულის იძულება, რომ მტკიცებულება გადასცეს სახელმწიფოს;¹⁰⁸
- ბ) გადაცემული მტკიცებულების ჩვენების ხასიათი;¹⁰⁹
- გ) ჩვენების მაინკრიმინებელი ხასიათი.¹¹⁰

წარმოების აქტის დოქტრინა ასაბუთებს, კონკრეტული აქტი არის თუ არა ჩვენების ხასიათის. ვერბალურად ინფორმაციის გადაცემა, ცხადია, ჩვენების ხასიათისაა, თუმცა შეიძლება გამოვლინდეს შემთხვევებიც, როდესაც ინფორმაცია ვერბალურად არ გადაიცემა, მაგრამ აქტს მაინც აქვს კომუნიკაციის ასპექტი.¹¹¹ მაგალითად, პირმა იკითხა, „ვინ მოიპოვა მტკიცებულება“ და აღნიშნულზე სხვა პირმა უპასუხა, რომ მტკიცებულება თავად მოიპოვა; მეორე მხრივ, შეიძლება კითხვის ისე ფორმულირება, რომ პასუხის სიტყვიერად გაცემა არ იყოს საჭირო. მაგალითად, „აწიოს ხელი იმ პირმა, რომელმაც მოიპოვა მტკიცებულება“. მართალია, ამ უკანასკნელ შემთხვევაში არ არის საჭირო პასუხის სიტყვიერად დაფიქსირება, თუმცა ხელის აწევა იმავეს ნიშნავს, რასაც „მე“ სიტყვის თქმა.¹¹² ანალოგიური ლოგიკა უნდა გავრცელდეს ფიზიკურ ქცევაზე – მატერიალური მტკიცებულების გადაცემაზე. უნდა დადგინდეს, რას „ამბობს“ ბრალდებული მატერიალური მტკიცებულების გადაცემით. თუ მატერიალური მტკიცებულების გადაცემა სამართალდამცავ ორგანოს გარკვეულ ინფორმაციას აწვდის, შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი, რომ ის ჩვენების ტიპისაა.¹¹³

როგორც აღინიშნა, წარმოების აქტის დოქტრინა აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ დაამკვიდრა *Fisher*-ის საქმეში. ფაქტების მიხედვით, სასამართლოს უნდა შეეფასებინა, ბუღალტრის მიერ მომზადებული დოკუმენტების გადაცემა ექცეოდა თუ არა ჩვენების ტიპის მტკიცებულებების კლასიფიკაციაში. აღნიშნულს ჰქონდა ფუნდამენტური მნიშვნელობა, ვინაიდან მე-5 შესწორება კრძალავს მხოლოდ საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემას. სასამართლოს განმარტებით, მე-5 შესწორების ფარგლებში არ ექცევა დოკუმენტების შინაარსი, ანუ დოკუმენტი არის არა ჩვენება, არამედ მატერიალური მტკიცებულება.¹¹⁴

107 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ჰიბელი მეექვსე რაიონული სასამართლოს წინააღმდეგ (Hiibel v. Sixth Judicial Dist. Court)*, 542 U.S. 177, 189 (2004).

108 იქვე.

109 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *დოი აშშ-ის წინააღმდეგ (Doe v. United States)*, 487 U.S. 201, 208, 210-11, 215 (1988).

110 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ჰიბელი მეექვსე რაიონული სასამართლოს წინააღმდეგ (Hiibel v. Sixth Judicial Dist. Court)*, 542 U.S. 189-190, (2004).

111 C.Theophilopoulos, *Electronic Documents, Encryption, Cloud Storage and the Privilege against Self-Incrimination*, South African Law Journal, Vol. 132, no. 3, 2015, 601-603.

112 O. S.Kerr, *Compelled Decryption and the Privilege against Self-Incrimination*, Texas Law Review, Vol. 97, no. 4, 2019, 773.

113 C. Moy, *Does the Privilege against Self-Incrimination Protect Information Contained in Voluntary Created Documents*, Preview of United States Supreme Court Cases, no. 5, 2000, 264-265.

114 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ფიშერი აშშ-ის წინააღმდეგ (Fisher v. United States)*, 425 U.S. 410 (1976).

მართალია, დოკუმენტის შინაარსს არ იცავს მე-5 შესწორება, თუმცა ცალკე შესაფასებელია, თავად გადაცემის ფაქტი ხომ არ არის ჩვენების ხასიათის.¹¹⁵ უზენაესი სასამართლოს განმარტებით, დოკუმენტების გადაცემა აშკარად მიუთითებდა შემდეგ სამ გარემოებაზე (ანუ ფიზიკური ქცევა არამატერიალური ტიპის მტკიცებულების როლში გამოდიოდა):

- ა) დოკუმენტები არსებობდა;
- ბ) დოკუმენტები ამ კონკრეტული პირის მფლობელობაში იყო;
- გ) გადაცემული დოკუმენტები იყო სწორედ ის დოკუმენტები, რომლებსაც სახელმწიფო ითხოვდა (ანუ ისინი ავთენტურია).¹¹⁶

Fisher-ის საქმეში ბულალტერმა მოამზადა მოთხოვნილი დოკუმენტები. თავის მხრივ, დოკუმენტების გადაცემით პირი მიუთითებს, რომ ეს დოკუმენტები არსებობდა; გარდა ამისა, გადაცემა მიუთითებს, რომ ეს დოკუმენტები მის მფლობელობაში იყო, ვინაიდან შეუძლებელია ისეთი დოკუმენტის თავადვე გადაცემა, რომელსაც არ ფლობს;¹¹⁷ მესამე მხრივ, დოკუმენტების გადაცემა მიუთითებს, რომ გადაცემული დოკუმენტები არის ის დოკუმენტები, რომლებიც სახელმწიფომ მოითხოვა, ანუ ისინი ავთენტურია. აღნიშნული იქიდან გამომდინარეობს, რომ დოკუმენტები გადაცემულია მოთხოვნის შესასრულებლად – თუ პირი მოთხოვნას ასრულებს, ე.ი. იმ დოკუმენტებს გადმოცემს, რომლებიც მოთხოვნაშია მითითებული.¹¹⁸ აღნიშნულიდან გამომდინარე, დამზადება-გადაცემის აქტი ნაგულებად გულისხმობს შემდეგს: „მე ვფიქრობ, რომ ესენი ის დოკუმენტებია, რომლებსაც თქვენ ეძებთ“.¹¹⁹

წარმოების აქტის დოქტრინა არ გადასინჯულა შემდეგი პერიოდის საქმეებში და როგორც ქვემდგომი ინსტანციის სასამართლოები, ისე უზენაესი სასამართლო აქტიურად იყენებს მითითებულ პრინციპს. მაგალითად, თუ პირი სამართალდამცავ ორგანოში წარადგენს ცეცხლსასროლ იარაღს, წარდგენის ფაქტი მიუთითებს, რომ ის ფლობდა მას.¹²⁰ იმის გათვალისწინებით, რომ იარაღის ფლობა არის დანაშაულის ობიექტური შემადგენლობის ნიშანი, პირმა იარაღის წარდგენით, ფაქტობრივად, აღიარა დანაშაული.¹²¹ იმის გათვალისწინებით, რომ ინფორმაციის მსგავსი მიწოდება ვერ მოიაზრება კლასიკური ტიპის ჩვენებად, არკანზასის უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის პროფესორი ლორენ საქაროვი აღნიშნავს, რომ მას შეიძლება ეწოდოს „კვაზიჩვენება“. ამასთან, მასზე მხოლოდ გარკვეული მოცულობით უნდა ვრცელდებოდეს კლასიკური ჩვენების გარანტიები.¹²²

115 შუად. E.Taylor, *A New Wave of Police Interrogation – Brain Fingerprinting the Constitutionality Privilege against Self-Incrimination, and Hearsay Jurisprudence*, *University of Illinois Journal of Law, Technology & Policy*, Vol. 2006, no. 2, 2006, 303-304.

116 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ფიშერი აშშ-ის წინააღმდეგ (Fisher v. United States)*, 410-411, U.S. 410 (1976).

117 შუად. K. Goldman, *Biometric passwords and the privilege against self-incrimination*. *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal*, 33(1), 2015, 218.

118 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ფიშერი აშშ-ის წინააღმდეგ (Fisher v. United States)*, 425 U.S. 411 (1976).

119 O. S. Kerr, *Compelled Decryption and the Privilege against Self-Incrimination*, *Texas Law Review*, Vol. 97, no. 4, 2019, 773.

120 L.Sacharoff, *Unlocking the Fifth Amendment: Passwords and Encrypted Devices*, 87 *Fordham L. Rev.* 2018, 217.

121 შუად. J. Reich, *A New Hurdle to International Cooperation in Criminal Investigations: Whether Foreign Government-Compelled Testimony Implicates the Privilege against Self-Incrimination*, *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 166, no. 3, 2018, 809-815.

122 L.Sacharoff, *Unlocking the Fifth Amendment: Passwords and Encrypted Devices*, 87 *Fordham L. Rev.* 2018, 218.

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, პროფესორი საქაროვი მიიჩნევს, რომ კვაზიჩვენებაზე კონსტიტუციის მე-5 შესწორების გარანტიები უნდა გავრცელდეს არა სრული მოცულობით, არამედ გამონაკლის შემთხვევებში. თუ ჩავთვლით, რომ ყოველი დოკუმენტის, იარაღის ან სხვა მატერიალური მტკიცებულების გადაცემა კვაზიჩვენებაა, წაიშლება ზღვარი მატერიალური მტკიცებულებისა და ჩვენების მოპოვებას შორის. გამოვა, რომ მატერიალური მტკიცებულების გადაცემა ყოველთვის მიუთითებს მის არსებობაზე, ფლობასა და ავთენტურობაზე. მსგავსი განმარტების თავიდან ასაცილებლად *Fisher*-ის საქმეში სასამართლომ დააწესა ორი შეზღუდვა, კერძოდ: 1. გარანტია არ მოქმედებს, თუ ჩვენება არ არის მნიშვნელოვანი,¹²³ ან 2. სამართალდამცავ ორგანოს წინასწარ ჰქონდა ინფორმაცია მსგავსი მტკიცებულების არსებობის, ფლობისა და ავთენტურობის შესახებ, ანუ არსებობდა ე.წ. „წინასწარი დასკვნა“.¹²⁴

Fisher-ის საქმეში სასამართლოს არ განუმარტავს, რა კრიტერიუმებით უნდა გაიზომოს, არის თუ არა ჩვენება მნიშვნელოვანი. ამასთან, არც შემდგომი პერიოდის პრეცედენტებში განუმარტავთ, მაგალითად, თუ სამართალდამცავი ორგანო აიძულებს პირს, რომ გადასცეს მის ლეპტოპში არსებული ინფორმაცია შესაძლო ბავშვთა პორნოგრაფიაზე, სასამართლო ცალკე არ აფასებს, გადაცემის აქტი იყო თუ არა მნიშვნელოვანი ჩვენება.¹²⁵ მსგავსი კატეგორიის საქმეებში ავტომატურად უნდა იგულისხმებოდეს, რომ ჩვენება მნიშვნელოვანია, ვინაიდან ქმედების ობიექტურ ნიშანს ეხება. მსგავსი მიჯნა მყიდვეა და არც ცალსახა სასამართლო პრაქტიკა არსებობს. შესაბამისად, თუ მტკიცებულება ქმედების შემადგენლობის რომელიმე ნიშანს ადასტურებს, უნდა ივარაუდებოდეს, რომ ჩვენება მნიშვნელოვანია.¹²⁶

რაც შეეხება სასამართლოს მიერ დადგენილ მეორე შეზღუდვას, ე.წ. „წინასწარ დასკვნას“, ის ძალზე მნიშვნელოვანი საკითხია და ცალკე შეფასებას მოითხოვს.

2.1.2.1.2. წინასწარი დასკვნის დოქტრინა

წინასწარი დასკვნის დოქტრინა გამოყოფს შემთხვევებს, როდესაც კვაზიჩვენებას არ იცავს პრივილეგია.¹²⁷ კერძოდ, თუ წარმოების აქტით, ანუ კვაზიჩვენებით გამჟღავნებული ინფორმაცია სამართალდამცავი ორგანოსთვის ისედაც ცნობილი იყო, წარმოების აქტი აღარ მიიჩნევა ჩვენებად. ამ დოქტრინის მიხედვით, თუ სახელმწიფომ იცის, რომ ბრალდებული ფლობს კონკრეტულ დოკუმენტებს (ცხადია, აღნიშნული უნდა დგინდებოდეს გონივრული კონკრეტიზაციით), წარმოების აქტი თითქმის არაფერს სძენს სამართალდამცავი ორგანოების აქამდე არსებულ ცოდნას. შედეგად, ის უკვე აღარ არის ჩვენების ტიპის.¹²⁸ მაგალითად, სამართალ-

123 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *ფიშერი აშშ-ის წინააღმდეგ (Fisher v. United States)*, 425 U.S. 411 (1976).

124 იქვე, 411-412.

125 მაგ., *In re Grand Jury Subpoena Duces Tecum Dated Mar. 25, 2011*, 670 F.3d 1335, 1346-49 (11th Cir. 2012).

126 L. Sacharoff, *Unlocking the Fifth Amendment: Passwords and Encrypted Devices*, 87 *Fordham L. Rev.* 2018, 218.

127 N. J. Ajello, *Fitting a Square Peg in a Round Hole: Bitcoin, Money Laundering, and the Fifth Amendment Privilege against Self-Incrimination*, *Brooklyn Law Review*, Vol. 80, no. 2, 2015, 455.

128 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებები: *ფიშერი აშშ-ის წინააღმდეგ (Fisher v. United States)*, 425 U.S. at 411; *აშშ ჰაბელის წინააღმდეგ (United States v. Hubbell)*, 530 U.S. 27, 44 (2000).

ლდამცავი ორგანოს წარმომადგენელმა მობილურში შენიშნა ბავშვთა პორნოგრაფია, რა დროსაც მოწყობილობის მესაკუთრემ დაბლოკა ის. სამართალდამცავი ორგანოს წარმომადგენელს შეუძლია, მოსთხოვოს პირს მობილურში არსებული ინფორმაციის გადაცემა, ვინაიდან მას უკვე აქვს გონივრული კონკრეტიზაციით ინფორმაცია იმის თაობაზე, თუ რა ინახება მოწყობილობაში.¹²⁹ შესაბამისად, უკვე არსებობს წინასწარი დასკვნა.

მითითებულ დოქტრინას უზენაესი სასამართლო აქტიურად იყენებს სხვადასხვა პრეცედენტში. მაგალითად, საქმეში – *United States v. Hubbell* – პირი გამართლდა იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ საგადასახადო თაღლითობის საქმეზე მტკიცებულებები მოპოვებული იყო პრივილეგიის დარღვევით. სასამართლო განხილვებისას ბრალდების მხარემ ვერ შეძლო, დაემტკიცებინა, რომ დოკუმენტების გადაცემის მოთხოვნის დროს მან რაიმე ფორმით იცოდა დოკუმენტების არსებობისა და ბრალდებულის მიერ მათი ფლობის შესახებ.¹³⁰

განსხვავებით ფიშერის საქმისგან, ჰაბელის საქმეში სახელმწიფოს არ ჰქონდა წინასწარი ცოდნა პირის მიერ კონკრეტული დოკუმენტების ფლობასთან დაკავშირებით. ამდენად, ჰაბელის საქმეში დადგინდა კონსტიტუციის მე-5 შესწორების დარღვევა.

3. პრივილეგიის, როგორც უფლების, შეზღუდვის შესაძლებლობა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით

3.1. აბსოლუტური თუ ფარდობითი უფლება?

უფლების აბსოლუტური ხასიათი გულისხმობს მისგან გადახვევის დაუშვებლობას, ანუ ისეთი გარემოების არარსებობას, რომელიც გაამართლებდა უფლებაში ჩარევას.¹³¹ პრივილეგიასა და დუმილის უფლებასთან დაკავშირებით აბსოლუტურობა და ფარდობითობა უნდა იყოს განხილული მათი პირდაპირი და არაპირდაპირი გამოვლენის ფორმებით.

ევროპულ სასამართლოს პირდაპირი არასათანადო იძულების ყველა ფორმასთან დაკავშირებით აბსოლუტურობის ჭრილში არ უმსჯელია. პირველად საკითხი დაისვა სონდერსის საქმეში, სადაც იძულების მექანიზმი იყო პასუხისმგებლობის დაკისრების მუქარა – თუ განმცხადებელი სახელმწიფოს არ მიაწვდიდა ინფორმაციას ვერბალური ფორმით, მას დაეკისრებოდა პასუხისმგებლობა. სასამართლომ მიუთითა, რომ განსახილველი საქმის მიზნებისთვის ვერ ხედავს პრივილეგიის აბსოლუტურობის ჭრილში განმარტების აუცილებლობას.¹³² ამ საქმეში სახელმწიფო მიუთითებდა, რომ თაღლითობის სპეციფიკური მახასიათებლების გამო აუცილებელი იყო პრივილეგიის პრინციპიდან გადახვევა და გამოკითხვისას

129 L. Sacharoff, *Unlocking the Fifth Amendment: Passwords and Encrypted Devices*, 87 *Fordham L. Rev.* 2018, 218.

130 აშშ-ის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება: *აშშ ჰაბელის წინააღმდეგ (United States v. Hubbell)*, 530 U.S. 27-32 (2000).

131 ე. გოციროძე, წიგნში: საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა. ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, პაატა ტურავას სამეცნიერო რედაქტორობით, თბ., 2013, 54.

132 *სონდერსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Saunders v. The United Kingdom)*, 1996 წლის 17 დეკემბერი, 74-ე პუნქტი.

მამხილებელი ინფორმაციის მიწოდების აკრძალვაზე უარის თქმა. სასამართლომ მიუთითა, რომ კორპორაციული თაღლითობის კომპლექსურობა და მსგავსი დანაშაულის გამოძიებასა და პასუხისმგებელი პირების დასჯის საზოგადო ინტერესი არ ამართლებს ამ საქმეში ასეთ ძლიერ გადახვევას სამართლიანი პროცესის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპიდან. მე-6 მუხლში მითითებული სამართლიანობის ზოგადი გარანტიები, მათ შორის პრივილეგია, ვრცელდება სისხლის სამართლის პროცესში ყველა კატეგორიის დანაშაულზე, მიუხედავად მისი კომპლექსურობისა. აკრძალულია საჯარო ინტერესით იძულებით მიღებული ჩვენებების საფუძველზე პირის ბრალეულობის დამტკიცების გამართლება.¹³³ აღნიშნულ საქმეში სასამართლომ გასცა კითხვას პასუხი, რომ პრივილეგია არ შეიძლება შეიზღუდოს დანაშაულის ტიპით.¹³⁴ არ აქვს მნიშვნელობა დანაშაულის სიმძიმესა და სირთულეს – ყველა შემთხვევაში სახელმწიფომ უნდა დაიცვას პრივილეგია.¹³⁵

პრივილეგია და დუმილის უფლება არის თუ არა აბსოლუტური, ევროპულმა სასამართლომ პირველად იმსჯელა არაპირდაპირი არასათანადო იძულების მაგალითზე, *John Murray*-ის საქმეში.¹³⁶ ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, განმცხადებელი პოლიციამ და შემდგომში სასამართლომ გააფრთხილა, რომ მისი დუმილი შეიძლება შეფასებულიყო მისსავე წინააღმდეგ, მისი ბრალეულობის დამადასტურებლად.

ევროპული სასამართლოს შეფასებით, „კითხვაზე, დუმილის უფლება არის თუ არა აბსოლუტური ხასიათის, პასუხი უნდა იყოს უარყოფითი.“¹³⁷ კერძოდ, ზოგიერთ შემთხვევაში ბრალდების მხარის მიერ წარდგენილი მტკიცებულებები შეიძლება იმდენად დამაჯერებელი იყოს, რომ მოითხოვდეს ბრალდებულისგან ახსნა-განმარტებებს. მტკიცებულებების ასეთი სიუხვის შემთხვევაში, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ, თუ ბრალდებული დუმილს ირჩევს, ბრალდების მხარის მიერ წარდგენილ მტკიცებულებებზე პასუხები არ არსებობს, ანუ დუმილი ფასდება მის წინააღმდეგ. „ყოველ კონკრეტულ საქმეში უნდა გაირკვეს, არის თუ არა ბრალდების მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები საკმარისად მყარი, რათა საჭიროებდეს ახსნა-განმარტებას.“¹³⁸ თუ ბრალდების მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულებებს იმდენად მცირე მტკიცებულებითი ღირებულება აქვს, რომ არ მოითხოვს ახსნა-განმარტებას, დუმილის საფუძველზე დაუშვებელია პირის ბრალეულობის შესახებ დასკვნის გამოტანა.“¹³⁹ განსახილველ საქმეში სასამართლომ არ დაადგინა დუმილის უფლების დარღვევა.

133 იქვე.

134 იხ., ასევე, M.Seet, *Suspected Terrorists and the Privilege against Self-Incrimination*, Cambridge Law Journal, Vol. 74, no. 2, 2015, 208-210.

135 იხ., ასევე, R.Moules, *Statutory Suspension of the Privilege against Self-Incrimination: A Half-Finished Job*, Cambridge Law Journal, Vol. 67, no. Part 2, 2008, 234.

136 *ჯონ მურიი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (John Murray v. The United Kingdom)*, 1996 წლის 8 თებერვალი.

137 იქვე, 47-ე პუნქტი.

138 იხ., ასევე, H. Lai Ho, *The Privilege against Self-Incrimination and Right of Access to a Lawyer; A Comparative Assessment*, Singapore Academy of Law Journal, Vol. 25, no. Special Issue, 2013, 829-833.

139 *ჯონ მურიი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (John Murray v. The United Kingdom)*, 1996 წლის 8 თებერვალი, 47-ე პუნქტი.

Telfner-ის საქმეში განმცხადებლის დუმილის უფლება შეფასდა მისი ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად, ანუ დაირღვა ე.წ. „საწინააღმდეგო დასკვნის“¹⁴⁰ აკრძალვის წესი. ჯონ მურეის საქმისაგან განსხვავებით, ამ შემთხვევაში არსებული მტკიცებულებები არ იყო იმდენად ძლიერი, რომ ბრალდებულის დუმილის საფუძველზე ერთადერთი გონივრული დასკვნა ყოფილიყო მისი ბრალეულობა.¹⁴¹ შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა დუმილის უფლების დარღვევა.

3.2. პრივილეგიის დარღვევის შეფასების ტესტი

პრივილეგია და დუმილის უფლება კონვენციით გათვალისწინებული უფლებებია და მათი შესაძლო დარღვევა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა შეფასდეს განსაკუთრებული სიფრთხილით. სასამართლომ ჩამოაყალიბა შემდეგი კრიტერიუმები,¹⁴² რომელთა გათვალისწინებითაც აფასებს პრივილეგიისა და დუმილის უფლების შესაძლო დარღვევებს:

- ა) იძულების ბუნება და ხარისხი;
- ბ) საპროცესო გარანტიების არსებობა;
- გ) საქმეში მტკიცებულებების გამოყენების ხარისხი;
- დ) გამოძიების საჯარო ინტერესი.

პირველი კრიტერიუმი, ანუ იძულების ბუნება და ხარისხი, ფასდება გამოყენებული ფსიქოლოგიური, ფიზიკური, მორალური და სხვაგვარი იძულების მეთოდების, მათი ინტენსივობისა და ბრალდებულზე ზემოქმედების გათვალისწინებით. *Jalloh*-ის საქმეში ევროპულმა სასამართლომ ყურადღება მიაპყრო ოთხი პოლიციელის მიერ განმცხადებლის გაკავებას, ცხვირის არხის გავლით კუჭში ზონდის შეყვანასა და მისი მეშვეობით ამოსაღებინებელი საშუალების მიცემას. მხედველობაში იქნა მიღებული, რომ იძულების ინტენსივობა აღწევდა არაადამიანურ და ღირსების შემლახველ მოპყრობას.¹⁴³

მეორე კრიტერიუმში, ანუ საპროცესო გარანტიების არსებობაში, ევროპული სასამართლო მოიაზრებს ადვოკატზე წვდომის შესაძლებლობას, თარჯიმნის უფლებას, ბრალდებულისთვის უფლებების განმარტებას, შეჯობებითობის დაცვას, საპროცესო მოქმედებების ჩატარებას მცოდნე ექსპერტის მიერ და ა.შ.¹⁴⁴ რაც ნაკლებია საპროცესო გარანტიები, მით ნაკლები ინტენსივობის იძულება უნდა იქნეს გამოყენებული და მსგავსი მეთოდით მოპოვებულ მტკიცებულებას უნდა მიენიჭოს ნაკლები ძალა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, დაირღვევა პრივილეგია ან/და დუმილის უფლება.

მესამე კრიტერიუმში, ანუ მტკიცებულების გამოყენების ხარისხში, მოიაზრება გამოყენებული მტკიცებულების მნიშვნელობა პირის დანაშაულებრიობის გადაწყვეტისას.¹⁴⁵ კერძოდ, ყურადღება ექცევა იმას, თუ რამდენად ეყრდნობა პირის მსჯავრდება ამ მეთოდით მოპოვებულ მტკიცებულებას – არის ის ერთადერთი და

140 F. Ku, *Claiming Privilege against Self-Incrimination during Cross-Examination*, *Army Lawyer*, Vol. 2012, no. 7, 2012, 32.

141 *ტელფნერი ავსტრიის წინააღმდეგ (Telfner v. Austria)*, 2001 წლის 20 ივნისი, მე-17 პუნქტი.

142 იხ. სხვა მრავალთა შორის: *ალენი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Allan v. the United Kingdom)*, 2002 წლის 5 ნოემბერი, 44-ე პუნქტი.

143 *ჯალო გერმანიის წინააღმდეგ (Jalloh v. Germany)*, 2006 წლის 11 ივლისი, 117-ე-118-ე პუნქტები.

144 იქვე, 120-ე პუნქტი.

145 იქვე, 121-ე პუნქტი.

გადამწყვეტი, თუ სხვა მტკიცებულებების დამხმარე ფუნქცია აქვს. რაც უფრო დიდია ასეთი მტკიცებულების როლი, მით მეტი ყურადღება ექცევა სხვა კრიტერიუმებს.¹⁴⁶

მეოთხე კრიტერიუმის მიხედვით, პრივილეგიის შესაძლო დარღვევა უნდა შეფასდეს არა განყენებულად, არამედ კონკრეტული დანაშაულის გამოძიების საჯარო ინტერესით.¹⁴⁷ *Jalloh*-ის საქმეში განიმარტა, რომ იძულებითი ღონისძიება გამოიყენეს ქუჩის ნარკოტიკებით მოვაჭრის მიმართ, რომელიც ყიდდა შედარებით მცირე ოდენობის ნარკოტიკებს და შეეფარდა ექვს თვემდე პირობითი მსჯავრი. მითითებულ საქმეში არსებული საჯარო ინტერესი (მცირე მასშტაბის ნარკოტიკებით მოვაჭრის პასუხისგებაში მიცემა) ვერ გაამართლებს უფლებაში ამ ინტენსივობით ჩარევას.

გემოაღნიშნული კრიტერიუმები ფასდება ერთიანობაში. თუ, მაგალითად, პირველი კრიტერიუმი დიდი ინტენსივობისაა, სხვა კრიტერიუმებმა უნდა დააბალანსოს ის, წინააღმდეგ შემთხვევაში, დაირღვევა პრივილეგია.¹⁴⁸

4. ბრალდებულისგან კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული მტკიცებულების გავლენა პრივილეგიაზე

წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის აკრძალვა გათვალისწინებულია კონვენციის მე-3 მუხლით. აღნიშნული უფლება აბსოლუტურია და მისგან გადახვევა დაუშვებელია, ანუ არ არსებობს ისეთი გარემოება, რომელიც გაამართლებდა მე-3 მუხლით გათვალისწინებული უფლების შეზღუდვას.¹⁴⁹ მიუხედავად ამისა, შესაფასებელია, რა გავლენა აქვს ამ უფლების დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას პრივილეგიასა და დუმილის უფლებაზე. სხვა სიტყვებით, გასარკვევია, მე-3 მუხლის დარღვევა აქცევს თუ არა პროცესს უსამართლოდ. ცალ-ცალკე უნდა შეფასდეს სხენებული მუხლის დარღვევით ჩვენების მიცემისა და ნივთიერი მტკიცებულების მოპოვების შემთხვევები.

ტურბილევის საქმის¹⁵⁰ მიხედვით, პოლიციამ სცემა განმცხადებელს, რათა ელიარებინა ძარცვის ჩადენა. პოლიციის მხრიდან განმეორებითი ძალადობის შიშით განმცხადებელმა აღიარა დანაშაული. ასევე, პოლიციელების მოთხოვნით დაწერა, რომ თავი თვითონ ურტყა მყარ საგნებს და პოლიციელების მიმართ არ აქვს პრეტენზია. მეორე დღეს დაიკითხა ადვოკატის მონაწილეობით, რა დროსაც განმცხადებელმა აღიარება უკან წაიღო და მიუთითა, რომ აღიარება პოლიციელების ძალადობის გამო მოუწია. შიდა გამოძიებამ ვერ დაადგინა პოლიციელების ბრალეულობა. ამასთან, მსგავსი ფორმით მიღებულ აღიარებას განაჩენის მიღებისას დაეყრდნო შიდა სასამართლოც. სასამართლომ დაადგინა მე-3 მუხლის როგორც პროცედურული, ისე მატერიალური დარღვევა.

გემოაღნიშნულის შემდეგ სასამართლოს მოუწია მსჯელობა – მსგავსი მოპყრობა

146 *ჯონ მურიი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (John Murray v. The United Kingdom)*, 1996 წლის 8 თებერვალი, 47-ე პუნქტი.

147 *ჰინი და მაგუინსი ირლანდიის წინააღმდეგ (Heaney and McGuinness v. Ireland)*, 2000 წლის 21 დეკემბერი, 57-ე პუნქტი.

148 *იბრაჰიმი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Ibrahim and Others v. the United Kingdom)*, 2016 წლის 13 სექტემბერი, 269-ე პუნქტი.

149 *ბუიდი ბელგიის წინააღმდეგ (Bouyid v. Belgium)*, 2015 წლის 28 სექტემბერი, 81-ე პუნქტი.

150 *ტურბილევი რუსეთის წინააღმდეგ (Turbylev v. Russia)*, 2015 წლის 6 ოქტომბერი.

არღვევდა თუ არა პრივილეგიასა და დუმილის უფლებას. სასამართლომ განმარტა, რომ მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული აღიარება არ არის სანდო, მეტიც, სისხლის სამართლის პროცესში მათი გამოყენება ხშირად ხდება არასათანადო მოპყრობის მიზეზი. მსგავსი აღიარებით პირის დამნაშავედ ცნობა არ შეესაბამება მე-6 მუხლის გარანტიებს. მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული მსგავსი მტკიცებულებების დაშვება მთლიანად პროცესს ავტომატურად უსამართლოდ აქცევს, მიუხედავად მტკიცებულების მტკიცებითი ხარისხისა და გამამტყუნებელი განაჩენის დადგენისას მისი გამოყენების ან არგამოყენების საკითხისა.¹⁵¹ გამოდის, რომ ჩვენების მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვების შემთხვევაში, ავტომატურად დგინდება პრივილეგიისა და დუმილის უფლების დარღვევა, შესაბამისად, აღარ ფასდება ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული კრიტერიუმები (იძულების ბუნება და ხარისხი, საპროცესო გარანტიები, მტკიცებულების გამოყენების ხარისხი და საჯარო ინტერესი).

სასამართლო განსხვავებულად აფასებს ნივთიერი მტკიცებულებების მოპოვების შემთხვევებს. თავდაპირველად უნდა აღინიშნოს, რომ მე-3 მუხლი აერთიანებს 3 კატეგორიის არასათანადო მოპყრობას – წამებას, არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობას. მითითებულ მოპყრობებს შორის არის გრადაცია. მათ შორის ყველაზე მსუბუქია დამამცირებელი მოპყრობა, შემდეგ არის არაადამიანური მოპყრობა, ხოლო ყველაზე მძიმეა წამება.

Jalloh-ის საქმეში სასამართლომ განმარტა, რომ დაუშვებელია წამების შედეგად მოპოვებული მტკიცებულების გამოყენება, მიუხედავად იმისა, ჩვენებაა ის თუ ნივთიერი მტკიცებულება. აღნიშნული ავტომატურად არღვევს პრივილეგიას, შესაბამისად, აღარ არის საჭირო მოპყრობის ზემოაღნიშნული კრიტერიუმებით შეფასება.¹⁵² კითხვას, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობით მოპოვებული ნივთიერი მტკიცებულებაც არღვევს თუ არა პრივილეგიას, სასამართლომ ამავე საქმეში პასუხი არ გასცა და ღია დატოვა.¹⁵³

პირველად სასამართლომ ზემოაღნიშნულ საკითხზე იმსჯელა *Gafgen*-ის საქმეში.¹⁵⁴ ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, განმცხადებელმა მოიტაცა 11 წლის ბავშვი და მისი გათავისუფლების სანაცვლოდ ითხოვდა სოლიდურ თანხას. როგორც შემდგომში აღმოჩნდა, ბავშვი მოუკლავს. პირი დააკავეს, თუმცა არ იცოდნენ ბავშვის ადგილსამყოფელი. პოლიციის უფროსის მოადგილის დავალებით, ერთ-ერთი გამომძიებელი დაემუქრა განმცხადებელს, რომ ფიზიკურად იძალადებდნენ, თუ არ იტყოდა, სად იყო ბავშვი. ამასთან, ორ ფერადკანიან მამაკაცს შეუშვებდნენ მის საკანში სექსუალური ძალადობის მიზნით. ასევე, უთხრა, რომ ვერტმფრენით მოდიოდა მწამებელი ადამიანი. მეტი დამაჯერებლობისთვის შექმნეს პროპელერის ხმის იმიტაციაც. აღნიშნულის შემდეგ განმცხადებელი დასთანხმდა პოლიციელებს ბავშვთან მიყვანაზე, თუმცა განაცხადა, რომ ფეხშიშველი ატარეს სანაპირომდე.

151 იქვე, 90-ე პუნქტი.

152 ჯალო გერმანიის წინააღმდეგ (*Jalloh v. Germany*), 2006 წლის 11 ივლისი, 105-ე პუნქტი.

153 იქვე, 107-ე პუნქტი.

154 გეფგენი გერმანიის წინააღმდეგ (*Gafgen v. Germany*), 2010 წლის 1-ლი ივნისი.

სასამართლომ მსგავსი ქმედებები ჩათვალა არაადამიანურ მოპყრობად, შესაბამისად, დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა. აღნიშნულის შემდეგ უნდა შეეფასებინა, რა გავლენა უნდა ჰქონოდა აღნიშნულ დარღვევას პრივილეგიასა და დუმილის უფლებებზე, ანუ უნდა შეეფასებინა, ავტომატურად აქცევდა თუ არა არაადამიანური მოპყრობით მოპოვებული მტკიცებულება პროცესს უსამართლოდ.¹⁵⁵

სასამართლომ აღიარა, რომ მე-3 მუხლის დარღვევით მიღებული ჩვენების საფუძველზე მოიპოვეს სხვა ძირითადი მტკიცებულებები – აუტოფსიის დასკვნა, ზურგჩანთა, ტანსაცმელი და ა.შ. შიდა სასამართლომ დასაშვებად არ ცნო მხოლოდ მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული ჩვენებები, თუმცა, მოწამლული ხის ნაყოფის თეორიის საწინააღმდეგოდ, დასაშვებად ცნო ჩვენების საფუძველზე მოპოვებული სხვა მტკიცებულებები.¹⁵⁶ სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზეც, რომ გამამტყუნებელი განაჩენი არსებითად დაეყრდნო განმცხადებლის მიერ სასამართლოში დანაშაულის აღიარებასა და სათანადო წესით მოპოვებულ მტკიცებულებებს. მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული ჩვენება არ მიღებულა მხედველობაში, ვინაიდან ის თავიდანვე დაუშვებლად ცნეს. ამასთან, ამ ჩვენების საფუძველზე მოპოვებული მტკიცებულებები ეროვნულმა სასამართლომ გამოიყენა არა განმცხადებლის წინააღმდეგ ბრალეულობის დასადგენად, არამედ მხოლოდ სასამართლოში მისი აღიარების სანდოობის შესამოწმებლად.¹⁵⁷

ზემოაღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით, სასამართლომ განიხილა ეროვნულ სასამართლოში განმცხადებლისთვის შეთავაზებული გარანტიები. კერძოდ, მას განუმარტეს დუმილისა და სხვა უფლებების შესახებ, ამასთან, მას იცავდა ადვოკატი, თუმცა მაინც აღიარა ჩადენილი დანაშაული. დაამატა, რომ ნანობდა მსგავსი ქმედების ჩადენას. სასამართლომ ყურადღება მიაპყრო აღნიშნულ ფაქტებს და ჩათვალა, რომ განაჩენი არსებითად ემყარებოდა სასამართლოში მიცემულ ჩვენებას, რა დროსაც განმცხადებელი უზრუნველყოფილი იყო სათანადო გარანტიებით. ის ფაქტი, რომ მე-3 მუხლის დარღვევით მოპოვებული მტკიცებულებები დაუშვა ეროვნულმა სასამართლომ, ვერ არღვევს პრივილეგიას, ვინაიდან განაჩენი არ დაყრდნობია მათ – ისინი მხოლოდ დამხმარე ფუნქციის იყო. შესაბამისად, სასამართლომ არ დაადგინა პრივილეგიისა და დუმილის უფლების დარღვევა.¹⁵⁸

როგორც ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობით მოპოვებული ნივთიერი მტკიცებულებების დაშვება ავტომატურად არ არღვევს პრივილეგიასა და დუმილის უფლებას. ზემოთ მითითებული კრიტერიუმებით ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში უნდა შეფასდეს, ირღვევა თუ არა აღნიშნული უფლება.

155 იქვე, 167-ე პუნქტი.

156 იქვე, 171-ე-172-ე პუნქტები.

157 იქვე, 177-ე-180-ე პუნქტები.

158 იქვე, 182-ე-187-ე პუნქტები.

დასკვნა

პრივილეგია სამართლიანი სასამართლო განხილვის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია და მას იცავს კონვენციის მე-6 მუხლი. ამასთან, გარანტიის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მას ითვალისწინებს ეროვნული კანონმდებლობა და არაერთი საერთაშორისო ხელშეკრულება. იურიდიულ დოქტრინაში ამ უფლების გამოსახატავად ყველაზე მისაღები ტერმინია თვითინკრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია. ევროპული სასამართლოს განმარტებით, პრივილეგია გულისხმობს ბრალდებულის უფლებას, სახელმწიფოს არ მიაწოდოს საკუთარი თავის მამხილებელი როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური ინფორმაცია. პრივილეგია ფართო ცნებაა და აერთიანებს დუმილის უფლებას, ხოლო ორივე მათგანი უკავშირდება უდანაშაულობის პრეზუმფციას, ვინაიდან, ამ პრინციპის მიხედვით, სახელმწიფოს ეკისრება ბრალდების მტკიცების ტვირთი მუქარის, იძულებისა და ბრალდებულის ნებაზე სხვაგვარი ზემოქმედების გარეშე.

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, პრივილეგია ბრალდებულს იცავს „არასათანადო იძულებით“ მისგან მტკიცებულების მოპოვებისგან. მსგავსი იძულების ფორმები დადგენილია სხვადასხვა საქმეში. იურიდიულ დოქტრინაში მათ ყოფენ პირდაპირ და არაპირდაპირ ფორმებად. პირდაპირ არასათანადო იძულებაში მოიაზრება წამებით, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობით მტკიცებულების მოპოვება, პასუხისმგებლობის დაკისრების შესაძლებლობა მტკიცებულების გადაუცემლობის შემთხვევაში, მოტყუებით აღიარების მიღება და ა.შ. არაპირდაპირი არასათანადო იძულება გულისხმობს დუმილის უფლების ბრალეულობის დამადასტურებელ მტკიცებულებად მიჩნევას.

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის ანალიზი ძალზე მნიშვნელოვანია ქართული პრაქტიკის ევროპულ მიდგომებთან დაახლოებისთვის. სტატიაში განხილულია ეროვნული სასამართლოების პრაქტიკა, როდესაც მოტყუებით, აგენტების მეშვეობით, ხდება ბრალდებულისგან ინფორმაციის მოპოვება; მეორე მხრივ, კითხვის ნიშნებს იწვევს სსკ-ის 381-ე მუხლის იმგვარი განმარტება, რომ ნიმუშის აღების დროს წინააღმდეგობის გაწევა ითვლებოდეს მითითებულ დანაშაულად.

პრივილეგია იცავს არამატერიალურ, ანუ ჩვენების ტიპის ინფორმაციის გადაცემას, თუმცა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით, გარკვეულ შემთხვევებში ის ვრცელდება მატერიალურ მტკიცებულებებზეც. დიფერენცირების კრიტერიუმად სასამართლო მიუთითებს, კონკრეტული მტკიცებულება არსებობს ბრალდებულის ნებისგან დამოუკიდებლად თუ არა. თუ არ არსებობს, ეს იმას ნიშნავს, რომ მასზე ვრცელდება პრივილეგია. როგორც ანალიზმა აჩვენა, მსგავსი კრიტერიუმი შედარებით ბუნდოვანია, ვინაიდან ამ ლოგიკით, მაგალითად, ხმისა და კალიგრაფიულ ნიმუშებზე უნდა გავრცელდეს პრივილეგია, თუმცა აღნიშნული არ იქნება სწორი. განსხვავებული მიდგომაა აშშ-ის დოქტრინასა და პრაქტიკაში. კონსტიტუციის მე-5 შესწორების მიხედვით, პრივილეგია ვრცელდება მხოლოდ ჩვენებაზე, თუმცა აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ, კლასიკურ ჩვენებასთან

თვითინპრიმინაციისგან დაცვის პრივილეგია

ერთად, გამოკვეთა არაკლასიკური ჩვენების ტიპის მტკიცებულებებიც. განიმარტა, რომ ფიზიკურ ქცევას შეიძლება ჰქონდეს ჩვენების ელემენტები. მაგალითად, კონკრეტული მტკიცებულების გადაცემით ბრალდებული მიუთითებს, რომ ეს მტკიცებულება არსებობდა, ბრალდებული მას ფლობდა და ის ავთენტურია. სხვა სიტყვებით, უზენაესი სასამართლო ყურადღებას აქცევს, ბრალდებული „რას ამბობს“ მტკიცებულების გადაცემით.

ევროპული სასამართლოს პრაქტიკით, პრივილეგია ფარდობითი უფლებაა, თუმცა იგი განიმარტა მხოლოდ არაპირდაპირი არასათანადო იძულების ჭრილში. დაირღვა თუ არა პრივილეგია, ფასდება სასამართლოს პრაქტიკით დადგენილი ოთხი კრიტერიუმისგან შემდგარი ტესტით. კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას გარკვეული გავლენა აქვს პრივილეგიაზე. კერძოდ, თუ ჩვენება მოპოვებულ იქნა მე-3 მუხლის დარღვევით, ავტომატურად ირღვევა პრივილეგიაც, ხოლო თუ მოპოვებულ იქნა ნივთიერი მტკიცებულება, მხოლოდ წამების შემთხვევაში დგინდება პრივილეგიის ავტომატური დარღვევა. არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობის დროს ფასდება ოთხი კრიტერიუმისგან შემდგარი ტესტით.

გამოძიების ეტაპზე დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივის გამოკვეთის ვალდებულება ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით

მარიამ ბალავაძე, დავით ხურციძე

1. შესავალი

სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული მზარდი პრობლემაა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. ის ეჭვქვეშ აყენებს თანამედროვე პლურალისტური საზოგადოების ძირითად კონცეფციასა და არსს.¹ ასეთი ქმედებები შეუწყნარებლობის გამოვლინებაა საზოგადოებაში არსებული კონკრეტული ჯგუფების მიმართ. სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულები სხვა დანაშაულებისგან მსხვერპლსა და საზოგადოების სტაბილურობაზე ზემოქმედებით განსხვავდება.

ეუთოს დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ადამიანის უფლებების ოფისის დირექტორის, ინგიბიორგ სოლრან გიასლადოტირის² განმარტებით: „სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული ზიანს აყენებს ინდივიდუალურ პირებს, მათ თემებსა და მთლიანად საზოგადოებას“.

სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული დაავადებასავით ვრცელდება და იჭრება საზოგადოებაში. თუ ამგვარ დანაშაულში მოტივად არ იქნება აღიარებული სიძულვილი, იგი გამოიწვევს პასუხისმგებელი მხარეებისა და სიძულვილით მოტივირებული ჯგუფების წახალისებას. ამასთან, მას შეიძლება, საპასუხო დანაშაულების ციკლი მოჰყვეს. სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული იწვევს შიშს და, თუ ის სერიოზულად არ იქნება აღქმული სამართალდამცავი ორგანოების მიერ, ამან შეიძლება გამოიწვიოს მსხვერპლისა და საზოგადოების სხვა წევრების უნდობლობა და უკმაყოფილება სამართალდამცავი ორგანოების მიმართ.³

მაიკლ ჯორჯ ლინკის განცხადებით, „სიძულვილით მოტივირებულმა დანაშაულმა, დაძაბულობის შექმნით ან მისი გამწვავებით, შეიძლება ძირი გამოუთხაროს საზოგადოების უსაფრთხოებას. ამან შესაძლოა გამოიწვიოს უფრო დიდი კონფლიქტი თემებში, გააძლიეროს სამოქალაქო არეულობა და გამოიწვიოს თუნდაც ძალადობრივი ქმედებები“.⁴

1 European Union Agency for Fundamental Rights, *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, 2012, 7.

2 ODIHR Director Ingibjörg Sólrún Gísladóttir, <https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>

3 In the Name of Hate: Examining the Federal Government's Role in Preventing Hate Crimes, before the U.S. Commission on Civil Rights, 115th Cong. (May 11, 2018) (testimony of Chief Terrance Cunningham, IACP president). International Association of Chiefs of Police, Lawyers' Committee for Civil Rights Under Law, *ACTION AGENDA FOR COMMUNITY ORGANIZATIONS AND LAW ENFORCEMENT TO ENHANCE THE RESPONSE TO HATE CRIMES*, 7.

4 ODIHR Director Michael Georg Link. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *ODIHR's Efforts to Counter Hate Crime*, 2016, 2. <https://www.osce.org/odihr/68668>

2. რას ნიშნავს სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული?

საქართველოს კანონმდებლობაში დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულის ერთიანი განმარტება, ისევე როგორც ამ დანაშაულის განმსაზღვრელი ერთი კონკრეტული ტერმინი, არ არსებობს. მსგავსი კატეგორიის ქმედებებს ხშირად მოიხსენიებენ „სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის“⁵ სახელწოდებით.

დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაული სახეზეა შემდეგი ორი ელემენტის ერთობლივად არსებობისას:⁶

- ა) სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული განზრახი დანაშაული;
- ბ) დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივი.⁷

მნიშვნელოვანია, განიმარტოს „შეუწყნარებლობის“ მოტივი. ამ ტერმინს არ აქვს ერთგვაროვანი განმარტება, თუმცა, ძირითადად, ეს მოტივი სახეზეა იმ შემთხვევაში, როდესაც დანაშაული მთლიანად ან ნაწილობრივ მოტივირებულია მსხვერპლის მიმართ სიძულვილით⁸ ან სტერეოტიპული განწყობით, კანონით გათვალისწინებული დისკრიმინაციის რომელიმე ნიშნის საფუძველზე.

სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის სამიზნე შეიძლება იყოს პირი, პირთა ჯგუფი ან/და ქონება, რომელიც დაკავშირებულია კონკრეტული ნიშნით მახასიათებელ ჯგუფთან.⁹ კერძოდ, დანაშაულის სამიზნე შეიძლება დაიყოს შემდეგ კატეგორიებად:

- ა) პირი, რომელიც რეალურად მიეკუთვნება დისკრიმინაციისაგან დაცულ ჯგუფს;
- ბ) პირი, რომელიც დანაშაულის ჩამდენის ალქმით¹⁰ მიეკუთვნება დისკრიმინაციისაგან დაცულ ჯგუფს;
- გ) პირი, რომელიც ასოცირებული ან დაკავშირებულია დისკრიმინაციისაგან დაცულ ჯგუფთან;
- დ) ქონება/ნივთი, რომელიც უკავშირდება დისკრიმინაციისაგან დაცულ რომელიმე ჯგუფს. ამასთანავე, არ არის აუცილებელი, ქო-

5 ე.წ. "Hate Crime". გარდა სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულისა, აღნიშნულ ქმედებას, ასევე, მოიხსენიებენ „მიკერძობის მოტივით ჩადენილ დანაშაულად“ (Bias crimes). ორივე შემთხვევა აღწერს დანაშაულის ტიპს და არა კონკრეტულ დანაშაულს სისხლის სამართლის კოდექსში. პირმა შეიძლება ჩაიდინოს სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული იმ ქვეყანაში, სადაც არ არსებობს რაიმე განსაკუთრებული სისხლისსამართლებრივი კანონმდებლობა მიკერძობის მოტივთან დაკავშირებით. ტერმინი აღწერს კონცეფციას და არა იურიდიულ განსაზღვრებას. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate Crime Laws A Practical Guide*, 2009, 16.

6 OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Gender-Based Hate Crime*, 2021, 2.

7 საერთაშორისო დონეზე სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის მეორე ელემენტად განიხილება „მიკერძობის მოტივი“ (Bias Motivation). მიკერძობის მოტივი შეიძლება, ზოგადად, განისაზღვროს როგორც ნინასწარ შექმნილი უარყოფითი მოსაზრებები, სტერეოტიპული მიდგომები, შეუწყნარებლობა ან სიძულვილი, რომლებიც მიმართულია საერთო მახასიათებლების მქონე კონკრეტული ჯგუფის მიმართ (მაგ.: რასის, კანის ფერის, სექსუალური ორიენტაციის და სხვა ნიშნით მახასიათებელი ჯგუფები). იხ. <https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>

8 აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის აუცილებელი, პირს ჰქონდეს სიძულვილის გრძობა დისკრიმინაციის რომელიმე ნიშნის მქონე პირის/პირთა ჯგუფის მიმართ. ვინაიდან სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულები ჩადენილია იმის მიხედვით, თუ რას წარმოადგენს სამიზნე პიროვნება, ჯგუფი თუ ქონება, დამნაშავეს შეიძლება საერთოდ არ ჰქონდეს გრძნობები ინდივიდუალურ მსხვერპლთა მიმართ. იხ. *Understanding Hate Crimes: A Handbook for Bosnia and Herzegovina*, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010, 7.

9 *Understanding Hate Crimes: A Handbook for Bosnia and Herzegovina*, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010, 7.

10 OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Hate Crime Laws A Practical Guide*, 2009, 50.

ნება იყოს ჯგუფის/ჯგუფის წევრის საკუთრება. მთავარია, რომ იგი ასოცირებულია ამა თუ იმ ჯგუფთან.

რაც შეეხება ასოცირებულ ან დაკავშირებულ პირს – სახელმწიფოს ვალდებულება, ჩაატაროს ეფექტიანი გამოძიება მიკერძოების მოტივის გამოსაკვეთად, ვრცელდება ისეთ შემთხვევებზეც, როდესაც დანაშაულის მსხვერპლი სამიზნე გახდა არა მისი რომელიმე ნიშნისადმი რეალური კუთვნილების, არამედ იმის გამო, რომ იგი დაკავშირებული ან ასოცირებულია სხვა პირთან, რომელიც რეალურად არის რომელიმე ნიშნის მატარებელი. ასეთ პირთან კავშირი შეიძლება გამოიხატებოდეს მასთან მეგობრობით, პირადი კავშირით, ქორწინებით და სხვ.¹¹ გარდა ამისა, ასოცირებული ან დაკავშირებული პირი შეიძლება იყოს უფლებადამცველი. საქართველოს კანონმდებლობა არ განმარტავს უფლებადამცველთა ცნებას, რაც არაერთ პრობლემას ქმნის მათ მიმართ ჩადენილი დანაშაულების სრულფასოვანი იდენტიფიცირების, შესაბამისი სტატისტიკის წარმოებისა და მათი დაცულობის უზრუნველსაყოფად სათანადო ღონისძიებების დასაგეგმავად.¹² უფლებადამცველთა საერთაშორისო განმარტების მიხედვით, უფლებადამცველი არის ადამიანი, რომელიც დამოუკიდებლად ან სხვებთან ერთად მოქმედებს ადამიანის უფლებების დაცვის, რეალიზებისა და ხელშეწყობისთვის ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე.¹³

აღნიშნული დანაშაულით დაზარალებული შეიძლება იყოს როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირი,¹⁴ რომელიც ფლობს კონკრეტულ ქონებას და ეს ქონება დაკავშირებულია/ასოცირებულია დაცულ ჯგუფთან.

სიძულვილით მოტივირებულ დანაშაულს, სხვა დანაშაულების მსგავსად, შეიძლება ჰქონდეს ერთი ან რამდენიმე მოტივი. მაგალითად, შეუწყნარებლობის მოტივთან ერთად, პირმა დანაშაული შეიძლება ჩაიდინოს ქონებრივი სარგებლის მიღების მოტივითაც; ასევე, შესაძლებელია, ქმედება განხორციელდეს შეუწყნარებლობის რამდენიმე მოტივით (მაგალითად, შეიძლება არსებობდეს გენდერის და რელიგიის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივი). შესაბამისად, სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულების გამოძიებისას მნიშვნელოვანია ყველა შესაძლო მოტივის გათვალისწინება. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (შემდგომში – სასამართლო) განმარტებით, იმისათვის, რომ ქმედება ჩაითვალოს სიძულვილით მოტივირებულ დანაშაულად, არ არის აუცილებელი, იგი ემყარებოდეს მხოლოდ მსხვერპლის მახასიათებელს. დამნაშავეებს შეიძლება ჰქონდეთ შერეული მოტივი, მათზე შეიძლება გავლენა მოახდინოს სიტუაციურმა ფაქტორებმა თანაბრად ან უფრო მეტად, ვიდრე მათმა მიკერძოებულმა დამოკიდებულებამ კონკრეტული ჯგუფისადმი მათი კუთვნილების გამო.¹⁵

სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მისი მიდრეკილება გამწვავებისკენ. კერძოდ, პირები,

11 სკორჯანევი *ბორჯატის წინააღმდეგ (Škorjanec v. Croatia)*, 2017 წლის 28 მარტი.

12 საქართველოს სახალხო დამცველის აპარატი, ადამიანის უფლებადამცველთა საკითხებზე მუშაობის სახელმძღვანელო, 2020 წლის 1-ლი ნოემბერი, 4. იხ. <https://www.ombudsman.ge/res/docs/2020111419462856301.pdf>

13 გაეროს 1998 წლის დეკლარაცია უფლებადამცველთა შესახებ, 1-ლი მუხლი.

14 *Understanding Hate Crimes: A Handbook for Bosnia and Herzegovina*, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010, 8.

15 ბალაზი *უნგრეთის წინააღმდეგ (Balazs v. Hungary)*, 2016 წლის 14 მარტი, 70-ე პუნქტი.

რომლებიც ჩადიან მსუბუქ დანაშაულს, მათი ქმედებები ხშირად გადაიზრდება უფრო მძიმე ხასიათის ძალადობრივ ქმედებებში, თუ თავის დროზე არ შეაჩერებენ სამართალდამცავი ორგანოები.¹⁶ ამასთან, სამართალდამრღვევის ქმედება შეტყობინება არა მხოლოდ ინდივიდუალური მსხვერპლისთვის, არამედ სხვა პირებისთვისაც, ვინც ფიქრობს, რომ მოხდება მათდამი სხვა მსხვერპლების მსგავსი მოპყრობა.¹⁷ შესაბამისად, სიძულვილის მოტივით ჩადენილი მცირე დანაშაულებიც კი საშიშია და მოითხოვს სახელმწიფოს მხრიდან მკაცრ რეაგირებას.

3. სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის გამოძიების ვალდებულება

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა ეფექტიანი გამოძიების ზოგადი პრინციპები, რომელთა მიხედვით, ეფექტიანი გამოძიება უნდა იყოს დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი,¹⁸ სწრაფი,¹⁹ სიღრმისეული,²⁰ ადეკვატური და ზედმიწევნითი;²¹ მასში ჩართული უნდა იყოს დაზარალებული ან დაზარალებულის ოჯახის წევრი და უნდა ხორციელდებოდეს საზოგადოებრივი კონტროლი.²²

სასამართლოს განმარტებით, გარდა იმისა, რომ სამართალდამცავმა ორგანოებმა უნდა აწარმოონ ეფექტიანი გამოძიება, რაც ზემოთ ჩამოთვლილ კრიტერიუმებს მოიცავს, სახელმწიფო ასევე ვალდებულია, გადადგას ყველა გონივრული ნაბიჯი გამოძიების ეტაპზე მიკერძოების მოტივის გამოსაკვეთად. ამასთან, შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების გამოძიებასთან მიმართებით, სასამართლო სახელმწიფოსგან მოითხოვს ქმედითი გამოძიების წარმოებას. ქმედითი გამოძიების არსებითი მიზანია, უზრუნველყოს ეროვნული კანონმდებლობის ქმედითი განხორციელება და შესაბამის პირთა დასჯა.

სასამართლოს მიერ დამკვიდრებული პრაქტიკის მიხედვით, სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება, აწარმოოს ეფექტიანი გამოძიება და ამ გამოძიების ფარგლებში გამოკვეთოს მიკერძოების მოტივი, ვრცელდება არა მხოლოდ ისეთ

16 Understanding Hate Crimes: A Handbook for Bosnia and Herzegovina, Published by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010, 9.

17 European Union Agency for Fundamental Rights, *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, 2012, 7.

18 *ენუქიძე და გირგვლიანი საქართველოს წინააღმდეგ (Enukidze and Girgvliani v. Georgia)*, 2011 წლის 26 აპრილი, 246-ე პუნქტი; *ვაზაგაშვილი და შანავა საქართველოს წინააღმდეგ (Vazagashvili and Shanava v. Georgia)*, 2019 წლის 18 ივლისი, 96-ე-98-ე პუნქტები; *ღარიბაშვილი საქართველოს წინააღმდეგ (Gharibashvili v. Georgia)*, 2008 წლის 29 ივლისი, მე-9-მე-15 პუნქტები, 68-ე პუნქტი; *გაბლიშვილი და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ (Gablshvili and others v. Georgia)*, 2019 წლის 21 თებერვალი, 66-ე პუნქტი; *მიქიაშვილი საქართველოს წინააღმდეგ (Mikiashvili v. Georgia)*, 2012 წლის 9 ოქტომბერი, 87-ე პუნქტი.

19 *საკვარელიძე საქართველოს წინააღმდეგ (sakvarelidze v. Georgia)*, 2020 წლის 6 თებერვალი, 53-ე-54-ე პუნქტები; *კეკელიძე საქართველოს წინააღმდეგ (Kekelidze v. Georgia)*, 2019 წლის 17 იანვარი, 31-ე პუნქტი.

20 *კეკელიძე საქართველოს წინააღმდეგ (Kekelidze v. Georgia)*, 2019 წლის 17 იანვარი, მე-5-მე-8 პუნქტები, 28-ე-29-ე პუნქტები; *მიქიაშვილი საქართველოს წინააღმდეგ (Mikiashvili v. Georgia)*, 2012 წლის 9 ოქტომბერი, 76-ე პუნქტი, 82-ე-83-ე პუნქტები.

21 *ენუქიძე და გირგვლიანი საქართველოს წინააღმდეგ (Enukidze and Girgvliani v. Georgia)*, 2011 წლის 26 აპრილი, 254-ე და 272-ე პუნქტები.

22 *ვაზაგაშვილი და შანავა საქართველოს წინააღმდეგ (Vazagashvili and Shanava v. Georgia)*, 2019 წლის 18 ივლისი, მე-11 პუნქტი; *ბეღელური და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ (Begheluri and others v. Georgia)*, 2014 წლის 7 ოქტომბერი, 140-ე პუნქტი.

შემთხვევებზე, როდესაც კონკრეტული უფლების დამრღვევი იყო სახელმწიფო, არამედ ისეთ შემთხვევებზეც, როდესაც უფლების დამრღვევი იყო კერძო პირი.²³

სასამართლო განმარტავს,²⁴ რომ, იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს ინფორმაცია, ძალადობა განხორციელდა დისკრიმინაციული მოტივით, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, გამოძიება მიმდინარეობდეს ეფექტიანად²⁵ და მიუკერძოებლად, რაც, ერთი მხრივ, დადასტურება იქნება იმისა, რომ სახელმწიფო გმობს დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილ ძალადობას და, მეორე მხრივ, ხელს შეუწყობს მოსახლეობის ნდობის შენარჩუნებას საკუთარი ქვეყნის ხელისუფლების მიმართ, რომ, საჭიროების შემთხვევაში, დაიცავს მათ დისკრიმინაციული ნიშნით ძალადობისაგან.²⁶

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 და მე-3 მუხლების პროცესუალური ასპექტით, სახელმწიფოს ეკისრება ვალდებულება საფუძვლიანი და ეფექტიანი გამოძიებისა, რომელიც მიმართული იქნება პასუხისმგებელ პირთა იდენტიფიცირებასა და სასამართლო წესით დასჯაზე, ასეთის არსებობის შემთხვევაში.²⁷

უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოს ეკისრება ვალდებულება, უზრუნველყოს გამოძიების შესაბამისად წარმართვა და არა ყველა შემთხვევაში შედეგის უზრუნველყოფა.²⁸ სასამართლო აფასებს, სათანადოდ ეცადა თუ არა ეროვნული ხელისუფლება, ფაქტებისთვის ნათელი მოეფინა და ხომ არ ეცადნენ, მოემთავრებინათ გამოძიება ნაჩქარევი ან დაუსაბუთებელი დასკვნების საფუძველზე. ის, თუ რამდენად ყოველმხრივი იყო გამოძიება, საგამოძიებო საქმიანობის პრაქტიკული რეალობის გათვალისწინებით ფასდება. თუ საგამოძიებო ორგანოებმა გამოძიება არ წაიყვანეს იმ მიმართულებით, რომელიც აშკარად ლოგიკური იყო მოცემულ შემთხვევაში, ამან შეიძლება გადაამწყვეტი გავლენა მოახდინოს გამოძიების ქმედითობაზე.

უდავოა, რომ შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულები ერთგვარი თავისებურებებით ხასიათდება. შესაბამისად, საგამოძიებო ორგანოების ვალდებულებაა, გამოძიების დაწყებისთანავე, დანაშაულის ბუნებისა და სპეციფიკის გათვალისწინებით, სწორად დაგეგმონ გამოძიების მსვლელობა და მოიპოვონ ყველა ის მტკიცებულება, რომლებიც საქმისათვის იქნება მნიშვნელოვანი. სწორედ ამ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით შეძლებს კანონიერი და დასაბუთებული განაჩენის დადგენას სასამართლო.²⁹ მას შემდეგ, რაც დანაშაულის შესახებ ინფორმაცია ცნობილი ხდება სამართალდამცავი ორგანოს წარმომადგენლებისთვის, მნიშვნელოვანია, რომ მტკიცებულებების მოპოვების პროცესი დაიწყოს დროულად, რაც პირდაპირ აისახება გამოძიების შედეგსა და

23 სესიჩი ხორვატიის წინააღმდეგ (*Šečić v. Croatia*), 2007 წლის 31 მაისი.

24 მენსონი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Menson v. the United Kingdom*), 2003 წლის 6 მაისი.

25 ტერშანა ალბანეთის წინააღმდეგ (*Tërshana v. Albania*), 2020 წლის 4 აგვისტო.

26 Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights, Right to life, Council of Europe/European Court of Human Rights, Updated on 30 April 2021, 41-55.

27 აკსოი თურქეთის წინააღმდეგ (*Aksoy v. Turkey*), 1996 წლის 18 დეკემბერი, 98-ე პუნქტი.

28 ბარაბანშჩიკოვი რუსეთის წინააღმდეგ (*Barabanshchikov v. Russia*), 2009 წლის 8 იანვარი, 54-ე პუნქტი.

29 ი. აქტებარდია, გამოძიება და სისხლისსამართლებრივი დევნა, საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესი, თბ., 2017.

ხარისხზე. ინფორმაციის დროულად მოპოვება, ასევე, ეხმარება უფლებამოსილ პირს, სწრაფად შეაფასოს რისკები და ამ რისკების გათვალისწინებით განახორციელოს მსხვერპლის უსაფრთხოებისათვის საჭირო მოქმედებები.

შეუნყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების საქმეებში „დანაშაულის მოტივის დადგენა დანაშაულის სწორი კვალიფიკაციისა და ქმედების სიმძიმის შესაბამისი სასჯელის განსაზღვრის აუცილებელი წინაპირობაა.“³⁰ როდესაც ძალადობა ხორციელდება შეუნყნარებლობის მოტივით, მნიშვნელოვანია, რომ საგამოძიებო ორგანოებმა მაქსიმალურად სწორად და ადეკვატურად იმოქმედონ, რათა შესაძლებელი გახდეს დისკრიმინაციული მოტივის გამოკვეთა.

როგორც აღინიშნა, გამოძიების მსვლელობისას შეუნყნარებლობის მოტივის გამოკვეთას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან სასამართლომ მოპოვებულ მტკიცებულებებზე დაყრდნობით უნდა შეაფასოს ფაქტები, მიიღოს სწორი გადაწყვეტილება და დანიშნოს შესაბამისი სასჯელი. საქართველოს სსკ-ის 53¹-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის მიხედვით კი, თუ დანაშაული ჩადენილია შეუნყნარებლობის მოტივით, ეს პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი გარემოებაა.

სასამართლო ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ სახელმწიფოს დამატებით მოეთხოვება, გამოძიების წარმოებისას გაატაროს ყველა ღონისძიება, რათა შესაძლებელი გახდეს დანაშაულში დისკრიმინაციული მოტივის გამოკვეთა.³¹ ძალადობრივ ქმედებებში დისკრიმინაციული მოტივის გამოვლენის ვალდებულება მოიაზრება ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-14 მუხლით.³² მიუხედავად იმისა, რომ ეს მუხლი დამოუკიდებლად არ გამოიყენება, იგი განსაკუთრებულ როლს ასრულებს კონვენციის სხვა დებულებათა შევსების კუთხით.³³ გონივრული ეჭვის არსებობის შემთხვევაში, რომ ძალადობრივი ქმედება შეიძლება განხორციელდა რომელიმე ნიშნით შეუნყნარებლობის მოტივით, იმისათვის, რომ გამოძიება ჩაითვალოს ქმედითად, კონვენციის მე-14 მუხლი სახელმწიფოებისგან მოითხოვს, ჩატარდეს ყველა საგამოძიებო მოქმედება დისკრიმინაციული მოტივის გამოსაკვეთად, რათა ასეთი მოტივი სამართლებრივი რეაგირების გარეშე არ დარჩეს.³⁴ სასამართლო ასევე განმარტავს, რომ დისკრიმინაციული მოტივით ჩადენილი დანაშაულის არგარჩევა ასეთი მოტივის გარეშე ჩადენილი დანაშაულებისაგან იქნება თვალის დახუჭვა ისეთი ტიპის დანაშაულზე, რომელსაც შეიძლება ძალიან მძიმე, უარყოფითი შედეგი ჰქონდეს ადამიანის უფლებებზე და ასეთი მიდგომა გამოიწვევს კონვენციის მე-14 მუხლის დარღვევას.³⁵ სასამართლო ყურადღებას ამახვილებს იმაზეც, რომ პრაქტიკაში, ზოგჯერ, რთულია დისკრიმინაციული მოტივის გამოკვეთა, მაგრამ

30 მ. კვაჭაძე, ლ. მელაშვილი, ნ. ჯუღელი, ე. დვინჯილია, საერთაშორისო სტანდარტების ასახვა ოჯახში ძალადობის საქმეებში, საქართველოს უზენაესი სასამართლო, თბ., 2017, 44.

31 *ნაჩოვა ბულგარეთის წინააღმდეგ (Nachova and Others v. Bulgaria)*, 2005 წლის 6 ივლისი, ბ.ს. *ესპანეთის წინააღმდეგ (B.S. v. Spain)*, 2012 წლის 24 ივლისი, *იდენტობა და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015 წლის 12 მაისი.

32 ნ. მჭედლიძე, საქართველოში დისკრიმინაციის საქმეებზე შიდასახელმწიფოებრივი სამართლებრივი დაცვის საშუალებების გამოყენების გზამკვლევი, ევროპის საბჭო, 2015.

33 ე. მიერი, ბ. ჰანკოვი, ნ. კოუდერი, ადამიანის უფლებათა სახელმძღვანელო პროკურორებისთვის, ევროპის საბჭო, 2008, 150.

34 *ბელელური და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ (Begheluri and Others v. Georgia)*, 2014 წლის 7 ოქტომბერი.

35 *ბეგანოვიჩი ხორვატიის წინააღმდეგ (Beganovic v. Croatia)*, 2009 წლის 25 ივნისი.

სახელმწიფოებისგან მოითხოვს, გამოძიების მსვლელობისას გაატარონ ყველა ღონისძიება, რათა შესაძლებელი გახდეს იმის იდენტიფიცირება, იყო თუ არა დანაშაული დისკრიმინაციული მოტივით განპირობებული.³⁶

დისკრიმინაციული მოტივი შეიძლება დადგინდეს მტკიცებულებებით, რომლებიც ასახავს ინციდენტამდე, მისი მიმდინარეობისას ან ინციდენტის შემდეგ არსებულ გარემოებებს.³⁷ გამოძიების ეტაპზე მნიშვნელოვანია, რომ განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდეს დანაშაულის ჩადენის გარემოებებზე, რადგან, ხშირად, მოტივის გამოვლენა შეიძლება ჩადენილი დანაშაულის რაიმე კონკრეტული ხერხის ან მეთოდის იდენტიფიცირების საფუძველზეც.

შეუწყნარებლობის მოტივის გამოსაკვეთად ყურადღება უნდა გამახვილდეს წინარე ძალადობრივ ფაქტებზეც. მნიშვნელოვანია, რომ გამოძიების ეტაპზე მოხდეს მსგავს ფაქტებთან დაკავშირებით ინფორმაციის მოძიება.³⁸ ასევე, დისკრიმინაციული მოტივის გამოსაკვეთად განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს ძალადობისას გამოყენებულ გამონათქვამებსა და ბრალდებულის პიროვნულ მახასიათებლებზე.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გენდერის ნიშნით განხორციელებული ძალადობის ერთ-ერთ საქმეში³⁹ ერთხმად დაადგინა, რომ დაირღვა კონვენციის მე-3 მუხლიდან გამომდინარე სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულების პროცედურული ასპექტი.⁴⁰ სასამართლოს განმარტებით, ხელისუფლებას მოეთხოვებოდა ეფექტიანი გამოძიების განხორციელება⁴¹ და ფაქტის დადგენისათვის საჭირო ყველა მტკიცებულების მოპოვება. ამასთან, საგამოძიებო ორგანოებს დროული გამოძიების მოთხოვნების შესრულებისას ვალდებულება ჰქონდათ, შეეფასებინათ ბრალდებების სანდოობა და დაეზუსტებინათ საქმის გარემოებები.⁴²

კონვენცია სახელმწიფოებისაგან მოითხოვს, რომ ძალადობრივი ფაქტების ქმედითი გამოძიების ვალდებულება შეასრულონ დისკრიმინაციის გარეშე.⁴³ ერთ-ერთ საქმეში⁴⁴ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ კონვენციის მე-3 და მე-14 მუხლების დარღვევა დაადგინა, რადგან რუმინეთის ხელისუფლებამ ადეკვატურად არ დაიცვა მომჩივანი მეუღლისაგან მომდინარე საფრთხისაგან, რაც, სასამართლოს განმარტებით, განპირობებული იყო განმცხადებლის, როგორც ქალის, მიმართ დისკრიმინაციული დამოკიდებულებით.

36 ბ.ს. ესპანეთის წინააღმდეგ (*B.S. v. Spain*), 2012 წლის 24 ივლისი.

37 სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის სისხლისსამართლებრივი დევნა, პრაქტიკული სახელმძღვანელო, პროკურორთა საერთაშორისო ასოციაცია, ეუთო (OSCE) ODIHR, 2014, 60.

38 ქალთა გენდერთან დაკავშირებული მკვლევარების გამოძიების ლათინური ამერიკის სახელმძღვანელო ოქმი, ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის ოფისი ლათინურ ამერიკაში, 53.

39 ბ.ვ. ბელგიის წინააღმდეგ (*B.V. v. Belgium*), 2017 წლის 2 მაისი.

40 ა. რეიდი, წამების აკრძალვა, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის განხორციელება, ევროპის საბჭო, 2005, 53.

41 ჯ. მაკბრაიდი, ადამიანის უფლებები და სისხლის სამართლის პროცესი, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი, 2011, 29-31.

42 K. D. Gasimova, Guideline on Gender-Sensitive Approach for Adjudicating GenderBased Violence Cases, German Cooperation, GIZ, 21.

43 ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, მე-14 მუხლი.

44 ბალსანი რუმინეთის წინააღმდეგ (*Bălșan v. Romania*), 2017 წლის 23 მაისი.

ასევე, ერთ-ერთ საქმეში⁴⁵ სასამართლომ ოჯახში ძალადობასთან მიმართებით დაადგინა კონვენციის მე-2 და მე-3 მუხლების დარღვევა მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში. სასამართლოს განმარტებით, ოჯახში ძალადობა, ძირითადად, ქალების მიმართ ხორციელდება. შესაბამისად, ოჯახში ძალადობის მსხვერპლნი უმეტესწილად ქალები არიან, და თურქეთის ხელისუფლების ზოგადი და დისკრიმინაციული უმოქმედობა ხელს უწყობს სწორედ ასეთი ძალადობრივი გარემოს შექმნას. შესაბამისად, სასამართლომ განმცხადებლისა და მისი დედის მიმართ ძალადობა მიიჩნია ქალთა მიმართ გენდერის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილად.

ხშირია შემთხვევა, როდესაც ძალადობა ხორციელდება რასისტული მოტივით. სასამართლო გამოძიების ეტაპზე რასისტული მოტივის გამოკვეთის შესახებ მნიშვნელოვან განმარტებას აკეთებს საქმეზე - ნაჩოვა ბულგარეთის წინააღმდეგ.⁴⁶ გადაწყვეტილებაში მოყვანილი ფაქტობრივი გარემოებების მიხედვით, საქმე ეხებოდა ბულგარეთის სამხედრო პოლიციის წევრს, რომელმაც დაპატიმრების მცდელობის დროს მოკლა ორი ბოშური წარმოშობის წვევამდელი. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო ამ მოქალაქეებისთვის კონვენციის მე-2 მუხლით (სიცოცხლის უფლება) ვათვალისწინებული უფლების დაცვა, რადგან ძალის გამოყენების შესახებ სამართლებრივი ჩარჩო არსებითად არასწორი იყო და სამხედრო პოლიციამ გამოყენებულ ძალას უხეშად გადააჭარბა. სასამართლომ, ასევე, იმსჯელა მე-14 მუხლის დარღვევაზე პროცედურულ ნაწილში, კერძოდ, სახელმწიფოს ვალდებულებაზე, ჩაეტარებინა ეფექტიანი გამოძიება შესაძლო რასისტული მოტივის გამოსაკვეთად. საგამოძიებო ორგანოებს ჰქონდათ განცხადება მსხვერპლთა მეზობლისა, რომელიც ამბობდა, რომ სროლის შემდეგ პოლიციელმა, მათზე იარაღის დამიზნებით, იყვირა: „წყეულო ბოშებო“. ამის მიუხედავად, ხელისუფლებამ არაფერი გააკეთა მეზობლის განცხადების დასადასტურებლად ან იმ მიზეზების დასაზუსტებლად, თუ რატომ გახდა საჭირო ამგვარი ძალის გამოყენება. შესაბამისად, სასამართლომ დაასკვნა, რომ სავარაუდო რასისტულ განწყობებსა და ორი ადამიანის მკვლელობას შორის შესაძლო მიზეზობრივი კავშირის არასათანადო გამოძიება არღვევდა მე-14 მუხლის პროცედურულ ნაწილს, მე-2 მუხლთან ერთობლიობაში.

სახელმწიფოს ვალდებულება, გამოიძიოს რასისტული მოტივი ძალადობრივ ქმედებებში, არის ვალდებულება იმისა, რომ გამოიყენოს საუკეთესო საშუალებები და არა აბსოლუტური. ხელისუფლებამ უნდა გააკეთოს ის, რაც გონივრულია მტკიცებულებების შეგროვებისა და უზრუნველყოფის მიზნით. კერძოდ, შეისწავლოს ჭეშმარიტების აღმოჩენის ყველა პრაქტიკული საშუალება და მიიღოს სრულად დასაბუთებული, მიუკერძოებელი და ობიექტური გადაწყვეტილებები, იმ საეჭვო ფაქტების გამოტოვების გარეშე, რომლებიც შეიძლება მიანიშნებდეს რასობრივ მოტივზე.⁴⁷

ასევე, საქმეში - ბეკოსი და კოტროპოლისი საბერძნეთის წინააღმდეგ -

45 ოპუზი თურქეთის წინააღმდეგ (*Opuz v. Turkey*), 2009 წლის 9 ივნისი.

46 ნაჩოვა ბულგარეთის წინააღმდეგ (*Nachova and Others v. Bulgaria*), 2005 წლის 6 ივლისი.

47 ნაჩოვა ბულგარეთის წინააღმდეგ (*Nachova and Others v. Bulgaria*), 2004 წლის 26 თებერვალი, 156-ე-159-ე პუნქტები.

სასამართლომ, გარდა კონვენციის მე-3 მუხლის არსებითი ნაწილის დარღვევის დადგენისა, დაადგინა პროცედურული ნაწილის დარღვევა კონვენციის მე-3 მუხლის ფარგლებში, მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში.⁴⁸ ეს საქმე ეხებოდა პოლიციის მხრიდან ბოშური წარმოშობის საბერძნეთის ორი მოქალაქის მიმართ არასათანადო მოპყრობას. მიუხედავად იმისა, რომ გამოძიების ორგანოებს ჰქონდათ ერთ-ერთი დაზარალებულის ფიცდადებული ჩვენება, რომ იგი დაექვემდებარა რასობრივი მოტივით ჩადენილ ძალადობას პოლიციის მხრიდან, საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ადამიანის უფლებათა ეროვნული ჯგუფების განცხადებების დამატებით, სამართალდამცავმა ორგანოებმა არ გამოიძიეს შესაძლო რასისტული მოტივი.⁴⁹

საქმეში – *მილანოვიჩი სერბეთის წინააღმდეგ* – სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა, რადგან სახელმწიფომ ვერ ჩაატარა ადეკვატური გამოძიება.⁵⁰ ამასთან, დაადგინა, რომ, რასობრივი მოტივით ჩადენილი თავდასხმების მსგავსად, ძალადობრივი ინციდენტების გამოძიებისას, სახელმწიფო ორგანოებს ევალებათ, გადადგან ყველა გონივრული ნაბიჯი რელიგიური მოტივის გამოსაკვეთად და იმის დასადგენად, ჰქონდა თუ არა რელიგიურ სიძულვილს გავლენა აღნიშნულ ქმედებებზე. რელიგიურად მოტივირებული ძალადობისათვის ისეთივე მოპყრობა, როგორც ისეთი ძალადობისთვის, რომელსაც არ აქვს მსგავსი მოტივი, იქნება თვალის დახუჭვა იმ ქმედებების სპეციფიკურ ხასიათზე, რომლებიც განსაკუთრებით დამანგრეველია ფუნდამენტური უფლებებისთვის.⁵¹

სასამართლომ დარღვევა დაადგინა გამოძიების ეტაპზე პოლიტიკური ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივის გამოუკვეთაობის გამო. კერძოდ, საქმეში – *ვირაბიანი სომხეთის წინააღმდეგ* – ფაქტობრივი გარემოებები ეხებოდა იდეოლოგიასთან დაკავშირებულ მიკერძოების მოტივს.⁵² განმცხადებლის მტკიცებით, იგი პოლიციამ აწამა, ხოლო სახელმწიფომ ამ ფაქტთან დაკავშირებით არ უზრუნველყო ეფექტიანი გამოძიების ჩატარება, რადგან იგი მიეკუთვნებოდა პოლიტიკურ ოპოზიციას. სასამართლოს განმარტებით, სახელმწიფოს ჰქონდა დამაჯერებელი და საკმარისი ინფორმაცია მათ გასაფრთხილებლად, რომ საჭირო იყო პირველადი შემოწმების ჩატარება და, მიღებული შედეგების საფუძველზე, არასათანადო მოპყრობის მოტივის გამოსაკვეთად გამოძიების ჩასატარებლად. სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო აღნიშნულის გაკეთება. შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა პროცედურული ნაწილის დარღვევა კონვენციის მე-14 მუხლის ფარგლებში, მე-3 მუხლთან ერთობლიობაში.⁵³

საქმე – *იდენტობა საქართველოს წინააღმდეგ* – უკავშირდება 2012 წლის მაისში თბილისში ჰომოფობიის წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო დღის აღსანიშნავი მშვიდობიანი დემონსტრაციის ფონზე მომხდარ ჰომოფობიური ძალადობის

48 ბეკოსი და კოტროპოლისი საბერძნეთის წინააღმდეგ (*Bekos and Koutropoulos v. Greece*), 2005 წლის 13 დეკემბერი.

49 ბეკოსი და კოტროპოლისი საბერძნეთის წინააღმდეგ (*Bekos and Koutropoulos v. Greece*), 2005 წლის 13 დეკემბერი, 55-ე პუნქტი.

50 მილანოვიჩი სერბეთის წინააღმდეგ (*Milanović v. Serbia*), 2010 წლის 14 დეკემბერი.

51 მილანოვიჩი სერბეთის წინააღმდეგ (*Milanović v. Serbia*), 2010 წლის 14 დეკემბერი, 96-ე-97-ე პუნქტები.

52 ვირაბიანი სომხეთის წინააღმდეგ (*Virabyan v. Armenia*), 2012 წლის 2 ოქტომბერი.

53 ვირაბიანი სომხეთის წინააღმდეგ (*Virabyan v. Armenia*), 2012 წლის 2 ოქტომბერი, 223-ე-225-ე პუნქტები.

ფაქტებს.⁵⁴ დემონსტრაცია ძალადობრივად ჩაშალეს კონტრდემონსტრანტებმა, რომლებსაც მტრული დამოკიდებულება ჰქონდათ ლგბტ+ თემის წარმომადგენლებთან. ცამეტი დამოუკიდებელი განმცხადებლის მტკიცებით, სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო მათი ძალადობრივი თავდასხმებისაგან დაცვა, ასევე, ვერ ჩაატარა ეფექტიანი გამოძიება, სადაც დისკრიმინაციულ მოტივს გამოკვეთდა.

სასამართლომ დაადგინა, რომ ძალადობრივმა ქმედებებმა მიაღწიეს კონვენციის მე-3 მუხლით გათვალისწინებულ მინიმალურ სტანდარტს. ასევე, განმარტა, იმის გათვალისწინებით, რომ საზოგადოების ნაწილში არსებობდა ნეგატიური დამოკიდებულება სექსუალური უმცირესობების მიმართ და არსებობდა მარშის ორგანიზატორების მხრიდან პოლიციისადმი გაფრთხილება შესაძლო ძალადობასთან დაკავშირებით, სამართალდამცავ ორგანოებს ჰქონდათ დემონსტრანტების დაცვის პოზიტიური ვალდებულება, რისი გაკეთებაც ვერ მოახერხეს.⁵⁵ შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევა, მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში.

იდენტობის მსგავსი საქმეა *მ.ც. და ა.ც. რუმინეთის წინააღმდეგ*.⁵⁶ განმცხადებლების თქმით, სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო ეფექტიანი გამოძიების ჩატარება და მათ მიმართ განხორციელებულ ქმედებებში ვერც ჰომოფობიური მოტივი ვერ გამოკვეთა. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფომ გააჭიანურა გამოძიება და, რაც მთავარია, არ გადაუდგამს გონივრული ნაბიჯები, რათა გაერკვია, თუ რა როლი ჰქონდა ჰომოფობიურ მოტივს თავდასხმებთან მიმართებით. შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის პროცედურული ნაწილის დარღვევა, მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში.⁵⁷

4. დასკვნა

სიძულვილით მოტივირებული დანაშაული შეუწყნარებლობის გამოვლინებაა, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს არა მხოლოდ უშუალოდ მსხვერპლზე, არამედ იმ კგუფზე, რომელთანაც დამნაშავე აიგივებს მას. ის გავლენას ახდენს საზოგადოების ერთიანობასა და სოციალურ სტაბილურობაზე, ამიტომ ქმედითი რეაგირება მნიშვნელოვანია როგორც ინდივიდუალური, ისე საერთო უსაფრთხოებისათვის.

სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულები სხვა დანაშაულებისგან მოტივით განსხვავდებიან. ვინაიდან დანაშაულის შემადგენლობის დასადასტურებლად მოტივს დიდი მნიშვნელობა არ აქვს, საგამოძიებო ორგანოები იშვიათად იძიებენ საკმარისად დეტალურად, რათა დანაშაულის ნამდვილი მიზეზი გამოიკვეთოს. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის მიხედვით, სახელმწიფოები ვალდებულნი არიან, უზრუნველყონ ეფექტიანი გამოძიების ჩატარება, რა დროსაც განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მიკერძოების მოტივის გამოკვეთას.

54 *იდენტობა და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015 წლის 12 მაისი.

55 *იდენტობა და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ (Identoba and Others v. Georgia)*, 2015 წლის 12 მაისი, მე-80 პუნქტი.

56 *მ.ც. და ა.ც. რუმინეთის წინააღმდეგ (M.C. and A.C. v. Romania)*, 2016 წლის 12 ივლისი.

57 *მ.ც. და ა.ც. რუმინეთის წინააღმდეგ (M.C. and A.C. v. Romania)*, 2016 წლის 12 ივლისი, 123-ე-126-ე პუნქტები.

განათლების უფლების დაცვა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტის მიხედვით

მარიამ ჯიქია

შესავალი

ადამიანის უფლებათა კლასიკური ცნება დაკავშირებულია ინდივიდუალური თავისუფლების იდეასთან. XX საუკუნის მეორე ნახევარში დაწინაურდა ე.წ. ადამიანის უფლებების „მეორე თაობა“, კერძოდ: ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები. მათ შორისაა განათლების უფლებაც, რომელიც სწორედ ამ პერიოდში აისახა როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისოსამართლებრივ დოკუმენტებში.

წინამდებარე ნაშრომი ეთმობა განათლების უფლების დაცვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საერთაშორისოსამართლებრივ მექანიზმს. ამ თემის აქტუალობას განაპირობებს ის გარემოება, რომ, განვითარებულ ქვეყნებშიც კი, დღესაც არსებობს გარკვეული მოწყვლადი ჯგუფების მიმართ განათლების უფლების რეალიზებასთან დაკავშირებით დისკრიმინაციული მოპყრობის ფაქტები, რომელთა აღკვეთასაც ეროვნული კანონმდებლობა ვერ უზრუნველყოფს.

მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის პროგრესის შედეგად შექმნილი სხვადასხვა უნივერსალური და რეგიონული საერთაშორისოსამართლებრივი აქტი შეიცავს განათლების უფლებას, კერძოდ, ესენია: ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (1948),¹ ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა საერთაშორისო პაქტი (1966),² ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმი (1950),³ იუნესკოს კონვენცია განათლების სისტემაში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ (1960)⁴ და სხვ.

წლების განმავლობაში გამოქვეყნდა არაერთი კვლევა იმაზე, რას გულისხმობს განათლების უფლების რეალიზაცია. ამ უფლებასთან მიმართებით ძალიან მწირია საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკა. ეს ნაწილობრივ განპირობებულია იმით, რომ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები განიხილება როგორც „მეორეული უფლებები“ სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებთან შედარებით.⁵ მათ მიმართ ასეთმა მიდგომამ განაპირობა ამ უფლებათა შინაარსის განმარტების ნაკლებობა და სახელმწიფოს ვალდებულებების ხასიათის განსაზღვრა. ამასთანავე, ბოლო პერიოდში ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების სამართლებრივი ხასიათის შესახებ ტრადიციულმა შეხედულებებმა

1 ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, 1948 წ., 26-ე მუხლი.

2 ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი, 1966 წ., მე-13 და მე-14 მუხლები.

3 ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმი, მე-2 მუხლი.

4 UNESCO Convention Against Discrimination in Education, 1960, Articles 1-5.

5 F. Coomans, Exploring the Normative Content of the Right to Education as Human Right: Recent Approaches, *Persona y Derecho*, N50, 2004, 62.

თანდათანობით ადგილი დაუთმო თანამედროვე მიდგომებს, რომლებიც ადასტურებენ ადამიანის ყველა უფლების განუყოფელობას და მნიშვნელობას.

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს განათლების უფლების ნორმატიული შინაარსისა და სახელმწიფოების შესაბამისი ვალდებულებების წარმოჩენას. იგი ყურადღებას ამახვილებს ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის, როგორც განათლების უფლების უზრუნველყოფის ერთ-ერთი ძირითადი საერთაშორისო ხელშეკრულების, მე-13 და მე-14 მუხლების ბუნებასა და მნიშვნელობაზე. ნაშრომში განხილულია განათლების უფლების შინაარსი, განსაკუთრებული მახასიათებლები, სახელმწიფოთა ვალდებულებები და განათლების უფლების რეალიზებასთან დაკავშირებული თანამედროვე გამოწვევები.

1. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტის მე-13 მუხლის ფარგლები და მნიშვნელობა

საერთაშორისო ხელშეკრულებებში განათლების უფლებასთან დაკავშირებით ორი ასპექტის გამოყოფა შეიძლება, რომლებიც დაკავშირებულია სახელმწიფოს პოზიტიურ და ნეგატიურ ვალდებულებასთან. ერთი მხრივ, განათლების უფლების რეალიზება მოითხოვს ძალისხმევას სახელმწიფოს მხრიდან განათლების ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად, ხოლო, მეორე მხრივ, არსებობს პირის თავისუფლება, აირჩიოს საგანმანათლებლო დაწესებულება.⁶ ორივე ასპექტი მოცემულია ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტში.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტის მე-13 მუხლის თანახმად:

- „1. წინამდებარე პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის განათლების მიღების უფლებას. ისინი თანხმდებიან, რომ განათლება მიმართულ იქნას ადამიანის პიროვნებისა და მისი ღირსებების შემეცნების სრულად განვითარებისაკენ და განამტკიცებდეს ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებებისადმი პატივისცემას. ისინი ასევე თანხმდებიან, რომ განათლებამ ყველას უნდა მისცეს თავისუფალ საზოგადოებაში ქმედითი მონაწილეობის შესაძლებლობა, ყველა ერს, რასობრივ, ეთნიკურ და რელიგიურ ჯგუფს შორის განავითაროს ურთიერთგაგება, შემწყნარებლობა და მეგობრობა და ხელი შეუწყოს გაერთიანებული ერების საქმიანობას მშვიდობის შესანარჩუნებლად.
2. წინამდებარე პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ ზემოაღნიშნული უფლების სრულად განხორციელებისათვის:
 - a. დაწყებითი განათლება უნდა იყოს ყველასათვის სავალდებულო და უფასოდ ხელმისაწვდომი;
 - b. საშუალო განათლების მიღება მისი სხვადასხვა ფორმით, ტექნიკური და პროფესიული საშუალო განათლების ჩათვლით, უნდა გახდეს

6 იქვე, 65.

საყოველთაოდ შესაძლებელი და ხელმისაწვდომი ყველა შესაფერისი საშუალებით, კერძოდ, უფასო განათლების თანდათანობით შემოღების გზით;

c. უმაღლესი განათლება უნდა გახდეს ყველასათვის თანაბარი, ხელმისაწვდომი თითოეულის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ყველა შესაფერისი საშუალებით და კერძოდ, უფასო განათლების თანდათან შემოღების გზით;

d. ძირითადი განათლება უნდა წახალისდეს და გახდეს შეძლებისდაგვარად ინტენსიური იმ ადამიანებისათვის, რომელთაც არ მიუღიათ ან არ დაუსრულებიათ დაწყებითი განათლების სრული კურსი;

e. აქტიურად გატარდეს ყველა საფეხურის სკოლათა სისტემის განვითარების პოლიტიკა, შეიქმნას სტიპენდიების შესაფერისი სისტემა და განუწყვეტლივ უმჯობესდებოდეს საგანმანათლებლო პერსონალის მატერიალური პირობები.

3. წინამდებარე პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას პატივი სცენ მშობლებისა და, შესაბამის შემთხვევაში, კანონიერი მეურვეების თავისუფლებას, ბავშვებისათვის აირჩიონ არა მხოლოდ სახელმწიფო ორგანოების მიერ დაარსებული, არამედ სხვა სკოლებიც, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ან მოწონებული საგანმანათლებლო მოდელის მოთხოვნების მინიმუმს შეესაბამება, და უზრუნველყონ ბავშვების რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა საკუთარი რწმენის შესაფერისად.

4. ამ მუხლის არც ერთი ნაწილი არ უნდა განიმარტოს, როგორც ხელის შემშლელი ცალკეულ პირთა და ორგანოთა თავისუფლებისათვის დააფუძნონ და მართონ საგანმანათლებლო დაწესებულებები ამ მუხლის პირველი პარაგრაფით გათვალისწინებული პრინციპებისა და იმ მოთხოვნის თანახმად, რომ ასეთ დაწესებულებებში მიღებული ცოდნა შეესაბამებოდეს სახელმწიფოს მიერ დადგენილ მინიმალურ სტანდარტებს.⁷

პაქტის შემუშავების პროცესში გამოიკვეთა, რომ ტერმინის – „აღიარება“ – გამოყენება მჭიდროდ უკავშირდება უფლების რეალიზაციის იდეას. პაქტის მე-13 მუხლის მე-2 პუნქტის პირველადი პროექტი არ მოიცავდა ამ სიტყვას, თუმცა მოგვიანებით ის დაემატა, რათა უფრო ძლიერი სამართლებრივი მნიშვნელობისა გამხდარიყო. ამ ტერმინის მნიშვნელობა 1951 წელს იუნესკოს წარმომადგენელმა განმარტა, რომლის მიხედვით, აღიარება, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობდა სახელმწიფოების ვალდებულებას, გაეკეთებინათ ყველაფერი განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად, თუმცა მიზნის მიღწევის დრო განსხვავდება თითოეული ქვეყნის სპეციფიკისა და არსებული პრობლემების გათვალისწინებით.⁸

ხელმომწერ სახელმწიფოთა ვალდებულება განათლების უფლების უზრუნველყოფასთან დაკავშირებით განსხვავებულია პაქტის მე-13 მუხლის მე-2 (ა), მე-2 (ბ) და მე-2 (გ) პუნქტებთან მიმართებით.

7 ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი, 1966 წ., მე-13 მუხლი.

8 Ph. Alston, G. Quinn, The Nature and Scope of State Parties' Obligations under International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Human Rights Quarterly, N9, 1987, 185.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების კომიტეტი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სავალდებულო და უფასო დაწყებითი განათლების გარანტიას. მაგალითად, ზაირის ანგარიშის განხილვისას კომიტეტმა ცხადყო, რომ დაწყებითი განათლების საფასურის გადახდა ეწინააღმდეგება მე-13 მუხლის 2(ა) პუნქტის პრინციპს.⁹

კომიტეტი ზოგად კომენტარში განასხვავებს განათლების ოთხ ურთიერთ-დაკავშირებულ და არსებით მახასიათებელს¹⁰, კერძოდ:

- ა) არსებობას;
- ბ) ხელმისაწვდომობას;
- გ) მისაღებობას;
- დ) მისადაგება/გამოყენებადობას.

გემოაღნიშნული ოთხი მახასიათებლის თანახმად, სახელმწიფოში უნდა არსებობდეს საკმარისი რაოდენობის საგანმანათლებლო დაწესებულებები და პროგრამები; თითოეული მათგანი დისკრიმინაციის გარეშე უნდა იყოს ხელმისაწვდომი ყველასთვის; საგანმანათლებლო პროგრამების შინაარსი უნდა იყოს საფუძვლიანი, მოქნილი, რათა მარტივად მოხდეს მათი ადაპტირება საზოგადოების საჭიროებებთან სპეციფიკური სოციალური თუ კულტურული კონტექსტის გათვალისწინებით.

პაქტის მე-13 მუხლის მე-3 პუნქტის დებულება, ერთი შეხედვით, სახელმწიფოს მხრიდან უფლებაში ჩარევისგან დაცვას გულისხმობს, თუმცა ევროპული სასამართლო პრაქტიკიდან შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა, რომ „პატივისცემის“ ვალდებულება ასევე უნდა განიმარტოს პოზიტიური გაგებითაც. ეს დებულება არა მხოლოდ კრძალავს სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევას მშობლების თავისუფლებაში, აირჩიონ საგანმანათლებლო დაწესებულება, არამედ ასევე ავალდებულებს სახელმწიფოებს, აქტიურად დაიცვან მშობლების შინაგანი რწმენა/დამოკიდებულება ამ არჩევანის გაკეთების პროცესში.¹¹

განათლების თავისუფლების კიდევ ერთი ელემენტია ფიზიკური თუ იურიდიული პირების უფლება, შექმნან საგანმანათლებლო დაწესებულებები. ამ თავისუფლების რეალიზება სახელმწიფოს შიდასამართლებრივი წესრიგის ფარგლებში ექვემდებარება მინიმალურ სტანდარტებს, რომლებიც შეიძლება დადგენილი იყოს სახელმწიფოს მიერ.

2. განათლების უფლების ძირითადი ელემენტები

2.1. განათლების ხელმისაწვდომობა ყველასთვის

განათლების ხელმისაწვდომობა ყველასთვის პრაქტიკაში გულისხმობს არსებულ საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებებზე არადისკრიმინაციულ წვდომის უფლებას. მისი დარღვევაა ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა კონკრეტული

9 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Report 12/1988/SR.19.

10 F. Coomans, Exploring the Normative Content of the Right to Education as Human Right: Recent Approaches, *Persona y Derecho*, N50, 2004, 68.

11 *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, 7 December, 1976.

ეთნიკური, ლინგვისტური ან რელიგიური ჯგუფის წარმომადგენელთა მიმართ. ზოგიერთ ევროპულ ქვეყანაში ძალიან ხშირად გვხვდება ბოშა ბავშვების მიმართ განსხვავებული მოპყრობის ფაქტები.¹² გარდა ამისა, სახელმწიფოს მიერ გათვალისწინებული განათლება უნდა იყოს თანაბარი ხარისხისა საზოგადოების ყველა ჯგუფისთვის.¹³ ავღანეთში თალიბანის რეჟიმის დროს აიკრძალა ქალებისთვის ყველა სახის საგანმანათლებლო დაწესებულებაში განათლების უფლების რეალიზება.¹⁴ მსგავსი შემთხვევები გვხვდება აფრიკის ზოგიერთი ქვეყნის სკოლებში, კერძოდ, ორსულ მოსწავლეებს არ შეეძლოთ სწავლის გაგრძელება სკოლებში, რაც ბოტსვანის სააპელაციო სასამართლომ მიიჩნია დისკრიმინაციულად.¹⁵

2.2. უფასო და სავალდებულო დაწყებითი განათლების უფლება

დაწყებითი განათლება იმდენად ფუნდამენტურია ადამიანის შესაძლებლობების განვითარებისათვის, რომ იგი სამართლიანად შეიძლება განისაზღვროს როგორც მინიმალური მოთხოვნა. ინდოეთის უზენაესმა სასამართლომ თავის მოსაზრებაში ხაზი გაუსვა, რომ დაწყებითი განათლების უფლება გაიგივებული შეიძლება იყოს სიცოცხლის უფლებასთან, მისი ფუნდამენტური მნიშვნელობის გამო.¹⁶

იუნესკოს მიერ შემუშავებული სახელმძღვანელო პრინციპების თანახმად, დაწყებითი განათლება, ჩვეულებრივ, იწყება 5-7 წლამდე და გრძელდება დაახლოებით 6 წელს.¹⁷ საბაზისო განათლების მიღება, ფორმალური საშუალებების გარდა, შეიძლება მოხდეს არაფორმალურ გარემოშიც, განსაკუთრებით ადეკვატური მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის არარსებობის დროს. ის უნდა იყოს მიმართული სოციალური უნარების განვითარებისკენ, ისეთი კონცეფციებისა და ღირებულებების სწავლებისკენ, რომლებიც განსაზღვრულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის 26(2)-ე მუხლით და პაქტის მე-13 მუხლით. ინდოეთში არასამთავრობო ორგანიზაცია „სოციალური მუშაობისა და კვლევის ცენტრი“ (SWRC) მუშაობდა ინდოეთის სოფლების ყველაზე ღარიბ მოსახლეობასთან. ამ არასამთავრობო ორგანიზაციამ შექმნა მრავალი სკოლა, სადაც ბავშვები თავიანთ უფლებებს აცნობიერებენ სიმღერების და თეატრალური ღონისძიებების საშუალებით. სასწავლო გეგმა უქმნის მათ წარმოდგენას ენაზე, რელიგიასა და მათემატიკის საფუძვლებზე, საზოგადო მოღვაწეებსა თუ ეროვნული გმირების შესახებ.¹⁸

დაწყებითი განათლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია ის ფაქტი, რომ სახელმწიფოს აქვს ვალდებულება, დაიცვას ეს უფლება მესამე პირების ხელყოფისგან. სახელმწიფოს ვალდებულება, უზრუნველყოს დაწყებითი განათლება,

12 F.Coomans, Discrimination and Stigmatization Regarding Education: The Case of the Romani Children in the Czech Republic, in: Developmental and Autonomy Rights of Children: Empowering Children, Caregivers and Communities, Antwerpen, 2002, 225-250.

13 UNESCO Convention Against Discrimination in Education, 1960, Article 1(1).

14 Human Rights Watch, 1999 World Report at <http://www.hrw.org/worldreport99/women/women3html> [visited: 01.08.2021].

15 E. K. Quansah, Is the Right to Get Pregnant a Fundamental Right in Botswana? *Journal of African Law* 39, 1995, 97-102.

16 Unni Krishnan and Others v. State of A.P. and Others, 4 February, 1993.

17 UNESCO Statistical Yearbook 1996.

18 J.C. Klotz, India: the Children's Republic, UNESCO Sources, No. 116, October 1999, 6.

შეიძლება ახასიათებდეს როგორც ქმედების, ისე შედეგის ვალდებულებას.¹⁹ პაქტის მე-14 მუხლის თანახმად, ეს არის ქმედების ვალდებულება, რადგან ის გულისხმობს სახელმწიფოს მხრიდან ისეთი სამოქმედო გეგმის შემუშავებას, რომელიც უზრუნველყოფს სავალდებულო დაწყებით განათლებას უფასოდ ყველასთვის; მეორე მხრივ, ის ასევე არის შედეგის ვალდებულება სწავლის ძირითადი საჭიროებების დაკმაყოფილების თვალსაზრისით.

ცხადია, საკმარისი არ არის დაწყებითი განათლების მხოლოდ საკანონმდებლო დონეზე უზრუნველყოფა, აუცილებელია ოფიციალური სახელმწიფო უწყების არსებობა, რომელიც ზედამხედველობას გაუწევს აღნიშნული უფლების ეფექტიანად რეალიზაციას.

არსებობს მთელი რიგი ფაქტორებისა, რომლებმაც შეიძლება გავლენა მოახდინონ ბავშვების სკოლაში დასწრებაზე, რომელთა შორისაა სასკოლო მომსახურების არაადეკვატურობა, როგორებიცაა მანძილი საცხოვრებელ ადგილსა და სკოლას შორის, სატრანსპორტო საშუალებებისა და სანიტარიული საშუალებების არარსებობა. ამ ფაქტორებს შორის შეიძლება იყოს მშობლების სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მდგომარეობა. ეს მოიცავს ტრადიციულ დამოკიდებულებებს, რომლებიც განსაკუთრებით ამცირებენ ქალთა განათლებას.

პაქტის მე-13 მუხლი გულისხმობს უფასო დაწყებით განათლებას, რაც დაკავშირებულია ზოგიერთ პირდაპირ და არაპირდაპირ ხარჯთან, როგორებიცაა: სკოლის გადასახადი, სახელმძღვანელოების, კვების, ტრანსპორტის, სკოლის ფორმების, სამედიცინო მომსახურების ხარჯები და სხვ. სახელმწიფოები პასუხისმგებელი არიან რესურსების პრიორიტეტულ განაწილებაზე, განსაკუთრებით დაწყებით განათლებასთან მიმართებით, რადგან ის არის პიროვნების და მთლიანად საზოგადოების განვითარების ფუნდამენტური საფუძველი. ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების კომიტეტი თავის განმარტებებში აღნიშნავს, რომ ძირითადად სახელმწიფოებს აკისრიათ განათლების უშუალო უზრუნველყოფა. იმ სახელმწიფოებისათვის, რომლებმაც ჯერაც ვერ ჩამოაყალიბეს სავალდებულო და უფასო დაწყებითი განათლების სისტემა, არსებობს „ცალსახა ვალდებულება“, შეიმუშაონ დეტალური გეგმა, როგორც ეს გათვალისწინებულია პაქტის მე-14 მუხლით.

2.3. განათლების ხარისხი

განათლების უფლების კიდევ ერთი ძირითადი ელემენტი, რომელიც უფრო რთული შესაფასებელია, არის განათლების ხარისხი თითოეული ცალკეული საგანმანათლებლო დონისათვის. ხარისხის შეფასებისას სახელმწიფომ უნდა გაითვალისწინოს სხვადასხვა ფაქტორი, როგორებიცაა: მოსწავლეთა ტესტების შედეგები, მასწავლებლების ძალისხმევა და მომზადების დონე, სასწავლო მასალის ხელმისაწვდომობა და ა.შ. განათლების ხარისხი ასევე უნდა მოიცავდეს სტანდარტებს განათლების მიზნებთან დაკავშირებით; ხარისხის დონეს განსაზღვრავს ეროვნული საგანმანათლებლო ორგანოები და ზედამხედველობას უწევს დამოუკიდებელი საგანმანათლებლო ერთეული.

¹⁹ F. Coomans, Exploring the Normative Content of the Right to Education as Human Right: Recent Approaches, *Persona y Derecho*, N50, 2004, 83.

2.4. განათლების თავისუფალი არჩევანი

განათლების უფლების რეალიზება უნდა განხორციელდეს სახელმწიფოს ან მესამე პირის ჩარევის გარეშე. ეს ელემენტი დაირღვევა, თუ სახელმწიფო პატივს არ სცემს მშობლების თავისუფალ არჩევანს შვილების რელიგიურ სწავლებასთან დაკავშირებით. ეს ნიშნავს, რომ, პრაქტიკულად, სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს ობიექტური და პლურალისტური სასწავლო გეგმა და თავიდან აიცილოს ინდოქტრინაცია. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების თანახმად, კონვენციის პირველი დამატებითი ოქმის მე-2 მუხლის²⁰ განმარტება უნდა მოხდეს ევროპული კონვენციის მე-8²¹, მე-9²² და მე-10²³ მუხლებთან მიმართებით.²⁴

მიუხედავად ამისა, ბევრ ქვეყანაში არსებობს სკოლების მხოლოდ შებლუდული არჩევანი. სახეზეა მხოლოდ საჯარო საგანმანათლებლო დაწესებულებები, რადგან კერძო სასწავლო დაწესებულებები გარკვეულ ფინანსებთან არის დაკავშირებული. სახელმწიფოს კი არ აქვს ვალდებულება, უზრუნველყოს ფინანსური დახმარება კერძო საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიმართ. თუ ამას სახელმწიფო ახერხებს, ეს უნდა მოხდეს არადისკრიმინაციულ საფუძველზე.²⁵

2.5. განათლების მიღების უფლება ბენეფიციარის სასურველ ენაზე

განათლების უფლებასთან დაკავშირებით სადავო თემაა, მოიცავს თუ არა ეს უფლება ბენეფიციარის არჩევანს – აირჩიოს განათლების მიღების ენა. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო მიერ განხილულ ერთ-ერთ საქმეზე ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ „განათლების უფლება უაზრო იქნებოდა, თუ ის არ იგულისხმებდა თავისი ბენეფიციარების სასარგებლოდ სახელმწიფო ენაზე ან ერთ-ერთ სახელმწიფო ენაზე განათლების მიღების უფლებას.²⁶ სახელმწიფო განსაზღვრავს, უნდა იყოს თუ არა კონკრეტული ენა სწავლების საშუალება. გარდა ამისა, სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ ინდივიდს არ შეუძლია, მოითხოვოს სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული განათლების უფლება საკუთარი არჩევანის ენაზე; მეორე მხრივ, დადგენილია, რომ სახელმწიფომ პატივი უნდა სცეს პირთა თავისუფლებას, ასწავლონ, მაგალითად, უმცირესობათა ენა იმ სკოლებში, რომლებიც მათთვის შეიქმნა. ამასთან, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფომ უნდა დაუშვას ამ ენის გამოყენება სწავლების ერთადერთ საშუალებად; ეს იქნება დამოკიდებული სახელმწიფოს საგანმანათლებლო პოლიტიკაზე. როგორც მინიმუმ, სახელმწიფოებმა არ უნდა შეუშალონ ხელი ეროვნულ, ეთნიკურ ან ენობრივ უმცირესობათა წევრების უფლებას, ისწავლონ

20 განათლების უფლება.

21 პირადი და ოჯახური ცხოვრების დაცულობის უფლება.

22 აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება.

23 გამონახტვის თავისუფლება.

24 *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*, 7 December, 1976.

25 *Arieh Hollis Waldman v. Canada*, U.N. Doc. CCPR/C/67/D/1996, 3 November, 1999 <https://juris.ohchr.org/Search/Details/839> [visited: 01.08.2021].

26 *Belgian Linguistic Case*, 23 July, 1968.

მშობლიურ ენაზე საჯარო განათლების ოფიციალური სისტემის გარეთ არსებულ დაწესებულებებში. ამ დაწესებულებების დაფინანსების არანაირი სახელმწიფო ვალდებულება არ არსებობს.²⁷

2.6. განათლების უფლება სპეციალური საჭიროებების მქონე პირთათვის

განათლების უფლების სოციალური განზომილების კიდევ ერთი ელემენტი ეხება სახელმწიფოს ვალდებულებას, გაატაროს სპეციალური ღონისძიებები ან უზრუნველყოს სპეციალური საშუალებები იმ პირთათვის, რომლებსაც, გარკვეული საჭიროებების გამო, სხვაგვარად არ ექნებათ განათლებაზე წვდომა.

ევროპის ქვეყნების უმეტესობაში სახელმწიფო განათლება ყველასთვის ხელმისაწვდომია როგორც სასკოლო, ისე უმაღლესი განათლების ეტაპზე. შვედეთში, ესპანეთში, უნგრეთსა და ავსტრიაში საგანმანათლებლო სისტემა დაფუძნებულია ინკლუზიის პრინციპზე, რის შედეგადაც შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ბავშვების უმეტესი ნაწილი განათლებას ე.წ. რეგულარულ სკოლებში (იგულისხმება ზოგადსაგანმანათლებლო ჩვეულებრივი სკოლები) იღებს. მაგალითად, შვედეთში ბავშვების მხოლოდ 1.7% იღებს განათლებას სპეციალურ სკოლებში.²⁸

ზემოაღნიშნულ ქვეყნებში ასევე არსებობს სპეციალური სკოლებიც, რომლებიც გათვალისწინებულია იმ შემთხვევისთვის, როდესაც მოსწავლეს, სერიოზული სახის დარღვევიდან გამომდინარე, არ შეუძლია განათლების რეგულარულ სკოლაში მიღება. ამ შემთხვევაში, ფასდება მოსწავლის შესაძლებლობები. პედაგოგიური, ფსიქოლოგიური, სამედიცინო და სოციალური შეფასებების საფუძველზე წყდება საკითხი მისი სპეციალურ სკოლაში მიღების შესახებ.²⁹

ინკლუზიური განათლების შესაძლებლობის გარდა, სახელმწიფოები მიმართავენ სხვა მხარდაჭერ ღონისძიებებს განათლების უფლების ეფექტიანად უზრუნველსაყოფად. შშმ მოსწავლეები ხშირად სარგებლობენ უფასო სასკოლო ტრანსპორტით. ავსტრიაში შშმ მოსწავლეებს, რომელთაც სკოლაში სიარული-სათვის პირადი მხარდაჭერა ესაჭიროებათ, გამოეყოფათ ასისტენტები, რომელთა მოვალეობაშიც შედის მათთვის მხარდაჭერის აღმოჩენა.

ევროპის ქვეყნებში ხშირად ვხვდებით სპეციალურ კურიკულუმებს, რომლებიც ითვალისწინებენ სპეციალურ სასწავლო მეთოდოლოგიას, მათ შორის: ბრაილის შრიფტს, ტაქტილურ სენსორულ სტიმულაციას, სივრცესა და დროში ორიენტაციის, ჟესტების ენისა და ალტერნატიული კომუნიკაციის სისტემებს.

27 International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, Article 27; Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 1992, Article 4; Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1994, Articles 12-14.

28 ნ. გურული, შშმ პირთა განათლება ევროპაში, სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 2013, <https://socialjustice.org.ge/ka/products/nino-guruli-shshm-pirebis-ganatileba-evropashi> [01.08.2021].

29 იქვე.

დასკვნა

წინამდებარე ნაშრომი არის მცდელობა განათლების უფლების ნორმატიული შინაარსის უფრო დეტალურად ინტერპრეტირებისა და არსებული პრობლემების იდენტიფიცირებისა. აუცილებელია იმ ფაქტის ხაზგასმა, რომ ამ უფლების მხოლოდ სამართლებრივ ჭრილში განხილვა არ არის საკმარისი, რადგან თავისი შინაარსით ის სხვადასხვა დისციპლინის შესწავლის ობიექტიცაა.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებისა და მათი დაცვის მინიმალური ვალდებულებების ძირითადი ელემენტების ძიება, უპირველეს ყოვლისა, ანალიტიკურ მიზნებს ემსახურება, კერძოდ, მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ხელშეკრულების ნორმების დაზუსტება, რათა სახელმწიფოებს განემარტოთ მათ მიერ ნაკისრი ვალდებულებები; ასევე მონიტორინგის ორგანოების ეფექტიანი მუშაობა არსებული დარღვევებისა და პრობლემების იდენტიფიცირებისა და გამოსწორების გზების ძიებისთვის.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების სფეროში უფლებებისა და მოვალეობების დაზუსტება ხელს შეუწყობს ამ უფლებების საჭიროების დასაბუთებულობას ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე.

განათლება უაღრესად მნიშვნელოვანი სოციალური უფლებაა, იგი გვევლინება როგორც სახელმწიფოთა გრძელვადიანი ინვესტიცია და ადამიანთა ცხოვრების გაუმჯობესებისაკენ მიმართული მექანიზმი. სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ ყველასათვის თანასწორი და სრულფასოვანი განათლების მიღების შესაძლებლობა, ამისათვის კი უნდა შექმნან შესაბამისი საგანმანათლებლო სისტემები და კანონმდებლობა შეუსაბამონ საერთაშორისო სტანდარტებს.

ქვეყნის დემოკრატიულობის ერთ-ერთ საზომად ძირითად უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის ხარისხი გვევლინება. შესაბამისად, განათლების უფლების დაცვის სტანდარტებიც იმ სახელმწიფოებშია მაღალ დონეზე, რომელთა დემოკრატიულობის ნიშნულიც უფრო მაღალია. ამ დებულებებზე დაყრდნობით, მხოლოდ საკანონმდებლო დონეზე ხარვეზების აღმოფხვრა შედეგს ვერ მოიტანს, თუ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა არ იქნება შესაბამისი.

განათლების უფლება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ადამიანის სხვა უფლებების რეალიზებასთან და, ხშირ შემთხვევაში, არის პირდაპირი წინაპირობა მათი განხორციელებისათვის. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია, სახელმწიფოებმა სათანადო პირობები შექმნან, რათა ბენეფიციარებმა შეძლონ განათლებისა და სხვა ფუნდამენტური უფლებებით ეფექტიანად სარგებლობა.

ავტორთა შესახებ

თამარ ავალიანი - სამართლის დოქტორი; კონსტიტუციონალისტი და ადამიანის უფლებათა სამართლის სპეციალისტი; საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტისა და კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი; თსუ-ის იურიდიული ფაკულტეტისა და აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტის მოწვეული ლექტორი; სახალხო დამცველის „პრევენციის ეროვნული მექანიზმის“ წევრი; საქართველოს ადვოკატთა ასოციაციის წევრი საერთო სპეციალიზაციით და არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ლიცენზირებული ადვოკატი.

ლევან ალაფიშვილი - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული ლექტორი.

მარიამ ბალავაძე - საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადამიანის უფლებათა დაცვისა და გამოძიების ხარისხის მონიტორინგის დეპარტამენტის გამოძიების ხარისხის ანალიზისა და შეფასების სამმართველოს განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საქმეთა ინსპექტორი.

გაგა თუთარაშვილი - ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის საჯარო სამართლისა და პოლიტიკის მაგისტრი; საჯარო სამართლის, პოლიტიკისა და დემოკრატიზაციის საკითხების მკვლევარი; ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოწვეული პედაგოგი.

გია მარკოიძე - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამართლის ბაკალავრი; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამართლის მაგისტრი; შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადამიანის უფლებათა დაცვისა და გამოძიების ხარისხის მონიტორინგის დეპარტამენტის განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საქმეთა ინსპექტორი.

ვახტანგ ნოღაიდელი - სამართლის ბაკალავრი (თსუ); სამართლის მაგისტრანტი (თსუ); სახელმწიფო შესყიდვების სააგენტოს სპეციალისტი (იურისტი).

ირაკლი პაპავა - თსუ-ის მაგისტრი; საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი, ა(ა)იპ „საქართველოს დემოკრატიული განვითარების კავშირის“ იურისტი.

ივიკო ხავთასი - თსუ-ის სამართლის საბაკალავრო პროგრამის დამამთავრებელი კურსის სტუდენტი.

ნანა შამათავა – თსუ-ის საერთაშორისო სამართლის ბაკალავრი; საკონსტიტუციო სამართლის მაგისტრი (ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი), იურისტი (ტელეკომპანია „მთავარი არხი“)

რევაზ ხოფერია – სამართლის დოქტორი (Summa Cum Laude, თსუ), LLM (ბრემენის უნივერსიტეტი, გერმანული სამართლის მაგისტრი, Ausgezeichnet), თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტის სამართლის სკოლის დეკანი.

დავით ხურციძე – საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადამიანის უფლებათა დაცვისა და გამოძიების ხარისხის მონიტორინგის დეპარტამენტის ადამიანის უფლებათა დაცვის სამმართველოს განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საქმეთა ინსპექტორი.

გიორგი ჯანჭალაშვილი – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაკალავრი (სამართალმცოდნე).

მარიამ ჯიქია – სამართლის დოქტორი, სტუ-ის სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის პროფესორი; ამავე ფაკულტეტის ხარისხის უზრუნველყოფის სამსახურის ხელმძღვანელი.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეგიდით წინა წლებში გამოცემული სტატიათა კრებულები:

- ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე (2006 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული და ეროვნული სისტემები (2007 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვის თანამედროვე გამოწვევები (2009 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვის კონსტიტუციური და საერთაშორისო მექანიზმები (2010 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო სტანდარტები და საქართველო (2011 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვა: მიღწევები და გამოწვევები (2012 წელი);
- ადამიანის უფლებები და სამართლის უზენაესობა (2013 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვა და სამართლებრივი რეფორმა საქართველოში (2014 წელი);
- ადამიანის უფლებათა სტანდარტების გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე (2015 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვის ეროვნული და საერთაშორისო მექანიზმები (2016 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვა, კონსტიტუციური რეფორმა და სამართლის უზენაესობა საქართველოში (2017 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვა: კანონმდებლობა და პრაქტიკა (2018 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვა და სახელმწიფოს ვალდებულებები (2019 წელი);
- ადამიანის უფლებათა დაცვა და სახელმწიფოს დემოკრატიული ტრანსფორმაცია (2020 წელი).

სტატიათა კრებულების ელექტრონული ვერსიები ხელმისაწვდომია თსუ-ის იურიდიული ფაკულტეტის ვებგვერდზე.

ISBN 978-9941-8-3924-5

9 789941 839245